

ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాల. ౫౭.

# భతనాలు (డు)

(రెండవభాగము.)

మూలలేఖకులు,

శ్రీయుత బాలచంద్ నానాచంద్ మాహా వకీల్ గారు.

అనువాదకులు,

ప్రతివాదిభయంకరం రంగాచార్యులుగారు.

కొంపెల్ల జనార్దనరావుగారు.



మొదటికూర్పు.  
ప్రకాశకులు

శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు

ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథనిలయము,

పి తా పు ర ము.

1929.

సర్వస్వామ్యసంకలితము.]

[వెల ౧-౮-౪

A



పి తా పు ర ము.

శ్రీ విద్యజ్ఞానమనోరంజనీ ముద్రాక్షరశాల.

౧౯౨౯.

# ప్రధాన పోషకులు.



మ. రా. శ్రీ పోతాపగడ బ్రహ్మచందరాపుపంతులుగారు, పోప్ర  
యిటరు, సుజనరంజనీ ముద్రాక్షరశాల, కాకినాడ.



## రాజా పోషకులు.

,, శ్రీరాజా ఇనుగంటి వేంకటసూర్యప్రకాశ రావుగారు,  
ఉండూరు.

,, శ్రీ కలిదిండి వేంకటరమణరాజుగారు, భీమవరము.

,, శ్రీ కొవ్వూరి సూర్యనారాయణ రెడ్డిగారు,  
జమీందారు, కాకినాడ.

,, శ్రీ కరి చినవేంకటరెడ్డిగారు, మర్చంటు, కాకినాడ.

,, శ్రీ ముత్యాల సుబ్రహ్మణ్యముగారు, రంగూన్.

,, శ్రీ శనచ్చ సత్యయ్యగారు, రంగూన్.

,, శ్రీ బత్తుల బసవయ్యగారు, రాజమండ్రి.

,, శ్రీ ఆకారపు వెంకన్నగారు, వర్తకులు, ఒరంగల్లు.

,, శ్రీ వెలగల గోవిందరాజుగారి కుమారులు వేంకటరెడ్డిగారు,  
ఇతిహాసగ్రంథమాలాసంపాదకులు, ఆదిల్షా.

## రాజపోషకులు.

మ. రా. శ్రీశ్రీరాజా వత్సవాయి వేంకట సుభద్రయ్యమ్మ జగపతి  
బహద్దరు జమీందారిణీవారు, తుని.

## పోషకులు.

మ. రా. శ్రీ దివాన్ బహద్దరు కొమ్మరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి  
నాయుడుగారు, కాకినాడ,

,, శ్రీ వాడేవు వేంకటరత్నము పంతులుగారు, పితాపురము.

,, శ్రీ ద్వారంపూడి రామారెడ్డిగారు, అనపర్తి.

,, శ్రీ దోణంరాజు వేంకటరమణారావు పంతులుగాలు, మొఖా  
సాదారు, తణుకు.

,, శ్రీ బందాసూర్యనారాయణపంతుగారు బి. ఎ య్ టి.

తణుకు.

,, శ్రీ పండ్రాజు వీరాజుగారు, కాకినాడ.

,, శ్రీ కొవ్వూరి వేంకట రెడ్డిగారు, పిట్టలవేమనరము.

,, శ్రీ కర్తి పల్లారెడ్డిగారు, మారుతేరు.

,, శ్రీ తేతల గంగిరెడ్డి సోమయ్య, పెనుకొండ.



## పోషకులు.

మ. రా. శ్రీ దివాన్ బహద్దరు పి. పరాంకుశము నాయుడుగారు,  
రిటైర్డుస్పెషల్ పోలీసుకమిషనరువారు, చెన్నపురి.

,, శ్రీ అర్జి పెంటయ్యగారు, నరసాపురము.

,, శ్రీ టి. యల్. నరసింహారావుగారు, మారుతేరు.

,, శ్రీ చిల్ల అమ్మిరెడ్డిగారు, రంగూన్.

,, శ్రీ పులగం వెంకన్నగారు, మారుతేరు.

## సహాయులు.

—

మ. రా. శ్రీ ఉదయరాజు వేంకటరంగారావువంతులుగారు, దేశముఖ్  
సర్ దేశపాండ్వా, మలేవాడ, ఒరంగల్లు. (దక్కన్)

,, శ్రీ నేరెళ్ళ నరసింహారాములుగారు, కలపవర్తకులు,

ఒరంగల్లు (దక్కన్.)

,, శ్రీ గుండాపుల్లయ్యగారు, వర్తకులు, ఒరంగల్లు (దక్కన్.)

,, శ్రీ పింజల సుబ్రహ్మణ్యం చెట్టిగారు, వర్తకులు నె 16

అన్నపిళ్ళవీధి, జి. టి., మదరాసు.



## పండితాభిపాయము

బ్రహ్మశ్రీ కొంపెల్ల జనార్దనరావు, ప్రతివాదిభయంకరం రంగాచార్యులగార్లచే విరచింపఁబడిన “ ఛత్రసాలుఁడు ” అనునవలను గనియున్నాను. అండులిశైలి మృదుమధురమై విరాజిల్లుచున్నది. కథోద్ఘాటనము రసవంతముగా నున్నది. గ్రంథము చదువుటకు మొదలిడినఁ దుదివఱకును నెడఁబాలులేకుండఁ జదువవలెను నిచ్చు పొడము చున్నది. ఇది వీరరసప్రధానముగు చక్కనినవల కావున, దేశాభిమానులును, భాషాభిమానులునుగూడ దీనికిఁ దగు నాదరము నీయఁదగినదై యున్నది. దీనిని విద్యార్థులకుఁ బఠనీయగ్రంథముగా నియమింప నర్హమై యున్నది.

11-5-27 }  
కాకినాడ }

కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రి.

## కృష్ణకాంతుని మరణశాసనము

ఇది రసవంతములగు నవలలు మొదలగునవి రచించిన జగత్ప్రసిద్ధుఁడగు శ్రీబంకిమచంద్రవియభిమానగ్రంథము. ఇది మిగులనునోహర మగుకథ యగుటచే కాకినాడ బెజవాడ రాజమహేంద్రవరము మొదలగు గొప్పనట్టణములలో సినీమాలలో ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. ఈగ్రంథము పునర్ముద్రితమై సిద్ధముగ నున్నది.

దీనివెల చందాదారులకు పోస్టేజితో రు 0—12—0

ఇతరులకు పోస్టేజికాక రు 1—0—0.



(10) 1

# శతనాటకము

ద్వితీయభాగము.

పదునైదవప్రకరణము.

—శ్లోకము—

“హృదయేతుకాలాహలమ్.”

ప్రచండజ్వాలాముఖప్రోద్భంగమున నేరీతి నభ్యక్షస్థాన మంత  
యు విభేదమునందునో, భూకంపాఘాతమున నెవ్విధమున నతివిస్తృత  
మగు మైదానమున రమ్యతటాక ముద్భిన్నమగునో, యక్షిణీదండప్ర  
భావమున తీణమాత్రకాలమున నేలీల నపూర్వదృశ్య మగ్రస్థిత మ  
గునో యామాడ్కినే హీరాదేవివైఖరి మారిపోవుట నోర్చాప్రజలె  
ల్లరుఁ గాంచిరి. పంచాననము తననై సర్గిక శరారుభావమునఁ ద్యజిం  
చి కృపాళుత్వము వహించుటఁ గాంచ నెట్టియాశ్చర్య ముద్భవించునో,  
తున్నివారణముఁ గావించుకొనునోనంఘముఁ గని నుప్రసన్నమగువ్యా  
ఘ్రమునుజూడ నెట్టినంతోషము సంభవించునో, యాశీవిషము తన  
స్వాభావికదౌప్త్యమును విసర్జించి సౌజన్యవ్యాపారము లొనరించుట  
వీక్షింప నెట్టిసమాధాన ముదయించునో ఓర్చాజనకోటికి నేడాయా  
శ్చర్యము, ఆనంతోషము, ఆసమాధానముఁ గలుగుచుండెను. సభా  
మండపమునఁ గూరుచుండి మహీబాతాజవంశముపై గరళముఁ గ్ర  
క్కెడుపాము నేఁ డింతశాంతముగను నిద్ధాతుకముగను నుంటఁ  
జూడఁ బర్వతసింహునకుఁ గూడ నప్పడప్పు దాశ్చర్యము గలుగుచుం



డెను. అంబరపీఠి సుందరచురభిళకుసుమము వికశించెననువార్త తెలియఁ బ్రభువిం చెడునాశ్చర్యముకన్న నెక్కుడగునాశ్చర్యము ప్రజలకు హీరా దేవివ్యాపారమునఁ గలిగెను. ఓర్చాయందు జంపతరాయలసాస్వా గతార్థమై గొప్పవై భవముతో సన్నాహము జరుగుచుండెను. నగర పశ్చిమభాగమండలి పృథులప్రవేశద్వారము వివిధపుష్పమాలికలచే నలంకృత మగుచుండెను. ఏమార్గమునఁ జంపతరాయలవాహనము రాజప్రాసాదాభిముఖమై గానున్నదో, యామార్గమున కిరుకెలండులఁ దోరణములును, వివిధములగువతాకలును, నలంకృతము లైనవి. విశేషించి చతుర్భుజాలయము కడుంగడు నుత్కృష్టముగ నలంకరింపఁ బడెను. ఆయాలయాలంకారములు గాక తక్కినశృంగార మంతయుఁ గాంచ వీరిసింహదేవునికాలమున సార్వభౌమసుతుఁ డగు సలీమునాగ మనసనుయమునఁ గావింపఁబడిన శృంగారమే యిది యి చిచ్చ వచ్చును.

నగరపశ్చిమద్వారమున యువరాజు విమలదేవుఁడు అనేకులగు సరదారులతో నశ్వారూఢుడై సంచరించుచుండెను. అనకవాడులము ఖము లానందముఁ బ్రకటించుచుండెను. అట్లేయాశ్చర్యముఁగూడఁ బ్రకటమగుచుండెను. వారికానందము నగరశృంగారము వీక్షింపఁ బ్రభువిం చెను. ఆశ్చర్యము తత్కారణమును గమనింప నుద్భవితై ను. అమేయమగుసంతోషచ్ఛాయ యాదినమున విమలదేవునిముఖ మునఁ గన్పట్టుచుండెను. జయసాగరిసరోవరితీఢమున యువరాజు ఛాయావహితమున నెనఁగ నియోగించిన కార్య ముంతర్వ్యక్తతో వంతవంశ్యప్తి కరముగ నిర్వహింపఁబడునని—మోర్చామహిభావాదులంతయులకు మైత్రిచేకులునని—యూతఁడు స్వోన్నముననైనఁ దలఁవలేడు. కాని యానంధులనమే జాగ్రదవస్థయందు—బ్రత్యక్షముగఁ గాంచి విమల



దేవుఁ డానందమున మైచుటవిపోవుచుండెను. చంపతారాయచ్చభక్తిసా  
లుతయెడ నింతవఱకుఁ దావహించిన పాక్షికతనుగూర్చి యారఁ డింకను  
గర్విం చెను. రెండునాళ్లక్రిందట సభామందిరమున హీరాదేవిపలికిన  
దియు మఱునాఁడు శుభకరమునిచెవిలోఁ జెప్పినదియు నారఁదూహిం  
పనైన లేదు. తనతల్లి హీరాదేవి తాల్చినసాధుగోడూపమునఁ గ్రూరి  
వ్యాఘ్రాంతఃకరణము డాఁగియుండెనని యతని కనుమానమైనఁ దల్లి  
యుండినచో భయదుఃఖము లాతని కట్టివశఁ గల్గించియుండెనో  
తెలియరాదు.

లే బ ప్రా ణు

స్వాగతసమయము సమీపించుకొలఁది విమలదేవునియత్కంఠఁ  
మునుమడించుచుండెను.. అతఁడు గడియగడియకు సూర్యునివంక  
కుఁ జూచుచు నెప్పుఁ డీకఁ డస్తమించు, నెప్పుడు నాకుఁ జంపతరాయ  
భక్తిసాములకు స్వాగతమొనంగు వమయము ప్రాప్తించు నని తలఁపఁ  
జొచ్చెను. సూర్యుఁ డాకసమునుండి ప్రతీచీభూమిజంబుపై కవత  
రించెను. ఇక వొక్కక్షణములో నస్తంగతుఁ డానని విమలదేవుఁ  
డాశించెను. సూర్యుఁ డస్తమించెను. ఐన నింక నాతనికి రాజయువరా  
జులవాహనములు ఢిల్లీనుండి యటకుఁ గలమార్గమున నేతెంచు  
చుంట యగపడలేదు. కొంచెమునేవటి కాతనికిఁ బశ్చిమదిశయం  
దెద్దియో, మేఘమువలెఁ గన్పట్టఁ దొడఁగెను. మరల సతఁడు పశ్చి  
మమునకు వీక్షింప, నింకను భాష్కరుఁడు తొల్లింటివలెనే ప్రకాశించు  
చున్నట్లు జూఁచెను. “ఇంకను సూర్యుఁ డస్తమింపలేదు; మేఘము  
లచాటున డాఁగియుండె” నని యతఁడు తలఁచెను. ఆతనియాత్ముక్త్య  
మింకను వృద్ధిబొందెను. పశ్చిమదిశను బ్రకాశించుసూర్యుఁడు మెల్ల  
మెల్లగఁ దనవంకకే సాగివచ్చుచున్నట్లతనికిఁ దోచుచుండెను.



అతఁడు గమనాశ్చర్యభరిత మగుదృష్టితోఁ దనదిక్కునకు నరుదెంచు  
బుందేలఖండసూర్యునివై పునఁకుఁ జూడసాగెను.

ఛత్రసాలునిగాంభీర్యపూర్ణమగునానందము, వినులదేవునిసేన  
హచిహ్నితమగుచూడ్కి వీనియందే స్వాగతకృత్యము లన్నియు నెఱి  
వేఱెను. ప్రతాపవంతుఁ డగురుద్రప్రతాపునిచరణపరాగమునఁ బునీ  
తమయిన పుణ్యప్రదేశమున ననతికాలమునఁ బ్రవేశింపనున్నఁడనను  
తలఁపునఁ జంపతరాయల యన్యభావము అన్నియు నంతరితము లయి  
పోయెను. మార్గమునఁ దనపై వర్షించుపుష్పములు రుద్రప్రతాపుని  
వర్ణనీయాచరణములచూడ్కి నాతనికిఁ గన్నట్టఁదొడఁగెను. తననామ  
మున వెల్వడినజయధ్వనులు రుద్రప్రతాపునియశోదుందుభిధ్వనము  
లవలె నాతనికి వినిబడసాగెను. పుష్పగురుచందనాదిసౌగంధ్యమెల్ల  
దశదిశల నించినరుద్రప్రతాపునికీర్తిసౌరభమువలె నాతని కనుభూత  
మగుచుండెను. ఇవిధమున నోర్చాయం దాదరసత్కారముల నం  
దుచుఁ జంపతరాయలు చతుర్భుజాలయముదిక్కునకు సాగుచుండెను.

పర్వతసింహునియత్యంతనిరోధమున చంపతరాయలాతనినిమం  
త్రీణ మంగీకరించుతఱి మొదట చతుర్భుజస్వామిదర్శనముఁ గావించు  
కొని పిదప రాజభవనముఁ బ్రవేశింపఁ దనకిచ్చకలదని తెలియఁజేసి  
యుండెను. కావుననే చతుర్భుజాలయముఁగూడ చాలనుదాత్తముగ  
సింగారింపఁబడెను. నగరద్వారమున నతనికి స్వాగత మొసంగ యువ  
రాజువిమలదేవుఁ డంపఁబడెను. చతుర్భుజాలయమున పర్వతసింహుఁ  
డనేకులగుతనసరదారులతోఁ గూడి కూరుచుండి యుండెను. చంపత  
రాయచ్చత్రసాలులయెడఁ గాని వారియేమనుచరునియెడఁగాని తిర  
స్కారదృష్టితోఁ జూడరాదనియు, వారిదర్శనమున సత్యానందముఁ  
గనుపలుపవలయు ననియు వారితో ప్రేమవిషయముక్తముగ మాటాడవ



లయుననియుఁ దమమాటలవలననుఁ జెయ్యులవలననుఁ దమ కసూయ  
కాని ద్వేషము. కాని నుంతయు లేనట్లు వారికి సంపూర్ణ విశ్వాసముఁ  
గలిగింపవలయుననియుఁ దుదకు వారినిఁ దమకుఁ బరమోపకారులుగఁ  
బాటించి వాటియెడ స్నేహదరవిశ్వాససూచకంబగువత్తనఁ జూపవ  
లయు ననియు పర్వతసింహునకు హీరాదేవి కటువుగ నాజ్ఞ యొసంగి  
యుండెను. పర్వతసింహుఁడును దశరాణియాజ్ఞను జాలచక్కగను  
నేరుపుతోడను బాలించెను. చంపతరాయలు సవరివాడుడై యాల  
యమునఁ బ్రవేశించుచుండఁ గాంచి పర్వతసింహుఁడు కపటముగు  
తనకృతజ్ఞతయనుయవనికయందుఁ దనమచ్చరముఁ గప్పిపుచ్చుటకై  
సాదరముగ లేచి నిలువఁబడెను. సదాచరణము, సాదరసత్కారము,  
కృతజ్ఞత యనుశృంఖలల నిబద్ధమయిన యాతనిజిహ్వా మర్మాదాక్షే  
త్రమునఁ జక్కగఁ బనిచేయసాగెను. అతనినేత్రములు ద్వేషభావ  
మును బాగుగ నడఁచియుంచి యుద్ధాఘానందమును బ్రదత్తింప నారం  
భించెను. తనభార్యవలన నేర్చినపాఠములను దనయాచారికప్రేమ  
యుఁ గపటవర్తనము నంతయు యథార్థమని చంపతరాయలకుఁ దోఁ  
చునంతయు త్తమముగఁ జంపతరాయలయెదుట నప్పగించెను. అత  
నికిఁ దనపూర్వీకృత్యములయెడఁ జాల పశ్చాత్తాపము గలిగెనని యెంచి  
చంపతరాయ అతనికిఁ దనహృదయమున స్థాన మొసంగి యతనియప  
చారముల మన్నించెను.

ఓర్కామహాబా రాజవంశముల కింక నెట్టివిరోధము లేదనియు  
సంపూర్ణమగుసఖ్యము లభించెననియు భావించి యువరాజులగుభక్తి  
సాలదలపతిరాయలుఁగూడఁ జాలఁగ నానందించిరి. ప్రశంసనీయ  
మగు నీకృత్యమునకై వారు విమలదేవునిఁ గమమెచ్చుకొనిరి. చతు  
ర్భుజదేవాలయమునుండి బయలుదేరినదిమొదలు రాజమందిరద్వార



ముఁ జేతువలకును దలవలిరాయ విమలదేవులకు ఛత్రసాలుఁడు విమల  
దేవుని యాకీర్తనభ్యములపరిణతివలన బుందేలఖండన్వతంత్రిత యెల్లు  
ప్రాప్తిచునో బోధించుచునే యుండెను.

అలంకృత మగుతాజప్రాసాదద్వారమున హీరాదేవి చాల  
మండి చెటికితైలను వెంట నిడికొని చంపతరాయలకును యనరాజచ్చ  
త్రసాలునకును మంగళనీరాజనము లొసంగ సంసిద్ధయై నిలువఁబడి  
యుండెను. ఆమె యిట్టిస్వాగత మొనంగుటఁ జూడఁ జంపతరాయ  
లకుఁ జాల నంతోష మొదవెను. “ఈస్వాగతము నాకుఁగాదు. నా  
యంగు సంచకుడు స్వాతంత్ర్యభావమున” కని కూడ నాతఁ డొక  
టిరెండుసాకులు జనులతోఁ బలికియుండెను. కొంచెమునేవడికిఁ జంప  
తరాయల కారతి యిచ్చుటకునై యొకప్రాధ సత్వచు గజగమనమున  
ముందునకు వచ్చెను. జంభుప్రేమ, పితృస్నేహము, గురుభక్తి, య  
న్నియు నొక్కమూర్తిఁ దాల్చి తనమొదట నిలిచెనో యని చంపత  
రాయలకుఁ దోచెను. ఆతఁడు లోలోననే మిక్కిలి సంతసించెను.  
తన కింతటియీదరసత్కారములఁ గావించునట్టియు, నీరాజన మొనం  
గునట్టియుఁ బ్రాధకాంతనై వున కతఁడు రెండుమారులు చూచునరి  
కామె యెవ్వరో కాదు పర్యవసంహునిరాని హీరాదేవియే యని య  
తనికి స్పష్టమయ్యెను. పర్యవసంహుని నేటివర్తనముఁ జూచి చంపత  
రాయలు ఆశ్చర్యచకితుఁడై యుండెను. హీరాదేవివర్తనముఁ గాంచి  
యీతఁడు స్తంభితుఁడై పోయెను. హీరాదేవి భీకరరాక్షసి యనియు  
సర్పవ్యాఘ్రముల మించినదనియుఁ జంపతరాయలు బాగుగ నెఱిగి  
యుండెను. కావుననే యతఁడు నేను హీరాదేవియైనను కించించుటకు  
మాటుగఁ దనకారతినొసంగుటయందే తన్నుఁ వాధవ్యగ నెంచుకొనుటఁ  
గాంచి మేరమీటినియాశ్చర్యము నందెను.



చంపరకాయ లిట్లు పలికెను. “హీరాదేవీ ! నేను పర్వత  
సింహుడు నీవు గలిసి మీయాచరణమునఁ జూపిన భేదమువలనఁ బరమే  
శ్వరునకుఁ గూడ మిక్కిలి యాశ్చర్యము గలుగును. బుందేలఖండస్వా  
తంత్ర్యకూర్ణమును వికృతకంటకాకీర్ణ మొనరించుటకును, బుందేలు  
లస్వాతంత్ర్యప్రేమయు సశింపఁజేయుటకునే యాశ్వతుఁడు మిమ్ముల  
వృద్ధిఁచెను. కాని స్వాతంత్ర్యమునకై దివాకారములు పోరాడువా  
వందెదూరవునట మీది పూజ నల్పుచుంటఁ గాంచ నీశ్వరుఁడుఁ గూడ  
మిమ్ముల రక్షించుటయందు గొప్పతనము జేసినని చింతించుచు. కాని  
మనవింధ్యవాసిని—మనస్వతంత్రతాదేవి—యోగార్చరుద్రవ్రతాపురి  
నంశీయుఁడు తనయెడ భక్తుఁడగుటఁ జూచి మిక్కిలిసంతోషపడును.  
హీరాదేవీ ! నేను కణదులహామను బట్టి బంధించితి ననునమా  
చార మింకను ఢిల్లీపాదుషాకడకుఁ జేరలేదు. కాని పదిదినములలో  
నైన నీవార్త తప్పక యరిచెవులఁ బడును. అప్పుడామూర్ఖుఁడు  
శత్రుండుఁడు పగు పాదుషా తనబలమునంతనుగూర్చి బుందేలఖండ  
మును జూర్జ మొనరించుచున్నాఁడు నల్పును. బుందేలఖండమున కట్టి  
వికటసంకటము రానున్నది. కాని, మొదటినుండియు మేల్కొలిపి  
యుంప నుద్దేశించి నేను సమస్తవీరులు నేతెంచి బుందేలఖండస్వతం  
త్రతావై జయంతీతలమునఁ గూడవలయు ననియు బుందేలఖం  
డబల మంతయుఁ బ్రోవులిడవలయుననియుఁ బ్రార్థనాపత్రిక బుందేల  
ఖండమునం దంతటను బంచితిని. నేడు మీర లాప్రాకృతాపత్రమును  
సత్కరించుచున్నారు. ఉదారస్వతంత్ర్యధ్యేయము నాదరించుచు  
న్నారు. ఓర్కరాజకులము త్రిద్రవతాపునిరక్తమున నేర్పడినది.  
పర్వతసింహునివ్రతితో మకూవమునది రుద్రప్రతాపునితేజము తాండ  
వించుచున్నది. కావుననే యనేకదినములు నృగాలావాసమున గహ్వర



మున నితసిందియుసింహకిశోర ముచితసమయమున స్వప్రతాపముఁ  
బ్రదత్తింపక మాననట్లు, ప్రతాపసింహకిశోరుడగు పర్వతసింహుఁ  
డుచితసమయమున సృగాలసాహచర్యము వీడి స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై  
నిజప్రతాపముఁ బ్రకటించుచున్నాఁడు. ఈశ్వరానుగ్రహమున మీ  
యాదేశము నెఱవేఱుఁగాక. మీమనోరథము సాఫల్యముఁ గాంచుఁ  
గాక.”

హీరాదేవి కిప్పుడు తనయుద్దేశము నిస్సందేహముగ నెఱవేఱు  
వని బాగుగనమ్మిక కలిగెను. ఆయుద్దేశము—నామనోరథము నామె  
హాస్యమునఁ బైశాచికముగఁ బ్రతిబింబించెను. ఆసమయమునఁ జంపత  
రాయు లామెను శ్రద్ధాయుక్తముగఁ దిలకించి యుండినచో నతఁడు  
రాజభవనమున నొక్కనాటికిఁ బ్రవేశించియుండఁడు. అతఁడు తనయె  
దుట హృదయంగమ మగుభావిస్వతంత్రతాచిత్రమును జిత్రించుకొ  
నుచు రాజభవనసోపానముల నెక్కుచుండెను.

సగమురాత్రి కడచిపోయెను. నిశాకాంతుఁ డప్పుడప్పుడే నీల  
నిశాసహవాసంబున విసివి సుధాపాన మొనరింప స్వర్గోన్ముఖుడై  
యిరిగియుండెను. తారారమణీమణులు యథేచ్ఛముగ నంతరిక్షమున  
నాట్యము నల్పుచుండిరి. బేతవానదీవిమలతోయంబు లోర్చారాజ  
భవనమును స్పృశించుచుఁ బ్రశాంతముగఁ బ్రవహించుచుండెను.  
శాంతిదేవి యెల్లెడల నిష్కంటకముగ రాజ్యమెలుచుండెను. చంపత  
రాయులహృదయంగమస్వతంత్రతాచిత్రముమాత్ర మింకను బూర్వ  
మువలెనే యతనినయనసాన్నిధ్యమునఁ జిత్రిత మగుచుండెను. స్వతం  
త్రతాదేవీచిత్రము రచించుసమయమున నందాతఁడు బేతవానదీనిర్మ  
లనీరముఁగూడ నుపయోగపఱిచెను. ఐన నది కాదగినంతమంజుల  
ముగఁ గాలేదు. స్వతంత్రతాదేవీమానసమున వెలిగెడిప్రజానూంగ



శ్వజ్యోతినిఁ జంపతరాయలు తనచిత్రమున నంతచక్కగ తచింపఁజాల  
కపోయెను. ప్రజామాంగళ్యమున నెన్నేని పరవ్వరవికుద్ధము లగుసుఖ  
సాధనములు, నధికారములు, మనోభావములు, సంకల్పములు, సమా  
విష్టము లగుటవలన స్వతంత్రతాదేవీముఖతేజ మెంతశాంతముగా  
గాని యుగ్రముగఁ గాని యుండువలయునో, యెంతశోభనముగఁగాని  
భయావహముగఁగాని యుండవలయునో, యెంతకృపామయముగఁ  
గాని, కఠోరముగఁగాని యుండువలయునో, చంపతరాయలు నిర్ణయం  
పఁజాలకుండెను. అతఁ డొక్కసారి యాదేవీమాధిమునఁ జేర్చుకొన  
గ్గము నిడెను. ఆనమయమున నందు స్వతంత్రతాదేవీయు లగుయోగము  
లకల్యాణముఁగూడఁ బ్రతిబింబిత మగుచున్నట్లును, బరకల్యాణముగఁ  
గ్రహింపఁగలముగఁ దనసోదరులకల్యాణ మాహుతి యగుచున్నట్లును  
నతనికిఁ దోచుచున్నది. యవనులకల్యాణము నతికట్ట నామెముఖమునఁ  
బలువర్ణముల నిడఁగోతఁ దనసోదరులకుఁగూడ నందు శోనిహిత్యము  
నని యతనిమునోనేత్రమునకు గోచరింపసాగెను. యవనులహాసము  
బుందేలురయభ్యుదయము స్వతంత్రతాదేవీముఖమునఁ జిత్రింప నతఁ  
డు మిశ్రితమనోభావచ్ఛాయను న్భుజ్జీవకంఠఁ గోరి యున్నచో నుచ్చ  
భావములు యవనులపంకకుఁ జోలు నీచమనోవికారములు బుందేలు  
రచాలున నుండ నాకు సేవావృత్తియందే తమ్ముఁ నాము ధన్యులుగ  
నెంచుకొందు రని యాతనికి సందియము వొడమఁదొడఁగెను. కావు  
ననే యింకను జంపతరాయలు, సరియగుస్వతంత్రతాచిత్రమును తచింప  
నమర్థుఁడు కాకుండెను. అంతప్రయత్నించినను నాను చిత్రింపఁజాల  
కుండిన యాస్వతంత్రతాగుండరిఁ బొంది తమ్మామమునఁ గాత్య మెట్లు  
నెఱవేర్చుటయని యోచించి చంపతరాయలు కొంతయు చింతించెను.  
అతఁ డిట్లు తలఁపసాగెను. “మనము స్వతంత్రతాదేవిఁ బొందఁజాల



కున్నను దదాలయమార్గమున ముందునకు సాగుచున్నారము. ఆల  
యాధిష్ఠాత్రి యగుదేవ మనకు వికృతరూపమునఁ గన్పడకుండినను  
నున్నతమగు తదాలయశీఖరము మనకు స్పష్టముగఁ గానవచ్చుచున్నది.  
జీవితక్షణభంగురతవలనఁగాని మతనికృష్టతవలనఁగాని, సంచాలకాభా  
వమువలనఁగాని మనకుస్వతంత్రతాదేవీదర్శనము లభింపకున్నను దదా  
లయవర్తంతము నవశ్యము పోగలము. పిమ్మట నాదేవిదర్శనము  
ప్రాప్తియు మనవెనుక యువరాజు ఛత్రసాముఁ డవశ్యము సాధించు  
ను. ఈవిషయము నాలోచించి చంపతరాయలు నిదురించుటకై తన  
సైన్యవంకకుఁ బోవుచుండెను. ఇంతలోఁ దానూహింపనైనఁజాలని  
యాస్వతంత్రతాదేవితో నిద్రితుడైన ఛత్రసాలకుమారునిచేత నిలు  
వఁబడి యాతనివైపునకుఁ బ్రసన్నతాపూర్వకముగఁ జూచుచున్నదని  
యతనికిఁ దోచెను. ఆమె ఛత్రసామునికంఠమున మూలిక నిడఁగోరు  
చున్నదని యతఁ డూహించెను. అతఁ డమితనంతోషమున నిట్లు పలి  
కెను.

“ స్వతంత్రతాదేవీ ! నీవు నాకుమారుని ధన్యు నొనర్చుగోరు  
చున్నావు. నీమూలమున బుందేలఖండమంతయుఁ బవిత్రము కాను  
న్నది. బుందేలఖండ మాంగళ్యపథమును నీవుజ్జ్వల మొనరింపఁబోవు  
చున్నావు ”

నుండరి తనసుఖస్వస్థమునుండి యొక్క మృడి మేల్కొంచి చం  
పతరాయలవైపునకుఁ జూచి యిట్లనెను.

“ మహారాజా ! నేను విజయను. ”

చంప—నీవు విజయవా ! అట్లయినచో విజయాన్వితుఁడు  
కాక స్వతంత్రతాదేవీమందిరద్వారమును ఛత్రసాముఁ డెట్లు తెఱవఁ  
గలఁడు!



విజయ మరల మనోహరస్వరమున నిట్లనెను:—“ ప్రియా !  
నేను డాండ్లేరరాజ కుమారిని విజయను. ”

చంప—నీవు కంచుకీరాయలపుత్రిక వగువిజయవా ! నీచేతనే  
కదా వింధ్యవాసిని ఛత్రసాలునిగళమున మాల వేయించినది. నీవిం  
తరాత్రిదేశ నిట నేమిచేయవచ్చితివి ?

విజ—రాణిహీరాదేవి యాదోసత్కారముల వాస్తవికస్వరూప  
మును దమకు వెల్లడిసేయుటకే నేనిటకువచ్చితిని. తమరు నాకిచ్చటఁ  
గనుపింపకుండుటచే యువరాజు ఛత్రసాలుని మేల్కొలుప యోజించు  
చుంటిని. ఇంతలోఁ దమరే వచ్చితితి. మహారాజా ! పర్వతసింహుఁ  
డును రాణిహీరాదేవియుఁ దమకుఁ గావించిన యుదాత్తగౌరవసమ్మాన  
ములవలనఁ దమకు చాల సంతృప్తులై నట్లు కన్పట్టచున్నారా !

చంపతరాయ లాశ్చర్యమున విజయనైపుఁ జూచుచు నిట్లువ  
లికెను:—సరి ! ఇంతటి ప్రేమభరితమగు సమ్మానమున నెవ్వరు సంతృప్తులుగారు ! హీరాదేవీపర్వతసింహులితువురు నివ్వజే యనుతా  
పాగ్నిఁ బరితప్తులై పరిశుద్ధులై వెలువడిరి. వారిపూర్వమర్విచారము  
లన్నియు నశించిపోయినవి. ఉజ్జ్వలస్వాతంత్ర్యప్రకాశము వారిమన  
సుల వ్యాపింప నారంభించినది. తమకు మహిమారాజనంశ మెంత  
యుపకారి మొనర్చెనో వారు గ్రహించిరి. ఆరాజకులమును వారు  
తమకున్న గురుతరస్థానమున గారవింపఁగోరుచున్నట్లు వాకు తమమాట  
లయందు సూచించిరి. వారు యోగ్యమగుస్వాతంత్ర్యమార్గమునుండి  
తొలఁగిపోయినతోడనే యింక వారు నాలోకమును వీడిపోయి రని  
నేనెంచితిని. ఇప్పుడు వారు మరల నన్నఁ గలిసికొనిరి. నేటిహీరా  
దేవి యథార్థముగ దేవియనుటకు నర్హురాలు. ఇట్టిప్రేమాస్పదుఁడగు



సోదరుడు, గుణవతియగుదేవియుఁ గావించినశతాత్కరమువలన నేన్నెఱ్ఱు నంతఃపుండఁ గాకుండును ! ”

విజయ చాల విషయపూర్వకముగ నిట్లనెను:—“ మహారాజా! తమకుఁ గావించిన యానత్కారమంతయు వట్టికృత్రిమము. దాంశి కము. కేవలమృగత్వము. మృగత్వముందు సంపూర్ణమగు జలాభాస ముండియు నొక్కజలబిందువైన నుండనట్లు నేటిశతాత్కరము వట్టికప టము. అందు వాస్తవమగుస్నేహము సుంతయు లేదు. ”

చంప—నీవట్లు పలుకుట సత్యము నవమానించుట. నేటివ టకుఁ బరులమాటల విశ్వసించుటవలననే యోగ్ధామహీబాహుజవం శములనైర మింతవఱకుఁ బెరిగినది. ఇకముందునుండి యైకమత్యము నంది స్వాతంత్ర్యసంపాదనకై వ్రయత్నించుట మాని నీవంటి యల్ప బుద్ధియగు బాలికవాక్యముల నమ్ముట నేను శ్రేయమని తలంపను. ఎవ్వరిప్రోద్బలముననో, నీవు నన్నుఁ దప్పదారిఁ బట్టింప వచ్చినచో, నేను నీపలుకుఁ బాటింపను.

విజ—మహారాజా! నేను తమ్ముఁ దప్పదోవఁబట్టించుట కును దమలో నైరముఁ బెంచుటకును వచ్చినని తమరేల తలపవల యును! హీరాదేవి సత్యమూర్తిగను విజయ యసత్యమూర్తిగను మీకుఁ గన్పట్టుటకు హేతువేమి! నేటివఱకు హీరాదేవి తమయెడ నెట్టి చర్యల నొనరించియుండెనో. మొదట నొక్కసారి యవి పరికిం పుఁడు. అట్టిమాత్సర్యమున, వట్టినికృష్టమనోవ్యాపారమున నట్టిమా యికవర్తనమున సాత్వికప్రేమ యెట్టా లుప్పతిల్లఁగలదో యోజిం పుఁడు. ఢిల్లీలోఁ దమకుద్వాదశనహస్రాధికారిత్వము లభించెననియు, దమ రమీరులుగ నొనరింపఁబడిరనియు నెప్పుడు హీరాదేవి వినెనో యప్పటినుండియు, నామె యీకపటరూపము ధరించినది. తమప్రాధాన్యా



పత్రికపైఁ దమకు విరుద్ధముగ గుప్తమంత్రణముఁ గావించినట్టియు,  
రెండుదినములక్రిందటనే సభామండిరమునఁ దమకు విరుద్ధముగఁ జేసిన  
తెచ్చగొట్టుటకై యుపచిహ్నము, హీరాదేవి యొక్క-పూజుగ వినీత  
యు, సకలయు, సత్యసంధయు నెట్లాయెను. ఏకోమలప్రవృత్తులు హీరా  
దేవిని శాశ్వతముగ వడలినై చెనో, యేయాదరసత్కాతచింత హీరా  
దేవిని సంవత్సరములనుండి స్పృశించుట లేదో, యేమైతికల్పనలు  
హీరాదేవి యెన్నఁడును దనచేతనడుగైన నిడనీయలేదో, యేశ్వరిం  
త్రతాప్రేమను హీరాదేవి మాత్సర్యాగ్నియం దాహుతి యొనర్చి  
నదో, యాకోమలమనఃప్రవృత్తులు, నాయాదరసత్కాతచింత, యా  
మైతికల్పన, యాస్వాతంత్ర్యప్రేమము, నెట్టియనుభవాంతరము లేక  
యే, మఱి యేప్రబలకారణాంతరము లేకయే స్వయముగ నిర్జ్వలితము  
లుగాఁగలవా! అంతరంగికములు బహిరంగములునగు హేతువు లెవ్వి  
యు లేకయే, యొక్కరెండుదినములలో శ్రేయఃకరముల నేపాము,  
మద్భరమునుండి యాకాము శ్రేయఃకరములను పొందు కినుండి దేవి,  
యేర్పడు పెట్టు సంభవమునగు! శ్రేయఃకరముల నెవల కవ  
టమయనునియు, నూమాభరితి మనయు నెవల కవటమయనుని  
ములు చాలవా!”

విజయమాటలు విని చంపతరాయలు చకితుడయ్యెను. అతడు  
హీరాదేవిపూర్వవృత్తములను నేటిచర్యలను, నొండొంటికోఁ బోల్చు  
చుండెను. విజయ మఱింగ యావేశమున నిట్లనియె:—ఇన్నికారణ  
ములుఁజాలకున్నచో, హీరాదేవినై చ్యమునకు మఱిమొక నిదర్శనము  
నీగలను. మహీభారాజునియుబనును సమూలముగ విషప్త మొనరింప  
నామె, ఢిల్లీకేగి పాదుషాతోఁ దమరు రణదులహఖానుని బంధించినవృ  
త్తాంత మంతయుఁ జెప్పటకై మాతండిగారిని బంపియుండెను.



తండ్రిగారిమాటలపై రోషచారబేగముకు సమ్మిక కలుగకుండుటచే  
వాదచ్ఛబనే బంధింపబడిరి. అది యప్రస్తుతము. ! రోషచారబేగము  
తండ్రిగారిమాటల విశ్వసించి యుండినచో నేడేమహిమారాజవంశ  
మున కెంతటియాశద వచ్చియుండునో కదా ! మహారాజా ! ఢిల్లీపా  
యపాలనకు దనుకు సమూలవిధ్వంసముఁ గల్గింపఁగోరు నాహీలాదేవి  
తేముఁదా తమతో సంతటిసఖ్యవర్తన మొనరించునది ?

చంప—హీరాదేవి తొల్లింటివర్తనములు నాజ్ఞప్తియం కూర్చు  
ని, కాని నేటియామెచర్య బొత్తుగ మాయాకమని యెల్లు చెప్పన  
గును !

విజ—అగ్యా ! హీరాదేవి మొదట ఘాతుకి. ఇప్పుడు రాక్షసి  
గైసపోయింది. తొలుత నీచములగు హీరాదేవిచర్యలు నేడు ఘోరము  
లగుచున్నవి. మున్న హీరాదేవియుద్దేశ మనూచుపమై యుండెను.  
అది నేడెదురమయి పోవుచున్నది. హీరాదేవి మాయావిని యగు  
బుందేలఖండిశూర్పణఖ. ఆమె పూర్వప్రస్తుతవ్యాపారములయందు  
భేదము వొడమియే యుండుఁగాక. ఆమెయందు గుణములుమాత్ర  
మెన్నఁచునుగలుగఁజాలవు. వ్యసనియగువాఁ డొకవ్యసనమునువీడినై  
చినను, వెంటనే ఘోరతరమగుమతియొకవ్యసనమునఁ జిక్కును. ఇట్లే  
హీరాదేవి మునుపటితననై చ్యమును వీడినది. కాని వెంటనే యామె  
నవీనమగు నాసురస్వభావమును స్వీకరించెను.

చంప—హీరాదేవియందు సద్గుణములు రావని యంగీకరింప  
వచ్చును. కాని యామెస్వభావ మాసురమైపోయినదని యెట్లంగీక  
రింపనగును ! ఆమెస్వాగతము పూర్తిగమాయాన్వితమని యెల్లు చెప్పఁ  
గలవు !



విజయ ముఖముపై వెలయునత్యభావమునఁ జంపతరాయల  
దృష్టి నాటుకొనిపోయెను.

విజ— నేను ప్రత్యక్షముగఁ జూచినదియు వినినదియు నాధా  
రముగఁ గొని నేనీమాటఁ జెప్పచుంటిని.

చంప— నీ నేను చూచితివి. ఏమి వింటివి.

విజ— నేనామె ముఖముననే యామె మనసున నడఁగియుండు  
నా సురభావప్రసారమును గాంచితిని. ఇది కాక నేటి యాస్వాగతి మును  
మిషఁ బన్ని యామె యేకాక్షసకృత్యము న్నుగ్రహించి గోరుచు న్నదో  
నేను న్వయముగ వింటిని.

చంపతరాడు తాతురతతో నిట్లడిగెను:— ఏమి! ఆ రాక్షసకృ  
త్య మేదియో చెప్పుము.

విజ— మహారాజా! నింద్యమగు నాహీరాదేవి కృత్యమును  
దుచ్చమగు నామె యుద్దేశమును నోట నుచ్చరించుట కూడఁ బాపక  
మని తోచుచున్నది. ఆమాట చెప్పటకు నొకటి రెండు గంటల పూ  
ర్వమే హీరాదేవి ముఖ మతిభయావహమై పోయెను. ఆమాట విని శుభ  
కరణునివంటి మీగాఢశత్రుఁడుగూడ భయభీతుడై పోయెను. నాకా  
మాట వినుసరికిఁ బ్రాణసంకటమై పోయెను. ఆమాటయే నేనిప్పుడు  
వలకువలసివచ్చినది. చెప్పకయుఁ దప్పదు— మహాత్మా! హీరాదేవి  
రేపటిభోజనమున విషము గలిపి తమప్రాణములఁ గొనఁగోరుచు  
న్నది.

చంప— ఏమి! హీరాదేవి నాకు విసమీయఁగోరుచున్నదా!  
కాదు. కాదు. అట్లెన్నఁడుఁగాజాలదు. నీవశత్యము వలకున్నావు.

విజ— లేకు. మహారాజా! నేనెప్పుడు సనత్యముఁ జెప్పును.  
తమరు నమ్ముఁడు. నేను విజయుఁ జెప్పచున్నాను. వింధ్యవాసినిదేవి



నాక్షిగఁ జెప్పుచున్నాను. నేనెప్పుడు సత్యముఁ బలుకుట యెఱుఁగను.

చంప—విజ నీమాట యథార్థమే యగునా ? హీరాదేవి నాకు విసమిగాగొందా ?

విజ—బోను. మహారాజా ! యథార్థము. విజయ యెప్పుడు సత్యమునే పలుకును. తమరు నన్ను విశ్వసించినను సరే. విశ్వసించకున్నను సరే. మఱొక్కనాతి చెప్పుచున్నాను. రేవతిభోజనమున విషము కలుపఁబడును. మొదటినుండియుఁ దమ రేదేనిఁ బ్రతిక్రియ నాలోచింపకున్నఁ బశ్చాత్తపింపవలసివచ్చును. తమవంటిరత్నమువో వ్రుటవలన బుగదేలుఖగడమునందిలి స్వాభింత్య్రిప్రేము లగునాత్మలు యుఖమగ్నములై పోవును. ఉదౌర్భాగ్య యగువిజయ తన్నుఁ దా టోక్షిణిగ నెంచికొని పతితాపమునఁ బరితప్తయై పోవును. మహారాజా ! తమరు నామాటల నమ్మక హీరాదేవివలలోఁ జిక్కకుందురుగాక. నిష్కారణముగ నాత్మనాశనమునకుఁ గారణభూతులు గాకుందురు గాక.

చంప—విజయా ! నీవు చెప్పనది సత్యమే కావచ్చును. కాని నాకింకను నమ్మక కలుగుటలేదు. నీమాటల విశ్వసించి యెద్దియో గార్యము నేయఁ బిదప నీమాట లసత్యములుగఁ బరిణమించినచో వ్యర్థముగ లోకమున నాకు సగుణాలు వాటిల్లును.

చంపతతాయలమాటలు విన విజయకుఁ జాల విచారము గలిగెను. అరసితో నింకనేమియు సంభాషింపకయే యటనుండి వెడలి పోవలయునని యామె యొకమారు తలఁచెను. తనమాటలపై నాతనికి విశ్వాసము లేనప్పుడు కానున్న దేదియో యగునని యెంచెను. కాని తానాయాలోచనమొనర్చునది యెవ్వరిఁగూర్చియో—తనప్రాణప్రియుఁ



డగుచిత్రసాలుని తండ్రినిగూర్చి యని యామెకు జ్ఞప్తికిరాగా నామె యీయాలోచనమును విడిచివైచెను. అన్ని తెలుగులయవమానముల సహించియు, సాధ్యమగునంతవఱకుఁ బ్రయత్నము సల్పి చంపతరాయలను విషప్రయోగమునుండి తప్పించుట యామె తనముఖ్యకర్తవ్యమని యెంచెను. ఆమె మిక్కిలి వినీతయై యిట్లనెను.

“మహారాజా! నామాటపైఁ దమకు విశ్వాస మొందవుట కేమి యొనరింపనగును. నామాటలందలి యాధార్థ్యము తమయెదుట నెట్లు ప్రమాణితముకాగలదు?”

చంప—ఎద్దియేనిఁ బ్రత్యక్షప్రమాణముఁ జూపిన విశ్వసించ వచ్చును.

ఆసమయముననే చంపతరాయల కొకమంగళమూర్తి గాంధీ ర్యధరితముగఁ దనవంకకు వచ్చుచుండుట కానవచ్చెను. అతఁ డేమి యో పలుకఁబోవుచుండ నింతలో నామూర్తియే యిట్లుగడించెను.

“చంపతరాయా! నీవు నన్ను గుఱుతించితివా!”

చంప—“ఆ”

మూ—నీవు బాగుగ నెఱుఁగుదువుగదా నాకసత్యమన్నఁ గడు నేవగింపని!

ప్రతిజ్ఞాపాత్రము

చం—ఆ.

తేలిస్తోలు.

మూ—నామాటయందు నీకు విశ్వాసముండునా!

చాలనేపటివఱకు యోజించి చంపతరాయ లామొదటియుత్తరమునే యొసంగెను.

అదివిని యాభవ్యమూర్తి ప్రసన్నతతో నిట్లనెను:—

“చంపతరాయా! ఈబాలికమాటలయం దవిశ్వాసము వీచుము. ఈమె సత్యమూర్తి. ఈమె నీతోఁ బలికినవంతయు నిజము.”



చంపతరాయ లేమియు నవలేదు.

మూ—హీరాదేవియాచరణముల విమర్శించుటకు నాకధికారము లేదు. ఐనను నీకుఁ బ్రీతికారమొనర్చుట కామెవన్నినయుపాయము నాకిష్టము కాదు. నీకుఁబ్రీతికృతి యొనర్చుటకై నీప్రాణములఁ గొనుటకై నేను హీరాదేవికన్న నెక్కువయాత్సుక్యముతో నున్నాను. నిన్నీలోకమునుండి పంపినై చుటయే నాప్రీతి. ఐనను నేను హీరాదేవియాసురమార్గము నవలంబింపనేరను. చంపతరాయా! యుద్ధక్షేత్రమున నాతో ద్వంద్వయుద్ధముఁ జేసి చచ్చుట నీకిష్టమైనచో విషయమూటల సంపూర్ణముగ విశ్వసించి రేవటియాపదనుండి కాపాడుకొను నుపాయ మరసికొనుము. నాప్రీతిజ్ఞను స్మరించుచు—నా శత్రుఁ డన్యహస్తమున, నదియు నింతసేపముగఁ జంపఁబడుట నేను సహింపఁజాలను.”

చంపతరాయలు చాల కలఁతఁజెందెను. అతఁడు తనఖడ్గపుంఖముపైఁ జేయియిడి యెదుటివ్యక్తివంకకుఁ జూడసాగెను. ఆసమయమున మరల నావ్యక్తి మిక్కిలిశాంతభావమున నిట్లుపలికెను:—

“ శత్రుప్రయోగమున కిది సమయముగాదు. నాకోమలమనోవృత్తిప్రేరణచే నిన్నిపుడు హీరాదేవిఘోరకృత్యమునుండి రక్షింపఁ గోరుచున్నాఁడను. నీపైఁబడచున్నయాపద నీకు నేను మున్నుగనే తెలియఁజేయ యత్నించితిని. కాన నీహృదయముగూడఁ గొంతకరఁగి యుండును. ఇట్టిసమయమున మనయాయుధములు సంపూర్ణముగఁ బనిచేయఁజాలవు. చండకరుఁడు భూమిని సంతప్త మొనరించుచుండ వైరాగ్నిఁ బ్రజ్వలింపఁజేయు మనమస్తములఁగూడ బాగుగఁ గాల్చుచుండ, నెదుట శవరాశి పడియుండ, రుధిరప్రవాహములు ప్రవహించుచుండ, నారక్తముననే మనమిరువురము సంసిక్తులమై యుండ నాసమ



యమున మనశశ్రుములు ప్రయత్నములు కావలయును. ఇట్టిశాంతి  
మయ మగునిశాసమయమున, శయనాగారమున నెవ్వడు నెట్టివీరున  
కుఁగాని జచ్చుటకుఁగాని చంపుటకుఁగాని యిచ్చవొడమఁబోదు.”

చంపతరాయల కామాట సమ్మత మయినది. అతఁడు కృపా  
ణమునుండి తనచేయి తీసివైచెను.

మూ—చంపతరాయా ! నా కార్జు మంతయు విజయ కావిం  
చినై చినది. ఇంక నేను పోవుదును. నీవీమెమాటయందు విశ్వాస  
ముంతువుకాదా !

 నా కార్జు మంతయు విజయ కావించినై చినది.

చం—ఉంతును.

 నా కార్జు మంతయు విజయ కావించినై చినది.

కొంచెముసేపటిలో నాభవ్యమూర్తి యదృశ్యమైపోయెను.

విజ—మహారాజా ! ఇప్పుడు నామాటయందుఁ దమకు విశ్వా  
సము కలిగినదా ?

చం—శుభకరణునిమాట నెవ్వడు విశ్వసించరు ! శుభకర  
ణుఁడు నాకు శత్రువు. స్వాతంత్ర్యమునకు శత్రువు. ఐన నాతఁడు  
సత్యమునుండి తొలఁగునని స్వప్నముననైన నేనంగీకరింపజాలను.  
విజయా ! హీరాదేవిసమ్మాన మంతయు వట్టినటన యని నాకిప్పుడు  
సంపూర్ణవిశ్వాసము గలిగినది. తనవంచనం బడి రేపు నేను మరణిం  
పవలయు నని యామె వాంఛించుచున్నది. దానినుండి తప్పించుకొ  
నుట కుపాయముఁగూడ నేదియేని నీవే యుతీంగింపుము.

విజ—(మిగులసంతోసముతో) మహారాజా ! తమరు దయ  
యుంచి నాపలుకుఁ బాటించి నాప్రియత్నమున సఫలనగుచువకాశము  
నాకొసంగిరారు. రేపుభోజనసమయమునఁ దమయెదుట నిడుభోజన  
పాత్రయు స్వీకరింపక యెద్దియోదోనము నెంచి దానిఁ ద్రోసివేయుఁడు.



ఇదికాక, హీరాదేవి తమ్మపదార్థము. భుజింప ననరోధ మొనర్చునోదానిఁ దమరు భుజింపవలకు. అంతే—ఇక హీరాదేవి యాబి యేమియు సాగదు. రేపుదయముననే నేను మొదట గిరిజనోఁ గలిసికొని వృత్తాంత మంతయు నడిగెదను. ఏదేని విశేషవిషయ మున్న సత్వరమే తమ్ముఁగలిసికొని తెలియఁజేసెదను. కాని భోజనసమయమున అకుఁ దమ్ము నేఁగలిసికొనకున్నచో నేనిప్పుడు చెప్పినట్లు చేయుఁడు.

చంప—(శాంతముగ) సరియే. నాకంతయుఁ దెలిసినది. కాని నీకు హీరాదేవివార్త తెలింగించుచుండు నీగిరిజ యెవరు !

విజ—ఆమె హీరాదేవికిఁ జాల విశ్వాసపాత్ర యగునొకదాసి. కాని గిరిజ యామె యయోగ్యకతోఁకార్యములకుఁ జాల వగచుచుండును. ఆగుప్తమంత్రానృత్యతాంత మామెయే నాకెఱిగించెను.

చం—ఇప్పు డిటుఁ గల్గురాజులు సరదారులు నందఱు నానాఁటి మంత్రతఱయంతుఁ బార్వతిరా?

విజ—చిత్తము. మఱియు నప్పటినుండియు వీరందఱు సచ్చట నిలిచిపోయిరి.

చం—సాప్రార్థనాపత్రము నవమానించుటకు, దద్విరుద్ధముగఁ బ్రజలఁ బోషింపించుటకు, స్వీకృతంత్య్రప్రయత్నముల విఘ్నమాపాదించుటకు, నన్ని మమలఁ బడఁద్రోయుటకునై కదా యానాఁడు మంత్రణము జరిగినది. స్వధర్మమును నాశనముసేయ, బుందేలుఁబుందేలత్వమును శూన్యమొంద్ప, దేశమును బరాధీనముఁ గావించనేకదా యానాఁడు వీరందఱు సనూపేశమైరి ! బుందేలురసంఘశక్తిని, ఐకమత్యమును పిధ్వంసమొందుటయేకదా వీరముఖ్యాశయము ! ఓపరమేశ్వరా ! ఇట్టి నికృష్టకార్యములు నీవెల్లు చూడఁగల్గుచుంటివి ! ఇట్టి హృదయశూన్యులగు రాక్షసులు నీన్యాయ్యరాజ్యమున మనుష్యులలోఁ



గలసి మెలసి యెల్లు నివసింపఁగనుచున్నారు. సరే. ఇక్కడి కిదియు నైనది ! బుందేలఖండపురాజసంస్థానములనుండి నాస్థానాపత్రిక కుత్తరము లభించినది. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యపతాకక్రింద నొక్క ప్రభునైన నిలువరాఁడని యింకఁ దెలిసిపోయినది. ఇంక వారిమిత్రత్వ శత్రుత్వములు నిర్ణీతము లైనవి. కావున మొదట నీయింటివేగుల నాశ మొందింపవలయును, మంచిది. విజయా ! ఇంక నీవేగుము. నీవు ధాన్యధాన్య కేగినపిదప నీజననియగునుఫలాదేనికి నాసందేశ మొందఁ జేరింపుము. మహాబాచంపతరాయ' లామెపుత్రికాలలామనిస్తులగుణ జాలముఁ గాంచి యెంతయు సంతసించె ననియు, బుందేలఖండమున నుఫలాదేవివంటిమాతలే యుండువో దేశాస్పత్యస్వాతంత్ర్యముల విలంబ మేమియు నాశంకింపరాదనియు, నాపలుకులుగ నీవామెతోఁ జెప్పుము. యథాసాధ్యముగ నామె కంచుకిరాయల నుచితమార్గము నకుఁ ద్రిప్పి యత్నించునదిగ నావ్రాధన యనికూడఁ దెలియఁజేయుము.

విజ—(ఇంచుక ఖన్నురాలై) మహారాజా ! ఇంకను దండ్రు గారి నుచితమార్గమునకుఁ దెచ్చుటకుఁ బ్రయత్నమా ! ఇప్పుడాయన ఢిల్లీలో బంధింపఁబడియున్నారు.

చం—నాకతనిసమాచారము పూర్తిగఁ దెలియదు. నీకుఁ దెలిసినదచెప్పుము.

అటుపై విజయ కంచుకిరాయలు హీరాదేవితోఁ గలిసికొనుట, రహస్యాలోచనము పలుపుట, తదనుసారముగ ఢిల్లీకేగుట, యచ్చట బద్ధుఁడగుట—యావదవృత్తాంతము నాతనికిఁ జెప్పెను. అది విన నాతనికిఁ జాల నక్కజము జనించెను. అతఁ డిట్లనెను:—“ఇప్పుడు రోషనారదినములుగూడఁ గడచినవి. ఐన నామె కడుదుష్టురాలు. క్రూరురాలు. కంచుకిరాయలఁ దనకడ బద్ధునిఁజేసి యామె యొనర్పి



దేమి యందును? కనుకనే వైశమరణదులహాఖానుని నాకడనుండి విముక్తునొసరించెద. ఏలయన, నాతని వదలక కంచుకిరాయలకు విముక్తి కలుగను. (కొంచెమాఁగి యోజించి) ఒరుఁ డెవ్వడేనేగి రోష నారతో రణదులహాఖానువృత్తాంతముఁ దెల్పినను నామెకు నమ్మక ముండదు. కాన రణదులహాఖాను స్వయముగ నటకేగి తనదుస్థితిఁ దెలిపికొన్నచో నప్పుడు రోషనార తాన కంచుకిరాయల సాదరముగ విడిచివై తును. ”

విజ—అట్లగునెడలఁ దమకు గొప్పకష్టము సంభవించునుగదా! తమరు రణదులహాఖానుని బంధించి యుంచితిరని పాదుషా యెఱుఁగఁ గనే తత్సేనలు తమరాజ్యము ముట్టడించును. ఇది పాదుషాగోఁ గల హామనకు సమయము కాదని తమకు బాగుగఁ దెలియనే తెలియును.

చంప—ఎట్టకేల కెద్దియో యొక్కతెఱుఁగున నేను రణదుల హాఖానుని బంధించినవార్త పాదుషా కెఱుకవడక మానదు. ఇట్టి యెడ ముందుగనే రణదులహాఖానునివదలినై చుట మేలని నాతలఁపు. ఢిల్లీలో దర్బారువేళఁ బాదుషా మామొడఁ జూపినమంచితనమునకు మాఱుగ రణదులహాఖానును విడుచుట చాలమంచిది. దీనసేమియుఁ గాకున్న నధమపక్షమున లోకనిందకు వెఱచియైనఁ బాదుషా కొంత కాలము విస్లవముఁ గావించుకుండుటమాత్రము నిశ్శుభము. ఆయవ ధిలోనే నేనీగృహచోరుల మ్రుందించి నై తును. ఏగూఢనితిచే నేను దర్బారున నమీరువదివిని నధికారిత్యమును స్వీకరించితినో, రణదుల హాఖాను నింకను బందెనుంచుటవలన దానికేమియు ఫలము చేసు అదు—జయసింహునియా యోజనము సరిగనున్నది. ఎంతవఱకు బుం దేలఖండ మంతయు నుచితరీతి సిద్ధపడదో, యెంతవఱకు నిచ్చటిదేశ ద్రోహులు పూర్తిగఁ గడతేఱుకుందురో, యంతపర్యంతముఁ బాదు

షాను బహిరంగముగ నెదుర్కొనుట తగదు. అతనిని మాయనా నుంచఁదగును. ఇంతలోనతనితోఁ బగపెంచుట బుందేలఖండమునకు హానికరము. రణదులహాళామను వదల్చినై చుటవలన శాకేమియు నష్టము గలుగదు. నీవుచాయెడఁ గావించినయువకృతికేఁ బ్రతికృతి పూర్ణముగ నెట్లును దీఱదు. ఐన నేనునీజనకునిఁ దప్పక కడుశీఘ్రముగ విడిపింతును. రణదులహాళానుని విడిపించివైచి ధిస్త్రీకేఁ జేర్చిరా రేపువేళవనే యెవనినైన మఱిబాకుఁ బంపుదును. ఇఁక నీవు చనుము. చింతాశంకలఁ దక్కియుండుము. నీతండ్రి యనతికాలముననే ముక్తుఁడై యేతెంచుచు.

విజయ యటనుండి బయలువెడలెను. అత్తరి నామొనయన మూలఁ గృతజ్ఞతాబాష్పములు క్రమింపఁబడెను. పోవుచు నామొనకుఁగలంతమున నిట్లనెను:—“మహారాజా! తమయఁ మామొనయన నుపకార మొనర్పితిరి. ధాంధేరిరాజవంశము దీసకై తమయెడఁ గాలు కృతజ్ఞమై యుండును. ఈశ్వరుడు కటాక్షించినచో న్వాతంత్ర్యము పాదనమున దమకు మొట్టమొదట ధాంధేరునుండియే సాయము లభింపఁగలదు.”

చంపతెరాయలశయనగృహమునుండి వెలువడి విజయ వెడలిపోయెను.

\*

\*

\*

\*

మరుచటినాఁడు పెదలకడనే విందుసన్నాహము పెద్దయాడంబరమున జరుగుచుండెను. శుభకరిణుఁడుదక్క బుందేలఖండమందలి రాజు లెల్లరు నాటివిందునఁ బాల్గొనిరి. పర్వతసింహాసనపీఠము చంప



తెరాయనిదండనే యుండెను. నడుమనడుమ నాతని సంకోషపలుచు  
టకై పర్వతసింహుఁ డెద్దిమేనిసత్కారచేష్ట నాచరించుచుండెను.  
హీరాదేవి మిక్కిలిశ్రద్ధతో వడ్డించునేర్పాలులఁజూచుచుండెను. ఇంత  
మందిప్రభువర్యు లై కృమందినియు వీరెల్లరు స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై  
పోరాడుదురనియు, ఛత్రసాలుఁడు లోలోన నుప్పొంగిపోవుచుండెను.  
తనజనకునిఁ జంపతెరాయల నించుకగూఢవిచారనిమగ్నునిగఁ గాంచి  
యతఁడు చాలఁగనచ్చెరువందెను. తనమనోతథము లెల్ల సఫలములు  
కానున్నవని హీరాదేవి తెలఁచుచుండెను. సన్నాహ మంతయు నయి  
నది. హీరాదేవి మనసునఁ గులుకుతెరిగలు లేవదొడఁగెను. తనము  
ఖవై ఖరినుండియే జనులకుఁ దనతోపలిగుట్టుజాడ తెలియునేమోయను  
భీతిచే నామె యించుకతడ వటనుండి తొలఁగియుండెను. భోజనారం  
భ సమయ మాయెను. చంపతెరాయలు విచారనిద్రనుండి యొక్కసా  
రిగ మేల్కొంచెను. పక్షాన్నభరితమగుతనముంగిటిబంగరుపాత్రముఁ  
దిలకించి యతఁడిట్లనెను:—“నేను బంగరుపాత్రమున భుజింపను.  
కాన దయసేసి నాకొఱకింకొకపాత్రముఁ దెప్పింపుఁడు.”

హీరాదేవి నేఁడెట్లేనిఁ జంపతెరాయలఁ గడునంతుష్టునిఁ జేయఁ  
గోరుచున్నదని పర్వతసింహుఁడు తెలఁచుచుండెను. అతనియాకోర్కె  
నుఁదీర్చుటకై నవ్వుచునతఁడిట్లనెను:—“మఱొకపాత్ర మేల ! నాపా  
త్రము వెండిది. రండు నేడుమనయిరువురిపాత్రముల మార్చుకొం  
దము. దీన నీప్రేమమయమగువ్యాపారము మనకెల్లపుడు స్మరణయం  
గుండుగాక.”

చెంతనున్నపాచకుఁడు పర్వతసింహునియాజ్ఞను నైశంబ పాలిం  
చెను. పర్వతసింహుఁడు శకుహ్లాదుల నున్న పాత్రమందలివదార్థ  
ముల భుజించుట కారంభింపఁ జంపతెరాయలకు మరల నొకసారి విజ

య డెప్పిరిది నిక్కము కాదా యనినందియము గలిగెను. ఇంతలో హీరాదేవి తిరిగి యటకు వచ్చెను. పాత్రములు మాటియుండఁ జూచి యామె కను తుభితహృదయమున నిట్లనెను:—

“ ఏమిట్టైనది ! పాత్రము లెవరు మోర్చిరి ! ఇపు డేనుగునో ! ఇందు సగముపదార్థములు తినివై చిరే ! ”

హీరాదేవివ్యాకులతఁ గాంచి పర్వతసింహుఁడు సవ్వను నిట్లు పలికెను:—“ లోకమున మైత్రి స్థిరపఱిచికొనుటకై యుష్ణీషముల నన్యోన్యము మార్చుకొనుచుందురు. మేము మాపాత్రము మార్చుకొంటిమి ! ఇందాశ్చర్యపడుటకు నాతురతపడుటకు నేమున్నది ! ”

ఆసమయమునఁ జంపతరాయలు దృఢగంభీరదృష్టితో హీరాదేవివంకఁ జూచుచుండెను. ఆమెకుఁ దనభవిష్యము విస్ఫుటముగఁ గన్పట్టఁదొడఁగెను. ఇంకఁదనసౌభాగ్య మొకటిరెండుగంటలకన్న నెక్కివసేపుండదని యామె తెలిసికొనెను. శత్రునాశముకొఱకు పన్ని నవన్నగడ తననాశమునకే యయ్యెనని యామె కెంతయు శోకము గలిగెను. ఆశోకముననే యామె యింక మాటాడక తనశయనాగార మునకరిగెను.

చంపతరాయ లింతతడవు గంభీరముగ హీరాదేవిమనోభావ ములఁ బరిశీలించుచుండెను. ఆమె పోవుటతోడనే యాతఁడు పర్వత సింహునిచేయుఁ బట్టుకొని యిట్లనెను. “ ఈబంగరుపాత్రమందలిపదార్థముల వినము కలిసియున్నది. ఇందొకకబళమైన భుజింపరాదు. ”

చంపతరాయలు పర్వతసింహునిభోజనసుభ్యముననే మాన్పించినను ఫలమేమియు లేకపోయెను. ఒక్కగంట యగునని కాలనిపై విషప్రభావము కన్పఱజొచ్చెను. వివిధౌషధము లొసంగఁబడినవి. ఓర్కానోని గొప్పగొప్పవైద్యు లెన్నియేనుపాయము లొనర్చిరి. కాని



హీరాదేవికలిపిఁవిష మనన్యప్రతిఘటనీయప్రభావశాలియై యుండెను. పర్వతసింహునిశరీరచాటవ మంతకంతకుఁ గృశించిపోవుచుండెను. రాజ నైద్యులందఱు నిక గడియ రెండుగడియలలో మహారాజుగారు కాలు న కతిథులు గాఁగలరని చెప్పిరి. డొడ్డితులగువారెల్లరు మిక్కిలి దుఃఖ గుఱ్ఱిరి. విషబదేవునితోదనము మితియారిపోయెను. తుదకుఁ బర్వత సింహుఁ డతికష్టముననిట్లు వానిచ్చెను. “వాకొక కెవరును విచారించింకఁడు. నేరొనర్చిఁ ఘనకార్య మేదియైఁ జలచికొని నాకొఱకుఁ బ్రజలు దుఃఖించుటకు నేట్టివేమియు నాజన్మమునఁ గావించియుండ లేకు. బిడ్డా! విమలా! నేను నేనిన్న బంధనములనుండి విడిపించు చున్నాను. ఇంక నీవాపాతికి హీరాదేవికడనుండకుము. ఈశ్వరుఁడు నీకు మంగళమొసంగుఁగాక!”

పర్వతసింహుఁడు చాలఁగఁ జెప్పఁగోరుచుండెను. కాని బాధ మిక్కుటమగుచుండుటచే నేమియుఁ బలుకఁజాలకుండెను. కొంచెమునే వాగి యతఁడు మరల మెల్లమెల్లగనిట్లనెను:—

“చంపతిరాయా! నేటిదనుక నేను మీయెడఁ గావించిన యనుచితనీచవర్తనమునకై నన్న మన్నింపఁగోరుచున్నాను. నన్న ఊమించితిమని వచింపుఁడు.”

చంపతిరాయలు రుద్ధకంఠమున నిట్లనెను:—నేను మిమ్ము ఊమించితి నోలేదోమీ కెల్ల తెలియనగును! ఈశ్వరకృపవలన నెట్లో మీరీయాపదనుండి తొలఁగితిరేని, నేను మిమ్మెంతగ ఊమించితి నో మీ కెఱుకవదును.

పర్వ—ఇంక నేబ్రతికెదనని యాసించుట వ్యర్థము. నేటివఱకు నేఁగావించినవింద్యకృత్యములవలనఁ గలిగెనునరకసీడ యెల్లరు గలుగును. కాని యది యీవిషవేదనవలననే కొంత మచ్చుచూప

మొదలిడినది. ఇంక శ్రేబ్రదుకునాశ-నిర్థకము. మృత్యువునాకుఁ జాల  
చేరువగఁ గన్పించుచున్నది.

తర్వాతఁ గొంతతడవు పర్వతసింహుఁడు విశ్రాంతికొఱకా  
గెను. కొంచెమాగినవెనుక మరల నాతఁడు చిక్కినయెలుంగుతోఁ  
బలుకసాగెను:—

“అహంతకి యిట లేదుకద!”

హీరాదేవి యట లేదని యతనికిఁ దెలిసినతోడనే మఱల నా  
తఁ డాశ్చర్యించుచున్నస్వరముననే యిట్లనెను:—

“బాగున్నది. అవసానకాలమున నాపాతకిని కన్పడకుండుట  
యు నద్భుతమే. చంపతరాయా! కొంచె మింకనుఁ జెంతకురండు.  
హృదయము తేలికపడునంతదనుక నేను సుఖముగ మరణింపఁజాలను.  
ఈసమయమున నిటఁగూడియున్నరాజు లండఱి యెదుట నేనియో  
ర్చారాజ్యమును మీకిచ్చుచున్నాను. మీరీసింహాసనమున ఛత్రీసాలు  
నాసీనుఁజేయుఁడు.

చంప—వలదు. మీయీశ్వర్య నెఱవేర్చఁజాలను. ఓర్చా  
రాచగడ్డకు నుత్తరాధికారి యువరాజు విమలదేవుఁడేకాన ఛత్రీసా  
లుఁడు స్పృశింపనైనఁజాలఁడు. విమలదేవుని గడ్డపైఁ గూరుచుండఁ  
బెట్టి కాసాడుచుండుటమూర్తిము నాకర్తవ్యమగును.

పర్వతసింహుఁడు కడునాశ్చర్యమున నిట్లు పలికెను:—ఏమి!  
విమలదేవుఁడు గడ్డ నెక్కువా! చంపతరాయా! విమలదేవుఁడు రాజ  
సింహాసనారూఢుఁడగుటకు నర్హుఁ డెందునుఁ గాదు. అతఁడు నా  
కొడుకుకాదు. శాస్త్రసమ్మతముగ నుత్తరాధికారియుఁ గాదు. నాకు  
వాస్తవమున నుత్తరాధికారులు మీరే. కనుక నేనోర్చారాజ్యమును  
మీకిచ్చినై చుచున్నాను. ఛత్రీసాలుఁ డోర్చాసింహాసనముపైఁ గూ



రుచుండుట నాకోరిక. విమలదేవుఁడతనితోనుండి సౌఖ్యమునఁ దన  
కాలముఁ బుచ్చుచును. వింధ్యవాసినికూడ మహాస్నిహనముయొన  
నిదయే తనయిచ్చగాఁ దెలిపెను. విమలా! నీవెవరితో నాకుఁజెప్పుము.  
పిదప నేను బెడిదంపునరికమునకుఁ బోవసిగ్ధపడుదును.”

అసమయముననే హీరాదేవి కర్కశశవమున నజుచుచు నాగది  
లోనికిఁజొచ్చివచ్చును. ఆమె నిల్లు పలికెను:—“నరికమునకుఁ బో  
యినను సరే. విమలదేవునిఁ గూర్చి యొక్కపలుకై నఁ బలుకవలదు.  
సీపు స్మృతితప్ప పోలుచుంటివి. కనుక నీతోడను నిచ్చటిరాజులందఱి  
తోడనుఁ జెప్పుచుంటిని. విమలదేవుఁడే యోర్నాకు యువరాజు.  
అతనికి గడ్డెలభించును. ఏతద్విరుద్ధముగ నొరునెవ్వనిని సింహాసన  
మధ్య్సింపఁజేయ నెవ్వరునుఁ బ్రయత్నింపరాదు.”

ఇదివినిన పర్వతసింహునకు మేరలేనికోరికయు కలిగెను. ఆక్రో  
ధముమూలమున నాతనికి మృత్యువు కొంతముండుగనే లభించునే  
మోయని యెల్లరకు భయము గలిగెను. లేచి నిలుచుటకై యతఁడు  
చాలవ్యాకులయత్నము సలిపెను. నిలువ సాధ్యముకాదని కూర్చుండ  
నైనఁ బ్రయత్నించెను. అదియు నశక్యమగుటచే బట్టరానికోపము  
తో నాతఁడు హీరాదేవివంకఁ జూడనారంభించెను.

ఇంతలో హీరాదేవి యతనిచెంతకు వచ్చి నిల్చి తనసౌభాగ్యా  
లంకారముల దీసి విసరినై చుచు, లలాటమందలి తిలకముఁ దుడిచినై  
చుచు నిల్లు పలికెను:—“హీరాదేవి నీభార్యకాదు. ఓర్నారాజమా  
తయై గోపముఁ జూపుటకు నీకేమియు నధికారములేదు.

పర్వతసింహునికోపము పరమావధి నందెను. తనదేహమున  
మిగిలియున్న సమస్తశక్తిని బోవునేని యతఁడిట్లనెను:—

“పో! పాపినీ! రాక్షసీ! హంతకురాలా! చండాలురాలా! అధమురాలా!—” ఇంక నాతని కెక్కుడు పలుకుటకు శక్తి లేకపోయెను!

పదునాఱవ ప్రకరణము.

కార్యసాఫల్యమునవిఘ్నము

అరణ్యధికారి యగునంచాననము నామాశ్యమృగములపాలిటి భయంకరమందగంజే న్నెఱు సు వనసంతానముపై దాని కత్యధికమగు పోరు యుండును. సూర్యదేవుడు నిశ్వము నాత్మతేజస్తప్తమునరించుచున్నను గగనోద్యానవిహారిణి యగుముగ్ధకన్య (కన్యాశాళి) పై శీతలదృష్టిపూరితమే యుచురింపఁగోరును. తేజస్వలగు సూర్యచంద్రులపైతిములుప్తప్రాయులుగ నొనర్చి యహంకారగర్జనములతో గగనవీధినెల్లెడలఁ దాండవించు మేఘదేవుడు నిజాశ్రితులపై వానందమునఁ గృపావర్షముఁ గురియుచున్నాడు. ఆవిధముననే ఢిల్లీసింహాసనముపైఁ గూరుచుండి ప్రదల సనేకవిపత్తులపాలొనర్చు మతధర్మాంధుఁ డగుపాదుషాకూఠ సంతోషురమున సనేకవిధముల సంతానానందమున మగ్నఁడగుచుండును. ఆసమయమున సత్రుడు మతావేశము, రాజ్యతృప్తి, అధికారమదము, మున్నగుమగ్ధుణములచే విముక్తుఁడై, ప్రేమస్వరూపుఁ డట్లుండును. దైవప్రార్థనమునఁ గుదురని మనశ్శాంతి, పండితులతోడిధర్మవిమర్శమునఁ గలుగఁగొనుభుము, కురానుజదువుటచే



గలుగనియానందముఁ దనప్రియపుత్రిక యగుబదరున్నసాను గాంచు  
 బోడనే తనకుఁ గలుగునని యతఁడు చాలకాలమునుండి యెఱిగియే  
 యుండెను. తనకుమారులు తనవలెనే దురాశాపూరితులై తత్సంసి  
 ధికిై తన్ను సింహాసనభ్రష్టులై గావింప వెనుకాడరనుభయంకరశంకా  
 పీడితుడై యాతఁడు యథాశక్తిని వారికి దూరముగనే యుండెడి  
 వాఁడు. రాజపుత్రియగు జేబున్నసా తక్కుంగలయంతఃపురకాంత  
 లనే పోలి సస్వసఖీపరివృతయై యుండెడిది. అంతఃపురమునందలి యీవ  
 శ్యకార్యములందే మగ్నయై యుండెడిది. అందుచే బాదుషాద్వైష్ణ  
 విశేషముగ నావంకకుఁ బోవుటలేదు. బదరున్నసా మందహాసవదన.  
 నిన్క పట. సరళ. మిగుల బుద్ధిమతి. మతీయు. శాల్యమునుండియుఁ  
 దండియగునలంఘీ గామెను బహువిధములఁ బ్రేమించుచుండెను.  
 రాజకీయము లగుచిక్కులచే దనమన మాకులికమైనప్పుడతఁడు  
 రాజసభనుండి వెలికి వచ్చి కుమార్తెయగు బదరున్నసామందిరముదెస  
 కరుగుచుండును.

శేఁడాంతరంగికరాజసభలో దేవగడమగ్గవిషయము చచ్చింపఁ  
 బడెను. అందుచే సార్వభౌమునిమనసు కొంచెము వ్యాకులిత మయ్యెను.  
 బహదూర్ఖాన్ కోకా చిరకాలమునుండియు ముట్టడించియున్నను  
 దానిని స్వాధీనపఱచుకొనలేకయ్యె. శీఘ్రముగఁ దనసాయమునకై  
 యొకమహావైద్యము రాకున్నచో ముట్టడి యెత్తివేయఁబడునని యతఁ  
 డొకసత్రముఁగూడ నంపెను. ఈవిషయమునా జర్పించుటకే నేడు  
 పాదుషాకుఁ దననియమిరసభ్యులఁగూడి యాంతరంగికసభాస్థానమునఁ  
 జాలసేవు కూరుచుండనయ్యెను. తుదకు జయసింహుఁడు దేశమున  
 నందందు విచ్చిన్నులై తిరుగుచున్నకొంతసైన్యము నొకమాఠములో  
 రప్పించి, దేవగడమునకుఁ బంపెదనని చెప్పెను. అట్లే నిశ్చయించి

పాదుషా యాంశరంగీతనభూమిండి నెడలి వచ్చెను. అట్లయ్య నాతని మనసు శాంతి నందలేదు. అందుచే బదరున్నీసామంధరమున కేగవలసిన యావశ్యకత కలిగెను.

పాదుషాకుఁ బరమప్రియయుఁ బ్రభావపత్నియు నగునాయషా బేగము మందరమునకు సమీపముననే యమరభువనముల్యమగు బదరున్నీసానివాసస్థాన ముండెను. దానిపైనుకటిభాగమున పావనకాండవ్రచ పాహ ముండెను. ఎదుట గృహాధ్యక్షము ఎకమై నెఱుంగు దనస్థియగు నాయషా బేగముయొక్కయు దక్షిణాభ్యుపాస నిడివనంతకు ముట్టియుయొక్కయు నివాసస్థానము లుండెను. ఇట్టి పరిస్థితిలోనే బరివేష్టితమై యాస్థానము బదరున్నీసాదివ్యనాందర్శ్యముచే విరాడకూచ మగుచుండును. అనేకమందరములను చాటుచు, అనేకములగు విలాస స్థానములందును సమీపస్థములగు సుందరదృశ్యములందును మందరములందును వినంబు ముఖరిసంగీతముఁ గొంచెమైన నాలకింపక పాదుషా బదరున్నీసానివాసస్థానముఁ జేరెను. ఆసమయమున బదరున్నీసా యమునానదీప్రవాహము వీక్షించుచు నాలోచనమై కూర్చుండి యుండెను. ఇండియాగమనవార్త విచగినే న్వాగతి మొసంగ నామె బయటికి వచ్చెను. ఆమె యత్యంతప్రసన్నవదనమై కాళ్ళుండినను జాలనే పటినుండి చింతావృత్తియై కూర్చుండియుండుటచే నామెయుఖమున స్తబ్ధతాగాంభీర్వములచాయ యించుక కాన్పించుచునే యుండెను. అట్లయ్య నామెనస్సర్గసరళయగుటచే దేవతయల్లుండెను. ఆమెను గాంచగనే యశారంగజీబు మహానందమునఁ దనచింతలనన్నిటి మఱచిపోయెను. బదరున్నీసా యతని వెంటనిడికొని నడుమనున్న పెద్దగదిలోనికి వచ్చెను. పాదుషా కూర్చుండినంతఁ బ్రథమమున లోకాభిరామాయణ మారంభమయ్యెను. కాని యామె మొదటివిచార మామెను



గంభీరనే యుండుటచే, సంపూర్ణముగఁ బ్రసన్నత నొసంగకుండుటచే, బాదుషా కామెచింతాకారణ మమగవయ్యెను. సార్వభౌముడు ప్రసన్నుడై యుండుటఁగాంచి యామెయాసమయముఁ దన కార్యసిద్ధికై మిగుల నుపయక్తమైనదిగఁ దలచి తనప్రసంగము నీతిధముగఁ బ్రారంభించెను.

“ మహారాజా ! ఆకసమందలి యావక్షత్రము లెల్లప్పు డిట్లాడుచునే యుండును. కాని యాయాటలయందు వానిమన సెన్నఁచు విరక్తిఁ గనదు. యమునాప్రవాహము గాత్రిందివము లిట్లు విహించుచునే యుండినను దానిమనసు గూడ విసుగునందుటలేదు. కమలము లెల్లప్పుడును బుట్టుచునే యుండును. వికసించుచుండును. వాడిపోవుచుండును. విదళితము లగుచుండును. ఐనను నవి నిరతానందమున నుండును. వాని కెట్టియాపదయొక్కయు, విచారముయొక్కయుఁ దలఁపే యుండదు. కాని మానవునియవస్థఁ బరీక్షింపుఁడు. వానిస్వేచ్ఛాభోగములకై యంతసామగ్రి నమకూడియే యున్నను సామాన్యముగ వాడువిచారమగ్నుడై యెయుండును. సుఖావకాశములు మిగులఁ గొలఁదిగనే యుండును. విహంగము లెగురుచు నెగురుచు నలసి విశ్రాంతిఁగొన నప్పుడప్పుడు వృక్షములపై వ్రాలుచందమున మానవుఁడును స్వకార్యముల నాయాసముఁ జెంది వివిధవిలాసములవంకకుఁ బరుగెత్తుచుండును. అట్లు బాగుగఁ బరుగెత్తినను వానికి సంపూర్ణ స్వేచ్ఛ నొనకను. నేరచ్చుట. గాగుదాడి, స్వేచ్ఛాప్రదములగు నిన్నివస్తువులుండఁగనే నూ పుష్పపుష్పములుండఁగై యేల యుండవలయుననువిషయమునే యాలోచించుచుంటిని. ”

తనకొమరితెగంభీరవదనము నవలోకించి యానందముగూడ

మీగుల గాంభీర్యమున నిట్లనెను:—“అమ్మాయీ! మానవునిబుద్ధి  
యెల్లప్పుడు ముందునకే పరువెత్తుచుండునని బహుశః నీవెఱింగియుం  
డవు. తనకు లభ్యమగువస్తువునుండి క్రమక్రమముగఁ దనమనసు  
దొలఁగించి దుర్లభమగువస్తువుపై మనసు నిల్పుట మానవస్వభావము.  
వానిచింతాకష్టముల కఠియే కారణము. కాని మఱియొకదృష్టిఁ జూచి  
న నది మానవునియుత్తమత్వమే యగును. దానిచే వానియాశయము  
లున్నతములై వానియభివృద్ధికిఁ గారణ మగుచున్నవి. ఒకసాధారణ  
నై నికుఁడు సేనాని యగుట కిచ్చగించును. సాధారణసేనాపతి మంత్రీ  
త్వము నాసించును. ఆమంత్రీ సింహాసనసంపాదనేచ్చ ముండును.  
ఈవిధముగఁ బ్రతివ్యక్తియు నున్నతమర్యాదాపదవులకై విరక్షిండు  
చుండును. తున కొకసామాన్యసై నికుఁడుగూడ నవకాశము లభించిన  
మకుటసింహాసనాధికారి యగుచుండుటయే దీనికి ఫలము. ఒకదేశ  
ముపై నధికారములభించినంతినే చుట్టుప్రక్కల నున్నదేశములపై  
వానిదృష్టి ప్రసరించుట సహజము. తనయొద్దనున్నభోగసామగ్రి  
యంతయుఁ జాలదని యెఱిచి యతఁడు పరవస్తువుల నపవారింపు  
దురాశకు లొనగును. ఈదురాశయే చాబరు నల్పమగుసమర్థుండుదేశ  
మున నుండనీయక యతనిచే హిందూస్థానము నాక్రమింపఁజేసెను.  
అశ్బరునకు సింహాసనారూఢుఁడగునమయమునఁ గలరాజ్యముచే నతి  
తృప్తి కలుగలేదు. అతఁడు తనజీవన మంతయు హిందూస్థానమందల  
యన్యరాజ్యముల జయించుటయందే కడపిచ్చె చెను. వంగవిహారదేశ  
ముల నతఁడు స్వాధీనము చేసికొనెను. రాజపుత్రస్థానమందలి చాల  
రాజ్యముల నతఁడు తనసామ్రాజ్యమునఁ గలిపెను. గుజరాతముపైఁ  
దనయాధికారము స్థాపించెను. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యము నంతమొం  
దించెను. హిందూస్థానమందలి దేశములలోగములపై ముగలులయాధికా



రకు స్థాపింపఁబడినను దక్షిణభాగ మింకను సామ్రాజ్యంతర్గతము కాలేదు. దానినిస్వాధీనపఱచుకొనుటకై నేను ప్రయత్నించుచున్నాను. ఇది యంతయు మానవునియుచ్ఛాశయత్వమునకును ధైర్యశాలిత్వమునకును ఫలము.

బద—కేవలము దమయొక్కయఁ, దమసంతానముయొక్కయు సుఖమునుగోరి యింతటిమహాసామ్రాజ్యము స్థాపించినవారు తమ యుచ్ఛాశయములు, దుఃఖాలు నెందఱిమానవులయభిలాషలఁ జంపినై చుచున్నవో యెందఱు తన్మూలమున నపరిమితములగు నాపదలపాలగుచున్నారో, యెందఱు తిండిలేక పరమదరిదు్రిలగుచున్నారో తెలిసికొనుటకై యెన్నఁదైనఁ బ్రయత్నించిరా ! ఈగౌరవసంపదలమూలమున నెందఱు నిద్ధనులుగ నొనర్పఁబడిరో ! ఇంతటిసుఖవిలాససామగ్రి సమకూర్చుట నెందఱు స్వసుఖములఁ గోల్పోయిరో ! దేశ దేశవిజయమునకై యెందఱువనితలు విధవలైరో ! బిడ్డలు దిక్కుమాలినవాండ్లైరో కదా ! ఇంతటిమహాసామ్రాజ్యస్థాపనమున నెందఱు నిష్పాపులు వధింపఁబడిరో !—దేవరవారు నన్నుక్షమింతురుగాక. భగవంతుఁ డిట్టిదోషముల పైరించునా ! నిర్భాగ్యులుగూడ భగవంతుని భృత్యులే కదా !

బోరం—(నగర్వముగ) భగవంతునియిచ్చల నందఱెఱుంగఁజాలరు. తచ్చాసనములఁ దెలిసికొనుట సుసాధ్యమగుకార్యము కాదు. కాని యతనిదృష్టికేఁ బ్రపంచమంతయు సమానమే యనుట మాత్రము నిస్సంశయము.

బద—ప్రపంచమునంతను సమానదృష్టితోఁ జూచుభగవంతుఁడు, మానవులఁ దనభృత్యులుగ నెంచుపరమేశ్వరుఁ డిట్టినిర్బంధముల నేలఁబెట్టించును ! ఏదియేనొకవ్యక్తి సుఖవిలాసములకై

లక్షలకొలదిజనులమరణమును, గోట్లకొలదిమానవులదారిద్ర్యమును నతఁ డెట్లు సహించును!

పాదు—(సాశ్చర్యముగ) అమ్మాయీ! బదరున్నీసా! నేఁడు నీన్నిట్టిపొరబాటుమాటల నాడనేమివచ్చినది! నీవంశ మింతటి గొప్ప సామ్రాజ్యాధిపత్యము వహించుట భగవంతునియాదార్యముగ నీవెంచుటలేదా! నిన్నిట్టివదలి నుంచినవానికి నీవు కృతజ్ఞుల కానక్కఱ లేదా! మఱియు మనయీమాట లన్నియు భగవంతునికి సమ్మతము లుకాకున్నచో న్యాయాధికారులు, బండితులు, దేవదూతయాజ్ఞకు విరుద్ధములని యనరా!

బద—మనకారణమున భగవంతునియ్యోగ్యభృత్యుల కెట్టిహాని యుఁ గలుగనప్పడే మనకు భగవంతునియాదార్యముఁ దలపనగును. కృతజ్ఞతమాటయా! ఆభగవంతుఁడు తనసేవకు నెట్టిస్థితిలో నుంచిన నందుండియే వాడతనియెడఁ గృతజ్ఞుడై యుండఁదగు. పండితన్యాయాధికారులప్రసంగముల కేమి! వారికి గాఢధనమునుండి యాత్మజీవన మునకై కావలసినంతయుపాధి లభించుచున్నది. అన్యాయముపాల గుప్రజకూడ నేపండితునో, న్యాయాధిపతినో, తనపక్షమునఁ గలిపినొన్న, నాతనికి దండము శల్లుననుభీతి లేకున్న, నప్పు డాతఁడు తదవ్యతిరేక ముగఁగూడ ఫత్వా నొసంగఁగలడు. ఇట్టిస్థితిలోఁ బ్రతివ్యక్తి యుఁదనకా ర్య మేది భగవత్సమ్మతమైయున్నది, యేది తద్విరుద్ధముగ నున్నదియని యాలోచించుకొనవలయును.

బేరం—భగవత్స్పృష్టి! దానిఁ జూచుటయుఁ దెలిసికొనుటయు మనశక్తికి బాహ్యములు.

బద—మహారాజా! భగవంతునిస్పృష్టి సామాన్యమానవునికిఁ గూడ నుజ్జేయమగునంత సౌష్ఠవముఁ గలిగియున్నది! ఒక్కసారి దేవగ



నారు గగనముదెస దృష్టిఁ బటపుదురు గాక. అచ్చట వేలకొలది,  
 అడుకొలది నక్షత్రములు కన్పట్టుచున్నవి. కాని వానితో నొక్కటి  
 యుఁ డఃస్థానమును దాటి పోవఁగోరుచుండుట లేదు. తనశక్తికాశము  
 నధికముఁ గావించుకొనఁగోరి యెన్నఁడు నేనక్షత్రమును రెండవనక్ష  
 త్రపుగాంతిపై నధికారము వహించుట లేదు. సృష్టిశాసనము తన్నే  
 స్థితినుంచిన నది యాస్థిశిత ససంతోషముగ నున్నది. ఏకర్తవ్యవిర్విహ  
 ణమునకై తాను జన్మించినదో యాకర్తవ్యము నెఱవేర్చుచుచున్నది.  
 దాని కెట్టినూతనదురాశయుఁ బుట్టదు. తన్మూలమున నది యెట్టియ  
 యోగ్యానుచితకార్యము నొనర్చుట లేదు. ఈనక్షత్రములు మాత్ర  
 మాపరమేశ్వరునిసృష్టిలోనివి కావా! స్వసంఘమునఁ దిరుగుట, యాత్మీ  
 యవ్రజల వెలుంగుటయు, వానికి భగవత్సృష్టిమూలముననే కలిగి  
 నవిగదా! ఇట్టిస్థితిలో నన్నిటికన్న ముంతుగ మనము వానికార్యము  
 లనే యుదాహరణముగఁ గొనవలయును. కాన, నెల్లరురాజులుఁ దమ  
 తమరాజ్యములతో నేల సంతృప్తి నందరాదు! నిష్కారణముగ నన్య  
 రాజ్యములపై నధికారము విహింపనేల? హిందూస్థానమును దాము  
 స్వాధీనమొనర్చుకొనుటకుఁగాని హిందువులస్వాతంత్ర్య మవహరించి  
 వారిని దమబానిసలుగ నొనర్చుకొనుటకుఁగాని సమర్థుండు మొగ  
 లుల కెట్టియధికారము కలదు! †

బౌరం—అమ్మా! నీవింకను నజ్ఞానురాలవు. సంపూర్ణ మగు  
 ప్రపంచానుభవము నీకు లేదు. సృష్టిశాసనము, బలవత్తుఁడు, నధిక  
 తరబుద్ధిశాలియు నగువాఁడు పరులదౌర్బల్యాజ్ఞానములవలనిలాభముఁ  
 బొంగఁజూచుచునే యుండునని మనకు నేర్చుచునే యుండును. ఈనక్ష  
 త్రములకు శక్తిసామర్థ్యములే యున్న నవి యెల్లప్పుడు యుద్ధమొనరిం  
 చుచునే యుండుట నీవు చూడఁగలవు.

బద—మహారాజా! ఇది యంతయు మా యాబుద్ధిమత్త్వము. స్వరక్షణమునకై యేర్పఱచుకొనినది. పవిత్రుడగునాయీశ్వరుఁ డెన్నఁడును బలవంతులగువారందఱుఁ దమకన్నదుర్బలులను బ్రమకనీయకుండుటను సహింపఁజాలఁడు. సామాన్యముగఁ బశుపక్షులు తమకన్న బలహీనులగువాని నంతమొందించుట మనము చూచునే యున్నాము. కాని ప్రాణులనెల్ల మత్తముండ నేనని చెప్పకొనుమానవుఁడు తనదురాచరణములను సమర్థించుకొనుటకై యిట్టిమిషఁ గొనుట కేమియుఁ గారణము లేదు. భగవంతుఁడు మానవునికిఁ బుద్ధి నిచ్చియున్నాఁడు. మనసునఁ బ్రేమము సమభావము నొనఁగిశాఁడు. యక్తాయుక్తవిచక్షణజ్ఞాన మొసంగినాఁడు. ఇట్టిస్థితిలోఁ బరులసౌఖ్యమునకై పాటుపడుటయు వారిమహత్వాభివృద్ధిలఁ దోడ్పడుటయుఁ బ్రతిమానవునికిఁ గర్తవ్యమై యున్నది. బుందేలఖండమందలి సైనికులయొక్కయు యోధులయొక్కయు సంఖ్య చక్రవర్తిసైన్యమునెదుట నత్యల్పమే యగును. కాని యదియే, చక్రవర్తిసైన్యము బుందేలఖండములోనికిఁ బోయి యచ్చటిప్రజల విపన్మగులఁగావించుటకు వారిపై వివిధ దౌర్జన్యముల నెఱపుటకు వారిని నిర్భాగ్యులుగ బానిసలుగ నొనరించుటకుఁ దగినకారణము కాదు.

సరిగ నానమయముననే పాకుషాయాగమనవృత్తాంతము విని బదకున్నీసాతల్లియు, నొరంగజీబుప్రియభార్యయు నగునాయషాకూడ నచటికి వచ్చి మిగులవినయమునఁ గూర్చుండి యుండెను. ఆమె యాయదను మఱింత యుపయుక్తమని యెంచి తనకుమాత్రైపక్షము వహించి యిట్లనెను:—“మహారాజా! బుందేలఖండము నమగ్రిమగు న్యాయమును బొందఁదగినయవస్థయందేన్నది. ఛత్రీసాలుఁ డానాఁడు సంపూర్ణమగు మానవసౌభ్రాతృత్వమున నంతటి మహత్కార్య



మొనరించియుండఁ దత్ప్రతీకార మాతనిప్రార్థనము న్యాయమైనదే యని యంగీకరించిననాఁడే మొనర్చియుండఁదగినది. అదియుఁగాక బాదుషావారే స్వయముగ నాతని నేదైవవరముఁ గోరుకొన నాజ్ఞాపించి యుండిరి. ఈసేనకురాలికి మఱియేయితరవిషయమునను జింతలేదు. కాని ధేవరవారి యాజ్ఞానుసారముగనే చేయఁబడినప్రార్థనము తప్పక సఫలీకృతమగుఁగాక యని నేఁగోరుచున్నాను.

ఔరంగ — ఈరాజకీయవిషయములు సామాన్యజనులకు గ్రహింపరానంతక్లిష్టములై యుండును. ఛత్రసాలునికి వరము గోరుకొన ననుజ్ఞ మొసంగఁబడినది. ఆవరము నెఱవేర్చఁబడలేదు. ఇందుఁగూడ రాజనీతి యున్నది. ప్రజలు దీనిని ప్రతిజ్ఞాభంగమని యెంతురుగాక! రాజకార్యనిర్వాహకులగువారిట్టిప్రతిజ్ఞాభంగములను లెక్కఁగొనరు. అనుకూలసమయములఁ బ్రతిజ్ఞ లొనర్పఁబడుచుండును. ఇట్లు కాకున్నదేశమున శాంతిసౌఖ్యములు స్థిరముగ నుండఁజాలవు. నేఁడే కొన్నినియమముల నేర్పాటుచేసికొని తన్మూలమున బుందేలులకు స్వాతంత్ర్యమొసంగిన వారు రేపే యానియమములలెక్కఁగొనక వివిధవిద్రోహము లొనరింతురు. వారిస్వాతంత్ర్యము ధిల్లీసామ్రాజ్యవిపత్కారణమగును. చిక్కుకొన్నసింగమును బోనునుండి విడిచివైచి తాను స్వయముగ నాపస్మగుఁడై యాత్మరక్షణమునకై సాధనముల నాలోచించుచుండుట బుద్ధిమత్త్వము కాదు.

పాదుషామాటల విన్ననాయషా యచ్చెరువందలేదు. ఔరంగజీబు స్వవచనభంగ మొనర్చియే యింతటి మహాసామ్రాజ్యము స్థాపించెనని యామె యెఱుఁగును. మురాదు, ఘజాలకొసంగఁబడినవాద్దానముల లెక్కఁగొననివాఁడు. మీర్జుమానుబోలుస్వామిభక్తున కిడినవాద్దానముఁ ద్రోసివైచినవాఁడు — ఇంతయేల — తనజీవనమంతయు నీశ్వ

రాధాధనమునఁ గడవ నిశ్చయించికొనియు, దానిని వీడినవాఁడు నగు  
వాని కొకసామాన్యరాజకుమారుని యెదుటఁ దనప్రతిష్ఠానిర్వహణముఁ  
గావింపఁదగునానశ్యకత యేమున్నది? కాని బుందేలుల ఋజుత్వమును  
బాదుషా యాక్షేపించుట నాయషా సహింపఁజాలదయ్యె. ఆమె సవి  
నయముగ నిట్లువలికెను:—

“దేవా! ఈహిందువులు ప్రతిష్ఠాభంగము నెఱుంగనే యెఱుఁ  
గరు. వారు పరుల మోసగింప నెంచుటఁ గాక పరుల మోసమునఁ  
బడియే నశించిరనుటకుఁ జరిత్రలే సాక్షులు. వారు తమప్రతిష్ఠలను  
బ్రాణములకన్న నెక్కువగఁ జూచుకొందురు. ఏనియమములపై  
స్వాతంత్ర్యముఁ బొందుదుకో నాచితే వారుల్లంఘించినైతే రనియు  
రాద్యవ్యవస్థకు భంగముఁ గలిగింతు రనియుఁ దలఁపరాదు.

ఔర—మంచిది. ఇప్పు డీమాటలఁ జాలింపుఁడు. ఈవిషయ  
మున నెప్పుడైన మంత్రులుమున్నగువారితో నాలోచించెదను.

తరువాతఁ గొంచెముసేపటివఱకు వివిధప్రసంగములు జరిగి  
నవి. కొలదిసేపైనతరువాతఁ బాదుషా యచటినుండి రోషనారమంది  
రమున కేగెను. బుందేలఖండమునకు స్వాతంత్ర్యము లభించునని  
యానాఁడు బదున్నీసాయు, నాయషాయుఁ దలఁచిరి.

రోషనారమందిరమునఁగూడ నొకఁగజ్జీబునకు బదున్నీసాభ  
వనమునందువలెనే యాదరసత్కారములు లభించెను. అచ్చట రోష  
నార ప్రశ్నించుటచేఁ గొలఁదిసేపటికిఁ బూర్వము బదున్నీసామందిరి  
మున నడచినవృత్తాంతమంతయు సంక్షేపముగ నతఁ డామె కెఱింగిం  
చెను. దానిని విని యామె మనసునమిగుల నసహ్యించుకొనెను.  
ప్రసంగవశమున నాయషాయు, బదున్నీసాయు బుందేలఖండస్వాతం  
త్ర్యముపైఁ జాల పట్టుబట్టిరనియుఁ బాదుషామాత్రము దాని కంగక



రింపలేదనియు నెఱింగి యప్పుడామె పాదుషామనసు విఱుగఁగొట్ట నడి  
తెగిననమయమని తలఁచెను. అప్పటికిఁ జంపతరాయలచేఱనుండి విడి  
వడి రణమలహాఖాను ఢిల్లీకిఁ జేరెను. చంపతరాయునిసేవకు లతనిని  
ఢిల్లీయందు విడిచి చనిరి. రణమలహాఖానుఁ డానాటియుతయముననే  
ఢిల్లీకి వచ్చియుండెను. వెంటనే యతఁడు రోషనారాభేగమునగలిసి  
కొని తనవృత్తాంత మంతయుఁజెప్పి చంపతరాయలవిషయమున నెక్కు  
వగ మొఱులిడెను. అప్పుడు రోషనార యామాట లన్నియు—మఱి  
యుఁ దనపక్షమునఁగూడఁ గొంచె ముప్పుఁగారముఁగలిపి—పాదు  
షాతోఁ జెప్పివై చెను. చంపతరాయ లవిధేయుఁడనియు విద్రోహియ  
నియు, ఢిల్లీసామ్రాజ్యమునకు ఘోరశత్రు వనియు, నాతఁ డీనమయ  
మున బుందేలులనందఱ సార్వభౌమునకు విరుద్ధముగఁ బురిగొల్పు  
చున్నాఁ డనియు జక్రవర్తి బాగుగ విశ్వసించునట్లు చెప్పివై చెను.  
“బుందేలనరపతు లందఱు నాంతరంగికముగ నాతనితోఁ గలిసిపోయి  
యాతనినే స్వాతంత్ర్యమార్గదర్శకునిగఁ జేసికొనినారు. ఇట్టిస్థితిలో  
వారికి స్వాతంత్ర్య మొసంగుట యింద్రునకు వజ్రమిచ్చుటయే  
యగును. దీనిమూలమున నిష్కారణముగ నాపదఁ గొనుట మంచిది  
కాదు. మరియొకసంగితి. చంపతరాయు లిన్నిదినములవఱకు రణమ  
లహాఖానునిఁ దనచేఱయందుంచి దేవరవారి నవమానించి యున్నాడు.  
అందుచే దేవగడదుర్గవిజయానంతరమునఁ దత్క్షణమే సైన్యమంతయు  
బుందేలఖండవిజయమునకై పంపఁబడుట యుచితము. మరియు  
బుందేలఖండమున సామ్రాజ్యసైన్యము నెదురించుప్రయత్నము లన్ని  
యు నెఱవేఱినపై రణమలహాఖానుని విడిచినాఁడు.” అని యామె  
చక్రవర్తికిఁ బోధించెను.

మఱునాఁడు రోషనారియచక్రవర్తిమునఁ గంచుకెరాయరణమల

హాఖానులిరువురు నాంతరంగికసభాస్థానమునఁ బాయసావారియొడుగికిఁ గొనిరాఁబడిరి. వాతరువురను జరిపరాదులన్న విషయముచూచి నేయుండిరి. అందుచే నాతనికి విరుద్ధముగఁ జూచు చెప్పఁగలిగిన దంతయు వారు చెప్పినెచితి. పుండుగ రోషవారియొ యాంతరంగజము మనసు విఠిచివై చెను. వారినూటల నివి యతఁడు ముఖ్యత కుగ్రహుడ య్యెను. అప్పుడే యతఁడు బుందేలఖండమును—విశేషించి మహి బారాజ్యమును—విధ్వంస మొనరింప సాధ్యమైనంతశీఘ్రకాలమున నొకమహాసైన్యముఁ బంపవలయునని యాజ్ఞాపించెను.

కొలఁదినేపటికిఁ గంచుకిరాయలు నిరతమౌదహాసముతో నాంతరంగికసభాస్థానమునుండి నెమ్మదిగ బయలుపెడలుట కాసవచ్చెను. అప్పటియాతనియానంద మపారము. తనచాతుర్యమునకై మిగుల నానందించుచు హీరాశుభకరణపర్వతసింహులతోఁ జెప్పఁదగు వాంఛికవార్తల నాలోచించుచుండెను. ఆనందిముమూలమున నాతనివాదములు నేలపై నానుటలేదు—అతనికి విదయుము లభించినది. ఇఁకఁ దాను యశస్వి యగుటలో నెట్టిసంశయము లేదు. ఆనాఁడే యతఁ డటనుండి బుందేలఖండమునకుఁ బ్రయాణమొనర్చెను.

ఈవృత్తాంత మంతయు నాయసా బదరున్నసాలకు నాఁడే తెలిసెను. వారు మనసున మిగుల దుఃఖించిరి. ఆయసా చాలసేవటి వఱకు బదరున్నసా నోదార్చెను. ఆమెను ధైర్యముఁ జెప్పెను. కాని యేమియు లాభము లేకుండెను. బదరున్నసాదుఃఖ ముట్లేమిజుండెను.

మఱువాటిప్రాతఃకాలమున బదరున్నసా తన మందిరమునుండి యదృశ్యురాలై పోయినదనువార్త రాజమందిరమునం దంతట వ్యాపించెను.



## పదునేడవ ప్రకరణము.



### భ్రాంతినివారణము.

రాక్షా పర్వతసింహుఁడు మరణించుతరి నాడినమాట లన్నియు నిస్పృహమూలమునను, బిచ్చిమూలమునను జనించినవేలుడని చెప్పి హీరాదేవి విమలదేవునిచే నతనియవరకర్మలఁ జేయించెను. పర్వతసింహునిశరీరమున కగ్నిసంస్కారముకాఁగనే చంపతరాయలు ఛత్రాసాల దలపతులనుఁ దనసేవకాదిపరిజనమును వెంటనిడికొని మహీనాకు ప్రయాణమయ్యెను. విమలదేవునిపట్ట భిషేకసమయమున వచ్చెనిమని చెప్పి తక్కుంగలనరనతులందఱుఁ దమతమస్థానమాల కరిగిరి. పిందు నాఁడు కనపడకుండఁ బోయినశుభకరణుఁడు హీరాదేవికి మనలఁ గప్పింపలేదు. అతఁ డచ్చటనుండి సాగరరాజమర్గమునకుఁ బోయి యచ్చట నోర్చానుండివచ్చునమాచారమునకై వేచియుండెను. అచ్చటనే యాతనికి భక్ష్యమిళితమగు వినముమూలమునఁ బర్వతసింహుఁడు మరణించెనని తెలియవచ్చెను. ఆసమయమున నాతఁడు తద్వివస్థామూలమున హీరాదేవి తనదౌర్మార్గ్యమునుఁ ద్యజించి సుమార్గమునకు వచ్చునని యాశించెను. కాని యాక్షణముననే యట్టిదుస్థితియందుఁగూడఁ జంపతరాయలనాశనమునకై యామె యత్యంతతాత్పర్యమున స్వైర్యమును సమకూర్చుచున్నదని యాతఁడు వినెను. ఇంతలోనే “నాటి గుప్తసనూలోచనసభయందలి రాజులందఱిస్థైర్యములును వచ్చి చేరినవి. మీరు తన్నాయకత్వము విహింపవలయును.” అని తెల్పెను హీరాదేవి యాహ్వానపత్రమనుదెంచెను. ప్రతిష్ఠాపిశాచగ్రస్తుఁ డగు శుభకరణుఁడు తత్క్షణమే యోర్కాకుఁ బయనమయ్యెను.

ఓర్చారాజమందిరమును జేరగనే యందఱి కన్న ముందుగ నాతఁడు కంచుకరాయనిఁ జూచెను. కంచుకరాయఁ డతనితో “నేను సార్వభౌము నిట్లు సమాధానపఱచితిని. బేగము నట్టులొప్పించితిని.” అని స్వాధిక్యపూర్వకములగుడంబము లనేకములు పలికెను. తనమాటల విని చంపతరాయలపై సార్వభౌముఁ డెంతటిక్రోధము వహించెనో వర్ణించుచు నాతఁఁడీట్లనెను.

“శుభకరణా! రోషనారాబేగముయోగ్యతనఁ దెలివితేటలను ఏమనివర్ణింతును. అన్నివిషయముల నామె హీరాదేవినిఁ బోలును. రణదులవాఖానుఁ డచటికిఁ జేరినతరువాత బేగ మొక్కింత యాలసించిన బహుశః బుందేలఖండము ధ్వజ్జీసామ్రాజ్యచ్ఛత్రాచ్ఛాయనుండి యెగిరియే పోయియుండును. బుందేలఖండమునకు స్వాతింత్య్ర మొసంగవలయుననువిషయమునఁ బాదుషా నెవరు పురికొల్పిరో తెలియదు. కాని మనభాగ్యవశమున నాకుఁ దోచుటచే వెంటనే పోయి బేగముతో నింకఁ గొంచెమైన నాలసింపరాదని చెప్పితిని. బేగముతోఁ జెప్పి యంతటితో నేనూరకుండలేదు. ఒకనైపున రోషనారాబేగముచే సార్వభౌమునిమనసు విఱిసిందితిని. మఱియొకనైపునుండి నేను స్వయముగఁ బాదుషాయాస్థానముఁ జేరితిని. ఇంక నేమున్నది. మహీబా రాజ్యము విచ్చిన్న మొసర్చ నాజ్ఞనిప్పించియే నేనటనుండి కదలితిని. వచ్చుసమయమున సార్వభౌముఁడు నాకుఁగూడ నొకరాజభక్తిప్రమాణపత్రము నిప్పించెను.”

తిరస్కారదృష్టుల నీక్షించుచు శుభకరణుఁ డాతనిమాటలను వినుచుండెను. ఆతఁ డేదియో సమాధాన మియ్యఁగోరుచుండ నంతలో హీరాదేవి యట కేతెంచెను. ఆసమయమున నామె మొగమున మాయామృతముయొక్కయు, వాస్తవికానందముయొక్కయు చాయ



లు సమ్మిలితములై కన్పట్టుచుండెను. శుభకరణునిఁ జూచినంత నామె యానంద మధికతర మయ్యెను. ఆసమయమున దానిని గుప్త మొనర్చుటయు నుచితమని యామె తలఁపక ప్రసన్నతతో నిట్లనెను.

“ఆహా! మీరు వచ్చినారు! సార్వభౌముడు మిమ్ముఁ జంప తరాయగాజ్యవిధ్వంసమునకై నియోగించినాడని మీరు వినియే యుండవచ్చును.” మీరు బుందేలఖండమాండలికాధీశులపై న్యముల నన్నిటిఁ గూర్చుకొని మహీబాపై దండు విడియవలయునని ఢిల్లీనుండి రాజాజ్ఞాపత్రము వచ్చినది. మఱియు మీకు సహాయముగ ఢిల్లీనుండి సార్వభౌమునిపై న్యముఁగూడ వచ్చుచున్నది. ఆవశ్యకత కలిగిన సార్వభౌముడు న్యయముగ వచ్చును. అంతరంగికసభయందలి మననిర్ణయము శీఘ్రముగనే నెఱవేఱునని తోచునన్నది. కంచుకెరాయలు తనశక్తివ్యము నతినిపుణతతో నిర్వహించెను. బుందేలఖండమందలి లుధికమాండలికపై న్యములు మీకై మహీబామార్గమున నిరీక్షించుచున్నవి. ఎల్లుండియే మహీబాప్రయాణమునకు నిశ్చయింపఁబడినది. ఆనాడు స్వప్రతిష్ఠానిర్వహణమునకై చక్రవర్తియాజ్ఞాపాలనమునకై మీకుఁ దత్సైన్యాధిపత్యము వహింపనగును.”

శుభకరణుఁ డత్యంతవ్యధితహృదయుడై మహీబాదేశముపై కేగుపై న్యమున కాధిపత్యము వహించెను. ఇప్పుడు మనము మహీబా గాజ్యవివాశనమునకుఁ గాక బుందేలఖండభావిసుఖాశావినాశనమునకై బయలుదేలుచున్నాము. చంపతరాయవిధ్వంసమునకై వెడలుచున్నాము. సమరదేవతారాధనమునకై కాక యుచితకపటహత్యాచరణమునకై యరుగుచున్నాము. అని యాతనియంతరాత్మ చెప్పుచుండెను. సైన్యవందన మందుకొనునచు ముగ, నశ్వాధుఁ డగు నెప్పుడు, ప్రయాణముచుతి నొసంగువేళఁ మదకు స్వాశ్వచాలననన్నా

హాకాలమున నాతనిమొగముపై సమానమగునిరుత్సాహమే కానవచ్చెను. కాని శుభకరణుడు మహిబాదెనకుఁ బోవుచున్నకొలఁది నాతనిమనము ప్రతిష్ఠాపిశాచాధిష్ఠిత మయ్యెను. ఆతనితాత్రేజోభాసితమగువదనము రాక్షసతేజోమిళిత మయ్యెను. ఆతనిమాటల స్థైర్య మాసురనైష్ఠ్యర్యసమ్మిళిత మయ్యెను. ప్రభుగతిరణసంతృప్తువ నుండగు మధ్యందిసమార్తండునిమాడ్కి శుభకరణుఁడు భయంగరుడై యుండెను. తదధీనులగు సత్సైన్యపతులకుఁగూడ నతనిజేర భీతివొ డము చుండెను. సైన్యములు తమయధిపునివదనము వీక్షించుట మానినై చెను. ఒక్కక్షణమైన వ్యర్థము కాకుండ శుభకరణుడు మ హిబాకుఁ బోవుచుండెను.

విజయమాటలచేఁ జంపతరాయలు తనప్రార్థనాపత్రమును బుంతేలఖండ నరపతులందఱు నారీతి నవమానించిరని యెప్పుడెఱిగెనో యప్పటినుండి యతనికాపాదమస్తక మగ్నితప్తమైన ట్లుండెను. స్వాశం త్రిప్రాప్తికై యందఱు నైక్యమంది ప్రయత్నించుట యెల్లగవిధియ నియుఁ దత్కర్తవ్యనిష్ఠావాణమున సాయపడకుండుట దాని నిరాకరిం చుట, తద్వ్యతిరేకమగుప్రయత్న మొనరించుట, దేశక్షేమమును, బ్రజాకల్యాణమును, భూతదయను, సత్కుదారసావసమన్వయమును, బట్టిచూచిన మహాపరాధమనియు నతఁ డెల్లప్పుడుఁ దలచుచుండెను. అందులకే ముందుగ నీర్యహాశమృగము గుఱువ సరియని నిశ్చయిం చుకొనెను. మహిబాకుఁ బోయి యతఁడు యుద్ధమునకై సంపూర్ణప్ర యత్న మొనరించెను. సైన్యముఁ బ్రతిఃకాలముచుండియే మహిబా రాజప్రార్థనాదమునెనుట నాయుధములరాసులు కూడుచుండెను. సా యుకాలమునకు కవి యన్నియుఁ బంచి యొసంగబడుచుండెను. ఈక్ర



నుము పదునై దుదినములవఱకుండెను. ఈశస్త్రముల యుపయోగ మంతయుఁ దనసోదరుల వధిఁచుటకేకదా యని ఛత్రసాలుడు మిగుల విచారించుచుండెను. “మనము మనసోదరులనే దేశద్రోహులని యెంచి చంపినై చిన నింక చక్రివర్తిసైన్యముతో నెవరిసాయమునఁ బోరెడము! ఇంక స్వాతంత్ర్యప్రాప్తి యెవరికొఱకు! శుభకరణునిఁబోలు వీరపురుషునిహృదయమునందలి వైరబంధములను బ్రయత్నించి, యతనికి లోబడియైన, లేకున్న నతనినుండి యమాప్రాప్తన మొనరించియైన, శిథిలమొర్చిపచో, బుందేలభూపతులను శత్రువులుగనెంచి వారిపై నా యుధముల నెత్తుటకు మారుగ వారిఃశంకితాలోచనముల మాన్పి వారిని స్వాతంత్ర్యయుద్ధసంసిద్ధుల నొనర్పఁ బ్రయత్నించినచో, స్వాతంత్ర్యక్షాన్త మొత్తసుగమమగును! పరిస్పర్శవైరముల మాని బుందేల ఖండమొడిలి నష్ట శేషమగుశక్తిని నాశనమొనర్చుటకు మారుగ నేక సూత్రగ్రథితముఁ గావించిన నది యెంతటి బలాధ్యము, నజేయము, నభేద్యము నగును.” ఇట్టి యనేకాలోచనలచే ఛత్రసాలునిమనసు నిండియుండెను. కాని స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై తనతండ్రి యొనర్చుప్రయత్నములఁ గాంచిన నాతనివిచారము హృదయముననే యంతరించుచుండెను. ఉత్తమమగు బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యాదర్శము మనసున నిడికొని, యనేకవత్సరములనుండి నిరతవ్రతయత్నములఁ గావించుచున్న నాతండ్రి యెన్నఁడును బుందేలఖండమున కహితకరమగుకార్యముఁ గావింపఁడని భావించి యతఁడు తనయాలోచనల మనసుననే యణచి యుంచుచుండెను. నెమ్మది నెమ్మదిగ దినము లనేకములు కడచిపోయెను. తుదకు సంగ్రామావసరము హఠాత్తుగ వచ్చెను. చంపతరాయని సైన్యము మహిబానుండి వెడలకమున్నే శుభకరణునిసైన్యము మహిబా కై హక్రశములదూరమునకు వచ్చెను. చంపతరాయ లది చూచి

మతంతకుద్ధుఁ డయ్యెను. ఛత్రసాలుని కొకమహాసైన్యాధిపత్యము స్వీకరింప నయ్యెను. దలపతికుమారుఁడుఁగూడ జనకునితోడి యాహ వమునకు సంసిద్ధుఁ డయ్యెను. చంపతరాయనిశపలతురంగము మహీ బాసైన్యమునకు ముందు వరుగిడఁ దొడంగెను. ప్రయాణసన్నాహము దెల్పు రణదుందుభులు కర్కశధ్వజము లొనర్చసాగెను.. మహీబాదే వతలు బుందేలఖండరాక్షసులతోడి యాహవమునకై శీఘ్రముగ ముందునకు రాదొడఁగిరి.

సంగ్రామప్రయత్నముల నొనర్చి శుభకరణుఁడు చంపతరాయ సైన్యాగమనము నిరీక్షించుచుండెను. ఆసమయముననే చంపతరాయవదననిర్గత మగువింధ్యవాసినీజయజయధ్వజము స్పష్టముగ శుభక రణునికర్ణములఁ బడెను. ఆజయధ్వజమునకుఁ బ్రతిధ్వజము వినవచ్చుటకుముందుగనే శుభకరణుఁడు తనసైన్యములకు మహీబాసైన్యా క్రమణమునకై యాజ్ఞ నొసంగెను. తత్క్షణమే నేనాని యాజ్ఞ నిర్వహింపఁబడెను. శూలధారులు శూలములను, భల్లహస్తలు భల్లములను బైకిఁ దీసిరి. శతఘ్నులు ధ్వనింప మొడిలిడెను. తుపాకులగుండ్లు పరువిడుచుచుండెను. ఖడ్గములు విద్యున్నిభముగఁ బ్రకాశించుచుండెను. ఆశ్వికులు, బదాతులు, భల్లధారులు, శతఘ్నిధారులు, వీరులు, యోధులు, దత్క్షణమే యొక్కమాటుగఁ జంపతరాయలసైన్యముపైఁ బడిరి.

చంపతరాయలసైన్య మాప్రతిఘటనమునకుఁ దగినసమాధాన మొసంగెను. ఖడ్గధారులతోఁ బోరాడసాగిరి. ఎట్టిసైనికుల సట్టిచారెనుక్కొనిరి. కాని యుద్ధము చాలకాలమునకు జరుగలేదు. కొలదిసేపటిలో వ్యవస్థయంతయు భగ్నమై రణక్షేత్రమంతయు భిన్నభిన్నమయ్యెను. రెండుసైన్యములును సంకులయుద్ధ మొనరించెను. ఆస



చూచుచున్న శత్రునినుండియావణములేకుండెను. వయోబలాదులయొ  
 ఁది నీవు నీవు నీవు నీవు నీవు నీవు నీవు నీవు గరినమ  
 లైతిని, శూలధారులు నిజమునఁ దమయెదుటఁ బడుచున్నట్లుగానుండును.

మొదటనాడు చంపతిగా ముగ్ధుడై యున్నట్లు లభింపఁజేసెను. చంప  
 తి కామనియసమాచారముగాఁగ్గి నుచున్నట్లుగానుండును. ముగ్ధుడై నట్లు మొకి  
 త్రోశముకూరము వెనుకకుఁ బోయెను. అనాఁడు జనకితనయులకు భీక  
 రసాగ్రామము జరిగెను. ఛత్రసాలకుమారుడు ఖడ్గ మొరనుండిఁజేయఁ  
 బైకీఁ దీయలేదు. పితృపుత్రులపోరాటమువీక్షించుచుండెను. ఇంత  
 మందినీగులు పరస్పరనైరము వీడి బుందేలుల వాస్తవికవైగులతోఁ  
 బోరాడివ బుందేలఖండము తుణముకాలములో న్వతంత్రమగుఁగదా  
 యని యతఁ డాలోచించుచుండెను. తనసోదరులపై నే ఖడ్గము దూ  
 యుట మహాపరాధమనియు నన్యాయమనియు నతనికిఁ దోచుచుం  
 డెను. కాని దలపతిరాయనిమనసునమాత్రము పోరాటపుఁగోరికతప్ప  
 మఱియేమియు జనింపలేదు. చంపతిరాయ లొనర్చునదంతయు బుందే  
 లఖండక్షేమమునకే యని యతఁడు దృఢముగ నమ్మియుండెను. కాబ  
 ట్టియే యతఁడాదినమునఁబ్రాణములొడ్డి యమునిభాతిఁ బోరొనర్చెను.  
 శుభకరణుఁ డతితీవ్రముగ ముమ్మారు చంపతిరాయలపై న్యము నెదు  
 ర్కొనెను. కాని దలపతిరాయనియుద్ధసామర్థ్యముమూలమున నతనికి  
 ముమ్మారునకు వెనుక కడుగిడనయ్యెను. ఇంతయేకాక మూడవమారు  
 శుభకరణునిపై న్యము త్రోశముకూరము వెనుకకు మరలునంతితివ  
 ముగ దలపతిరాయలు శుభకరణునిప్రతిఘటనమునకుఁ బ్రత్యుత్తర  
 మొసఁగెను. చంపతిరాయలు దలపతిశౌర్యమును మిగులఁ గొనియా

జెను. సంధ్యానమయమున దలపతిరాయనిఁ బ్రశంసించుచుఁ జంపత  
రాయనిసైన్యములు తమశిబిరముఁ జేరెను.

శుభకరణుఁడును సామాన్యవీరుఁడు గాఁడు. ఒక్కయపజయ  
మున వెనుకకుమరలువాఁడు గాఁడు. మరునాఁడు సూర్యోదయము  
కాఁగానే యాహవప్రత్నయము కొనసాగుచుండెను. కొలఁదిసేపటికి  
యుద్ధ మారంభమయ్యెను. ఆనాఁ డన్నపానములచింత యేరికిరిలేదు.  
రవి యస్తమించుదనుక నట్లే యుద్ధము జరుగుచుండెను. శుభకరణుని  
సైన్యమును జంపతరాయలసైన్యము తీవ్రముగఁ బ్రతిఘటింపసాగెను.  
కాని యాసైన్యపంక్తి నది భేదింపఁజాలకపోయెను. మహావీరులు పర  
స్పరయుద్ధమున మరణించుచుండిరి. శవరాశి పడియుండెను. రక్తవా  
హినులు ప్రవహించుచుండెను. ఆభయంకరసమరతంగదృశ్యముచు, నా  
త్మసోదరరక్తవాహినులను, శవరాసులనుగాంచి ఛత్రనాలుఁ డతిమః  
ఖతఁ డగుచుండెను. తనసోదరుల యాయమానుషమారణము నాతిఁ  
డు చూడఁజాలకుండెను. ఆనాఁడుగూడ నతఁడు పోరాడలేదు. ఖడ్గ  
మొరనుండి తీయలేదు. ఊరక యుద్ధమును జూచుచుండెను.

కౌశలనవాఁటిభయంకరయుద్ధారంభమునకు ముందుగ శత్రుఁడు  
నిరీక్షియైద్రోవకేగెను. నాఁడు పోర్చెల్లు నలువవలసినదియుఁ జంపతరా  
యలు తనసేనానులకు జోధించుచుండెను. శౌర్యలక్ష్మీయుక్తుఁ డగు  
దలపతి రాయలు తదేకచిత్తమునఁ జంపతరాయలమాలతవినుచుండెను.  
చారణులు, సమరగాయకులుఁ జంపతరాయలమాటలు సమాప్తినందు  
ఁబెప్పడా, వీరఃసమానసోత్సాహజనకములగు గీతముల మనము మొద  
తిను పెప్పడా యని నిరీక్షించుచుండిరి. ఇంతలో యువరాజగుఛత్ర  
సాలుఁడు ముందునకు వచ్చి చంపతరాయనితో నిట్లనియెను:—

“తండీ! ఈయుద్ధము కడు నిర్దయమై యున్నది. ఈయనోవ్య



నృయుద్ధమున బుందేలఖండమునకుఁ గలుగులాభ మేమి? బుందేలుల  
మారణమున బుందేలఖండమున కేహితము చేకులును? ఈయంతః  
కలహములనే, పోరాటములనే బుందేలఖండపుశక్తియంతయు నశించి  
పోయిన, దానియనమానతౌత్రతేడము మంటఁగలిసిన, నాకలహాగ్ని  
నే యింతమందివీరు లాహుతియైన, నింక స్వాతంత్ర్యప్రాప్తి యెట్లు!  
ఈయుద్ధమున బుందేలఖండమున కేహితమును జేకుటదని నాతలంపు.

చంపతరాయ లాశ్చర్యక్రోధముల నిట్లనియె:—“ఛత్రసాలా!  
నీవట్టిమాటల నాడుచున్నావా! బుందేలులహిత మెందుఁ గలదో  
నేను బాగుగ నెఱుఁగుదును. స్వాతంత్ర్యదేవీసేవనే తనజీవనమందలి  
యధికభాగముఁ గడపినవానికి నీబోధనము ధృష్టతయే యగును. నీ  
యట్టిపిఱికిమాటల వినిన నాకధికవిచారము గలిగినది. మరల నెప్పు  
డైన నట్టిమాటల నాడితివేని—” చంపతరాయలు తనక్రోధమును  
మనసుననే యడఁచి యుంచుకొనెను. చారణులుచ్చైఃస్వనమున బుం  
దేలశౌర్యగానము మొదలిడిరి. చంపతరాయదలపతిరాయాది వీరు  
లుత్సాహభరితు లైరి. రణమందుభులు. తీవ్రముగ ధ్వనించెను.  
గగనభేది యగువింధ్యవాసినీజయజయధ్వానము విజృంభించిపోయెను.  
సమరరంగముఁ జొచ్చి యోధులు రణదేవతను బ్రసన్న నొనర్ప య  
త్నించుచుండిరి. కాని ఛత్రసాలుఁ డానాఁడును బోరాడలేదు. ఆనాఁ  
డు నాతనికృపాణ మొరయందే యుండెను.

బుందేలఖండముననీయన్యోన్యయుద్ధముచాలదివములవఱకుజరు  
గుచునే యుండెను. కాని సమాప్తి నందలేదు. అల్లయుక్క . చంపత  
రాయ లిన్నినాళ్ల నెన్నఁడు నవజయముఁ గాంచి మఱలియుండలేదు.  
కాని యట్లే యింకఁ గొలఁదిదినములవఱకు జరిగిన నానాఁటికి నవస్థ  
దుష్టతర మగుచుండు ననియు యోధులు క్రమముగ నాశనము నం

దుదురనియు నతఁడు నిశ్చయముగ శంకించెను. శుభకరణునిపై నికులు గూడ కొండలు నిడువయోగులే యైరి. కాని హిందూదేవి మాటిమాటికి నూతనపైనికుల సంపి తత్త్వానము నింపుచుండెను. అందుచే శుభకరణునిపై న్య మింకను ముట్టడిలో నిలిచియుండెను.

శుభకరణచంపతరాయలపై న్యముల రెంటికిని సమానమగు భయంకరయుద్ధముసంభవించిననుజంపతరాయలపక్షమే బలవత్తరముగ నుండెను. శుభకరణునిపైనికులు చాలమంది మరణించిరి. బౌరంగజీబున కీవార్త తెలియఁగనే యతఁడు చంపతరాయల నొడింప యత్నించుచుండెను. చక్రవర్తి ప్రచండపై న్యము తమ్ము ముట్టడింపవచ్చుచున్నదని వినినను జంపతరాయనిదైర్యము వీడలేదు. అతఁడు దత్త్రాతిఘటనమునకై సంసిద్ధుఁ డయ్యెను. చక్రవర్తిపై న్యము. హఠాత్తుగ వచ్చుటఁ గాంచిన నతనికి రవ్వంతయుఁ జింత కలుగలేదు. ఛత్రాసాలుఁ డిన్నిదినములనుండియు దూరమున నుండియే యాహవనైచిత్రిఁ గాంచుచుండెను. కాని యిప్పు డాతఁడు సందు దుమికెను. తనకృపాణము నొరనుండి బహిర్గత మొనర్చెను. అతని యద్వితీయోత్సాహముగాంచిన మిగిలియున్నచంపతరాయపై నికులకు నూతనాశోత్సాహములు గలిగెను. చక్రవర్తి శుభకరణుల సంయక్తపై న్యములకు వారు కాలులపగిదిఁ గన్నట్టేదొడఁగిరి.

బౌరంగజీబు మహాకుటిలనీతిఞ్జఁడు. దూరదర్శి. అతఁడు శుభకరణునిపై న్యసహాయమునఁ జంపతరాయలఁ జట్టుకొన నుపయుక్తమగు స్థానము వెదకి యందుండియే ముట్టడి నారంభించెను. రెండునైపుల నుండియు భయంకరసమర మారంభ మయ్యెను. శుభకరణపార్శ్వభాములపై న్యము సంఖ్యనుబట్టి యత్యధికతరముగ నున్నచు నౌరంగజీబునకు గృహశత్రువుగు శుభకరణునిసహాయము లభించినను దృఢాశ్రయము



టనముల నొక్కించుకయైన లెక్కఁగొనక చంపతరాయలపక్షమందలి  
వీరు లనేకలు తమపరాక్రమసౌన్దర్యముఁ బ్రకటించి శౌర్యమునఁ  
బోరాడి శత్రుప్రాణముల హరించి తమప్రాణముల నర్పించిరి.

చంపతరాయనిశూరులు మరణించుటఁబట్టి తత్సైన్యము దుర్బ  
లము కాఁజొచ్చెను. సగముమంది శుభకరణునితోడియుద్ధమున కుపక  
రించిరి. మిగిలినవారు మిగుల నాయాసముఁ జెందియున్నయదనుననే  
ధిస్తే సైన్యము వెదిరింపనయ్యెను. ఏబుందేలులకై తాను పోరాడుచుం  
డెనో వారే తనశత్రు లగుటయు, నావశ్యకతకలిగినప్పు డేరిని విశ్వ  
సింశువలసియుండెనో, వారే విశ్వాసఘాతుకు లగుటయుఁ జంపతరా  
యలు సూచెను. ఇప్పు డాతని కేరిపైని విశ్వాసము గలుగుట లేదు.  
ఇక మహీబాను తక్షింపఁజాల మనియు నాతఁడు తలఁపసాగెను.  
అతఁడు తనకన్నులయెదుటనే చక్రివర్తిసైన్యము మహీబాను విధ్వంస  
మొనర్చుట సహింపఁజాలక మహీబాను వీడిపోయెను. బుందేలఖండ  
స్వాతంత్ర్యహోధులు తుద కరణ్యావాసముఁ గైకొనిరి. స్వీయసా  
క్రమముల యవసరసైన్యవిధ్వంస మొనరించుచుండిన ఛత్రసాలుని  
రాయు లిరువురుఁ జంపతరాయలఁగూడి యడవి కేరి ఛత్రసాలుని  
తల్లి సరిశాదేవియు వారివెంటఁ జనెను. ఇప్పుడు చంపతరాయలవే  
నియతులగునేఁబదిమందివీరులుమాత్ర ముండిరి. ఐనను హీరాదేవి  
యచ్చట సైన్యసంగ్రహ మొనర్చుచునే యుండెను.

మహీబాపై సామ్రాజ్యపతాకలెగురసాగెను. హీరాదేవియా  
నందమూనగు మేలులేకుండెను. చంపతరాయలు పత్నిపుత్రద్వితీయుఁడై  
మహీబానువీడిపోయినట్లే యీప్రపంచమునుండికూడ వెడలిపోవలయు  
నని మాత్రమే యిప్పుడామె యాస. తనకుఁ దుఃఖర్తుకు రాజ్యైశ్వర్య

ములనిప్పించిన చంపతరాయలనే యాగాతుసి యిప్పుడరణ్యముల పా  
లొనర్చెను.

హీరాదేవి సాధ్యమయినంతవఱకు బుందేలఖండమునందలిబల  
మునంతను నేకమొనర్చి చంపతరాయనికి విరుద్ధముగఁ బాదుషాకు  
సాయమొనంగుచుండెను. దినదినము నెచ్చటనోయొకచోటఁ జక్రివర్తి  
సైన్యములతోఁ జంపతరాయనికిఁ బ్రతిఘటనము గలుగుచునే యుం  
డెను. ఆకాలమున ఛత్రసాలదలవతులు తమప్రాణములనొడ్డి యాద  
ర్శప్రాయమగు పరాక్రమము నెఱపుచునేయుండిరి. కాని వారియను  
చరులగు సైనికులు క్రిమముగ నశించుచునేయుండిరి.

తుద కత్యంతశోచనీయమగునవసరము తటస్థించెను. సౌభా  
గ్యసింహుఁ డొకనాఁడు కాననమున నెందేని శత్రువులజాడ నరయఁ  
గోరి యరీగను. చంపతరాయని కిటునటుఁ దిరుగుచుండ నొకపాద  
క్రింద వానికశేబరము కానవచ్చెను. దానియంత్యక్రియల నిర్వహించి  
చంపతరాయ లొకతాతిగుట్టపైఁ గూరుచుండి యుండెను. ఛత్రసాల  
సైన్యమున నమీఁదమున నాసీనులై యుండిరి. సరిభాదేవి శోకదద్ధాం  
తివలన నెఱివై పతివుత్సరి పీనావస్థను గాంచుచుండెను. వారియను  
చరు లందఱు మరణించిరి. చాలసేపు శోకనిమగ్నుడై యుండి చం  
పతరాయలు శ్మశానశాంతితుల్యమగు నాశాంతిని భంగపరచుచు  
నిట్లు చుడివెను.

“ అత్యంతవికటమగు నవస్థ సంప్రాప్త మయినది. పోరాడి  
ప్రాణము లర్పింపవలయును. లేదా నిర్లజ్జలమై శత్రుహస్తమున  
నాత్మార్పణ మొనరించునొనలయును. వేరుమార్గము లేదు. బ్రదికి  
యుంటయా, మరణించుటయా; పోయి శత్రువునకుఁబడి సిగ్గు  
మాలి జీవనముఁ గడపుటయా, లేక నైరి నదిరించి పోరాడి నిష్కలం



కులమై యొకటిరెండుజాములలో వీరగతి నుంచుటయా !” యనువిషయమే యిపుడు నిర్ణేయము. మరణించుట సులభమే యగును. కాని మరణసమయమునఁ గన్నులయెదుటఁ గన్పట్టు మాతృదేశదుర్వస్థాచిత్ర మసవ్యావేదనాకరముగ నుంచును. అయిన జీవించియుండమా ! బ్రతికి ప్రతిజ్ఞాభ్రష్టుఁ డగునొరంగజీబునకు బానిసలమై యుందుమా ! ఛీ ! అట్టి జీవనము సరకవాసముతో నమము. మరణించినపై స్వర్గముఁ జేరి యమరులకు బుందేలులదాన్యవృత్తాంతము వినిపింపఁగలుగుచున్ను. బానిసలమై యిచ్చటనేమి యొనర్పఁగలము ? ఇంక నేను నిశ్చయించు కొంటిని. అమరులకర్ణములఁ దెరుచుటకై వారిదృష్టి బుందేలులదాన్యదుర్దశదేస కాకృష్ట మొనరించుటకై సాధ్యమైనంతశ్రమముగ నేను దివిజలచరణసన్నిధిఁ జేరెదను. ఇప్పుడు ముందుగఁ గానవచ్చినశత్రు సమూహముపై దుమికెదను. నానాపంచికకర్తవ్యము ముగిసినది. బుందేలుఖండస్వాతంత్ర్యసంపాదనమునకై నాయోపిశకొలఁదిఁ బ్రయత్నించితిని. ఇంక దేవతలసన్నిధిఁ జేరి బుందేలుల స్వతంత్రుల నొనర్చు వారిఁ బ్రార్థించెదను. (భార్యఁజూచి) నీవు నిరర్థకముగ శోకింపకుము. ఛత్రసాలా ! దలపతి ! మీరును దుఃఖింపకుఁడు. ఇక నేను రెండు మూఁడుజాములవర కుండువాఁడనే. ఆకాలము మనకు సంతోషమునఁ గడవనగును. రండు. మనము ప్రేమపూర్వకాలింగన మొనర్చుకొందము. మనయంతిమజీవనానందానుభవముఁ గొందము. ఇక నేను శాశ్వతముగ మీనుండి వేఱయ్యెదను.

సరదేశ్కావి యింతదనుక వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచుండెను. ఇపుడామె గుండెబద్ధిలగునట్లు లేడ్వఁదొడఁగెను. ఆమెవైపుఁ జూచి చంపరాజు లిట్లనెను.

“ నీకుఁ బిచ్చియెత్తి నదా యేమి ! వనమున నలుగడల వైరిపై

నికులు సంచరించుచున్నారు. వారేవేళ వచ్చి మనపైఁ బడుదురో తెలియదు. ఆసమయమునఁ బరస్పరాలింగనదర్శనసంభాషణాద్యభిలాషలు మనసుననే యుండిపోవును. తన్నూలమున శత్రువుల నుఱుమాడుటయుఁ గష్టసాధ్యము కావచ్చును. కాన నిప్పుడే మనకోర్కెల నెరవేర్చుకొండముగాక. ”

సరళ యేడ్పుచుఁ దనపతిపాదములపైఁ బడిపోయెను. ఛత్రసాలుఁడు సాశ్రుసయముడై తల్లిదండ్రులదెసఁ గాంచుచుండెను. కాని తాను శోకించుచున్నట్లు జనకునకుఁ దెలిసిన నతఁడు మిగుల దుఃఖించునని యెఱింగి యెట్లో శాంతిపఱిచెను. చంపతరాయలు భార్యను చరణములపై నుండి లేవనెత్తి యిట్లు నుడివెను.

“ ఇత మనము స్వర్గమునఁ గతిసికొందుము. నేను ముందుగ దివి కేగి యచ్చటవలయునేర్పాటు లొనరించి యుండెద. అంతదనుక నీవు నీమిగితియున్న కార్యము నెరవేర్చుము. ఛత్రసాలుఁ డింకను గుడ్డివాఁడు. వానికి శాంతిధైర్యము లొనఁగూర్చి మాతృప్రేమ యావశ్యకము. వాఁడు యుక్తవయస్కుఁ డైనంత నీవు నాయుద్దకురమ్ము. ఛత్రసాలా! నాజీవనమునందలిమహానుభవము నొకదానిని నీకెఱిగింపఁగోరుచున్నాను. దానిని సావధానుఁడవై వినుము. నాచే నైనప్రమాదము మరల నీచేఁగూడఁ గాకుండ శ్రద్ధాఘృణలక్షణ మెలంగుము. ”

యువరాజగుఛత్రసాలుఁడు చేతులఁగట్టికొని యవనతళిరచ్చుఁ డై తండ్రియెదుట నిలిచి యుండెను. దలపతిరాయలు నట్లే యులిని సమీపమున నిలిచి యుండెను. ఇరువురును దాత్పర్యమునఁ జంపతరాయలమూటల నాలకించుచుండిరి.

చంపతరాయలు తనపూర్వజీవనముపై సింహావలోకన మొనరించి యీతీతి నుడువ మొదలిడెను.



“ఛత్రసాలా! యుద్ధము వ్రారంభించినపై నొకమాటు వ్యర్థము గుపతస్పరరక్తసాతము కూడదని నీవు నాతోఁ జెప్పియుంటివి. నీయా మాటయొక్క మూల్యమును నేను కడునాలస్యముగ నెఱిగితిని. నేను స్వాతంత్ర్యమును గోరి కాఁగలప్రయత్నమంతయు నొనఁగించితిని. సుఖవిలాసాదులఁ దృణీకరించి రాత్రిందివములు స్వాతంత్ర్యప్రయత్నముననే మునిగి యుంటిని. సర్వకాలముల నదియే నాలక్ష్యమై యుండెను. మహాబాహుశాఙ్గసంహాననారూఢుడనై యున్నవేళ, సంతఃపురమున విశ్రాంతిఁ గొనుసమయమున, నాలయమున దేవీపూజాకాలమున, నెల్లపుడు నేను స్వాతంత్ర్యచింతామగ్నుడనే యైయుంటిని. మరి యొండేదియు నాకెన్నఁడుఁగాన్పించుటయే తేదు. ప్రథమమున నేనొరంగజీబునకు సోమగఢయుద్ధమున సాయ మొనరించి యుంటిని. మరల నిప్పు డాతనిమీఁదనే యాయుధ మెత్తితిని. మొదట శుభకరముఁడు నేనుఁ గలిసి పోరాడుచుండెడివారము. ఇప్పుడు మేమునొకవ్యవస్థ వైరమున మునిగి యున్నాము. ఒకప్పుడు నేను హీరాదేవి నోర్చాసింహాసనవారూఢు నొనర్చుట యుచిత మని భావించి యుంటిని. ఇప్పుడు డామెపై నికులతోఁ బోరాడుట యావశ్యక మని యెంచుచున్నాను. కాని పరస్పరవిరుద్ధము లగు నీసర్వకార్యములను స్వాతంత్ర్యప్రయత్నమున నాకెల్లప్పుడు! గానవచ్చుచుండెను. ఇంత యయుక్తిఁ దీర్చుట త్నమున సాఫల్యము నందఁజాలనైతిని. నాయాశయముఁ బడయనేరనైతిని. “నామనోరథవై ఫల్యమునకుఁ గారణ మేమి? నాప్రయత్నము లెట్టిదోష మున్నది?” యనువిషయముల నేను మిగులగ నాలోచించితిని. ఈనాటికి నాదోషము, ప్రమాదము, వైఫల్యకారణము, నాకెఱుకవడినది.”

ఛత్రసాలదలపతికుమారు లిరువురుఁ జంపతరాయనివచనముల

తత్త్వంత్రస్తోత్రో నాలకించుచుండిరి. వారిటువురుఁ జంపతకాయలమాటలను దన్ముఖమున గోచరించుమనోవికారములను కాక తత్త్వరూపముననే విలీనులై యున్నట్లుండిరి.

చంపతరాయ లిట్లు చెప్పసాగెను:—“ఛత్రసాలా! నేను భవ్యస్వాతంత్ర్యసాధనిర్మాణమునకుఁ గడంగితిని. కాని తదాకంభసమయమున దానిపునాది దృఢముగ నున్నదా లేదా యని నేను బాగుగఁ జూడలేదు. స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై నేను సమరరంగమునఁ బోరాడితిని. కాని యెనరిస్వాతంత్ర్యమునకై నేను ప్రయత్నించుచుంటినో మొదట నేను వారిమనసులఁ బరిశీలించలేదు. బుంబేలులహృదయము తెంతవటకు దాస్యభావాధిష్ఠితము లయ్యెనో, తదనుగాము లగుదోషములచే వారిసుగుణము తెంతవటకు నశించి పోయినవో, యసహ్యనైరీదర్పమగుబుంబేలులస్వభావ మెంతసంకుచితమై మాన్సర్యావిష్ట మయ్యెనో నేనెన్నఁడు విచారించి యుండనైతిని. కాబట్టిమే నానైరులు స్వాతంత్ర్యనైరు లని తలఁప మొదలిడితిని. అట్టివారిమనసుల స్వాతంత్ర్యాకృష్టములుగ నొనర్చుటకు మాటుగ స్వాతంత్ర్యానంద మొనఁ గూర్చుటకు మాటుగ యవనులట్లు వారుఁగూడ నైరులని భావించితిని. స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై యవనులతోడి యుద్ధ మెంత యావశ్యకమో వీరిని విధ్వంస మొనర్చుటంతకన్న నెక్కువ యావశ్యక మనియు నుపయోగకర మనియు నేభావించితిని. నాకు వీరిమాన్సర్యనిర్మూలనము కావింపనై యుండెను. కాని నేనట్లు లొనర్చక నిరాధారముగ మహాసాధనిర్మాణమునకుఁ గడంగితిని. శుభకరణుఁడు నాకు ద్వేషి. హీరాదేవియు నాశత్రురాలు. మిత్రయు బుంబేలుఖండమునందలి రాజులందఱు సామాన్యముగ నాకు నైరులే. కాని తద్వైరవివాశనమునకుఁ గాని తత్కారణ మరయుటకుఁగాని నేనెన్నఁడుఁ బ్రయత్నించియుండ



లేదు. నేనెల్లప్పుడును వారిని నావైకులని భావించి వారితో, బోరాడుచుంటిని. ఇదియే నాప్రమాదము. స్వాతంత్ర్యసంపాదనముఁబోలు పవిత్రకర్తవ్యమును జేతఁ బెట్టుకొని యాత్మీయహితాహితజ్ఞానశూన్యములగునాసోదరులకువదేశమొసఁగి వారిని సుమార్గమునఁ బెట్టుప్రయత్నము నేనెన్నఁడు నొనరింపలేదు. వారిని ధ్వంస మొనర్చినఁగాని స్వాతంత్ర్యప్రాప్తి కాఁజాలదను భ్రాంతిమూలకమగు దృఢాభిప్రాయము నామనసున నుండెను. ఏరిని బ్రార్థింపవలసి యుండెనో వారిని జేష్ఠింప మొదలిడితిని. ఈకారణములచేతనే స్వాతంత్ర్యమునకై వాఁలొనర్చిన భగీరథప్రయత్నమంతయు నిష్ఫల మయ్యెను. ఛత్రసాలా! యుద్ధారణమునకుఁ బూర్వము విరథకమగునన్యోన్యరక్తప్రావ మేల యని నీవన్నమాట కర్థమును నేను చాల నాలస్యముగఁ దెలిసికొంటిని. అగుఁగాక. కాఁదగినజేడో యైనది. నీకుఁ జెప్పఁదగిన దంతయుఁ జెప్పినైచితిని. అన్యోన్యమాత్సర్యవైరభావములఁ ద్యజించి యేనాఁడు బుంజేలులు చక్రవర్తి సైన్యములతోఁ బోరెదరో యానాఁడే బుందేలఖండము స్వతంత్రమగును. పునాది దృఢ మొనరింపకయే మందిరనిర్మాణమునకుఁ గడఁగుట మహామౌఢ్యము.”

ఛత్ర—(గంభీరముగ) తండ్రీ! నీయుపదేశానుసరిణమే సర్వోత్తమ మగునాకర్తవ్యము. ఈయాపదనుండి బయల్పడినతరువాత నేను మీమార్గమునే యనుసరింప నిశ్చయించుకొంటిని.

చంప—అక్కఱలేదు. నామార్గమునే యనుసరింపనక్కఱలేదు. నావిధానమున ననేకగుణము లున్నను నది కేవలనిర్దుష్టమని చెప్పరాదు. అందుచే నీయశము నీకు బాగుగఁ దెలియపఱుపఁగోరుచున్నాను. ఛత్రసాలా! నేను నీకు గురుఁడనగుటకు యోగ్యుఁడను గాను.

నీకు గురువు కాదగువాడు భారతదేశము దంతట నొక్కడే యున్నాడు.

దల—ప్రాణనాథస్వాములు కారా?

చంప—కారు. స్వాతంత్ర్యప్రయత్నమున వారు మన కింతటిసాయ మొనఁగుచున్నను, రాజనీతియుక్తము లగువిషయములందు హరిమన సంతయధికముగఁ జొరదు. కాని వారిచ్చగించిన బుందేల ఖండము శీఘ్రకాలమున స్వతంత్ర మగుననుట కేమియు సందేహము లేదు. ఛత్రసాహ! స్వాతంత్ర్యవిషయమున గురూపదేశముఁ బడయఁ గోరెదవేని దక్షిణమున కేగవలయును. అచ్చట శివాజి యనునొక మహాత్ముడు మహారాష్ట్రదేశమునకు స్వాతంత్ర్య మొనఁగూర్చియున్నాడు. నీవతనిసేవకుఁడవై యతని గురువుగఁ జేసికొనుము. తదుపదేశానుసరణమున బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యప్రయత్న మొనరింపుము. అట్లగు నేని నీకుఁ దప్పక విజయము లభించును. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యసంపాదన మనునాశయమును నీవు నిర్వహింతువేని, నాయాత్మకు వర్గసుఖమును మించినసుఖము కలుగును. చూడు. ఆయెదుటఁ గొందఱు యవనసైనికులు మనఁ జుట్టడింప నరుదెంచుచున్నారు. తుమారా! ఇప్పుడు నీవు శీఘ్రముగ మాతృరక్షణోపాయము నెఱపుము. నేనిదె యంతిమసంగ్రామమున దుమికెదము. మంచిది. ఇంక నేఁబోవుచున్నాను. పరమేశ్వరుడు మీకు శుభ మొనఁగూర్చుఁగాక.

ఇట్లు నుడిచి చంపతరాయలు ఎదురుగవచ్చుచున్నసైనికులదె సకు మహోద్రిక్తుడై వెడలుచుండెను. కాని ఛత్రసాలుఁ డాతని సదుమనే నిలిపి యిట్లు నుడివెను.

“తండీ! ఇప్పుడైన మీరు ప్రాణములఁ గాపాడుకొనవచ్చును. బుద్ధిపూర్వకముగ నగ్నిం దుముక నేమియక్కఱ కలిగినది!



చంప—ఛత్రసాలా! నేజీవించియుండుటకన్న మరణించుటగో  
 బుండేలఖండమున కధికతరకల్యాణదాయక మని నీవెఱుఁగవు. ఇప్పుడు  
 బుండేలులమనములఁ బ్రబ్బలింఁచెడి మాత్సర్యాన్ని నామరణమున  
 నాంపోవును. చాలమంది బుండేలులు చంపతరాయ లన్నను స్వాతిం  
 త్ర్య మన్నను వొక్కటే యని యెంచుచున్నారు. కాబట్టియే చంప  
 తరాయనివైరులు స్వాతింత్ర్యమునకుఁగూడ నైరులు, ద్వేషులు నగు  
 చున్నారు. నామరణమున నాద్వేషము తనంతటఁ దానే నశియించి  
 బుండేలులమనముల నిర్వాజస్వాతింత్ర్యప్రేమాత్పల్లి యగును.  
 కావుననే నేనీసమయమున మరణించి తీరవలయును. దాస్యకళంకిత  
 మగుబుండేలఖండనరకమున జీవించుటకన్న సమరరంగమునఁ బోరాడి  
 వీరమరణము నందుటయే శ్రేష్ఠము. నీవేగి నీతల్లిని రక్షింపుము.”

ఇట్లు మడివి చంపతరాయలు ముందున కేగి యవనసైనికుల  
 పైఁ బడెను. దలపతి మహాపరాక్రమమున దత్సహాయ మొనరించు  
 చుండెను. ఛత్రసాలుఁడు మాత్సరక్షణసన్నద్ధుఁ డయ్యెను.

ఆనాటియాహవామునఁ జంపతరాయలు వర్ణనాతీతము, నపూర్వ  
 ము నగుపరాక్రమముఁ బ్రదర్శించెను. నలువైపులఁ జుట్టి యవనసై  
 నికులతనిపై శస్త్రములఁ బఱపుచుండిరి. బహుశస్త్రప్రహారమునఁ  
 జంపతరాయనిశరీర మనేకస్థలముల రక్తధారామయమయ్యెను. అట్ల  
 య్య నాతనిఖడ్గ మట్లే ఖండనము నెఱపుచునే యుండెను. చంపత  
 రాయ లట్లే యొకజాముదనుకఁ బోరుచునే యుండెను. ఈలోన నతఁ  
 డెందఱియవనులనో యమనగరమున కంపెను. ఆతని యనమానపతా  
 క్రమముఁ గాంచి సమరదేవత తచ్చరీరమున సంచారమొనరించుచు  
 న్నుట్లుండెను. నేటితనయంతిమయుద్ధసౌష్ఠవముఁ గాంచి యాతఁడు  
 స్వయముగ నానందించుచుండెను.

శరీరమునందలిక్తము ప్రవహించి పోవుచుండుటచే జంపతరాయలు క్రమక్రమముగ శక్తి విహీనుఁ డగుచుండెను. తనశరీరమున శక్తి లేకమైన నున్నంతవరకుఁ బోరాడుచుండ నాతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. కాని యతనిదేహమున నాఘాతములగుచున్నకొలఁది నాతని దౌర్బల్యముఁ బెరుఁగుచు శే యుండెను. ఆసమయమున నలువురుసైనికులు ఖడ్గహస్తై యతనిపై దుమికెరి. అట్టియవస్థనే చంపతరాయలు ముప్పుర నంత మొందించెను. కాని నాలవవానిపై నతఁడు ఖడ్గ మెత్తఁ జాలకపోయెను. అప్పు డతఁడు మరణోన్ముఖుఁడై వీరశయ్యఁ బడి యుండెను. చాలమందిసైనికులు మహి బాడేశాధీశుఁ డగు చంపతరాయలు మరణించె నని గట్టిగ నఱచిరి. అచ్చటికఁ గొలఁదిదూరమున దలపతిరాయలు యవససమూహముతోఁ బోరుచుండెను. అతఁ డాకేక విని తత్క్షణమే చంపతరాయలు పడియున్నచోటి కేగెను. చంపతరాయలు శోణితసిక్తుఁడై భూమిపైఁ బడియుండుటను, సమీపమునఁ దనతండ్రి యగుశుభకరణుఁడు ఖడ్గహస్తఁడై నిలిచియుండుటను నతఁడు చూచెను. తనతండ్రియే చంపతరాయలప్రాణములఁ గొనెనని యాతఁడెంచెను. వెనుకముందు లాలోచింపక యాతడు మహాద్రోకమునఁ దండ్రిపై ఖడ్గ మెత్తనుండెను. ఇంతలో నాతనికిఁ జంపరాయనిక్షీణ స్వరము వినవచ్చెను.

“దలపతిరాయా ! చాలును. ఆగుము. నిష్కారణముగఁ దండ్రిఁ జంపి నరకభోగివికాకుము. నేనిప్పుడే నీకుపదేశించిన దంతయు నింతశీఘ్రముగ మరచిపోయితివా ! ఇంకముం దెన్నఁడు స్వకీయులతోఁ బోరాడవలదు.

పై కెత్తియున్నఖడ్గము నట్లే యుంచి దలపతిరాయ లత్యంత



దూకుమున “ ఈయనయే మీపై నాయుధముఁ బ్రయోగించెనుకదా ! ” అనెను.

శుభకరణుఁడు వ్యధితుడై నడుమనే యిట్లనెను:—లేదు. శుభకరణుఁ డంతటియదృష్టవంతుఁడు గాఁడు. ఆహావమునఁ జంపతరాయని వధియించి ప్రతిజ్ఞానిర్వహణ మొనర్చుకొనునదృష్టము శుభకరణున కెక్కడ! చంపతరాయ లీయరణ్యమున నున్నాడని విఘ్నగనే నాప్రతిని నెరవేర్చుకొండ మని మహాశతోఁ బరువెత్తి యిట వచ్చితిని. కాని యిచటికి రాఁగనే చంపతరాయ లీస్థితియందుండుటఁ జూచితిని. ఇప్పుడు నేనీతనియంతిమకాలవేదనఁ గాంచి యానందించుచున్నాను.

చంపతరాయలు మిగులఁ గవ్వమున నిట్లనియె:—దలపతీ! శుభకరణుఁడు నుడువుచున్నదంతయు వాస్తవము. అతడు నాపై నాయుధ ప్రయోగ మొనర్పలేదు. నీవు నిష్కారణముగఁ బిత్వవధ మొనర్పకుము. ”

దలపతీ, భిడ్లముఁ గ్రిందవైచి చంపతరాయనిశిరముఁ దనతోడ నిడికొని విభరుచుండెను. ఇందుచేఁ జంపతరాయలవేదన కొంత తగ్గుచున్నట్లుండెను.

యవనసైనికులు మెల్లమెల్లగ నటనుండి జారుచుండిరి. వారిలోఁ జాలమంది మొదటనే చంపతరాయలమరణవార్తఁ జూచుమాకు విన్నవించుటకై వెడలిరి. ఆసమయమున ఛత్రసాలుని కవకాశము లభించెను. అతఁడు తల్లిని వెంటనిడికొని యనేకయవనకళేబరములఁ ద్రొక్కుచుఁ జంపతరాయలు వడియున్నచోటికిఁ జనుదెంచెను.

ఇదియే సరళాచ్ఛత్రసాలులదైర్యమును బరీక్షించుటకుఁ దగిన సమయమై యుండెను. చంపతరాయనిమరణసమయవ్యాకులతను గాంచిన వారిహృదయములు శోకదగ్ధము లయ్యెను. కాని వారు నేత్రము

లనుండి యొక్కయశుబ్రిందువునై నఁ గార్పలేదు. దుఃఖవచన మొకటియు వారిముఖములనుండి వెలువడలేదు.

చంపతరాయల యీశోచనీయావస్థనుగాంచి శుభకరణుఁడు సూక్ష్మ గొల్పిన పటిదమకఁ దనప్రతి న మరచిపోయెను, అతనికిఁ జంపతరాయనితోడి తన బాల్యమైతి న్మరణకు వచ్చెను. అతనిస్వభావ మార్ద్రవము, నతనిచువు, నతనియెదుటఁ జిత్రము లయ్యెను. నడుమఁ గొన్నిదినములవరకుఁ దమకుఁ గలిగినవైర మొకడుస్వప్నమని యాతనికిఁ దోచెను. ఆసమయమున నతఁడు చంపతరాయనిఁ దనపూర్వమిత్రునిగనే భావించెను. “ఇప్పుడు నేనీతనియింతిమకాలవేగనఁ గాంచి యానందించుచున్నాను” అని తాను మొవట నన్నమాటఁ దలఁచికొని యతఁడు మిగుల దుఃఖించెను. నాపూర్వమిత్రుఁడు, సహచరుఁడు నన్న శాశ్వతముగ విడిచి పోవుచున్నాఁడుగదా యని యెంచి యతఁ డత్యంతవ్యధితహృదయుఁ డయ్యెను. అతఁడు చంపతరాయనికై యేమవ మొదలిడెను:—

శుభకరణునినేత్రములనుండి న్నివించుచున్నయశ్రుబిందువులు రెండు చంపతరాయలముఖముపైఁ బడెను. ఆసమయమున నతఁడు మందస్వరమున నిట్లనియె:—

“ఛత్రీసాలా! నేను మీతో వలదని చెప్పియుండ మీరేల యేడ్చుచున్నాడు!” ఇట్లుచెప్పి యాతఁడు మిగులఁ గష్టమునఁ జూడఁ ఛత్రీసాలుఁడు నతనితల్లియుఁ గాక శుభకరణుఁ డేడ్చుచుంట కానరా నతనిమొగమున నాశ్చర్యచ్ఛాయ యుదయించెను. అతఁడు మిగుల మందము నన్నప్రము నగుస్వరమున నిట్లు చెప్పెను:—

“శుభకరణా! నీవు నాకై యేడ్చుచున్నావా! నేను మరణించిన నీకు దుఃఖము గల్గుచున్నదా!”



రణధీరుఁ డగు శుభకరణుఁడు మాటాడఁజాలక వెక్కివెక్కి యేమవ నారంభించెను.

చంప—శుభకరణా! ఏడువకుము. నామరణసమయమున నీమ నను నిర్మల మైనది. అదియే నాకు సంతోషకరము.

తనశోకము నాఁపుకొని శుభకరణుఁడు మిగులఁ గఠినముగ నిట్లనియె:—చంపతరాయా! నేనసత్యముఁ బలుకను. నామన సింకను నీవిషయమున నిర్మలము కాలేదు. నాకు బాల్యస్థితి జ్ఞాపికి వచ్చినంత మాత్రముననే దుఃఖము గలిగినది.

చంప—శుభకరణా! నీమన సింకను నిర్మలము గాకుంటకు నీయెడ నేనేమిపరాధ మొనరించితిని.

శుభ—ఈయంత్యకాలమున నాఘోరపాతకము నీస్మరణకుఁ దేనగును. పదునాఱువత్సరములు గడచిపోవుటచేతను, ఉన్నతస్వాతంత్ర్యాశయానుయాయీ వగుటచేతను, నీవావిషయము మరచి యుండ వచ్చును. తత్పాతకస్మరణమునను బశ్చాత్తాపమునను నీయంతఃకరణ మీసమయమున నెట్లైనఁ జలించినఁ జాలును. ఆపశ్చాత్తాపమున నీయాత్మ పరిశుద్ధమై నీవు వ్రాణములను నులభముగ పీడనచ్చును. పదునాఱువత్సరములకుఁ పూర్వము నీవు నిర్బంధమున నేకన్యాయొక్క కౌమారమునైన భంగపరిచితివా!

చంప—లేదు. నేనేకపత్నీవ్రతుఁడను.

శుభ—నీవొక్కతె కన్యార్థియుఁ జెరచుటయు, దమ్మలమున నామె యాత్మహత్యఁగావించుకొనుటయు మరచితివి కాబోలు.

చంప—నాకీసమయమున శక్తి యుండిన నిట్టియశహ్యమిధ్యా కలంకము నారోపించినందులకుఁ దగినఫలము నీకు రుచి చూపి యుం

“ఊహించును. నా ప్రవర్తనమున నెట్టి కలంకమునైన నారోపించుట నన్ను ఘోరవరాధవమున లొనర్చుటయే.

శుభ — చంపతరాయా ! ఈ సమయమున నీ కురణకాలము సమీపించుటచే నీ శస్త్ర లన్నియును ముగించుచున్నవి. కాబట్టియే నీ స్మరణ శక్తియు నశించి యుండవచ్చును. లేకున్న నీ పీఠీతఁ డిద స్కరింపవు. అతితానామధేయిని యగువనిత నీ జ్ఞప్తియందున్నదా ?

చంప — అ. బాగుగ జ్ఞప్తియందున్నది.

శుభ — ఆమె యాత్మహత్యచే మరణించినది. ఇదియు జ్ఞప్తియందున్నదా !

చంపతరాయలముఖమున నాశ్చర్యదుఃఖచ్ఛాయ కన్పింపఁదొడఁగెను. అతఁడు శుభకరణనిప్రశ్న కెట్టి ప్రత్యుత్తరము నొసంగలేదు.

శుభ — నీ పామె కన్యాత్వముఁ జెఱచితివి. కావుననే యామె యాత్మహత్యఁ గావించుకొనినది.

ఇప్పటికిఁ జంపతరాయనిశక్తి యంతయు క్షీణించిపోయినను బహుప్రయత్నమున నతఁడు సావేశముగ నిట్లనెను.

“ నేనామెను పోదరిగ నెంచి ప్రవర్తించితిని. ఆత్మసోదరివిషయమునను, మిత్రునియెడను నీ విట్టి నీచానభ్యాసం దేహముఁ బూని యుంటినా ! ఛీ ! ”

శుభకరణుఁడు ముఖముగ్నుఁడై నరీతి సందిగ్ధదృష్టినిఁ జంపతరాయలదేసఁ జూడసాగెను. అతని యట్టి యవస్థఁ గాంచి చంపతరాయలు మరల నిట్లనెను:—

“ శుభకరణా ! సందేహవిష్టుఁడవై దేశద్రోహ మొనరించితివి. ఇకనైన సావధానుఁడవు గమ్ము. ”

శుభకరణునిచేత్రము లశ్రుశూరితము లయ్యెను:— అతఁ డిట్టి



నెను:—“ ఈమాటయే నాకు ముందుగఁ దెలిసియుండిన.....”

చంపతరాయనియాత్మ శరీరమును వీడిపోయెను. అతఁడు తుది సారి తనభార్యకు, బుద్ధుని, మిమ్మరిని, గత్తవ్యవస్థుఁ డగుదలపతిరాయనిఁ గాంచి యమరలోకప్రయాణ మొనరించెను.

సూక్ష్మాచ్ఛత్రసాములు వెక్కివెక్కి యేమవసాగిరి. శుభకరణుఁ డుగూడ వారితోఁ గలిసి శాలకుఁడీతి నేడ్చుచుండెను.

బుద్ధదేలభాగదస్వాంత్యక్షీప మారిపోయెను !

పశు నెనిమిదవ ప్రకరణము

—అధ్యాయ ౪—

ధాండేరకాజభవనము.

జన్మజరామరణావస్థలుమూటికని విశ్వ మంతయు సద్భవము. కనుకనే వార్ధకమునఁ జాలకాలమువచ్చి యవసానమునఁ బ్రభాకరభగవానుఁ డపరాశాభూనిఁడనుపైఁ దనకాయము విస్మరించినప్పుడు సుఖలాదేవి కేమియ నాశ్చర్యముగలుగజేమి. ఆమె కాశ్చర్యము ప్రభాకరునియుత్తరాధికారకృత్యములందుఁ గలిగెను. సూర్యుని యుజ్జ్వలప్రభతోఁ బగఁబూనునతనియుత్తరాధికారి యగునంధకార పితృదనుక నేగహ్వరమున డాగియుండెనో కాని సూర్యుని ముక్తిత్వము గలితము గుటతోడనే యది సమస్తధరాతలమునను దనయధికారముఁ బటపఁ జొచ్చెను. వివస్వత్పగఁజానుఁడు లోకహితవిచారములకై మౌనమిచ్చి

నకార్యములన్నిటి నశియింపించి నర్వప్రపంచమునను గాలసామ్రాజ్యము నెరిగొల్పుటే తనకర్తవ్యమని భావించె గాఁబోలు. కుందకు సుమములభాషణము, జవాపుష్పములయూరుణ్యము, కేతకీపసుమముల హరిద్రవర్ణము, దానికి సుంతయు నిష్పములుకాకుండుటచే వది యిన్నిటిపైని గాలిమఁ బూయ నారంభించెను. కొలఁది నేపటిలో నీలాకాశమునుండి హరిద్భాతలమువలకు రోదసి యంతట నంధకారసామ్రాజ్య మేర్పడెను. ఘూకములు, దుష్టసిఞ్చాచరములు, నంధకారమునకు జయజయధ్వనిములు గావింపమొదలిడినవి. వనము సుఫలాదేవియు, విజయయుఁ దమయుత్యానవనమున నిస్తబ్ధులై కూరుచుండి యుండిరి.

తుదకు విజయకుఁ జెంతనున్న వల్లరీశుచిరకుసుమములుగూడ దృశ్యేతరములు కాదొడంగ నామె యిప్పటికి సూర్యుఁ డస్తంగ తుండై కొంచెమునేపైనఁ గాలేను. అంధకారి మీనుందరిచుముల కట్టిగతిఁ గల్గించితై చెను!" అనియెను.

సుఫలాదేవి మంజులస్వరమున నిట్లనెను:—ఈమంధకారము సూర్యున కుత్తరాధికారి. ప్రతాపవంతఁ డగునొకవ్యక్తి యున్నిచెడుటచే దౌష్ట్యముగల తమత్తరాధికారి యిట్లెచేయుచుండును" అనియెను.

విజ—భాస్వంశుఁ డస్తమింపఁగనే యేరీతి నంధకారము నత్తెసల నుపద్రవ మారంభించెనో మావగిదినే బుందేలిఖండస్వాతంత్ర్యి తిని యగుచంపతనాయ స్తంగతుండై నే యశారంగజేబు సమస్త బుందేలిఖండమున నెక్కోభ మొనరించుచున్నాఁడు.

నిర్భూషు పుచ్చి సుఫలాదేవి యిట్లనెను:—ఇదియే యన్నిటికన్న గుఱుదామక మగుమాట. చంపతనాయలు నష్టాశుఁ డగుట తోడనే సమస్త బుం గెలఁగింపఁదలయు న్నేచ్చిన నంధకారిమువలె



గప్పిచేతినది. ఈయంధకారమున హీరాదేవివంటిపిశాచినులు, శుభ  
కరుణనిబోలు పిశాచములు కుప్పిగంతు లిమయ జనులసౌఖ్యమును  
బ్రష్టచేయుదురు. చంపతరాయలు నేటినటకుఁ జేసినసావనసత్కర్మ  
త్వములెల్ల నీయంధకారమున నీవుష్మములవలె విలువములై పోవును.”

సు.ఫ—మహాత్మా! తమ రామోదమున వారలఁ దోడ్కొని  
యంతఃపురములోనికి దయసేయుడు. అచ్చట బాగుగ నూటాడుకొన  
వచ్చును.

కొలఁదినేపటికి సుఫలాదేవియూఁ బ్రాణనాథస్వామియు నపరి  
చితులగునామువ్వురఁ దోడ్కొని యంతఃపురమునఁ జేరి. విజయ  
చాకచక్యముతో నచ్చటి నానీగణములంతను దొలఁగించి చివరఁ  
దానుగూడ నటనుండి పోవుచుండెను. అటుపైఁ బ్రాణనాథస్వామి  
యిట్లనెను:—

“విజయా! నీవిచ్చట నుండిన నష్టము లేదు. నీనుండి మేమే  
మాటయు దాపఁగోరుట లేదు.”

విజయ కూరుచుండినతరువాతఁ బ్రాణనాథప్రభువు సుఫలా  
దేవితో నిట్లనెను:—“సుఫలాదేవీ! నీవిల్లాశ్చర్యమున నేల చూచు  
చున్నావు? ఈసరళాదేవి నీకుఁ జిన్నవాటి చెలికత్తెయే. నీవీమె వింకను  
గుఱుతింపలేదా! ఛత్రసాలా! దలపతిరాయూ! ఈభవనము కంచుకి  
తాయలదే యయినను దీనియధికార మంతయు సుఫలాదేవిదే. మీరె  
ట్టిసంకోచముఁ బొందక సుఫలాదేవియూడరసత్కారముల స్వీకరిం  
పుడు.”

సుఫలాదేవి వారల నెఱిగి చాల నంతసించెను. సరళాదేవిని  
గమనాదరమునఁ గూరుచుండఁబెట్టుచు నామె యిట్లనెను:—

పుగను, బవిత్రపుగను బూజ్యపుగను జూశ్చుచున్నావు. ఛత్రీసాలుని వంటిప్రతాపశాలి యగుపుత్రునిఁ గన్నయీపుణ్యజనముత్రీసాదము లెల్లకుఁ దాఁకవలసినదే.”

అని పలికి సుఖలాచవి సరళాదేవిచరణముల స్పృశించెను. కాని సరళాదేవి వెంటనే యోమెను వారింజి యిట్లనెను:—“సోదరీ! నీవీ యభాగినిచాదము లంటకుము.”

సుఖ—దేవీ! ఇది నీలోకమున లేకున్నను నాచంద్రతారా త్కముగ వెలయుననుష్ఠి నీ నిలబ్బి మందేలభగదనరసింహునికిఁ బట్నివగుసౌభాగ్యము నెఱుఁగించినది. వారు ఎత్తజూనమున నీలోక మున లేకుండుటమాత్రముననే నీభాగినిని కానేరవు. నీవు వీరినన్నివి. వీరిమాత్రపు. ఇట్లయెడ వృథాగా న్వభాగ్యము దూషించుకొనవలసి సోదరీ! నేనీయొరులసాక్ష్య (సామరీతె) వలననే ధన్య నని భావించుకొ నుచున్నదానను.”

అని పలికి సుఖలాచవి కొంతతడవ న్పూరకుండెను. ఆమె తన మనముననే సరళాదేవినిఁ జూర్చితితోఁ బోల్చుకొనుచుండెను. ఆమె తలఁచినది:—“సరళాదేవి యొకయీత్యాభిమానియు, స్వాతంత్ర్య ప్రేమియు, స్వదేశసేవకుఁడు నగుమహాత్ముని ధర్మపత్ని: మఱి నేనో యొకపరాధీన.....” ఇట్లు నామెమాలోచన నడవలేదు. ఏమై నను దనవతి యోమెకుఁ బూజ్యదేవత. కాన సరళాదేవి భక్తకన్నఁ దనభక్త యేవిషయమునను నలఁతి కాఁడనియు, దివస్థితి సరళాదేవి స్థితికంటెఁ జెడినది కాదనియు నామె నిర్ణయించుకొనెను. ఆవల నామెయొకన ఛత్రీసాలనిపై పోయెను. అతనియసామాన్యవిక్ర మముంకూర్చి యామె దురింతకుమున్నే వినియుండెను. అతనియొత్త తేజ మామెకుఁ బ్రత్యక్షమగుగఁ గనఁబడుచుండెను. భీషణమయ్యుఁ



బేగీమమయమయినట్టియు, దేజోవంత మయ్య సరళమైట్టియు ఛత్రి  
సాలునినదనమునంకఁ దిలకింప సుఫలాదేవి కించుక సేపటివఱకు “ సర  
ళాదేవి యొక మహాపరాక్రమశాలియు, స్వదేశభిమానియు, స్వదర్శ  
నిరతుఁడును, బరమసుందరాకారుఁడు నగునీ మాదునిఁ బడసెను. కాని  
నేను పుత్రహీతిను. నాముంగిలు నొక నైట్టి అడవి నను లే”డని  
యించుక దుఃఖము గలిగెను. కాని త్వరితముగనే యామెమనసునఁ  
నాతఁ డొక్క సరళాదేవిపుత్రుఁడే కాఁడు. పుత్రరీతిని సేవఁ జేయిం  
చుకొనుటకు సమస్తబుందేలఖండమునకు నధికారము కలదు” అను  
నూహ వుట్టెను. ఐన నీయన్విత్యక్షసంబంధమువలన నామెకు సం  
తుష్టి చేకుటదాయెను. అపు డామె యాసరళాదేవితనయునిగుణజాల  
మును దనకొమరితగుణజాలముతోఁ జోల్పనాగెను. అప్పు డామెకు  
సుగుణములందును, సౌందర్యమునందును విజయాచ్ఛత్రీసాలు లిరు  
వురు సమానులే యని తోచెను. ఇరువురిదాంపత్యము నామెకుఁ  
జాలఁ జక్కగఁ దోచెను. వీరిరువురకును బెండ్లి యైనచో సులభము  
గనే తనకుఁ బుత్రరూపమున ఛత్రిసాలుఁడు లభించు ననియు, సరళా  
దేవికి విజయవంటికన్య లభించు ననియు నామె యోజించెను. ఈతు  
దియాలోచనమువలన నామె మిగుల సంశయముఁ జెందినది. ఆమె  
వాత్సల్యభావమున ఛత్రిసాలునివంకఁ జూచెను. పిదప విజయవంకకు  
దృష్టి మరల్చెను. అప్పు డామెకుఁ దనతిలపుల ప్రతిబింబము విజయ  
యాననమునఁ గన్పట్టెను.

సుఫలాదేవి తన మనసున నాయతిథులభోజనావాసాద్యుపచార  
రచనలు కావలయు నని యెంచుచు విజయతో నేమియో చెప్పఁగోరు  
చుండ నింతలోఁ బ్రాణనాథస్వామి, యామెతో నిట్లని పల్కెను.  
“ సుఫలాదేవీ ! సరళాచ్ఛత్రీసాల దలవలిరాయలు చాలదవ్వుననుండి

యలసి వచ్చిరి. నిన్న రాత్రి మండియు వీరన్న పానముల స్వీకరింపలేదు. వీరి యాతిధ్య మత్యావశ్యకము. కాని తమ సంకల్పసిద్ధి యగుట నుక వీరు విశ్రాంతిఁ గొనరు. అన్న పానముల గ్రహింపరు. ఇది వీరి శబధము.

సుఫలాదేవి చేతులు మోడ్చి యిట్లనెను—స్వామీ! నేజే యదగినేవ యేదేనిఁ గలదేని సెలవిండు. నాకు వీరి సంకల్పము తెలిసినచో దాని నెఱవేర్చి వీరల సంతృప్తిపఱుప యత్నింతును.

సుఫలాదేవి మానసాన్నత్యముం గాంచి ప్రాణనాథప్రభుఁడు గమహ్వామున నిల్లునుడివెను:—మహారాజు చంపతరాయలు స్వర్గస్థుఁ డగుటవలన, మహిబా రాజకుటుంబమునకుఁ బ్రాప్తించిన విషమస్థితి బుండేలఖండ మెఱుంగును. తొల్లి చంపతరాయల స్వాతంత్ర్యపతాక యెగిరెడిస్థానమున నేడు ఢిల్లీవిభుని కేతన మెగురుచున్నది. చంపతరాయలదేహవసాన మయిపోయినది. తత్కుమారుఁ డగు ఛత్రనాలుఁడు వనమునఁ ద్రిమ్మరవలసివచ్చెను. కాని కృతఘ్నయు, దుష్టయు నగు హీరాదేవి యంతమాత్రమున నయివఁ దనివి నొందదయ్యె. ఆమెదృష్టియందు ఛత్రసాలకుమారుఁడుఁగూడ కంటకభూతుఁడై వీడించుచు న్నాఁడు. ఈతని బందీకృతుడైన జేయవలయును. లేక యితనియ సువులనైనఁ గొనవలయు నని యామె వాంఛించుచున్నది. సరలాదేవిమొడఁగూడ నామెకుఁ జాలదేవుషము. సరలాదేవీ చ్ఛత్రసాలకుమారులకూడఁ బెరిసికొనిన దుర్మాగునకు నామె చాల విషమమానము నొసంగును. కాన నామె సేవకబృందమును చాతఁగ వీరికూడఁ గనుఁ గొనుటకై నల్లెసలఁ బఱపియున్నది. వీరల కప్పు డ్దేయూపద తటస్థించునో యని మాకు భయమగుచున్నది. ఆశ్రయమునకై వీరనేక బంధుప్రలకడకు, మిత్రులకడకు వేగిరి. కాని కొందఱు హీరాదేవిభ



యమువలనను, మఱికొండలు పాదుపాకు వెఱచియు పీరికిఁ దమకడఁ దావొసంగరైరి. కాన వీరు శరణమందునిచ్చతో నీకడకు వచ్చి యున్నారు. ”

సుఫ—స్వర్గవాసి యగుమహీబామహారాజు సమస్తబుందేల ఖండమునకును జాలఁగ నుపకృతి యొనరించెను. ఆయువకృతి యొక కొంతభాగము నాకుఁగూడ లభించెను. కాని రణమలహాననును విముక్తునిఁ జేసి వారు మాకుఁ గావించినయుపకార మమూల్యము. ఆయుము మేమెన్నఁచుఁ దీర్చికొనఁజాలము. అట్టి పరోపకారపరాయణుఁ డగుమహాత్మునిభార్యాపుత్రులసేన యొనర్చి ధాంధేరరాజ్య మంతయును సిద్ధమై యున్నది. ఇచ్చటి ధనవైభవములు, దాసదాసీజ సములు, దుర్గములు, ప్రాసాదసౌధములు, సేవాబలములు, సర్వముఁ దమయధీనమే. తమకుఁ దోచినవిధమున వీనిని వినియోగింపుఁడు. దీనిని మహీబారాజప్రాసాద మనియే భావించి వలసినన్నాళ్లు సుఖముగ నిటవసింపుఁడు. తమ్ము సేవించుటచే మమ్ము మేముధన్యులముగ నెంచుకొందుము. ”

ప్రాణ—(గర్జదస్వరమున) సుఫలాదేవీ ! నీవు ధన్యురాలవు. నీవు నేఁడు బుందేలఖండగౌరవముఁ గాపాడితివి. ఏజనులహితమునకై చంపతరాయలు పలుకష్టముల కోర్చి యచేకప్రయత్నములు సలిపి తుదకుఁ దనప్రాణము లర్పించెనో వారిలో నొక్కరును జంపతరాయ లపత్నీతనయులకుఁ దమకడ నాశ్రయ మొసంగరైరి. ఇంతకు మించి బుందేలులకృతఘ్నశయః పుంసకతయు నింకేముందును ! ఈసమయమున నీవిట్టిసాహస మొనరించి బుందేలఖండగౌరవము నిల్పితివి. ఒక్క సరలాదేవియే నీచెంత నుండును. నేను రేవు సూర్యోదయము కాక

మున్నే ఛత్రసాలదలపతిరాయుల వెంటగొని యిటనుండి వెడలిపోవుదును.

సుభ—(కడువినయమున) స్వామీ ! కొంతకాలము తమకును, ఈయిరువురియువరాజులకుఁ బరిచర్యసలుపుభాగ్యము మాకు లభించు నెడల ధన్యుల మగుదుము.

ప్రాణ—ఇంక మేమిచట నెక్కువతడ వుండఁజాలము. బుందే లఖండపారతంత్ర్యము నానాటికే బెంటిందుచున్నది. తదుద్ధరణతత్పరులకు ఊణమాత్రవిశ్రాంతియు హానికరము. ఇట్టితరి ఊణమాత్రవిలంబమైనఁ బ్రజ కనేకదుఃఖములకు నవమానములకు సంకటములకు హేతువగును.

సుభ—మహాత్మా ! అట్లైనచో దమరు ధాంధేరసేనాదుర్గముల నుపయోగించుకొనవచ్చును. మునుపు మహాబాదుర్గశిఖరమున నెగిరినస్వాతంత్ర్యవైజయంతిని నేడు ధాంధేరదుర్గశిఖరమున నెలకొల్పుఁడు. ధాంధేరసేనాబలము సమస్తబుందేలఖండమును స్వతంత్రమొనర్ప సమర్థరంగమున దుమికెనన మాకంతకన్న గర్వకారణ మేముండును !

ఛత్ర—ఇది మఱియు నుత్తమమగుమాట. ధాంధేరదుర్గము లభించినచో బుందేలఖండపారతంత్ర్యము తత్క్షణమే తొలఁగిపోగలదు. కాని స్లేచ్చులతో బోరుసమయ మిది కాదు. వెనుకటివలెఁ బ్రయత్నము విఫలము కాకుండుటకై యీసారి బుందేలఖండమం దంతట నేర్పాటు జరుగవలయును. అందుచే ముందుగ మన మెన్నఁడుఁ గత్తి నెత్తరాదు. కాన ధాంధేరదుర్గమున స్వాతంత్ర్యధ్వజము స్థాపింపరాదు. భాగ్యకాలమున నది యెట్లును దప్పదు.



సుభ—అనుకూలసమయము పొందించువఱకు మీరిచ్చటనే  
యేల యుండరాదు !

భత్ర—(సోదోకముగ) ఉచ్చకర్తవ్యపాలనమునకు శక్తి లేక  
వట్టిడంబములు వలికెడుజనులుచూత్రమే యనుకూలసమయమున  
కెదురుచూచుచుందురు. ఇట్టికార్యముల కనుకూలసమయమునుమీ  
నిడువారు కేవల మన్యులని యెంచఁదగును. తనయింటఁ దగుల్కొ  
నినయిగ్గి నాల్పుట కనుకూలసమయప్రతీక్షయన నెట్టిది ! భీషణురొగ  
గ్గిస్త మగుతందేహము నీరుజ మొనరించుకొంట కనుకూలసమయ  
ప్రతీక్షయన నథ మేమి ? అత్యనై భవాధికారములఁ గోల్పడకుండఁ గా  
పాడుకొనునెడ సమయము వ్యర్థముగఁ బోనీయరాదు. ఈసమయ  
మున మనము పారతంత్ర్యనరకమున జీవనముఁ గడపుచున్నాము.  
ఈనరకమునుండి బయటఁజనుట కిదియే యనుకూలతమమగు నవసర  
ము. తమకార్యతాత్పర్యవిహీనతవలన ననుకూలసమయచ్ఛలమును  
బన్నెడియితరబుందేలరాజులవలెనే మానముగూడ నూరిక కూరుచుం  
టిమేని నీయిగ్గి బుందేలఖండము నంతను భస్మీభూత మొనరించివై  
చును. ఈవ్యాధి బుందేలఖండమును భక్షించివై చును. తద్విభవ  
మంతయు నాశనమై పోవును. అప్పటికిని మన కనుకూలసమయము  
లభింపదు. స్వకర్తవ్యచిర్యహణపరులగువారికి సమయమెప్పుడును బ్రతి  
కూలముగ నుండదు. కర్మపరుల్లా తాము సమయము ననుగమింపక  
సమయమునే స్వానుకూలముగఁ గావించుకొందురు. కాల మనుకూల  
ముగ నుండనప్పుడు దాని ననుకూలముఁ గావించుకొనుటయందు నష్ట  
మేమున్నది ? కాలము తాను స్యయముగ నొనర్చుకార్యములవలె  
నుత్కృష్టకార్యములను మానవసాహాయ్యము లేక యెన్నఁడుఁ గావింప  
నేరదు. కాన ననుకూలకాలమున కెదురుచూచుట తగదు. తండ్రి

గారి నిర్యాణమున కనంతరము నేటివఱకు మనము కాలము సలసత  
తోనే పుచ్చినాము. అనుదినము నస్తమించుసూర్యుడు మనవార్తలఁ  
దండ్రుగారి కందఁజేయుచుండును. కాన మన మింక సమయము వ్యర్థ  
ముగఁ గోల్పోవరాదు. మహానుభావు లగుప్రాణనాథస్వాములవారు  
తమయూశ్వరసంకీర్తనముం గట్టిపెట్టి బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యమున  
మగ్నులై రని యస్తమితుఁ డగుసూర్యునివలనఁ దండ్రుగారికిఁ దెలిసి  
నపుడు వారి కెట్టిమహానందము చేకులును !

సుభ—ఏమి ! ప్రాణనాథస్వాములవారు మనపరతంత్రీతఁ  
దొలఁగింపఁ బ్రయత్నింతురా ? అట్లైన స్వతంత్రతాదేవి యగుసాక్షా  
ద్వింధ్యవాసిని హస్తమున ఖడ్గముఁ దాల్చి మనకు సాహాయ్య మొన  
ర్చునని భావింపవలయును.

ప్రాణ—నేను యథాసాధ్యముగఁ దప్పక మీకొఱకుఁ బ్రయ  
త్నిముఁ గావింతును. వనమున నివసించి భగవదారాధనము సలుపుట  
కంటె జనపదమున వసించి యనాథులకు దీనులకు సహాయ మొనరించు  
టయే యుత్తమమని నేదలఁచుచున్నాను.

సుభ—ధన్యులరు. మహాత్మా ! అట్లైనచో బుందేలఖండమున  
కిది గొప్పసాధాగ్య మని యెంచవలయును. బుందేలఖండమునకు నుది  
నములు చాల సమీపించినవి. కనుకనే తమమనసున నిట్టిభావము  
లుదయించినవి. స్వర్ణవాసి యగుమహాబౌమహారాజునకు నప్పలప్పటికిఁ  
దమవలన నామోఽనాదీసహాయము లభించుచునే యుండెడిది. తమరు  
హృదయపూర్వకముగఁ దదభీష్టసిద్ధిని గోరుచునే యుండెడివారు. కాని  
యాకాలమునఁ దమ రిప్పటివలె స్వయముగఁ బ్రత్యక్షముగ నేకార్య  
ము గాని యుత్తరదాయిత్యము గాని వహింపకుంటిరి. నేడు తమరీ  
భారమును గోరి వహింపసంసిద్ధులైతిరి. కావున నీక ఛత్రిసాలుఁడు



విజయి యగుటకు సందియ మేమియులేదు. బుందేలఖండము స్వతంత్రమువర్ప స్వాములవా కెట్టిప్రయత్నము సల్పెదరు?

ఛత్ర—తండ్రిగారు తమయవసానకాల మాసన్నమగుటఁ గాంచి మాకొకయువదేశ మొనరించి మేము విజయులము కాకుండుట ఁ గారణములఁ దెల్పిరి. ఆకారణములఁ దొఁగించుభారమునే స్వాములవారు వహించిరి. స్వాములవచనములన్న బుందేలఖండమున కంతకు నెట్టిగౌరవమో ప్రజలు వారియూజ్ఞ నెట్లు శిరసావహించురో తమరు స్వయముగ నెఱుఁగుదురు. ఎల్లి సూర్యోదయ మయినదిమొదలు ప్రభువుల యధికారయుక్తమగువాణి సమస్తబుందేలఖండమునను స్వాతంత్ర్యోపదేశసూత్రాధారలఁ జిలుకుట కారంభించును.

సుఫ—ఇంక బుందేలఖండభాగ్యోదయమున కెట్టిసందియము లేదు. సరియే. శేషప్రత్యాషమున స్వామితో మీరెలకేగుదురో వచింపుము.

ఛత్ర—నేనొరంగజేబుసరదారుఁ డగు జయసింహునిసేనతో డక్షిణమున కేగెదను.

సుఫ—నీవాతనికడ సేవ నంగీకరించితివా యేమి?

ఛత్ర—(గంభీరముగ) స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై నేను కొంతకాలమువఱకు నిష్ఠినీచములు, నప్రియములు నగుకార్యములుసయిత మాచరింపవలయును.

సుఫ—జయసింహుఁ డేపనికై డక్షిణమునకుఁ బోవుచున్నాఁడు.

ఛత్ర—బహదూర్ ఖాన్ కోకా యనుచక్రివర్తి సేనాపతి యొకఁడు చాలదినములనుండి దేవగడమున ముట్టడి వైచియున్నాఁడు. పాదుషాయాజ్ఞానుసారముగ జయసింహుఁడు అతనికి సాయము చేయ నేగుచున్నాఁడు.

సుభ—ఎన నీవు పాదుషాపక్షమునఁ బోరెదవా?

ఛత్రీ—ఔను. అవసరమైనచో నేను యుద్ధముఁగూడఁ గావించవలసియుండును.

సుభ—ధిల్లీనామ్రాజ్యములవిచ్ఛేదముఁ గావించఁగోరునా తఁడు తిత్సేవాసాహాయ్యముల నెట్లుపొందరించును?

ఛత్రీ—రాజకీయకారణములవలన నొక్కొక్కసమయమున నప్రియము లగుకార్యములఁగూడఁ జేయవలసి యుండును. దక్షిణాపథమున కేగుటకు జయసింహునితోడ నాకు బాగుగఁ దోచుటచే నేనాతనితో నచ్చటి కేగ నిశ్చయించుకొంటిని. పాదుషాసేనతోఁ గలియుమాట తరువాతవచ్చినది.

సుభ—(సాశ్చర్యముగ) కాని నీవట్టిసమయమున దక్షిణమునఁ గఠినప్రవాస మొనరించుటకును నొంగజేబునై న్యమునఁ జేరుటకు నావశ్యకతయేమికలిగె?

ప్రణ—దక్షిణమున శివానాయకు నొకమహారాష్ట్రదేశపు మహాత్ముఁడు దనదేశమును స్వతంత్రము గావించుయత్నమున నున్నవాఁడు. అతఁడు చాల సమర్థుఁడగు రాజనీతిజ్ఞుఁడు. అతనియొద్ద గురు శిక్ష నందుటకై ఛత్రీనాలుఁడు దక్షిణమున కేగుచున్నాఁడు. స్వాతంత్ర్యము సంపాదించుటకై మనము తుదకుఁ బాకుషా సైన్యములతో నతిభీషణసమరము గావించవలసి యుండును. కనుక మొదటినుండియుఁ దదాంతరికస్థితి బాగుగ నెఱిగియుండుట యావశ్యకము. పాదుషాసైన్యమున యుద్ధరహస్యము లెట్టిదో పైనికులకు నధికారులకుఁ గలయ న్యోన్యసంబంధ మెట్టిదో మున్నగు సనేకావశ్యకవిషయములఁ దెలిసికొనుట కిదియే సర్వోత్తమమగు సమయమని యితనికిఁ దోచుటచే నీతఁడు సార్వభౌమునిసేనతోఁ గలియు గుడ్డేశించెను.



ప్రాణనాథప్రభునిమాటలు వినుటచే సుఫలాదేవి యాశ్చర్యము తొలగి సమాధానముగలిగెను. ఆమె యిట్లనెను:—“నేనొక్కసరిలాదేవిపరిచయమాత్రమే చేయవలయునా? ఇదికాక ప్రభువువారి యానతి వేటొండేమైనఁ గలదా!”

ప్రాణ—బుందేలఖండమునఁ దక్కినయేర్పాటు లన్నియు నగువఱకు నీకీకార్యమే చాలును. జయసింహుఁడు మనచంపతరాయల చిరమిత్రుఁడు. కాన ఛత్రసాలునివిషయమున నాకేమియుఁ జింతలేదు. కాని సరిలాదేవి నెచ్చట నుంచవలయుననిమాత్రమే యోచించుచుంటిని. నీతో నేతద్విషయిక మగుసంభాషణము గావింపనంతదనుక నాకు మిగుల చింతగ నుండెను. ఇంక మేస్లెల్లవిధముల నిశ్చింతల మైపోయితిమి. నిరాశంకముగ మామాకార్యములఁ గావించుకొందుము. కాని సుఫలాదేవీ! ఒకమాట నీతోఁ జెప్పఁగోరుచున్నాను. సరిలాదేవి యిచట నున్నమాట యేరికిఁ దెలియరాదు. ఇందుఁ జాల శ్రద్ధతో మెలఁగవలయును. కంచుకీరాయలు సంపూర్ణముగ హీరాదేవికి వశీభూతుఁ డనియే తలఁపవలయును. కావున సరిలాదేవి కెప్పు డెట్టి యాపద సంభవించునో చెప్పఁజాలము. ఎవ్వరికిని జంపతరాయల రాణి—ఛత్రసాలునిజనని—యిచ్చట నున్నదని తెలియకుండు నేర్పాటు నీవు గావింపవలయును.

సుఫ—మహాత్మా! తమరీవిషయమున నేమియుఁ జింతింపకుఁడు. అన్నియేర్పాటుల నేజేసెదను.

దల—(ప్రాణనాథస్వామితో) కంచుకీరాయలు నేడెచ్చట నున్నాఁడు?

విజ—వింధ్యవాసినీమహతోత్సవానంతరము తండ్రిగా రిటుకు రాలేను. ఢిల్లీనుండివారు మరలి వచ్చినసమాచారముమాత్రము వచ్చి

నది. కాని యింతదనుక వారిచటఁ జేరుకొనలేదు. బహుశః ప్రస్తుతమున వారోర్చాయందే యుండియుండురు.

సుభ—(ప్రాణనాథునితో) ఇతఁ డెవరు !

ప్రాణ—ఇతఁడు సాగరదేశాధీశుఁ డగుశుభకరణునికుమారుఁడు. ఈతనిపేరు దలపతిరాయలు.

సుభ—ఇతఁడు హీరాదేవిమండలిలో నుండవలసినవాఁడే. తమ కనుచకుఁ డెట్లయ్యె !

ప్రాణ—ఇతఁడు చంపతరాయలభక్తుఁడు. ఛత్రసాలుని ప్రിയమిత్రుఁడు. ఎందులకో తెలియదు కాని, శుభకరణుఁ డీతని రాగ్యమునుండి వెడలనడిపెను. చాలదినములనుండి గుఱిఁడు ఛత్రసాలునితోడనే యున్నాఁడు. బుద్ధిదేలఖండస్వాతంత్ర్యవిషయకము లగును సాయముల నితఁ డెల్లపుడు యోచించుచుఁ దత్ప్రియత్నములు నల్పుచుండును. మొన్న జరిగినచంపతరాయలయంతిమయుద్ధములందు సితఁ డాతని కెంతయు సాయ మొసర్చి మహాపరాక్రమము నెఱపెను. ఇప్పుడు బుద్ధిదేలఖండమునం దంతటఁ బరిభ్రమించి దేశమునస్వాతంత్ర్యప్రేమ లగుయువకు లెందఱు కలరో, యవపరమగుతతి, మన కెచటనుండి యెంతెంతసాయము లభించునో తెలిసికొనును.

సుభ---ఇతనిచరిత మంతయుఁ గడుఁ బ్రశంసనీయముగ నున్నది.

కొలఁదినేపటిలో భోజన మారంభ మయ్యెను. చంపతరాయల నిర్యాణానంతరము ఛత్రసాలదలపతులకు నేటిభోజనమే యించుక రుచించినది. కాని పతిమరణాకుల యగు సరలాదేవి కుమారుని భావివియోగమున నై నవిచారమున నేమియు భుజింపదయ్యెను.

భోజనానంతర మెల్లరు విశ్రమించిరి. జామురాత్రి యుండఁగనే ప్రాణనాథస్వామియు, ఛత్రసాలదలపతిరాయలును లేచి ధాంధే



తరాజప్రాసాదమునుండి బయలుదేరిరి. సరళానుఫలాదేవులనుండి దీవెనలఁ గొని ఛత్రసాలుడు విజయవంశకుఁ దిరిగెను.

సుఫలాదేవి కావంతాశ్చర్యములు తెఱుఁ గలిగెను.

ఛత్ర—విజయా! జయసాగరసతోవరతటమున నేను నీతోడను విమలదేవునితోడనుఁ గావించినప్రార్థన నీజన్మియం దుండవచ్చును. విమలదేవుఁ డావిషయమున నేమియు జేయఁజాలకపోయెను. కాని నీవింతయుత్తమముగ నెఱవేర్చినదానికి నేనెంతయు గర్వించుచున్నాను.

విజ—విమలదేవుఁడు, కన్పట్టురీతిని, వాస్తవముగ యువరాజుకాఁడు. అతనికి వృధాదోష మారోపింపకుఁడు.

విజయాచ్చత్రసాలులు పరస్పర మెంతయో సంభాషింపఁగోరుచుండిరి. కాని యిరువురును తమతమహృదయభావముల వ్యక్తీకరింపనది యుక్తసమయము కాదని యెంచిరి.

ప్రాణనాథప్రభువు తనయిరువురిశిష్యులను వెంటఁగొని ఋందేలఖండస్వాతంత్ర్య సంపాదనప్రయత్నమున ధాంధేరరాజభవనము ముండి నెడలిపోయెను.

## పందొమ్మిదవ ప్రకరణము

—శ్లోకము—

లలితా దేవి ప్రేతమూర్తి.

శుభకరణునకు భూచక్ర మంతయుఁ గడుభయంకరముగఁ దోచసాగెను. అతనిమనసునందలినిరాళ మంతకంతకుఁ బెరుగుచుండెను. అతఁడు మిగుల నుత్సాహరహితుఁ డైపోయెను. మనసు తెఱపి చేసికొనుటకై వేటాడఁ బోవుచుండెడివాఁడు; ఒక్కజంతువు నైనఁ జంపకయే యడవినుండి మఱలి వచ్చుచుండెడివాఁడు; మృగ యామధ్యమున నెపుడైన నొకమృగమును బరిమార్చునవసరము పొందెనునెడ మనుజులకంటె వన్యమృగములు తక్కువ కూర్మము లనియుఁ దక్కువహింసము లనియు నెంచి యాతఁడు దన్నారణేచ్ఛ వడలుకొనుచుండెడివాఁడు. కొంచెముసేపు తనమనశ్చింతఁ దొలఁగించుకొను నభిప్రాయమున నతఁ డొకయుద్ధానవనమున వాహ్యళి నలుపఁబోయి యట యామములకొలఁది విహరించుచుండెడివాఁడు. అసమయమున నచటిపుష్పము అన్నియుఁ దన్ను గేలిసేయుటకై నగుచున్న వని యాతనికిఁ దోచెడిది. అతఁడు తోపుచుండి వెడలునమయమున నతనినిరాళ మఱింత హెచ్చుచుండెడిది. ఇనమండలాంతరనిష్ఠుడై చంపతరాయలు అత్యంతకోపముడై తనవంకఁ జూచుచుండు నని యూహించి యాతఁడు పగలెప్పుడు నాకసమువంకఁ జూచెడివాఁడు కాఁడు. ఇంక రాత్రివేళ బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యమునకై పోరాడి మరణించినవీరు లెల్లరు సంబరవీధి నక్షత్రరూపమున నాసీనులై యుండి, తనవంకఁ దదేకదృష్టితోఁ దిలకించుచుండు రనుతలంపుచే నభము వీక్షింప నతనికి సిగ్గుగుచుండెడిది.



ఋషు లలితవృత్తము లింకను జ్ఞప్తియందున్నవని హీరాదేవి తెలిసి  
కొనుటకుఁ దగినసంఘటన మేమియు నడుమ జరిగియుండలేదు. లలిత  
విషయమున హీరాదేవి శుభకరణునిమనమున నామెను స్మరించుట  
కూడఁ బాప మని యెంచునంతటియసహ్యత జనింపఁజేసెను. “శుభ  
కరణునికి లలిత జ్ఞప్తికి రాకుండుఁగాక. లేనిచో నెట్టియాపద నెదుర్కొ  
నవలసివచ్చునో” యనియే హీరాదేవి కోరుచుండెడిది. కాని శుభ  
కరణునిస్మృతియందు లలిత యింకను నున్నదనియు, నదికాక తానత  
నితోఁ జెప్పినదంతయు నసత్య మనియు, గల్పితమనియుఁ గూడ నత  
నికిఁ జెలిసి ననియు నెఱిగి హీరాదేవి భయాద్భుతంబులచేఁ జాలఁ  
గలఁగిపోయెను. కలఁతమూలమున నామెనోటినుండి మాటకూడ  
వెలువడఁజాలకుండెను. తుదకు శుభకరణుఁడు కృష్ణుఁడనిట్లనెను.

“నరకమున కేగుటకు నీయంత నీవై యెట్టిమార్గముఁ జెప్పఁ  
గోతుట లేదని తోచుచున్నది. బుందేలఖండమును బారతంత్ర్యకర్త  
మమునఁ జిక్కిరించి, నామతి విభ్రష్టము గావించి, నాచే ననేకరాక్షస  
కృత్యములఁ జేయించి, చంపతరాయలను, బుందేలఖండమందలి య  
నేకవీరవరులను హత్య చేయించి నిజపతిమరణమునకు హేతుభూతవై  
నీవు కావించినభయంకరదోషములకు, నీకేశిక్ష నొసంగవలయునో  
యని చాలసే పాలోచించితిని. కాని నీపాపములు మానవునకుఁ గల్ప  
నాతీతములై పోవుటచే పానికిఁ దగినదండనము యోజింపఁజాలకపో  
యితిని. కాన నీకెట్టిదండన మొసంగఁదగు. నని నిన్నే యడుగుచు  
న్నాను. కాని నీకు నీవై యిది చెప్పఁగోరుట లేదుకాఁబోలు! కావున  
నీశిక్ష నేనే నిశ్చయింపవలయును.”

అని పలికి శుభకరణుఁడు యోజింప మొదలిడెను. ఒకమనుజుని  
జంపువాగ్దేశము నటకవలయు ననియు, దేశద్రోహము జేయువానికిఁ

బ్రాహ్మదండనము చాలుననియు, దేశధర్మబంధుప్రేమములనుండి యొకరిమనసును మఱలించువానిని వధ్యస్తంభమున వ్రేలాడఁదీయుట న్యాయ మనియు నతఁడు బాగుగ నెఱుంగును. కాని యతిభయంకరముగ నీయపరాధము లన్నియుఁ గావించునొకవ్యక్తికి లభింపఁ దగు దండనము నాతఁ డూహింపనై నఁ జాలకుండెను. అతఁడు భయకంపితుఁ డగుకంచుకిరాయలవై వు చూచెను. హీరాదేవికై యతఁ డేదె న శిక్ష దెల్పునేమో యని యతఁ డాశించెను. కాన నతఁడు కంచుకిరాయల నిట్లు ప్రశ్నించెను.

“మహాశయా ! మీరు వచింపుఁడు. మీరు ధిల్లీరాజసాధములందు వత్సరములకొలఁది వసించితిరి. హీరాదేవి యిప్పటివఱకుఁ గావించినగురుతరాపరాధముల నెల్ల మీరు బాగుగ నెఱుంగుకూతు. ఆయపరాధము లన్నిటికి నేశిక్ష విధింపవలయునో, యీమె నేరీతి యమపురి కంవఁదగునో, మీరే వచింపుఁడు. ఈమెకుఁ దప్పకవశిక్ష నొసంగి పాపముఁ గట్టుకొనుట నాకిష్టము గాదు. ”

ఇంతలో హీరాదేవి తనమనసును గొంత కుదురుపఱచుకొని భయచిహ్నములను గృతీమహాసముమఱుఁగున డాచిపెట్టెను. ఇపుడామె యానంఘటనవుమర్మభాగముం జేరసంసిద్ధ యయ్యెను. ఆపెతనముఖముపై నుండి యాశ్చర్యప్రసారము నింతయుఁ ద్రింపక కడు నుకుమాఠమగుస్వరమున నిట్లనెను:—

“మహారాజా ! మొదట మీరించుక శాంతింపుఁడు. నిశ్చయముగ నాయపరాధ మేమైన నున్నచో నావీక్ష మూలమున నేను కడుసరితుష్టియై స్వీకరింతును. కాని నాకుశిక్ష మున్నగ మీరించుక యీలోచింతురుగాక. సాగరదేవునాస్థిమూల



యగులలితపై నేనసత్యకలంక మాపాదించితి ననియేకదా మీరు చెప్పినది!"

శుభకరణుఁ డామెను దిరస్కారదృష్టితోఁ జూచుచు "అవును" అని యుత్తర మిచ్చెను.

హీరా—చంపతిరాయ లామెకన్యాత్వమునకు భంగము గలిగింపతేడని మీకు విశ్వాసము కలిగినదికదా!

హీరాదేవి దార్ద్యమును జూచి శుభకరణునకు భేదాశ్చర్యములు రెండును గల్గెను. అతఁ డిట్లనెను:—“లలిత నాకేమగునో నీకుఁ దెలియునా! ఇప్పుడు నీవామెవిషయమునఁ బలుకనున్న దెద్దియో, యామె నాసోదరియనుమాట స్మృతియం దుంచుకొని పలుకుము. ఆమెకొమాగ్యము నష్టపడలేదు. తనసోదరీసోదరులహితమునకై ప్రాణము లొసంగుచంపతిరాయలవంటి నదాచారసంపన్నుఁ డగుమహాత్ముఁ డొకనుశీల యగుకన్యకతో నరనమాడ సిద్ధపడె ని యిది చుట మిక్కిలి నికృష్టమగుపని. పారిరువురిమమ్మవయుఁ బోశురహితము. లలితను జంపతిరాయలు తనసోదరిగ భావించుచుండే నది సంపూర్ణముగ నిశ్చితమైపోయెను. హీరాదేవియుఁ దానిని స్వీకరించుచుండెను. ఐన నామె కృత్రిమదైర్యమునఁ దిట్లనెను:—“నాకన్యకత్వము రించి తేచినట్లు తోచుచున్నది. కానిచో నవ్వన్నిదృష్టమైపట్టియుఁ గల్పితమైనట్టియు, వనత్యమైనట్టియు దృశ్యముపై మీకింతవిశ్వాస మెట్లు కలుగును! మీరు స్వప్నమునఁ గాంచినలలితాచంపతిరాయల నిర్దుష్టవ్యవహారమే యాధారముగఁ గొనికదా మీరు నామాట లసత్యములని పరిగణించుచున్నారు!

శుభ—ఏమి నీయమానుషధృష్టత! నాకు లలితాచంపతితా యలవ్యవహారము పరిశుద్ధమనియు, బాపరహితమనియు నమ్మకము

కలిగినది మొదలొక్కని నామనమున భ్రాతృకకల్పనాతరంగా నుల  
నుప్పతిల్లజేయునిద్దరను బరిత్యజించినాడమ. అప్పుటినుండి నుం నామ  
నింద్యమగువ్రతినఁ దాల్చి నిష్కారణముగ నేను దేశమున నొక్క  
ఖండ నైతిని తెలిసికొంటిని. ఆసమయమున నామనమునై యిది  
వించిన లజ్జాశోకపశ్చాత్తాపములప్రసారము చేరినది కచల్మనై యున్న  
యున్నది. కనుకనే నీకు నావదన మింతస్థానముగను, విశ్వశయముగను  
గప్పట్టుచున్నది. నామొగముఁ జూడ నీకుఁ జంపతరాయలమర్తనము  
నిర్మల మైనదనియు, నేనింతదనుకఘోరప్రమాదమునకు వశుడనై  
యుంటి ననియుఁ దేటవడును."

హీరాదేవి మఱింతదాగ్ధ్యమున నిట్లడిగెను:—కాని లలిత చం  
పతరాయలపాపవర్తనమున నాత్మహత్యఁ గావించుకొనలేదని మీరు  
సమ్మత మెందువలనఁ గలిగెను?

శుభ—లలిత మరణించువఱకుఁ జంపతరాయ లామెయెడ  
సోదరునివలెఁ బ్రవర్తించె నని నాకు సంపూర్ణమగుప్రమాణము లభిం  
చెను.

హీరా—(నికటముగ నప్రవచించుచు) సంపూర్ణమగుప్రమాణమా!  
లలిత చంపతరాయలఁ దనసోదరునివలెఁ జూచుకొనెడివనియు కెట్టి  
మాణము నెవసరము లేదు. కాని లలితయెడఁ జంపతరాయలమనసు  
నిష్పాపముగ నుండెననుటకు మీకెట్టిప్రమాణము లభించినది? చంపత  
రాయలమనసుమాట మీకెవరు చెప్పిరి?

శుభ—స్వయముగఁ జంపతరాయలే!

హీరా—(భయము నటించుచు) స్వయముగఁ జంపతరాయ  
లే! మనుష్యకోటిలోని చంపతరాయలా! లేక శిశుచక్రబిల్వోనిచంపత  
రాయలా! లలితవిషయమున మిమ్మెవరు సమాధానపఱచిరి!



శుభ—హీరాదేవీ! నీవలె హృదయశూన్య లగునొకరినె  
 పునఃపునః నావలె విచక్షణలేని సరాధములనఁపుచులకును కున్పూ  
 ముల్కములకు కుగునిశాచగర్వ మున్నది. కాని చంపతరాయలవంటి  
 ముహూర్తముల దవ్యమును నూత్యశౌకమున కేగుదురు. చంపతరాయలు  
 లలితకన్యాత్వమును భంగపఱువలేదని నాకెల్లు విశ్వాసము గలిగెనో  
 నీకుఁ దెలియఁజేయుచున్నాను. వినుము. చంపతరాయలప్రాణాశసాన  
 సమయమున నేనాతనికడనే నిల్చియుంటిని. అతఁ డవసానకాలమున  
 రుధిరంజితముగువీరోచితశయ్యపైఁ బడియుండెను. అతనిమైహికవిచా  
 రములు గలితములై పోవుచుండెను. అతఁడు స్వర్గలోకవాతావరణ  
 ములఁ దేరుచుండెను. ఆసమయమున నేనతనికి లలితను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చి  
 తిని.

హీరాదేవీమానసమునఁ బెద్దయాభూత మయ్యెను. ఆమె నకు  
 మనే లుట్లు వాక్రిచ్చెను. “ఆసమయమునఁ జంపతరాయలకు స్మర  
 గళక్తి యుండెనా! విచారించి మాటలాడుట కారనియందు సమర్థత  
 యుండెనా!

శుభ—ఆఁ. అతఁడు మరణించునటకుఁ దెలివి గలిగి యుం  
 డెను. లలిత యాత్మహత్యసీసికొని మరణించె నని నావలన విని  
 యతఁ డెంతయుఁ జింతించెను. అదియు నామె కన్యాత్వము భంగప  
 డుటచే నని విని యతనియూత్పర్యదుఃఖము లినుమడిచెను. ఇంక నే  
 నానోవము నతనిపై నే మోపుట వినుటతోడనే యతఁడు మేరలేని  
 దుఃఖమున నన్ను నిందించి తానెల్లప్పుడును లలితను నోదరిగఁ జూచు  
 కొనఁచుంటినని విస్పృష్టముగఁ జెప్పెను. హీరాదేవీ! ఇంక నీకుఁ దెలిసి  
 నదా నాకుసమాధాన మెట్లు కలిగినదో! నీవు వ్యర్థముగ లలితాచం  
 పతరాయలపైఁ గళంక మారోపించి నన్ను జంపతరాయలకు శక్తు

నింగావింతి బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యప్రయత్నమున విఘ్న మాపాడించిన ట్లిక నంగీకరింతువా!

శుభకరణులచూటల విని మా మావిని యగుహారాదేవి నన్వనాతంభించెను. ఆమె నవ్వుచు నిట్లునడె:—మారు గూడ నెంతయు మాయకులు! యుద్ధకంగమున సర్భముముగఁ గత్తి జళిపియునీయఁచి సామాన్యప్రాపంచికన్యవహితముల నిర్దయమాయకులై యుండుట మిగిలె. యాశ్చర్యకరము! చెప్పుచును మీయెడ సంతోషియై రిముఁ బూసఁచుచుతరాళులు ముండుకొలమున నింతగరియఁచు, సత్యసంఘంతు నని మీయెల్లు భావించెద. అతఁడొట్టొచ్చి మీకు వెంటనే సమ్మతతెల్లు కలిగె?

శుభ—అవును సేవలె ననన్యవాది కాక మూర్ఖునిహించిన సత్యావతార మగుటవలననే, తనయాన్వజ్ఞునితకాలమున సనన్యమును నింద్యమని నిరసించుచుండెడివాఁడు ముండుకొలమున సనన్య మెలవలుకఁబోవును!

హీరాదేవియోష్యముల నింక నాకపటహాస మట్లే యుండెను. ఆమె నవ్వుచు నిట్లు పలికెను. ఇదియే యమాయకత్వ ముండుట. హీరాదేవీశుభకరణుల మ్రొందింప నెల్లవిధముల ససమర్థుడై పోవుట యెంచి చంపతరాయ లీపన్నగజఁ బన్ని యుండును. (కంచుకరాయల వంకఁజూచి) ఏమందురు! మీకుఁగూడ నిట్లు తోచుటలేదా!

వార్ధకమువలనను, భీతివలనను గంపించుచు గంచుకరాయ లిట్లనెను:—సరి. నీమాట నేటివఱ కెన్నఁడేని ససత్యమాయనా! ఢిల్లీని రోషనార, బుందేలఖండమున హీరాదేవి. వీరిమాట నెవ్వరు నెన్నఁడు గొట్టివేయఁజాలరు!

కంచుకరాయలమాట విని శుభకరణుఁ డొకను గుపితుడై



యడలిచి యిట్లనెను:—నోరు మూయుము. అర్థములేనిమాట లాడకుము. మీరువురుఁ గలిసి నన్ను మోసగించఁగోరుచున్నారు. ఇక శుభకరణము వెనుకటివలె మూర్ఖుఁడు గాఁడు. ఇంతవఱకు హీరాదేవిమాటలు విని నేను నాకర్తవ్యముల నెల్ల ధర్మప మొనర్చితిని. కాని యిప్పుడు నాకన్నలు విడిచి. నేనిక మిమాటలఁ జిక్కువాడఁ గాను. హీరాదేవి! ఇప్పుడు నీవు నీయపరాధములకు శిక్ష ననుభవింప సంసిద్ధవు గమ్ము. నేను నీకు మరణదండన మొసంగ నిశ్చయించుకొంటిని. నేటివఱకు నేనెందఱిబుందేలులయనువులనైనఁ గొంటిని. కాని యాహత్యల కన్నిటికీ బ్రాయశ్చిత్త మొక్కనీవధనో నగును. నీవు బ్రదికియుండునంతకాలము బుందేలఖండమునకు స్వాతంత్ర్యము లభింపదు. కనుక బుందేలఖండస్వాతంత్రతాదేవికి నిన్ను బలియొసంగెదను. హీరాదేవి! ఇంక నీవు చచ్చుటకు సిద్ధపడుము. నేను నీమాటలవిలువను జంపతగాయలవిస్మృతిప్రలాపములపాటిగఁ గూడ గణింపను. ఇక నీప్రాణముల నేరీతిఁ గొననగునో చెప్పము. కుత్తుక నొక్కియా, ముష్టిఘాతములనా, పదప్రహారములనా! కాని యిందేమార్గమున వలంబించినను నీయపవిత్రదేహముం దాఁకవలసివచ్చును. అట్లు తాటవలన నాకుఁ గలుగుపాపమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగఁ గందులనంటి మరియొక దోహని వధింపవలసివచ్చును. కావున నిగుప్రరి నొక్కసారియే వధించుట యత్యుత్తమము.”

తనప్రాణముల కింతటి పెద్దచేటు వాటిల్లుచుండుటఁజూచి కంచుకి రాయలు సహింపఁజాలకపోయెను. అతఁడు తత్క్షణమే యిట్లనెను:—శుభకరణముహారాజా! మీరిట్టియన్యాయముఁ జేయును. మొదటి మాట యేయన నేను నిరపరాధిని. నన్ను వధించినచో సాధ్వియగునా సతి విధవయై పోవును. ఏమియు నెఱుంగని నాకూఁతురు గిక్కులేనిదై

పోవును. రెండవమాట యేమన మీరు వీరవగులు. మీకు హీరాదేవి వంటి కోమలాంగిపైఁ జేయి యెత్తుట తగదు. అట్లునై! మీదిత్తము పచ్చినట్లు కానిండు. కాని యెట్లుచేసినను బాగుగ విచారింఁచి జేయుడు.

శుభ—(కొంచెముశాంతించి) నీవు చెప్పినది వాస్తవము. సాధ్యమగునీటిన్ని, దేవియగు నీకొమరిత వీరిఁ దలంచియే నిన్ను విడిచి వైచుచున్నాను. కాని మిపుడు నీవిచటనుండి శైశంబు వెడలిపోము. ఒక్కక్షణమైన నిట నుండరాదు. కాని హీరాదేవినిమాత్రము చంపక విడువను. ప్రీహత్య సల్పుటయందు దోషము కలదు. కాని ప్రపంచమునకహితముఁగూర్చు నిట్టిరక్కసులజీవములఁ గొనుటవలన మిక్కిలి పుణ్యము గలుగును.

కంచుకీరాయలు—బ్రతుకు జీవుఁడాయని కాన్లు నత్తి నిడికొని యచటనుండి పరుగెత్తెను. పోవునపు డతఁడు హీరాదేవివంకఁ జూచుట యైన నావశ్యకమని యెంచితేడు.

కంచుకీరాయలు వెడలిపోయినపిదప శుభకరణుఁడు హీరాదేవి తో న్నడవఁ—హీరాదేవీ! నీను నీహాణములఁ గొన దృఢనిశ్చయము బుచ్చుకొంటిని. ఇంక నీజీవనము నాలుగైదుక్షణములే యుండును. సంత్యకాలము మిక్కిలి యాసన్నమైనది. ఇప్పుడైన నొకమాట మిథ్యాముగఁ జెప్పుము. లలిత యాత్మహత్య యెందులకుఁ జేసికొనెనో నాకు సరిగఁ దెల్పుము.

హీరా—మహారాజా! నేను రాజకీయవిషయముల నసత్యము పలికి యుండును. పరులయెడ గుట్టు ముచ్చుచేసి యుండును. కాని మీతో నొక్కమాటైన నసత్యముఁ జెప్పియుండను. లలితకు నాకుఁ బరస్పరము సోదరీప్రేమ వెలయుచుండెడిది. అట్టియామె గూర్చి నే నిట్టిచిహ్నధ్యావచన మేల చెప్పుదును! బేరవానదీగర్భమునఁ దేలివచ్చి



నయామెయబ్బినయ్యతదేహము మీరు గుఱుతించి యుంటికికదా!  
 ఆమె శరీరమందలిఁగలు వస్త్రములు మీరే గుఱుతించితిరి కదా!  
 ఆనయమున లలిత యాత్మహత్య గావించుకొనె నని మీకు నమ్మ  
 కము గలిగియుండెను గదా!

శుభ.—బేమ. లలిత యాత్మహత్య గావించుకొనె నని నే  
 నెప్పుడు నంగీకరింతును.

హీరా—లలిత యెప్పుడును బ్రహ్మమనసుకాదె యుండె  
 డిది. ఆమె సాఖ్యావహమగుస్థితి నూచి యొరులెల్లను నొకరియొక  
 నీను నహించుచుండెడివారు. ఆమెకు బ్రహ్మచర్యము నేమియును  
 వాంఛ లేకుండెడిది. అట్టియెడ నామె యాత్మహత్యవలె ధీమా  
 మేల యాచరించింది! బ్రహ్మచర్యము నేకే దనముఖము జూపరాదను  
 నిచ్చు నామె కేలవొడమెను! ఆమె తనజీవనము నేల విస్మరించెను!

శుభ—(గంభీరముగ) అదియేమిన్న!

హీరా—చంపతరాయలు లలితకన్యాత్వము భంగపఱువ  
 నిచో—

శుభకరముడు మిగుల దుఃఖితుడై పోయెను. అతడు మాట  
 నడుమనే యిట్లు నాడివెను:—“మరలఁ జంపతరాయలా! లలితాక  
 న్యార్థిభంగమా! హీరాదేవీ! చంపతరాయలతో నాకు జాలకాలము  
 గాఢమైతి యుండె నని నీవెఱుంగవు కాఁబోలు. అతనియందుఁ గల  
 గుణము లన్నియు నేనెంతయు బాగుగ నెఱుఁగుదును. అతనియందు  
 దుర్గుణ మొక్కటియుఁ బేరునకై న లేకుండె నని కూడ నేను బాగుగ  
 నెఱుఁగుదును. నీమాటలలోఁ బడి నేనాతనితోఁ బగఁబూనినప్పు డా  
 మహాస్మృతి గుణములఁ జూచి లోలోననే వినుగ్గుడనై పోవుచుండెడి  
 వాఁడను చంపతరాయల నోటినుండి యశోజీవితకాలమున నెన్నఁగు

సొక్క కల్లపలుకేని నెలువడలేదని నాకు నిరూఢమగు విశ్వాసము గలదు. నీవంటిమిథ్యావాదినయే కాదు. సాక్షాదాకాశవాణియేని జంపతరాయ అసత్యవాది యని వచించినచో నేను విశ్వసింపజాలను. చంపతరాయలమాట యపత్యమని నేనెన్నఁచు వంగీకరింపజాలను. ఈసమయమున లలిత తానే వచ్చి చంపతరాయలు నాకన్యాత్వమును భంగపఱచె నని వచించినను జంపతరాయలమాటపై నేనామెనుగూడ నమ్మజాలను. నామనసున, నుండెనుసంశయము చంపతరాయలయంత్యవచనములతో నిర్మూలమైపోయెను. ఇక నామనసున నాసందేహము గ్రమ్మఱఁ జూడుకొల్పుట కీశ్వరునికై నందరముకాదు. హీరాదేవి! ఇక నీవు చంపతరాయ అవిషయమున మరల నామనసున గలుషితమొనర్ప వృథాఁజుత్నము సలుపకుము. అలితయాత్మహత్యకు నశియగు హేతువుచెప్పి శాంతముగ నీయొనర్చినయపరాధములకు శిక్షఁగొన సంసిద్ధువుగము.

హీరా—అవిషయమున నాకుఁ దెలిసినది నేను మొదటనే తెలియఁజేసితిని. మరలఁ జెప్పుచున్నాను. పదిఱ్ఱాఱువత్సరములక్రిందట నీస్థలముననే లలిత తానాత్మహత్య గావించుకొన నిశ్చయించుకొంటినని నాతోఁ జెప్పినది. తత్కారణములఁగూడ నాతోఁ జెప్పివైచినది. అప్పుడుగూడ నింతకాత్రివేళమే. ఆకసమునఁ జందుకొ ష్టిట్లవెలుగుచుండెను. బేతవానిదీజలమును దాఁకినచ్చెడిచల్లనిగాలి లలిత వ్యధితవృద్ధయమును శాంతపటుప యత్నించుచుండెను. తాని కన్నిటికిఁ బలికెడిశక్తి యుండినచో—హీరాదేవిమాట కల్లయో నిజమో చెప్పియుండును—కాని కొంచెమాఁగుడు—” హీరాదేవి తనతావునుండి లేచి నిలువఁబడి తనగదియందలియొక్కొక్క కవాటమువంకఁ జూచుచు శాంతయై యిట్లునెను. “ఆత్మహత్య చేసికొనువారలకు నర్హత



లభింపదని మీరెఱుఁగుదురుకదా! వారి కూర్మ మాచంద్రాక్షము నాస్థలముననే పిశాచరూపమున ద్రిమ్మరుచుండును. ఇంతకన్న వారికి వేఱుగతియే లేదు. లలిత యదే యేమటగుట్టపై నుండియే బేతవానది యం దుఱికి తవప్రాణముల వీడియుండెను.”

శుభకరణుడు వాతాయనములోనుండి యాగుట్టవరకు జూడ నారంభించెను.

హీరాదేవి మెల్లమెల్లగఁ జూదము లెత్తుచు ముందునకుఁ బోవ జొచ్చెను. కొంచెముదూరము ముందునకుఁ బోయి యామె యిట్ల నెను:—ఆమె ప్రాణత్యాగసమయమున నామెపదునై దేండ్లపందరి. ఆమెముఖము చంద్రునివలె విలసిల్లుచుండెడిది. ఆమెనేత్రములఁ దార కాకాంతి వెలయుచుండెడిది. ఆమెకు ధవళవస్త్రములం దెక్కువమ ట్కువ. ఆమె జ్యోత్స్నాగర్భమున విహారము సల్పుచుండునెడ నీకారణముననే దూరముననుండినఁ గనఁబడకుండెడిది.

శుభకరణుడు బాగుగ దృష్టి లగ్నము చేసి యాతాతిగుటకం కకుఁ జూచుచుండెను.

హీరాదేవి మఱిరెండడుగు లొ

జూపి యిట్లు పలుకఁజొచ్చెను.

“లలిత యాగుట్టపై నుండి నెలకొని యున్నది. నామె పేర్కొమ్మూర్తి యప్పు డప్పు డాగుట్టపై సే చంద్రికారాత్రియం దిటునటుఁ దిరుగుచుండు నని వినుచున్నాను. మీరు కొంచెముసేపటివఱకు శ్రద్ధతో నటువ్ర క్కనే చూచుచుండుడు. ఆమెకు నానఖ్యసత్యములు కొంచెమేని జస్తికి వచ్చినచో నామె యిపుడుఁగూడఁ దప్పక మన కగపడును. నానకుమునఁ దప్పక సాక్ష్యమిచ్చును.”

ఆమెమాటలపై సమ్మత ముంచి శుభశరణుఁడు మిక్కిలి శ్రద్ధతో నాగుట్టవంకకుఁ జూచుచుండెను. అగుట్టదెసకే వ్రేలితో జూపుచు హీరాదేవి యిట్లనెను.

“ ఇంకఁ గొంచెమునేవటికే మీకు లలితప్రేమమూర్తి యట దిరుగుచుఁ గన్పడును. అలిత యాత్మహత్య యేల చేసికొనెనో మీరామెనే యడుగుఁడు. ఆమె మీకు యథార్థమగు హేతువుఁ దెల్పును. ”

శుభశరణుఁ డాగుట్టవంకకే దృష్టి నిగిడ్చి చూచుచుండెను. అట్లునైతే చూచుచునే యతఁడు హీరాదేవి నిట్లడిగెను. “ నిజముగ నామెప్రేమమూర్తి యిచటఁ గన్పడునా ! కన్పడినను నేనడిగినప్రశ్నకు తరమొనంగునా ? ”

అతనిని మాటలలోఁ బెట్టి యతనిధ్యానము సవ్యాసక్తముఁ గావించి యతని పట్టుచుండి సాటిపోవఁజూచుచుండిఁ హీరాదేవికిఁ బుంజి యదను లభించెను. ఆమెయటనుండి సాటిపోఁజూచుచుండెను గాని యామెపదములు వచ్చుటలేదు. ఐనను జాలసావాసిని యామె మెల్లమెల్లగ నటనుండి వెనుక కడుగితనాగెను. తుద కామె యాగ్మహమునుండి బయటఁ బడిపోయెను. శుభశరణుఁ డానమముముగ హీరాదేవి యటనుండి వెడలిపోవుటకూడఁ జెలియకంతటి తడేకద్యుఁ నాగుట్టఁ జూచుచుండెను. కొంచెముతడవున కతని కాగుట్టపై నే పడు నేనుచల్పిరములనుందరబాలిక యొకర్తుక తెల్లనిచీరఁ గట్టుకొని యగడెను. అది లలితప్రేమమూర్తియే యని యతఁడు గుఱియెను. మిక్కిలి యాతురతతో నిట్లనెను: — “ లలితా ! లలితా ! నీ జూరమున నుంటివి ! ఇప్పు డీచటి కెల్లువచ్చితివి ! నేను నిన్నొక్కమాటఁ యడుగఁగోరుచున్నాను. నాకొని కొక్కక్షణము నిలుపుము. ”



వృద్ధే నీచెంతకు వచ్చుచున్నాను. నేనచ్చటకు వచ్చినట్లుకు నదృశ్య  
వుకాకుండుము. ”

అని పలికి శుభకరణుడు నదియం దుఱికినెను. గృహమునుండి  
వెలువడి తిన్ననిదారినిబడి నదియొడ్డున జేరుటకుఁగాని హీరాదేవివం  
కకుఁ జూచుటకుఁగాని యతనికి జ్ఞానములేకుండెను. అతఁడు వేగముగ  
నదీనీరమును భేదించుకొనుచుఁ దిన్నఁగ నాగుట్టదెనకుఁ జోవుచుం  
డెను. అతనిదృష్టి యాప్రేతాత్మపై నే లగ్నమై యుండెను. అతఁడు  
ముందునకుఁ జోవుకొలంది మనసునందలియాతురత వర్ధిల్లుచుండెను.  
అతని కించుకభయముగూడఁ గల్గెను. ఆభయము ప్రేతమూర్తితో  
మాటాడవలసియుండెనని కాదు. ఆప్రేతమూర్తి యెచ్చట నదృశ్య  
మైపోవునో, దానిఁ గలిసికొను నవకాశము జాతిపోవునేమోయని. బేత  
వానదీజలపటలమున నాకాశమండలము పూర్ణముగఁ బ్రతిబింబిత  
మగుచుండెను. బేతవానది సర్వాలంకారయక్తయై మందగమనమునఁ  
దనవతిఁ గలిసికొనఁజోవు నొకయభిసారికయో యన నొప్పుచుండెను.  
మాటిమాటికిఁ దీరవాయున్నర్థముచేఁ దదభిసారికాముఖమున క్షణికల  
జ్ఞాతరంగములు లేచుచుండెను. ఆనాయకదేశ నీక్షించుచు నొక  
పరమసుందరి యగుజాలిక ధవళవననముల ధరించి వెన్నెలయందు  
నిలువఁబడి దరిహాస మొనరించుచుండెను. బేతవాసుందరి యెవరో,  
యామె యెవరిఁ గలిసికొనఁజోవుచున్నదో యామెకుఁ దెలియును.  
బేతవాసుందరి సింగారముఁ గాంచుటయందు నిమగ్నయైన యాలతాం  
గికిఁ దనవంక కెవ్వరో వచ్చుచుండిరనుజాడకూడఁ దెలియలేదు. ఇం  
తరో నెవ్వరో వచ్చి తపహస్తముఁ బట్టుకొనుట యామె కనుభూత  
మయ్యెను. ఆమె యదరిపడి దృష్టి మెఱిల్పునది కొకబలిష్ఠపురుషుఁడు  
తనహస్తముఁ బట్టుకొని దయాక్తముగఁ దనవంక నీక్షించుచుండుట

కానవచ్చెను. ఇంతలో నాభురుషుఁ డామెతో నిట్లనెను:—“ఓశో భనప్రేతమూర్తీ ! మొదట నాప్రశ్న కుత్తర మొసంగి పిదప నదృశ్య పుకమ్ము.”

ఆబాలిక యతనివికృతవచనముఁ దెలిసికొనఁజాలకుండెను. మిక్కిలి కష్టముతోఁ దన్నుఁదాఁ గుదురుపఱచికొని యిట్లడిగెను:—“మీ రెవరు ! నన్నుఁ బ్రేతమూర్తి యని యేల యనియెదరు ! మీరు నా కరము నేల గ్రహించితిరి ! మీప్రశ్నమేమి !”

శుభ—(ప్రసన్నతతో) నేనొక్కటియే యెఱుఁగఁగోరుచున్నాను. నీవీప్రేతరూపము నెట్లు తాల్చితివి !

బాలి—మీకుఁ బిచ్చియెత్తలేదుకద ! నేను ప్రేతరూపమున నుండుటెక్కడ ! చక్కని మనుష్యరూపమున నుంటిని.

శుభ—నన్ను మోసగింపఁజాలవు. నీవు వనితవు కావు. నా మృతసోదరి యగులలితప్రేతమూర్తివి. నీవీస్థితి నెట్లు పొందితివో సరిగఁ జెప్పుము.

బాలి—బాగుగఁ దెలివిఁదెచ్చుకొని నన్నుఁజూడుడు. నేను ప్రేతను గాను. వనితను.

శుభ—నీవు వనితవైనచో నింతరాత్రివేళ నీనిర్జనస్థానమున నేల తిరుగుచుంటివి !

బాలి—ఈదేశమునకు వచ్చుటకు నాకిదియే మొదటిసారి. ఇచట నాకెవ్వరుఁ బరిచితులులేరు. నేను వాహ్యాళికై యిప్పు డిట వచ్చితిని.

శుభ—నీనివాసస్థల మేది.

బాలి—ఢిల్లీ.

శుభ—నీపేరేమి !



బాలి—(సాలోచనముగ) నన్ను బదరున్నీసా యందురు.

శుభ—(సాశ్చర్యముగ) బదరున్నీసా! నీవు మహామ్మతీయ కన్యవా!

బద—అవును.

శుభ—అట్లేవ నీవు హిందూస్త్రీవేష మేల ధరించితివి!

బద—నాకిట్టివేషమే యిష్టము. తఱచుగ నీవేషమువే తాల్తును.

శుభ—నీవు ఢిల్లీలో నెచ్చట నుందువు! అచ్చటఁ బనియేమి!

బద—నేను ఢిల్లీసార్వభౌముఁ డగునౌరంగజీబు కొమరితను.

శుభ—(సాశ్చర్యముగ) నీవు సార్వభౌమునికుమారివా! మఱి నీకిచ్చట నేమిపని!

బద—నేను సాగరరాజ్యాధిపతు లగుశుభకరణులపుత్రరత్న ముగ దలపతిరాయల యన్వేషణమున నిట కేతెంచితిని. మీరు నాకాతనిజాడఁ దెలియఁజేసెదరా!

శుభ—సాగరరాజ్యాధిపతి యగుశుభకరణుఁడను నేనే. దల పతిరాయలు నాపుత్రుఁడే. కాని యిప్పు డతఁ డెచ్చటనున్నాఁడో నాకుఁ దెలియదు. చంపతరాయలు ఋందేలఖండస్వాతంత్ర్యమునకై యారింభించినయత్నము సఫలము కాదయ్యె. చంపతరాయలు హతుఁ డయ్యెను. అతనియనుచరులు వర్తమానమున నడవుల నజ్ఞాతవాసము నలుపుచున్నారు. వారితోడనే దలపతియు నుండును.”

బదరున్నీసాముఖము వాడిపోయెను. ఆమె మిగుల దుఃఖితమై యిట్లాడిగెను:—ఋందేలఖండస్వాతంత్ర్యయత్నము సఫలము కా లే దా! నా కెవ్విధమునను దలపతిరాయలజాడ లభించుట సాధ్యము కాదా!

బదరున్నీసా యడిగిన రెండు ప్రశ్నల కుత్తరముగ శుభకరణము  
 “ కాదు ” అని పలికి క్రమ్మట హీరాదేవి ప్రాసాదమువంకఁ జొరెను.  
 మందిరమున హీరాదేవికై యెంతవేదకిన నామె యగవడలేదు. హీరా  
 దేవి తన్ననత్యమున వంచింఁచెనని యాతనికోరికయు మించెను. హీరా  
 దేవి పూర్తిగ వసత్యవాదిని యని యతఁడు తెలిసికొనెను. కాన నా  
 మెను దండింపవలయు ననుతనయుద్దేశము నాతఁ డింకను దృఢపఱచి  
 కొనెను. అవల సతనికిఁ దనకుమారుఁడు దలపతిరాయలు నాలని వెద  
 కు బదరున్నీసాయు స్మరణకు వచ్చిరి. కొలఁదిసేపటికి వెనుకఁ దాను  
 బదరున్నీసాను గలిసికొనినతావున కతఁడు త్వరితముగ నేగెను. కాని  
 బదరున్నీసా యచట లేకుండెను. ఆతఁడు మిగుల ఖిన్నుడై యెదుటి  
 నిబిడారణ్యమునఁ జొచ్చి యదృశ్యుఁ డయ్యెను.

మొదటి గాథ ముగియెను  
 శ్రీమద్భక్తవల్లభాష్టకము  
 పదమూడవ ప్రకరణము



ఇరువదవ ప్రకరణము.

—శాస్త్రము—

నూతనవిషయకరణము.

ఓర్కానగరనివాసులు నేడు వివిధవిధముల నొసర్చుచు  
సభాభవనముదెస భయదృష్టులఁ బఱపుచుండిరి. తమయారణ్యకస్వా  
తంత్ర్యమునకు విఘ్నమాపాదించు సింగపుగుహదెసకు వసమృగము  
తెట్టిభయతిరస్కారపూర్ణములగు దృష్టులఁ బఱపునో యట్టిదృష్టులనే  
యోర్కానివాసులు వీరసింహదేవనిర్మిత మగు నాసభామందిరపుదెసకుఁ  
బఱపుచుండిరి. ఎల్లరు నేదియో యొకవిధముగ శీఘ్రకాలముననేది  
యో యొకనూతనవిషయము రానున్నదని చెప్పుకొనుచుండిరి. వీరసింహుఁ  
డామందిరమును నిర్మింపఁజేసి యందు యువరాజగునలీముతో సమా  
వేశ మొనరించెను. తరువాతఁ గొలఁదిదినములకే యోర్కా స్వాతం  
త్ర్యముం గోల్పోయెను. పర్వతసింహుఁ డాసభామందిరముననే మహా  
జహాన్ చక్రవర్తి కాతిధ్య మొసంగెను. అటుపైఁ గొలఁదిదినములకే  
పర్వతసింహునకు రాజ్యమును వీడి యడవులకు వెడలనయ్యెను. తరు  
వాత హీరాదేవి యాసభామందిరముఁ దెరిపించి యందు బుందేల  
భూపతులసభ నొడఁగూర్చెను. తత్సభానంతరముననే తత్క్షణమే  
పర్వతసింహునిమరణము, భయంకరమగునన్యోన్యయుద్ధము, నిర్భక్త  
మగువేలకొలఁదిజనులనాశనము, ఓర్కారాజ్యము వివిధవిపన్మగ్న మగు  
టయు సంభవించెను. ఈతరున నాసభామందిరచరిత్రము వివద్యరిత  
మై యుండెను. అది తెలివఁబడినప్పు డెల్ల తమపై నేదియో యొక  
మహాపద వచ్చి పడనున్నదని యోర్కానివాసు లెంచుచుండెడివారు.

సమావేశసభాభవనపుటలంకరణమును, శోభను గాంచిన నే

మొదట బ్రజలలో వివిధవిధములు లుదయించెను. ఐన దమ  
 కేడియో మహానంకటము సంభవింపనున్నదనియే టెల్లరివిధముల  
 యుండలిముఖ్యాభిప్రాయమై యుండెను. ఒకతార్కికశేఖరుఁ డనేక  
 సామంతులఁ గూడి యశారంగజేబు ఓర్చుకు తానున్నాఁడనియు నెది  
 యుంతులు వరనిస్వాగతప్రయత్న మనియు వచించెను. మఱియొక  
 తార్కికశిరోమణి యూరక ప్రజలకుఁ బాదుషారాకమ గూర్చి టెటిం  
 గింపఁబడినది. వారినిఁ జూచి మూఁడవనై యాయకరత్నము టెర  
 కుండఁజాలకపోయెను. అతఁడు మొదట నగ్నిమండి ధూమోత్పత్తి  
 యగుననుపూర్వసిద్ధాంతము బోధించి యటుపై నిర్భయముగ నభా  
 మందిరపువెలుంగునుండి ధూమోత్పత్తి యగుననియు నీవెలుం గౌరం  
 గజేబును నిమిత్తముగ నొవర్చి యోత్సాహగరముం గాల్చి భస్మీకృత  
 మొనర్చివైచు ననియుఁ జెప్పెను. రాజ్యాధికాదులు రాజ్యముపై నూ  
 తవనివత్తు కానున్నదనియు, వ్యాపారము వ్యాపారులతో విపక్వగ్నమగు  
 ననియు, నీరీతి నెల్లరు భీతులై యావద్విషయమున బహువిధములగు  
 మాట లాడఁజొచ్చిరి. బాగుగ నలంకరించుకొని యుత్తములగువస్త్ర  
 ముల ధరియించి కంచుకిరాయలు మిగుల గరువమునఁ బ్రజలనీక్షిం  
 చుచు సనేకులగునరదాసులతోఁ గూడి నభాభవనపుదెస కడుగుచుం  
 డెను. వయసుతోఁబాటు జ్ఞానముగూడఁ బెరుగుచుండు నని తలఁచు  
 చుండినయొకవృద్ధసజ్జనుఁడు కంచుకిరాయలఁ గాంచి డగ్గటి వినయపూ  
 ర్వక మగునమస్కార మాచరించి యిట్లనియె:—“మహారాజా! ఔరం  
 గజేబుచక్రవర్తికి మావపులయుష్టరక్తమునఁ దానమాడ మిగుల నిచ్చ  
 కలదనియు నందుచే బుండ్లుల గానుగలో వైచి పిండించి తద్రక్తము  
 తీయఁబడుననియు వింటిని. ఈమాట నిజమే యగునా?”

కంచుకిరాయ లీప్రశ్న కెట్టిసమాధానము నొసంగలేదు. తిర



స్కారపూర్ణమగుదృష్టి నాతనిపైఁ బటపి ముందునకు సాగిపోయెను.

అతఁడు నాలుగడుగులైన నిడకమున్నే యొకవృద్ధవిధవ యాతనిఁ గలిసికొని బహువిచారమున నిట్లుడిగెను. “రేపు పాదుషాకుమారుని తిచ్చేఁ బ్రజలకంఠములు నటకఁబడునని వింటిని. నాయట్టివిధవలగు ముదుసండ్రకై న రక్షణ ముండదా?

కంచుకిరాయ లాముదునలిప్రశ్నకుఁ గూడ నేప్రతిఘ్నత్వము నొసంగలేదు. అతఁడు మీసముల చుప్పించి ముందునకు సాగెను. కొలఁదిదూరమున నతనికి దేవీభక్తులు కాన్పించిరి. వారందఱు రాజును జూచి టుట్లమగసాగిరి. “రేపు పాదుషా పాత బుందేలులెల్లడి వారెదు గడ్డముల నుంచుకొవఁదగునని శాసించురట. ఇంక మాతృభక్తులకుఁ గూడ గడ్డముల నుంచుకొననగునా!”

కంచుకిరాయ లధికకష్టమున నాసమూహమధ్యమునుండి వెడలి ముందునకేగెను. ఇంతలో శోభియగునొకవైశ్యుఁ డతని నాఁపియిట్లు డిగెను:—“ఇంక యపనులపద్ధతి ననునరించి యుపనయనములు జరుగునని వింటిని. నేను పూర్వవిధానమున న్వధనవ్యయముతోఁ గుట్టి పాని కుపనయనముఁ గావించునా! లేక యింకముందు పాదుషాపక్షమున నుపనయనము కావింపఁబడునా!”

కంచుకిరాయ లీప్రశ్నమునకుఁ గూడ నెట్టిప్రతిఘ్నత్వము నొసంగలేదు. అతఁడు నాల్గడుగులైన నిడకమున్నే విద్యావంతుఁ డగునొకఁ డతనిఁ గలిసికొనెను. అతఁడు రాజును నిలిపి యిట్లు నుడువసాగెను:—“అన్నిరాజకార్యాలయములలో ఘోరీ యుపయోగింపఁబడు నట. ఘోరీ యపసవ్యముగ వ్రాయఁబడునని మేమెఱుంగుదుము. కాని యావ్రాతలో సిరాబుడ్డి తిన్నఁగ నుంపఁబడునో తలక్రిందుగనుంపఁబడునో, కలము తిన్నఁగఁ బట్టుకొనఁబడునో లేక తలక్రిందుగనో,

యక్షరముల తిన్నగ వ్రాయనగునో తలక్రిందుగనో తెలియట లేదు. దేవర వా రీవిషయము నెఱింగించిన నెంతయు ననుగ్రహింపఁ బడుదును."

ఇట్టియనేకప్రశ్నములు వినుచు వినుచు గంచుకెరాయలు మిగుల వ్యాకుల ముదెను. సాధ్యమైనంతశీఘ్రముగ నడుగిడుచు నతఁడు సభామందిరద్వారముఁ జేరెను. అచటి కేగినపై నభీష్టస్థితి యగుట కింకను నాలస్యము పట్టుననియుఁ గొలఁదినేవు తానెచ్చటనే నిలువవలసియుండుననియు నెఱిగి యతఁడు మిగులఁజింతించెను.

రాజసభాభవనము నేఁడు బాగుగ నలంకరింపఁబడి యుండెను. దాన నెల్లెడల నుత్తమములగునైనపువ్వులు తమసుగంధోజ్జ్వల్యముల నలుగడల నల్లుకొనఁజేయుచుఁ బ్రకాశించుచుండెను. ఆకాంతి యట నొక్కచోఁ గూడుచుండియున్న యొకయువకునిచింతానున్నయు య్యఁ బ్రసన్నమగునదనముపైఁబడుచుండెను. ఆయువకుని మొగమున నొరంగజీమమొగమందలి గాంభీర్యము గాని ప్రోఢతగాని లేవు. అతని మానసికచాంచల్యము సహంభావము మున్నగు వాఁలఁ గాంచిన యొకసాధారణమానవుఁడుగూడ సభాభవనమున నేఁడొరంగజీమసభ జరుగునని తలంచునోర్చానివాసులు పొరపడుచున్నారని యెఱుఁగఁగలఁడు.

బుందేలఖండమునం దంతటఁ గనయధికారము స్థాపించి బుందేలులదాస్యశృంఖలముల దృఢపఱచి యలంఘింపఁ ధిక్కి మఱలిపోయెను. బుందేలఖండసత్త్వము నతఁడు హరించెను. ఇట్టియవస్థలో నతనికి బుందేలఖండమున నుండరావశ్యకత యేముండును! ఆసమయమున నతఁడు దేశాంతరాక్రమణచింతానిమగ్నుడై యుండనోపు. భాగ్యవంతు లెల్ల భుజించినపైఁ దమచ్ఛిష్యమునపై యెగయు విచ్చ



గాండ్రీపగిడి, మృగపతిచే వేటాడఁబడినదానియందలియెమ్మలఁ గొ  
లుకనేతెంచుకాక శునకములభంగి, నిస్సత్త్వబుందేలక భేదరములఁ గొల్ల  
గొట్టెడి యీమునకుఁ దలంఘియనిపించుకునకమై యుండవచ్చును.  
భిన్నభిన్నమనోవికాగరంజిత మగునాతనివిదనము స్వాభావికస్థితిఁ జెం  
దిన నీవిషయము నుజ్జేయ మగును.

చింతామయమగునాయవస్థలోఁ జాలసేపు భావిసుఖరాజ్యమున  
మనోవిహార మొనరించినపై నాయవసుని కేదో హఠాత్తుగ జ్వప్తికి  
వచ్చినట్లయ్యెను. ఇప్పటివఱకాతనివిదనము కల్పవికవిలాసచ్ఛాయా  
చ్ఛాదితమై యుండెను. అతఁడు కల్పితాధికారమదాంధుడై యుం  
డెను. కాని యిప్పు డాతనిముఖము స్వాభావికరూపముఁ దాల్చెను.  
ఇకఁ దెలిసినది. అతఁడు మనఃపూర్వపరిచితుఁ డగుసరదార్ రణదుల  
హఖానుఁడు.

రణదులహఖాను గద్దియపైఁ గూడుచుండి తనసుఖాధికార  
ములఁ దలఁచికొని యొడలు మఱచుచుండెను. సమర్థుడులోనిపీఠు  
లలోఁ దాను భైక్షుక దురవస్థలోఁ గాలముఁ బుచ్చినతనపూర్వావస్థ  
యాతనిస్మరణకు వచ్చెను. అటుపై నుచ్చాశ లాతనిఁ బిచ్చిచానిఁగఁ  
జేసినై యెను. స్వదేశవైభవముపై నధికారము వహింప నతఁ డెంత  
యు నసమర్థుడై యుండుటచే విజితదేశముఁ జేరి స్వజాతిసోదరులసా  
యమున నతఁడు స్వభాగ్యపరీక్ష నొనరింపనెంచెను. ఢిల్లీనిఁ జేరుమా  
ర్గమున నెలలకొలఁది దానమభవించినదుర్దశ యతనిస్మరణకు వచ్చెను.  
ఢిల్లీనిఁ జేరినపైఁ దనయదృష్ట మెల్లు విపర్యస్త మయ్యెనో, జోగియ  
గుతా నెల్లు భోగియయ్యెనో, కొలఁదిదినములకుఁ బూర్వమే సమ  
త్కందుప్రకలయెనుటఁ జేతులఁ జూచిన బిచ్చగాఁడు ఎంతశీఘ్రముగ  
కాని గోపాల్కయఁ బలిసామనముడై దేవకొలఁదిచిహ్నములతోనిక

మూల సందఱొచ్చెనో, మున్నగువిషయముల స్మరించి, యతఁడు  
 తన్నుఁదాకే ధన్యుడనని యెంచుచుండెను. కొలఁగిసేపటితో స్వాభా  
 వికస్వరూపమునఁ గన్పట్టు నాతనిముఖము, వివిధవికారాచ్ఛాదితము  
 కాఁజొచ్చెను. నైభవశిఖరాకోపాణమునఁ దన్నుఁగ్రేఁపుకోరావమాన  
 మొసర్చిన చంపతరాయచ్ఛత్రీసాలుల కెల్లు తాను హ్యజపహిత  
 ముగఁ బ్రీతికాఠ మొనర్చెనో, యాంగజీబు నెల్లు తనయెడఁ బ్రస  
 న్నునిఁ గావించుకొనెనో, తుదకు స్వబుద్ధిచే దానింతటిశౌర్యపౌరుష  
 వంతమగుకార్య మొనరించెనో—యీసమస్తవిషయముల స్మరించుకొ  
 నుచు—నొక్కటొక్కటిగ నైభవాద్రిశిఖరముల దర్శించుచు—జం  
 తామగ్నుఁ డగురణదులవాఖాను నైభవాద్రికూటముఁ జేరెను. అ  
 తఁడు తనయాహాసమయమున రచించినయుచ్ఛాశాచిత్రమునఁ దాను  
 బుందేలఖండమందలి యొకపౌరుషహీనుఁ డగుభూపతినిఁ బదభ్రష్టు  
 నొనరించి తత్సింహాసనముపై సథికారపూర్వకముగఁ గూర్చుండి యు  
 న్నట్లు, బుందేలఖండమందలి మాండలికపరిపతులెల్ల రవనశిఖరస్కుఱై  
 సవినయులై, తనయెదుట నిలువఁబడి తనవదనము నీక్షించుచున్న  
 ట్లును, సతఁడు చూచుచుండెను. వారిలోనివాఁడే యగునాపదభ్ర  
 ష్టుఁడగుచరపతికూడ మాటాడక నిలువఁబడి యొకసామాన్యపదవి నంది  
 ప్రసన్నుఁడై యున్నాఁడు. ఈరీతిగ బుందేలఖండమందలి దృశ్యాదృ  
 శ్యములు, సజీవనిర్జీవములు సగుసమస్తసంపదలుఁ దనవశమయ్యెను.  
 తనయిచ్చవచ్చిసల్లు వానినిఁ దాననుభవించుచుండెను. ” అనియు  
 సతఁడు భావించుచుండెను. ఇంతలో నాతనికిఁ గంచుకిరాయలు స్మర  
 ణకుగా, నింతదనుక నాతఁడు సభకు రాకుండుటకై తూర్పుర్వము  
 జనించెను. ప్రశ్నింపఁ, గంచుకిరాయలు చాలసేపటినుండియుఁ గిం  
 దికి వచ్చియుండె ననియు, సభామఁదిఁప్రవేశమునకై యనుమతి వేడు



చుండెననియుఁ దెలియవచ్చెను. ఎద్దియేని జంతువు తనవలఁ దగు  
 లొనినమ్మగయుని కెంతటియానందము కలుగునో యస్స డాతని  
 క్షియానందము కలిగెను.

రణమలవాఖానుఁడు తనరాకఁ గోరినాడచుమాట వినుకనే  
 యతఁ డత్యంతశీఘ్రగమనమున ఖానుఁడున్న పెద్దగదిలోని కేగి నవస  
 యముగ వంగి నమస్కార మాచరించి యొకమూల నిలువఁబడెను.  
 ఖానుఁ డతనిఁ దనసమీపమునఁ గూర్చుండి సంక్షయమొనరించినంతనే  
 యతఁడు క్రిమిపూర్వకముగ జరిగి యచ్చోటికి బోయి కూర్చుండి  
 యిట్లనెను.

“ దేవరివా రీసమయమున నన్నుఁ బిలిపించుట మహద్భాగ్య  
 మని యెంచుచున్నాను. ఆజ్ఞాపింపుఁడు. ”

రణ—రాజా ! నేనీసమయమున నత్యంతానశ్యకమగు నొకవి  
 షయమున సమాలోచన మొనరింప మిమ్ముఁ బిలిపించితిని. మీరు  
 ధిల్లీసామ్రాజ్యమున కత్యంతక్షేమకాంక్షులును, బుద్ధిమంతులు నగు  
 భూపతులు. నాకు వీరయభిప్రాయ మునంగుటయే కాక నాయాశ  
 యసిద్ధికై నాయపడెదరనికూడ నేను విశ్వసించుచున్నాను.

కంచు—తప్పకుండ సర్వవిధములఁ దమయాజ్ఞావాలనమునకై  
 నేను సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను. తెమరు నారాజ్యమునంతను—బ్రా  
 ణమునై న గోరినను—నొసంగుటకు నాకెట్టిసంశయము నుండదు.

రణ—రాజా ! చాలును. నాకు మీపై సంపూర్ణవిశ్వాసము  
 కలదు. కాఁబట్టియే యీసమయమున మిమ్ముఁ బిలిపించితిని. ఇప్పుడు  
 నేను నాయభిప్రాయ మెఱంగించెదను. సావధానులై వినుఁడు.

కంచు—ఆఁ, ఆజ్ఞాపింపుఁడు. నామనసంతయుఁ దమపక్షము  
 ననే యున్నది.

రణ—మొట్టమొదటివిషయ మిది. మీకొకరితెమూలమున నేను తీసిములగు భేదనై కల్యములకు లోనై నెలలకొలదిగఁ జంప తరాయచిచెఱయందుఁ బడియుండనయ్యెను. నేనామెకు న్యాయసమ్మ తమగుశిక్ష యెద్దియేని విధింపఁదలంచుచున్నాను. మీరు నాయభి ప్ప్రాయము నెంతవఱ కామోదింతురు !

కంచు—మహాశయా ! నేనేమని మొఱవెట్టుకొందును ! స్వయ ముగ నేనే యామెమూలమున వికలుఁడనై యున్నాను. ఆమె ఢిల్లీ సామ్రాజ్యమునకుఁ దచ్చుభకాంక్షులకుఁ బ్రాణశత్రువు. దేవరీవా రామైకై యెట్టిదండనము నిర్ణయింతురో నేను విసనచ్చునా ?

రణ—ఆఁ. ఆఁ. శ్రీధృతో వినుఁడు. ఈవిషయమునకే మిమ్ముఁ బిలిపించితిని. ఆమెను వెంటనే రాజ్యమునుండి తఱిమివేయనగును. లేకున్న నామెకు మీరాజ్యముపై నెట్టియధికారము. లేకుండునట్లు లామెను ధనహీనుఁడగునెవనికో యొకనికి నొసఁగి వివాహ మొనరించి పరిత్యజింపనగును. ఇట్లనియే నేనెంచుచున్నాను. ఇంతటిగొప్పరాజ్య మున కధికారిణి కాఁదగినయోగ్యత యప్రతిష్ఠాకారిణి యగునామెకు లేదు.

కంచు—మీయీవేరిష్కార మత్యంతోత్తమము, యోగ్య ము, నేను జరికాలమునుండియు నామెకై యిట్టిదే యగునేర్పాటు నాలోచించుచుంటిని. చిరకాలమునుండియు, నారాజ్యమును ఢిల్లీసా మ్రాజ్యమునికి సమర్పించు నుద్దేశముగూడ నాకుఁ గలదు. నాకు కుమారుఁడు లేనేలేడు. ఇట్టియయోగ్యమగుకొమరితె నాయుత్తరాధికారి ణిగా నుంపఁగోరను.

రణ—రాజా ! మీనామధ్యము నెంతని పొగడవచ్చును ! నేను గూడ మీయీయభిప్రాయమును సంపూర్ణముగ నామోదించుచు



న్నాను. కాని మీయభిప్రాయమును గొలదిగ వివర్ణిస్త మొనరించిన శ్రేష్ఠతరముగ నుండునని నాయభిప్రాయము.

కంచు—చిత్తము. ఆజ్ఞాపింపుడు. నేనన్నివిధముల సంసిద్ధుడనై యున్నాను. నాకెందును బాధలేదు.

రణ—హిందూమహమ్మదీయులపొందు జెంప నీసమయ మాన నెట్టిచుహాప్రియత్నము లావశ్యకములై యున్నవో, మీరెఱుఁగుదురు. హిందుస్థానమండలి భిన్నభిన్నదేశములలో ముసల్మానుల తాజ్యములు కొన్ని స్థిరపడునేని, దన్నూలమునను, రెండుజాతుల యేకీభావవర్ధనమునను, నిష్ఠాముముతహా స్థాపించుటయం దధికమగు సాయము లభింపఁగలదని, వాదుమావారియభిప్రాయము. ఈసమయ మున సామాన్యముగ హైందవతాజ్యము లన్నియు ఢిల్లీసామ్రాజ్యమునకు సామంతములే యైయున్నవి. హిందూస్థాన మంతయు మావశముననే యున్నది. కాని గొన్నిచిన్నచిన్నరాజ్యములుగూడ ఢిల్లీరాజవభయందలి యుత్తములగుసరదారులనశమైన భవిష్యత్కాలమున సామంతవిశ్వాసముల కవకాశము లభించును. ఈయభిప్రాయముతోడనే వాదుమావారు తమసద్దారులకు గొప్పగొప్పరాజ్యముల నొసంగి వారిని రాజులుగ నొనర్చు గోరుచున్నారు. భగవంతునియనుగ్రహమున నివ్వుడు బుందేలఖండముపై ముసల్మానులకు సంప్రాప్తమగు సధికారము లభించింప. శుతరుణమున నిచ్చట నొకయననరాజ్యము స్థాపింపఁజేడుట ముక్తమని పోచుచున్నది. మీరు మీరాజ్యమును బాదుమావారి కర్పించిన వారు దానిని నాకే యొసంగెద రని నేను నమ్మచున్నాను. ఏల యన, ఛాందేసిమునందును, తిస్సమిసస్థలములగుస్థలములను, నాకెట్టివాంఛ యున్నవో వారెఱుఁగుదురు. కాని యందు మీరేగతినైన నాలసింపవలసినచున్ను, ఇట్టిపితివో మీరు

స్వయముగనే మీరాజ్యములలోఁ గొంతభాగమును నాకొనంగినఁ బరి  
యంతయు ముగియు ననియు, మన మిరువురముఁ గలిసి ధీమానూ  
జ్యమునకు మహాత్మేవల జేయఁగలమనియు నాంతుభిప్రాయము. కొమ  
తెను మీరెట్లునఁ బరిత్యజింతురు. ఇక మీరాజ్యమున కుత్తరాధి  
కారు లెవరును లేనేలేరు. మీరు జీవించియున్నంతకాలము—మీరు  
చిరకాలము జీవించియుండునట్లు భగవంతుఁ డనుగ్రహించుఁగాక—  
మీరు నిరాతింకముగ రాజ్యాధికారులై యుండుఁడు. నానివాసమున  
కొకసామాన్యగృహము చాలును. తరువాత మీయిష్టమువచ్చినట్లు  
అట్లే—”

రణదులహాఖానుఁ “జట్లే” యని యూహకుండెను. ముందేమి  
చెప్పనగునో యతనిమనసునఁ దట్టలేదు. కలచుకేగాయలు ప్రిథను  
ముననే తనరాజ్యము నంతను ధీమానూజ్యముని కప్పగించుకొరకఁ  
బ్రకటించినను, రణదులహాఖానునిప్రస్తావ భూతనిఁ గొలఁదిగఁ జింతి  
తునిఁ జేసినై చెను. రణదులహాఖానును బ్రసన్నుని జేసికొనుటకుమా  
త్రమే ప్రకటింపఁబడినతనయిచ్చ నెఱవేర్చుటకై తనపై నింతటినిర్భం  
ధము వసుటఁ గాంచి యూతఁడు మనసునఁ గొంచెముగఁ జింతించెను.  
కాని యాసమయమున ఖానునియిచ్చకు విరుద్ధముగ నేమైనఁ జెప్పట  
కుఁగూడ నతనికి సావాసము లేకుండెను. అతఁడు మహాస్పంశయము  
నఁ బడెను. మిగులఁ గష్టమునఁ దనవ్యాకులత నడచుకొని యతఁ  
డట్లనియె—“చాల హాగుగ నున్నది. నేనేవిషయమునను జెప్పఁదగిన  
దేదయి లేదు. ధాంధేరమును జేరఁగనే యీవిషయమును నామం  
త్రిలతో నాలోచించి వెంటనే తమకుఁ దెలియఁజేసెదను. ”

అట్లుపైఁ గొంచెమునేవటివఱకు వివిధప్రసంగములు జలుగు  
చుండెను. “నానక్కము నడచింది. మంచియ్యగమే చేజిక్కినది. ”



అని యెంచి ఖానుడు మిగులఁ బ్రీతిపడెను. “ ఇప్పటికిఁ బీత  
వదల్చుకొన్నఁ జాలు. అటుపై నేమగునదియుఁ జూడవచ్చును.” అని  
యెంచి కంచుకీరాయలు కొలఁదిసేపటిలో ఖానునియచుమఠిఁ బొంది  
తనదారిఁ బట్టెను. మార్గమున నతఁడు “ ప్రాణములు దక్కె- నదియ  
పదిలక్ష ” అని యెంచుచుఁ బోవుచుండెను.

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము

— ౧౧౩ —

జయసింహుడు — భక్తిసాములు

నీజమగువిజయలాభానందము సమరరంగమున నాత్మపరాక్రమ  
ప్రదర్శనమున విజయు లగుపారికిమాత్రమే తెలియును. అన్యులు  
దాని నూహింపనైనఁ జాలరు. దేవగఢదుర్గమును జయించి చక్రవర్తి  
సైన్యము విజయోత్సవకలన మగ్నమై యుండెను. సైన్యమున నెల్ల  
డల గౌరవాద్యములు జరుగుచుండెను. యవనసైనికులు కొన్నిచో  
టుల మద్యపానమత్తులై పడి యుండిరి. మఱికొన్నిచోటుల ననెకవిధ  
ముల నల్లరులఁ జేయుచుండిరి. పారికాళు లాసమయమున భూమిపై  
నానుటలేదు. వారిమస్తిష్కములు సప్తమాకాశమున నుండెను. తేణ  
క్షణమును “ తానారీ ” “ కిటకిటతాయ్ తాయ్ ” లపై “ వహ  
వ్వా వహవ్వా ” లయు “ సుభాన్ అల్లా ” లయు వర్షము కురియు  
చుండెను. సైన్యములోనిచ్చి పెద్దల్లెగు నానందమగునట్లై యుండిరి.

సగమురాతిరి కడచిపోయెను. చంద్రుడు క్రిమక్రిమముగ. గగనమధ్యమును జేరెను. జగత్తు నిద్రాదేవతారాధన మొనరించు చుండెను. దేవగణమునకు నలునైపుల గుడారముల వైచికోనియున్న యవనసైనికుల విజయోత్సవము నూతనచ్ఛాయఁ గొల్పుచుండెను. జయసింహుఁ డొంటెరౌతులచే విజయవార్త ధిక్కీకీఁ బంపి సావీకాశ ముగఁ దనశిబిరమునుండి బయల్వెడలి మనోహరచంద్రికం దిరుగుచుం జెను. “ విజయలాభవృత్తాంతము విని పాదుషావారు మిగులఁ బ్రీతి న్నలై సంతోష్టు లగుదురు. ఇంతటి సులబ్ధిమగుదేవగణ ముద్ధవిజయ ము విని నాపై నపారమగుకృప వహింతురు. వారు నామెడ నశ్శృంగ తక్మతజ్జలై యుండురు.” అని యీ మొదలగువాలో చరములు శూరుఁడు రాజభక్తుఁడు సగునారాజపుత్రునిమనసున నుత్పన్నము లగు చుండెను. అతనివృద్ధనమున వాస్తవికవిజయానంద మొలుకుచుండెను. అతఁడు తననలువెసలఁ జూచెను. సైనికులు, నాయకులు స్వేచ్ఛాయోగ్యతల ననుసరించి వివిధానందమగ్నులై యుండుటఁ గాంచి యతఁడు మిగుల సంతసించెను. ఇంతలో నెవనియసమానపరాక్రమకారణ మున దేవగణవిజయము లభించెనో యాఛత్రీసాలకుమారుఁడు స్మరణకు వచ్చినంతనే యాతనిహృదయము ప్రేమాంకితమై కంఠితమయ్యెను. చంపతరాయలమరణానంతరమున ధిక్కీచక్రవర్తి మహీబాహురాజ్యమును వశపఱచుకొన్ననాటినుండియు నశరణుఁ డగుఛత్రీసాలుఁడు జయసింహునియొద్దనే నివసించుచుండెను. జయసింహుఁడుగూడ నతనినిఁ దనపుత్రునిబలెఁ బ్రేమించుచుండెను. కావుననే యాయదనున నాతనిహృదయము తనయానురాగవిహ్వలమై యుండెను. కార్యాధిక్యమున నింతదనుక ఛత్రీసాలకుమారునియతులశౌర్యముఁ బ్రశంసించుటకుఁ గాని, యతనియెడఁ గృతజ్ఞతఁ బ్రకటించుటకుఁ గాని యాతని



కవకాశము గలుగకుండెను. ఇప్పుడవకాశముఁ బొంది యతఁడు మెల్లమెల్లగ ఛత్రసాలునిశీబిరముదెస కరుగుచుండెను. నేటిఛత్రసాలునిపరాక్రమముచే బాదుషావారు సంతృప్తులై యతనిపై తృకరాద్యము సతని కిచ్చివేయునని యతఁడు మార్గమునఁ దలచుచుఁ బోవుచుండెను. ఈభావన మతనికి మహానందనాయక మైయుండెను.

అతఁడు ఛత్రసాలకుమారునిపటకుటీరముఁ జేరినంతనే తత్సమీపమున నెన్నలలో నొకయువకుఁడు తొత్తిపైఁ గూరుచుండి విచార ముగ్ధుడై యాలోచనాధీనుడై యుండుట కానవచ్చెను. కొలఁదిసేపాఁగి యువకునిదెసఁ జూచి జయసింహుఁ డిట్లడిగెను:—

“ఎవరు! ఛత్రసాలకుమారుఁడా? ఏమివిచారమున మునిగి యున్నావు?”

కాని యతనిప్రశ్న కెట్టిప్రత్యుత్తరము రాలేదు. ఛత్రసాలుని భుజములపైఁ జేయినైచి యతఁ డాశ్చర్యానురాగముల నిట్లడిగెను:—

కుమారా! నీవేమాలోచించుచున్నావు? నీమివిచారమునకుఁ గతమేమి? నేఁడు సీముఖమున విజయానందచ్ఛాయ కన్నట్టివలసియుండెను. నీవింతటినిరాశావిచారములకు లోనుగానేల? నీశౌర్యపరాక్రమములమూలముననే నేఁడు చక్రవర్తిసైన్యముల కీయానందానుభవ భాగ్యము లభించినది. కాని నీవు స్వయముగ నింతటిఖిన్నుడనై యుండుట యాశ్చర్యకరమై యున్నది.

ఛత్రసాలునివిచారాలస్యము భగ్నమైపోయెను. అతఁడు శీఘ్రముగ లేచి నిలువఁబడి వినయవినయితశిరస్కుడై యిట్లనియె:—

“ఆర్యా! ఇది తమనిశ్చాంతిసమయమై యుండ నిచటికి రావలశ్యమఁ జెందితిరి! ఆహ్లాపింపుఁడు. తమకీసమయమున నే నెట్టిసేవ నొనర్పగలను?”

చత్రీసాలుఁడు న్యవిచారమగున్నట్లే యుండి తనమాటల విన లేదని యెఱింగి జయసింహుఁడు మఱి నిట్లనియె. “కుమారా! నేఁడు నీకు లభించినవిజయమునకై నీవేల యానందించుట లేదు? నేటి నీశౌర్యమును బ్రశంసింప నిటకువచ్చితిని. కాని నీమానసికా వస్థ కేవలవిపరీతముగఁ గన్పట్టుచున్నది. నేటివిజయలాభానంద మిం చుకయైన నీకుఁ గలుగుట లేదా!

చత్రీ—(తోద్రోకముగ) విజయము వందువా రొకరు, దదా నందము ననుభవించువారు మరియొకరా! నేఁడు ఢిల్లీశ్వరునికి విజ యము కల్గినదానికై నాకానంద మేల? నేను నాకఠినకర్తవ్యము నెంచి బోరాడితిని. దేవగఢము మున్నెల్లు పరాధీనమై యుండెనో యిప్పుడు నట్లే. దానిపై ఆదిల్ షాయధికార మున్న నేమి! ఔరంగజే బురధికార మున్న నేమి! శిరూముసల్మానులపతాక యెగురుచు న్న నేమి! సున్నముసల్మానులకేతనము స్థాపింపఁబడిన నేమి! చత్రీసాలు నికి రెండును సమానములే. కాని నేటివరకు నేను భవదీ మాశ్రయ మున నుంటిని. ముమ్మండు మదీమాశ్రయనాఫల్యమున నత్యధికమగు తమసాయము నాశించి యుంటిని. కాన నేను మిమ్ముఁ బ్రసన్నుల నొందరుటకే హృదయపూర్వకముగఁ బోరాడితిని. దేవగఢమర్గము జయింపఁబడినఁ దమరుప్రసన్నుచిత్తు లగుమరని నేనెఱుంగుదును. కావుననే నేఁడు నేను నాకఠుకర్తవ్యముఁ బాలించితిని.

జయ—(చేత్తితో నెమటఁ జూపుచు) నీసమీపమున నలునై పులఁ గన్నులెత్తిచూచుము. అచ్చటివిజయోత్సవమగునలగునై యి మి లెల్లగు యవచులేనా! వారిలో సగముకన్న నధికులు హిందువులు. ఐన నేఁడు వారేల విజయోత్సవ మొనరించుకొనుచున్నారు! వాడు షాకు జయము వచ్చిన వారేల యానందించుచున్నారు!



ఛత్ర—ఇదియే నాకునుదెలియుట లేదు. స్వీయపరాక్రమమునఁ బోరాడి స్వదేశమును స్వయముగ నొరంగజీబునకు వశమున ర్చివా రానందింపనేల? అయ్యా! తమకు నన్నఁగూడ నీయజ్ఞానుల శ్రేణితోఁ జేర్చిఁగోరుచున్నారా? ఈసైనికులయొనందముఁ గాంచిన నాకు మఱింతదుఃఖము గలుగుచున్నది. వారియొనందమే నావిచారమునకుఁ గారణము. నాయొనందవిషయమే వారికి దుఃఖదాయకమగును. స్వదేశదౌర్భాగ్యమును దమరు దీనిచే బాగుగ నెఱుంగఁగలరు.

జయ—స్వాతంత్ర్యభావము చంపతరాయమహారాజుతోడనే నశించిపోయిన దని నేనెంచితిని. కాని నీవుగూడ నావర్ణముననే రంజితుఁడవై యుంటి వనియుప్పు డెఱిగితిని. కుమారా! ఎఱ్ఱైన నీతండ్రి శుర్దశనుగాంచియైన నీనేత్రములు తెఱచుకొనవలసి యుండెను. బుందే లఖండమందలిభయంకరరక్తపాతముఁ గాంచియైన మనదేశకల్యాణ మార్గము శ్రీమాపూర్ణమని నీవెఱుంగవలసినది. ఇంకను బుందేల ఖండపుమర్దినము, లంతమందలేదని తోచుచున్నది. ఛత్రసాలా! నిర్జలమేఘము లెన్నిటికిని వర్షింపవు. అవి సూర్యచంద్రులగతి నడ్డుటకుమాత్రమే. తన్మూలమున మఱియెట్టిలాభము నుండదు.

ఛత్ర—(సోద్రోకముగ) అయ్యా! స్పష్టపచనమునకై నన్ను మన్నింపుఁడు. తమరుతండ్రిగారిని నన్ను నిర్జలమేఘములతోఁ బోల్చి తమ్ము సూర్యచంద్రులుగ భావించుకొని మేము తమతేడఁప్రకాశముల నిరోధించువారమే యని చుచువుచున్నారు. తమ రిన్నినాళ్లనుండియు జన్మభూమిని బరిత్యజించి భారతవర్షమందంతట స్వప్రకాశవ్యాపనమునకై సార్వభౌమాస్థానమున నివసించుచున్నారుగదా! ఐన నిప్పటివఱకు దేశమున నెంతటిప్రకాశము వ్యాపించినది?

జయ—(గంభీరముగ) ఛత్రీసాలా! నీమాటలచే నాకించుక  
యుఁ బ్రోధము కలుగుటలేదు. పాదుషాకొలుపున నుండిననాచేఁ బ్ర  
జల కెట్టియుపయోగముఁ గలుగలేదని నీవున్నాపై నారోపించినసిందకు  
నేనొక్కఁడనే పాత్రుఁడను గాను. కాని యన్యులదోషముల లెక్క  
పెట్టక యాత్మకర్తవ్యపాలన మొనరింపనగునని నాయభిప్రాయము.  
నేను చక్రవర్తియాస్థానమున నుండి వ్రజలకు గొప్పయుపకార మేడి  
యుఁ జేయఁజాలకున్నను, ననుచితములు, నన్యాయపూర్వకములు  
నగునెన్నిపన్నలఁ దీసివేయించితినో, నీవెఱిగియే యుండవచ్చును.

ఛత్రీ—తమరు ప్రితపన్నల ననేకములఁ దీసియే వేయిం  
చితిరి. కాని వెంటనే పాదుషా క్రొత్తపన్నలఁ దగిల్చెను. ఒకయధికా  
రము నొసంగి తత్సమములగునన్యధికారముల రెంటిని లొగికొనుట,  
రెండుపన్నలఁ దీసివైచి, తత్తుల్యమగు తృతీయకరము విధించుట,  
మున్నగునవన్నియు రాజసీతు లని తమరు స్వయముగ నెఱిగియే  
యున్నారు. ఈవిషయమున నేను తమ కింతకన్న సధికముగ నేమిచె  
ప్పఁగలను? తమ కారోచించినచో—మహారాజా రాజసింహునిఖడ్గ  
మేయదాత్రాశయముతో నొరనుండి బయల్పెడలెనో, దక్షిణమున  
శివాజీకృపాణ మెట్టిపవిత్రకర్తవ్యనిర్వహణమునకై బయలుదేరినదో,  
తమప్రియత్నములకన్న శ్రేష్ఠతరము లగునట్టిమంగళమయాశయము  
లతోడనే తుదివఱకుఁ దండిగారు పోరుచుండిరి. ఉదయపురము సౌ  
భాగ్యవంతమై యుండెను. దక్షిణనక్షత్రము తేజోవంతమై యుండె  
ను. అందుచే మహారాజారాజసింహునియొక్కయు, మహాత్ముఁడగు  
శివాజీయొక్కయు ప్రియత్నములు సఫలము లయ్యెను. కాని బుందే  
లఖండసౌభాగ్య మింతదనుక నిద్రాణమై యండుటచేఁ దండిగారివ్రయ  
న్నిములు భగ్నము లయ్యెను. కాని యీ కారణముననే తమరు



వారిని నిర్జలమేఘములతోఁ బోల్పకుండురుగాక. ఇప్పటివఱకు నిర్జలములై కన్నట్టెడిజలదములే శీఘ్రకాలములో బుందేలఖండముపై స్వాతంత్ర్యవత్సముఁ గురియ మొదలిడును.

జయ—బుందేలఖండభాగ్యోదయ మెప్పటికై ననునాటవఱకు నీవిట్టిహీనావస్థఁ బడి నీసమయము వ్యర్థమొనర్పకుండువుగాక యనియు, నేతద్విజయలాభముఁ బొంది నష్టచుగునీపురాతనవైభవముపై సాధికారము వహింతువుగాక యనియు నేనాశించుచున్నాను. రేపిట నుండి చక్రవర్తిసైన్యము ప్రయాణము సాగించును. నీవుకూడ నా వెంట ఢిల్లీకి రమ్మ. నేటినియతులసరాక్రమవృత్తాంతము విని పాదుషావారు మిగుల సంతసమున నీమైశ్వర్య మంతయు నీకు మరల నిచ్చి నైతురు. ఛత్రసాలా! నీవు నామాటలఁ దిరస్కరింపకుము. నేనచ్చటి కేగి నీరాజ్యము నీకీప్పింతును.

ఛత్ర—రాజు మహీబా రాజ్యప్రాప్తియే బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యప్రాప్తి కారణము. అయ్యా! ఊహాత్త మగు మృగపతియాకలి శునికముచేఁ గాని సృగాలముచేఁ గాని తీరునది కాదు. చాతక మెన్నఁడు గోతిలోనినీటిచేఁ దనవిపాసఁ దీర్చుకొనదు. కావున బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యాభిలాష కేవల మహీబా రాజ్యముచేఁ గాని పాదుషాదర్బారుల సమీరుబిగుదముచేఁగాని నెఱవేఱదు.

జయ—ఛత్రసాలా! నీవు బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యము నింతగ నభిలషింతువేని ఢిల్లీకి వచ్చి బుందేలఖండముపై న్యాయరహితములు, నచుచితములుగు కరముల విధింపవలదనియు నచ్చట నెట్టియన్యాయాచరణముజరుగరాదనియు బుందేలులయధికారములు బాగుగ రక్షింపఁబడవలయు ననియుఁ బ్రజలకు మతిస్వాతంత్ర్య ముండఁదగు ననియు నచ్చటిపరిపాలనము సువ్యవస్థితమై యుండవలయు ననియుఁ బాదుషా

వారిలో మొఱలిడుము. పాదుషా నీయూమాటలకు సమ్మతించి యీ విషయమున నీకు వాగ్దాన మొసంగిన నీయిచ్చ నెఱవేఱినట్లేకదా!

ఛత్ర—అయ్యా! మాకుఁ గావలసినది స్వాతంత్ర్యము. వాగ్దానము కాదు. అక్కరుపాదుషా శాసనవిధాన మత్యంతసౌష్ఠవమున నొప్పించుండెను. తన్నూలమున బ్రజతెల్లరు సుఖులై యుండిరి. అట్లయ్య శూరశిఖామణి యగుమహారాణా ప్రతాపసింహుఁడు చిత్తూరు వైభవముఁ దృణీకరించి బలవత్తరముగు చక్రశర్మ బలము ధిక్కరించుటచే జీవనము నేలగడపెను?

జయ—(సప్తేమముగఁజూచుచు) కుమారా! నీమాట కనుచక్కగ నున్నది. పాదుషాకొలువున నమీగువదవి స్వీకరించునమయమునఁ జరిపతిరాయలు నిట్లే నుడివియుండెను. కాని కాలానుగుణ్యము గుఱకార్యవిర్వహణము బుద్ధిమంతుల లక్షణము. అచ్చటి కేతెంచి పాదుషాకు నీయొంద్రించుచుండుకారముల నన్నిటి జ్ఞప్తికిఁ దెమ్ము. బుందేలఖండమునకు భాగ్యవశమున స్వాతంత్ర్యము లభించినసరే లేకున్న నీయిచ్చవచ్చి నట్లొసరింపుము. కాని పాదుషావారు నీమాటకు సమ్మతించెద రని నావిశ్వాసము. నేటినీశౌర్యముమూలమునఁ బాదుషావారికి లభించినభూభాగమున బుందేలఖండము నగమైన నుండదు. వారు శాంతమఃస్కృతై నీప్రార్థనము నాలకించిని నది తప్పక స్వీకరింపఁబడును. దాన వారికి లేశమైన హాని యుండఁబోదు.

ఛత్ర—అయ్యా! సామ్రాజ్యమహాసభలోఁ బాదుషా యాదినమాటల నన్నిటిని మఱచితిరా! ఆసమయమునఁ బాదుషా మాప్రార్థనము నెంతయరుచితముగఁ దీరస్కరించునోతమకు జ్ఞప్తియందులేదా? మాటిమాటికి భిక్షాం దేహియగుటచే నేమగును? ఒకమారు



భిక్షాటనమున స్వాతంత్ర్యము లభింపదని తెలిసినతరువాత మాటి మాటికిఁ జేయఁ జూచిన ఫలమేమి?

జయ—(సామర్యోధనుగ) ఫలమున్నను లేకున్నను నీవు నాతో ధిక్కీకి రావలయును. నామాట వినవలయును. ఇట్టిదీనాసహాయావస్థలో నిన్ను బుందేలుఖండమున విడువఁ జాలను. హీరాదేవిగుప్తచారులు బుందేలుఖండమునం దంతట నీకై వెదకుచున్నారు. నీతండ్రి నాకు మిత్రుడై యుండెను. మిత్రుడే యననేల—సోదరుడే యైయుండెను—నీవు హీరాదేవిబోలుదుకాగ్గురాలివలలోఁ జిక్కి మహావిపత్తులపాలగుటకు నేను సమ్మతంపను. నీవు నా వెంట ధిక్కీకి రావలయును.

\* ఛత్ర—(గద్గదస్వరమున) అయ్యా! మీయీదయచే నేననుగ్రహింపఁబడితిని. దీనికై మీకు నేనెంతయు బుణిస్తే యున్నాను. కాని నావిషయమున మీరింతగ భీతిఁజెంద నక్కఱలేదు. హీరాదేవి నాప్రాణములఁ గొననున్నను నాకుఁ దద్విచారము లేదు. ప్రాణనాథ స్వామిప్రయత్నమున శీఘ్రముగనే బుందేలు లెల్లరు స్వాతంత్ర్యప్రియులై నన్ను ప్రాణప్రియునిగఁ జూచుకొందురు. అయ్యా! తమరు నావిషయమున నేమియు విచారింపకుఁడు. మహీబాదుర్లము నన్ను రక్షింపఁజాలకున్ననుఁ, దండ్రిగారివలన నాకు లభించినయభేద్యదైర్య దుష్టము నన్నుఁ దప్పక కాపాడును. తండ్రిగారిప్రేమ నన్నుఁ గాపాడఁ జాలకున్న విఁధ్యవాసినీ దేవ్యచగ్రహము తనభక్తునిఁ గాపాడితీటును. నామనమున స్వాతంత్ర్యదివ్యజ్యోతి వెలుగుచున్నది. దైర్యము నన్ను రక్షించుచున్నది. పవిత్రదేశహితకర్తవ్యము నామనమున లగ్నమై యున్నది. తమరు, ప్రాణనాథప్రభువు మున్నగు మహాత్ముల యాశీర్వాదములు లభించుచున్నవి. ఇంక నే హీరాదేవికి వెఱవనేల? అయ్యా! నన్ను ధిక్కీకి రానిర్బంధింపకుఁడు. ఈప్రాంతమున చేనింకను నొసరింపఁ

దగుమహత్కార్యమున్నది. నేనింతశీఘ్రముగ నిస్పృహ దక్షిణదేశము విడువజాలను.

జయ—(సాశ్చర్యముగ) నీవు మాతోఁగూడ బుందేలఖండమునకైన మఱి రావా?

ఛత్ర—రాను. ఇంకను దక్షిణముననే రెండుదినములనఱి కుండనగును.

జయ—నీవిచ్చటనుండి యేమి చేయుచువు?

ఛత్ర—నాగురుదర్శన మొనరించుకొందును.

జయ—ప్రాణనాథస్వామి నేడు దక్షిణముననే యున్నాడా?

ఛత్ర—లేదు. వారు బుందేలఖండముననే తమకార్యము నిర్వహించుకొనుచున్నారు.

జయ—ఐన నీవిప్పు డిచ్చటనుండి దర్శింపఁగోరెడిగురు వెవఁడు?

ఛత్ర—మహాత్ముడగు శివాజీ!

జయ—(సాలోచనముగ సంతోషమున) ఐన నీవు మిగుల శుభ్రమును బ్రశంసనీయమును, యోగ్యమునగు కార్యముఁ జేయుచున్నావు. నీవు మిగులసంతసమున నామహాత్మునిజుట్ట కేగి గుఱూపదేశముఁ బడయుము. అతఁ డన్నివిధముల నీకు గురువు కాఁదగినవాఁడు. కాని నీకార్యము నెఱవేఱినపై పెంటనే ఢిల్లీకి నాయొద్దకు వచ్చెదనని మాట యున్నది. నేటియుద్ధమున నీవొనరించినకార్యము త్యక్తము కాఁగూడదు.

ఛత్ర—నేనీవిషయమున వారీయనుమతినే పొందెదను. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యవిషయమున నేను వారీయుపదేశము ననుసరించి యే కార్యము నిర్వహించెదను. తండ్రిగారుఁగూడ సంత్యకాలమున



నిల్లొనర్చుటకే నాకాజ్ఞయొసంగిరి. వారు నాకు ఢిల్లీకి బోవ ననుమతి నొసంగినఁ దమరు ఢిల్లీకి జేరకమున్నే భవదీయసేవాగతుఁడనయ్యెద.

కొలఁదిసేవటివఱ కీమాటల నామాటలఁ జెప్పినపై జయసింహుఁ డచటనుండి వెడలిపోయెను. ఆసమయమున నతనినేత్రములు ప్రేమాశ్రుభరితము లయ్యెను. మార్గమున నెల్లెకలఁ బ్రజలు విజయోత్సవమగున్నలై యుండిరి. కాన జయసింహున కదేమియుఁ గానవచ్చుట లేదు.

మఱునాఁడు బహదూర్ ఖాన్ కోకాయొక్కయు జయసింహుని యొక్కయు సంయుక్తసైన్యము ఢిల్లీకి బయనమయ్యెను.

ఛత్రసాలకుమారుఁడు వారివెంట నరుగలేదు.

### ఇరువది రెండవ ప్రకరణము

నిర్భాగ్యుఁడగు కంచుకిరాయలు

ప్రధాని యగు సజ్జనరాయఁ డనవ్విధ నామకుఁడై యుండెను. కంచుకిరాయలు తనకాలము నంతను నొరంగజేబునకును, హీరాదేవి కిని సేవాసపర్యలు పలుపుటయందే కడపుచుండెను. కఠినము లగు రాజకార్యముల నిర్వహించుకొనుట కతనికిఁ దీరికయే లేకుండెను. నేడు దర్బారునందలి యొకయమీరునకు స్వాగత మొసంగుట, యెల్లి మఱి యొకయమీరునకు విందు సేయుట, మఱునాఁ డొకసరదాదునకుఁ

గానుకలు పంపుట, నాల్గవనాఁడు హీరాదేవిపిఱుపున నోర్చాకుఁ బ్రయాణ మగుట—ఇంతే—ఇట్టిపనులయందే యెల్లపుడు నతని కాలయాపన. అతఁడు ధాంధేరరాజసింహాసన మధిష్ఠించినది మొదలుగ నిట్టికార్యములనే మగ్నుఁ డయి యుండుటచే నిప్పటివఱకు రాజకార్యముల నిర్వహింప నతనికిఁ దీరకయే కలుగలేదు. ఇట్టిదశయం నైనను ధాంధేరరాజ్యవ్యవస్థ చాల చక్కగ నుండెను. ప్రజలపై ననావిశ్యకము లగుపన్నలు విధింపఁబడుటయు లేదు; వారియెడ మఱ్ఱోయవ్యాయములును జగుగులయు లేదు. ప్రజలమొదలకు సులభమగువిన్నియుఁ బూర్ణమగువ్యాయమును లభించుచుండెడివి. ఇందువలననే ధాంధేరరాజ్యమునకుఁ జాలయశము కల్గెను. ఈయశమునకుఁ బ్రధానకారణము ప్రధాని సజ్జనరాయఁడే. అతఁడు రాణిసుఫలాదేవియనతిని సమ్మతిని ననుసరించి మిక్కిలి నైపుణితో రాజ్యకార్యముల నిర్వర్తించుచుండెను.

నేడు కంచుకిరాయలు మూల్యవంతము లగువివిధాభరణాంబరముల ధరించి సవిలాసముగ ధాంధేరరాజసింహాసన ముంకరించి యుండి సరదారులనుండియు, నాగరకులనుండియు, గానుక లందుకొనుచుండెను. ప్రజలకుఁగూడఁ జాలకాలమునకు నేడు రాజదర్శనభాగ్యము లభించెను. కాన రాజసభ యంతయు సరదారులతోను నాగరకులతోను నిండియుండెను. నేడు ప్రభువరు లేయ్యుద్దేశమున నింతగొప్పరాజసభ గావించుచుండిరో, యందేమి భాషింపఁ గోరుచుండిరో యని సజ్జనరాయఁడు కొంచె మాశ్చర్యచింతాకాంక్షతో యాలోచించుచుండెను. కంచుకిరాయలనిరోధమున నతనిభాషణము వినుటకై యొకప్రక్క జవనిచాటున విజయాసహితయై రాణి సుఫలాదేవి కూడ నాసీనయై యుండెను.



అహూతు లగునెల్లగు నువస్థికు తైరని నజ్జవరాయనిచే నెఱి  
గింపఁబడి యీతఁడు తనవక్తవ్యము నిట్లారంభించెను.

“ నేను ప్రజలరాగభక్తిచే నూ కమితమగు గర్వము గలు  
గుచున్నది. మేము ధాంధేరరాజ్యగౌరవముఁ బొపొందింప నవిరళప్ర  
యత్నము నల్పుచుండుట మీరెల్ల రెఱుఁగుదును. కాని ధాంధేర  
రాజ్య మెంతగొప్పది యైనను మొగలుసామ్రాజ్యముతోఁ బోల్చి  
చూచిన బిందుప్రాయ మనువిషయముం గూడ మఱవరానిది. మన  
కింత గొప్పసామ్రాజ్యశరణము లభించుట మనమహాభాగ్యము. కొ  
లఁదికాలముననే మనరాజ్యమునకు మొగలుసామ్రాజ్యముతో గొప్ప  
సంబంధము కలుగఁగలదని మీకెల్లరకుఁ బెలియఁజేయ మాకు మిగుల  
నానంద ముదయించుచున్నది. దైవవశమున నేటివఱకు మాకుఁ  
బుత్రిసంతతి కలుగలేదు. భావికాలమునఁ గలుగుననునాశయు లేదు.  
వయసుగూడ వ్యతీతమై పోవుచున్నది. కావున నిటుపై మాయనంత  
రము మావలెనే మీహితముఁ గోరుసాలకులు మీకు లభించునే  
ర్పాటుఁ గావించుట మాపరమకర్తవ్యమై యున్నది. మాకుఁ బుత్రుఁడు  
లేకుండుటయు నొకవిధమున మంచిదే. ఏల యన నేటిబుడుతలు  
సామ్రాజ్యదోహదులుగఁ బరిణమించు చున్నాడు. వారిమస్తిష్క  
ములు తారుమార్చై యున్నవి. వారిధ్యాన మంతయు స్వగాఢస్వప్న  
తంత్రితలపై నిలిచి యున్నది. సాగరరాజ్యాధిపతి యగుశుభకర్మ  
దేవతటిపుత్రసౌఖ్యము ననుభవించుచున్నాఁడో మీకు బాగుగఁ దె  
లును. తండ్రి సామ్రాజ్యపక్షమునఁ బోరుచుండఁ, గుమారుఁడు  
విదోహిమండలితోఁ గలిసి యున్నాడు. ఈవిప్లవకారులకు నాయకుఁ  
డగుభక్తిసాముఁ దొలదుర్మార్గుడో, యెంతమూర్ఖుడో యతనిమూల  
మున బుందెఱుఁగడమున నెంతకత్తపాత మగుచున్నదో, యతనిదు

వృక్షతులవలన నతనితండ్రి యగుచంపతరాయలనాగము లెట్లు పోయెనో, తనరాజ్యైశ్వర్యములఁ గోల్పోయి యతఁ డీసమయమున నెట్లు లీలతవాసము నల్పుచున్నాఁడో యది యంతయు మీరెల్లరు బాగుగ నెఱుఁగుదురు. ఛత్రసాలదలపతులఁబోలుపుత్రు లుండుటకంటెఁ బూతుఁడు లేకుండుటయే మంచిది. కాని మీకు యువరాజు లేడనుచింత వలదు. మాకుఁ బుత్రుఁడే యుండినచో నతఁ డయోగ్యుడై యుండినను మీవంటిరాజభక్తులు వివశులై యతనిని రాజుగ గణింప వలసివచ్చును. మాకోరిక యేమన, నొరంజేబునకు మిగులఁ గృపాపాత్రుఁడును, సామ్రాజ్యమున కసామాన్యభక్తుఁడుగ నుండి తనూలమున మీకెట్టియాపదయు కాకుండఁజేయువాఁడును, మాకుత్తగాధికారి కావలయును. భాగ్యవశమున సూకట్టివ్యక్తి యీసమయమునఁ బ్రాప్తించినాఁడు. నేటిసభ మీభావిపాలకుని మీకుఁ దెలియఁజేయుటకే యేర్పడినది." అని పలికి కంచుకిరాయలు తనయుపన్యాసముపైఁ బ్రజల కెట్టియభిప్రాయము కలిగెనో చూచుటకై యిండుకనే పూరకుండెను.

ఆసమయమున జను లెల్లరుఁ దమప్రభువు సామ్రాజ్యభక్తుఁడగు నొకసరదారునికుమారునో, యట్టి యొకరాజకుమారునో దత్తునిగఁ దీసికొని రాజ్య సిద్ధి నివాహ మొనర్చి కాని తనరాజ్యమున బ్రభుత్వము నేర్పజేయు నని తలఁచుచుండిరి. కావుననే ప్రిజలలో నెట్లుకావలయునో బ్రకటము కాలేదు. ఎల్లరుచు బ్రభునియవ్వలిమాటల విని యెల్లరకుఁ గల గుఱాప్రకారముగఁ గూరుచుండియుండిరి.

కంచుకిరాయలు మరిలఁ దనయుపన్యాసము మొనరించెను. "యువరాజు లేకుండుటకు మీరు విచారింపరాదని మేమిప్పుడే చెప్పియుంటిమి. కాని యిందువలన సంతానము లేకుండుటయే శ్రేష్ఠముని



మీరు తలవవలదు. సంతతి యనఁ బుత్రుఁడుఁ గావచ్చును. పుత్రికయుఁ గావచ్చును. ఈ కాలమునఁ బుత్రుఁడు లేకుండుటే మంచిది. ఏటయన వానివలనఁ దఱచుగ ననేకకష్టములు సంభవించును. పుత్రుఁడు తఱచితో వామలాడి వెడలిపోవుటయు, దండి యపమృత్యువునకుఁ గారణభూతుఁ డగుటయు మనము తఱచుగఁ గనుచున్నాము. కావున వ్యర్థమగుచింతవలనఁ బ్రయోజనము లేదు.

కంచుకిరాయల మాటల వినఁగ వినఁగఁ బ్రధాని స్వస్థతాయని కాశ్చర్యము దుద్భర మగుచింతయుఁ జొడముచుండెను. రాజు పలికెడియామాటల నెట్లు వారింపవలయునో యతనికి బోధపడలేదు. అవలుకులపరిణామముఁ గూడ నాతనికిఁ దెలియలేదు.

కాని కంచుకిరాయలపలుకుల కంతము లేకుండెను. అతఁడు చాలనే పిల్లే తల, తోక లేనిపలుకుల నాడుచుండెను. చివరకుఁ దన యభిప్రాయముఁ దేల్చెను. 'మేము మారాజ్యపుద్బిత్తతనమునకును, నువ్యవస్థాపనమునకును జక్కునిమంత్రీణఁ గావించితిమి. రాజకుమారి శీఘ్రముగనే యొకసామాన్యుఁ డగుసరదారుకుమారునికిఁ గాని, జాగీరునాడుకుమారునికిఁ గాని వివాహితయైపోవును. ఆమెకుఁ దగినవరుఁ డన్వేషించఁబడుచున్నాఁడు. వివాహానంతర మామె తనగృహమునకు వెడలిపోవును. సజ్జనరాయఁ డిప్పుడు చాలవృద్ధుఁ డై పోయినాఁడు. శరీరపాటవము నగ్గినది. వయసు మాకును జాలఁగనే కడచినను, మాకింకను గొన్నాల్లవఱకు నిర్వాహశక్తి యున్నది. మాయుద్దేశ మేమన రణదులహఖాన్ మహాశయుఁడు వచ్చి యిచటనే యుండి రాచకార్యములఁ జూచుచుండవలయును. శాసనపాలనాదులం బాతఁడు కడు నేర్పరి. దొంగజీబు పాదుషా కతనియం దమితమగు దయ. మేము జ్ఞినికి యుండునంతకాల మతఁడు మాకు సాయ మొనరించుచుండును.

మాయశంతర మతఁడే యుత్తరాధికారి యగును. మీరేమియుఁ గలఁ  
తపడవలగు. ఆత్యసంతతికిని, మహమ్మదీయులకును బరస్పరద్వేష  
కాలము గతించినది. ఇక నిరువురినమ్మేళనమున కిది సమయము. ఆన  
మ్మేళనమున కుపక్రమణిక యారీతినే యుండవలయును. మీ కెట్టియ  
న్యాయము, దౌష్ట్యము, జరుగదని విశ్వసింపుఁడు. శ్రీరామలహరివాఙ్మాను  
స్వయముగ బుద్ధిమంతుఁడు. మఱియు నేనాతని కింకను బోధించెదను.  
మీరన్నివిధముల నిశ్చింతులై యుందురుగాక.”

కంచుకిరాయలవక్తవ్యము పూర్తి కాకమునుపే సభయం దం  
తట నల్లరి యారంభ మాయెను. జను లొకరితో నొకరు రహస్యసం  
భాషణ మొదలిడిరి. చాలమందిసరదాదులు, నాగరకులు లేచి యెద్ది  
యో చెప్పఁగోరియు, సజ్జనరాయనిముఖముఁ జూచి మరల మాను  
చుండిరి. కొందఱికి నూరకుండుఁడని సజ్జనరాయఁడు సంకేతముఁ గూడఁ  
జేసెను. కంచుకిరాయలయువన్యాసము ముగియుటతోడనే సభయం  
దంతటఁ గోలాహలము రేగెను. కంచుకిరాయలు కినిసి యిట్లనెను:—  
“ప్రధానీ! ఇది యేమి! త్వరగ నీవు వీరి నందఱి నణఁచుము.  
ధిల్లీలో ననుదినము రాజసభ జరుగుచుండును. కాని యందేష్ఠుడు  
నిట్టియల్లరి చూడలేదు. మేమేమియు ననుచితవాక్యముం బలుక తేడే.  
నీవు వీరల నడఁచుము. ఇంకను జెలరేగినవారి నుచితరీతి దండంపు  
ము. ఇది వాయాజ్ఞ.”

ప్రధానిసజ్జనరాయఁడు లేచి రెండుచేతుల నెత్తి యందఱకు  
శాంతింప సైగచేయుచు మిక్కిలికష్టముతో పారిని శాంతింపఁజేసి  
యిట్లనెను:—“మీరింత వ్యాకులపడకుఁడు. మహారాజుగా ర్హుప  
పాదించిరి. దీనిసంబంధమగుకార్యక్రమ మేమియు నొనరింపఁబడ  
లేదు. దీనిని మీరు యోజించి సమ్మతుల నిచ్చుటకు సమయము



న్నది. మహారాజుగారు మంచియాలోచనాపరులు. మీసమ్మతి లేక  
యు బాగుగ యోజింపకయు వారేకార్యము నొనరింపరు. బాగుగ  
నాలోచించి దీనిని వదలివేయుటకూడ సంభవము. నేను సమయము  
చూచి మహారాజుగారి నీవిషయమున నొప్పించెదను. ప్రభువర్యులు  
మనప్రార్థన మంగీకరింతు రనునాశయుఁ గలదు. ”

కాని సజ్జనరాయని యీపలుకులు కంచుకిరాయలకు రుచింప  
లేదు. రణదులహాఖాను ఓర్చానభామందిరమునఁ దనతోఁ బ్రస్తావించి  
నపుడు తాను చింతాకాంతుఁడయి ఖానునిప్రస్తావమున కనమ్మతిఁ  
జూపినను, హీరాదేవి యతనికి మంచిచెడ్డలన్నియు బోధింప, నతఁడు  
తనరాజ్య మంతయు రణదులహాఖానుని కొనంగ సంసిద్ధుఁ డయ్యెను.  
అతఁడు రానురా నీయుద్దేశమును వీమనేమో యని మఱియొకమాటఁ  
గూడఁ జేర్చి చెప్పెను. ఆమె యతనితో నిట్లనెను:—“మీపుత్రిక  
మాకడనున్నప్పు డెల్లప్పుడును ఛత్రసాలుని నతనికాశ్చర్యమును విన్నవించి  
మెచ్చుకొనుచుండెడిది. ఇంచుక యతనియెడ ననుంగును విహించి  
నట్లుకూడఁ దోచుచున్నది. విజయాచ్ఛత్రసాలురవివాహ మయి  
నచో మున్నుండు చాల ననర్థ మున్నది. చేసినదంతయు మంటఁ  
గలియును. ఛత్రసాలుఁడు ధాండ్లేరునకు రాజై కూరుచుండును. మ  
తల బుందేలఖండమున నుపద్రవము లారంభము చేయును. ” ఈతు  
మీమాట యతనికి బాగుగ మనసునఁ బట్టినది. కనుకనే యతఁడు తన  
రాజ్యము నంతను, ఖానున కిచ్చివేయ సంసిద్ధుఁ డయ్యెను. ఇట్టిదశ  
యందుఁ బ్రజలుమ సజ్జనరాయఁడును బలికినమాటలు కంచుకిరాయ  
లకు రుచింపలేదనిన సందాశ్చర్య మేమి ?

కనుకనుండై కంచుకిరాయ లిట్లు పలికెను:—“ప్రధానీ !  
ఏమిట్లు పలుకుచుంటివి ! మేమేమి చేసినను జెప్పినను ముందుగ దూర

మాలోచింతు మని నీకుఁ దెలియును. ఇక నిష్ఠి నిర్భక్ మగుమాల  
లవలన నేమిప్రయోజనము ! మేము చెప్పిన దంతయుఁ గమంగమ  
నొప్పుగ నున్నది. అంతేమియు మార్పు కాఁజాలదు. ఈవిషయమున  
మేమేమియు వివరఁగోజుట లేదు.

సజ్జ—మహారాజా ! ఇదంతయు బాగుగనే యున్నది. కాని  
యొకహిందూరాజ్యము ముసల్మానులచేతిలోని కీవిధముగఁ జోవుట  
చూడ జనులు సహింపఁజాలరు. ముసల్మానులు స్వయముగ నధికా  
రము నేయుష్థలములఁగూడఁ బ్రజలు వారినటనుండి తొలఁగఁజేయు  
టకై చింత సేయుచున్నారని దేవరవారు చూచుచునే యున్నారు.  
అట్టితఱి నెఱిగియుండియు, రాజ్యమున నూతనోపద్రవముఁ బాను  
కొల్పుట యెంతన్యాయయుక్తమో దేవరవారే భావింపఁగలరు. దేశ  
మున ముసల్మానులదురాచారిములు నానాటికిఁ బెరుగుచుండుటఁ  
గాంచియు నింతగొప్పరాజ్యము నొకముసల్మానున కొప్పగించుట గో  
వును వ్యాఘ్రశరణమున నుంచుటే. యువకాజు లేనిపుడు రాజుని  
మౌరీశ నొకయర్హుఁ డగురాజకుమారుని కిచ్చి వివాహ మొనరించి  
యాతనికిఁ శాశ్వతాధికారము నొసంగుట యెల్లవిధముల నుచితమగుకా  
ర్యము. బుందేలఖండమండలిరాజ్యము బుందేలులవాస్తవములయందే  
యుండఁదగును. ఇదియే శాస్త్రసమ్మతము. ఇదియే నీతియుక్తము.”

కంచు—ప్రభాస ! నీవు వృధాగా నీవిషయమున నభినివేశ  
ముం బూని మాక్రొధమునకు గుఱికాకుము. శాస్త్రమర్యాద మాకు  
బాగుగఁ దెలియును. నీతితత్త్వము మేమెఱుంగనిది కాదు. మేమివి  
షయమున బాగుగ విచారించితిమి. భవితవ్యమునుగూర్చి యెంతయో  
దూర మాలోచించితిమి. మీరెవ్వరింక నంతదనుకఁ దెలియఁజాలరు.

మిఱిము—నీరాజ్యము మామీరి కిచ్చితే ముట్టకై న మాకధి



కార ఘున్నది. ఇంద్రేవ్వరియాతంకమును గలుగరాదు. ఈవిషయమున మాకెవ్వరేని విరుద్ధలెచో రాజద్రోహులుగ నెంచబడుదురు. ”

అటుపై ననేకులు కోలాహలముచేయ మొనరిడిరి. “ ఇట్లెన్నఁడు గారా ” దని యొకరు “ మేమిక్కడ నుండఁజాల ” మని మఱియొకరు, “ ఇక మనకు వినాశకాలము వచ్చిన ” దని వేఱొకరు బల్కుచుండిరి. వివిధము లగువచనములను బెద్దకలకలమును విని కంచుకిరాయలు, ఖన్నఁడు వ్యాకులుఁడు నయ్యెను. తుట్టతుద కతఁడు సభ ముగియ నానతి యొసంగి తాను సభ వీధి లేచిపోయెను. అతఁడు లేచిపోయిన వెనుక స్వనరాయఁడు రాజుగారిసంకల్పము నెఱవేఱుట సంభవము కాదనియు నెల్లరు నిశ్చితులై యుండఁదగు ననియు సరదారులకు నగరవాసులకు నాశ్వాసన మొనంగెను. అప్పు డతికష్టమున జనులమనసులు కుదుటఁబడెను. ఎల్లరుఁ దమతమముండ్ర కేగిరి. కంచుకిరాయ లున్నఁడు డయ్యెనని యానాఁడు చాలమంది తలఁచిరి.

సూర్యభగవానుఁడు లోకము వీధి యేగెను. అల్లనల్లన నల్లని రాత్రి వెలువడుచుండెను. ఆమె తనపతి యగుచంద్రదేవునిరాకఁ బ్రతీక్షించుచుండెను. పిభునిరాకయందు జాగగుటఁ గాంచి యామె, యించుక యుద్విగ్నతఁ గాంచెను. ఆమె శ్యామవదనమునఁ జింతాచ్ఛాయ కన్పడసాగెను. ఈరీతి రెండుగడియ లగుసరికిఁ దనకాంతఁడు స్వర్గీయపుధారసమున స్నానమాడి తన్నుఁ గోగిలింపఁ గరములు చాచి కొని వచ్చుచుండుట యామెకుఁ గానవచ్చెను. ఆమెయు నతిత్వరితగతి నేగి వాధునియొకమునఁ జేరినుఖముండెను.

ఆనమయమున రాణి సుఖలాదేవి విశ్వసనీయ యగునొకదాసిని బ్రధానిస్వరూపుని జేసిబెంచెను. కొలఁదిసేనటియో వృద్ధుఁడగు

సజ్జనరాయ తేతెంచి సుఫలాదేవి కభివాద మొనరించి యిట్లు పలికెను.

“ సెలవిండు. ఇంతరాత్రివేళ రాజ్యలక్ష్మి యీదాసు నేల రావిం  
చెను ! ”

సుఫ—ప్రధానీ ! నేడు నభయందు జరిగినదంతయు మీరు  
చూచితిరి. దీనికిఁ బ్రతికృతికై యెట్టియూపాయ మాలోచించితిరో  
చెప్పుడు.

సజ్జ—శ్రీమతీ ! మహారాజున కించుక మతి చలించినట్లున్నది.  
మహారా జనేకము లగుకృత్యములు సల్పుచుండెడివాడు. కాని  
నేటియాలోచనములఁ బోలునాలోచనములు మున్నెన్నడు వారి కుం  
డుట వినలేదు. మనమింకను గొలఁదిదినము లోపికపట్టి యెడరు  
చూచి మహారాజున కించుక నచ్చజెప్పట బాగుగనుండునని నేదలఁ  
చుచున్నాను.

సుఫ—ప్రధానీ ! అట్లు కార్యము సాగదు. ధాంధేరరాజ్య  
మును, రాజవంశమును, రక్షించుటకై మనమొక కపటమగుశేర్పాటు  
చేయవలసి యుండును. అందు సాయ మొనరించుటకే మిమ్మిప్పుడు  
పిలువనంపితిని.

సజ్జ—మంచిది. శ్రీమతి నా కేమి యాజ్ఞ పెట్టినను నిర్వహింప  
సంసిద్ధుడనై యున్నాను.

సుఫ—ప్రధానీ ! మీరివ్వడే విజయను గొని యోర్కా కే  
గుడు. వెలుపట మీయిరువురికొకట రెండశ్వములు నిలుపఁబడి  
యున్నవి. వాని నధిరోహించి మీరిరువురును వెంటనే యోర్కామా  
ర్గముం బట్టుడు.

సజ్జ—రాజకుమారిని గొనిపోయి యోర్కాలో రాణిహీగా  
దేవియాశ్రమమున నుంచఁజేయమని యీ శ్రీమతి యిచ్చించునది!



కాని యీ యుపాయమువలనను లాభము లేదు. ఏల యన. హీరా దేవి—

సుఫ—ప్రభావీ! మొదట నామాట బూర్తిగఁ నాలింపుడు. మీరు విజయను గొని హీరాదేవికడ కేగుడు. ఆమె మిమ్మెఱుఁగును కదా! ఏగుటతోడనే మీరామెను రహస్యమున సందర్శించి “విజయను ఛత్రసాలుని కిచ్చి వివాహము నేయుటయు, థాండేరరాజ్య ము తయు నతనికి యొసంగుటయు, రాణిసుఫలాదేవి యభీష్టము. కావుననే మహారాజు నన్న విజయతో మీకడ కంపిరి. విజయను ఛత్రసాలునకుఁ బెండ్లి చేసినచో నాతడే థాండేరమున కుర్తరాధికారి యగుననియు, గాన ననురూపులగువిజయావిమలదేవులకు పెంటనే వివాహము చేసినచో థాండేరరాజ్యమున కీయాపద తొలఁగి ఛత్రసాలునకు రాజ్యము లభింపకుండు ననియు వారి యభీష్టముగఁ చెప్పిరి” అని యామెతో వచింపుడు. విజయావిమలదేవులవివాహ మొనర్చుటకు మీరు మహారాజుగారు సంప్రాణ్ణాధికారి మొసంగి రనియు నామెతోఁ జెప్పుడు. ఆసమయమునం దామె శీఘ్రముగనే పెండ్లియేర్పాటులఁ గావించి విజయవరిణయము గావించును. సాధ్యమగునంత వఱకు మీరామెకు ఛత్రసాలుడు వచ్చి వివాహమునకు విఘ్నముఁ గూర్చునేమో యనుభయముఁ గల్గించి వివాహము నతిత్వరితముగఁ జేయింపుడు. చాలు. ఇంతమార్త్రముననే కార్యము నెఱవేఱును.

సజ్జనరాయనికి సుఫలాదేవిమాట యొక్కటియు బోధపడలేదు. అతఁడు వ్యాకులతతో నంతయు వినెను. సుఫలాదేవిమాటలు నమాప్తి నందిననెనుక గూడ .జాలనే పతఁ డూరక యుండ సుఫలాదేవి మరల నిట్లనియె:—

“ప్రభావీ! నాయుక్తి మీకు నచ్చుతము కాలేదా! లేక మీరిం

తరాజ్యముయొక్కయు మీస్వామియొక్కయు తేమమునకై సుంత  
యస్యమాడ వెనుదీయుచున్నారు కాబోలు. మీరు నేజెప్పినయీ  
కార్యము నొనరించినచో ధాంధేరరాజ్య మెన్నడు మేచ్చులహస్తము  
లఁ బడవని నమ్ముడు.”

సజ్జ—శ్రీమతీ! మధురఫలప్రాప్తికై కంటకావృతములగువృ  
క్షములఁ జేరవలసివచ్చును. అరోగ్యప్రాప్తికై విషతుల్యము లగునౌ  
షధముల మ్రింగవలసివచ్చును. అట్లే మిగుల న్యాయయుక్తముఁ  
బవిశ్రమి, ఋజుకలితము నగుచక్షుమునకు విజయముఁ గూర్చుటకై  
తొయికస్పృశసత్యము నన్యాయముఁ దోష కావలసివచ్చును. ఇప్పుడు  
నట్టిసందర్భమే. నేను తమయాజ్ఞఁ బాలింప నెల్లవిధముల సంసిద్ధుఁ  
డను. కాని యొక్కటిమాత్రము తమ రాజాచింపుడు. రాజకుమారి  
విమలదేవునికి వివాహిత యగుటయు నొప్పుకాదు. అట్టియెడ ధాం  
ధేరమంతయు హీరాదేవికరతిలమునఁ జిక్కును. అదియుఁ దక్కువ  
యన్యము కాదు.

సుఖ—మీరీవిషయమునఁ జింత సేయవలదు. వాస్తవమున  
విజయ ఛత్రసాలునికే వివాహిత యగును. నేను నారాజ్యము నెన్నఁ  
డు హీరాదేవిచే జిక్కనీయను.

సజ్జనరాయనిమాశ్చర్య మినుమడించెను. అతడు చకితుడై  
యిట్లడిగెను. “నరకాని యొకసారి విజయకు విమలదేవునితోఁ బెండల  
రైలుపిదప మరల ఛత్రసాలునితో నెల్లు కాగలదు!”

సుఖ—ప్రధానీ! ఇందొకనొప్పరహస్య మున్నది. మీకీదే  
చెప్పుచున్నాను. పీఠాధిపతిగారు విమలదేవుడు వాస్తవమున స్త్రీకాని  
పురుషుడు గాఁడు. కొడుకు లేకుండుటచే దనరాజ్యము మహీబారా  
జులయధికారమున నెక్కడఁ బోవునో యను భయమున హీరాదేవి



తనకూఁతురగువిమలను విమలదేవకుమారునిగఁ జేసినైచినది. తన యీవన్నగడ నెవ్వరెఱుఁగ రని హీరాదేవి వెట్టినమ్మకము. కొలఁది కాలముననే యామె పెద్దయాడంబరముతో విమలదేవునకుఁ బట్టాభిషేకముఁ గావింపనున్నది. దీనికి ముందుగనే విజయావిమలదేవులవివాహము కావలయును. ఈపెట్టివలన విజయకన్యాత్వమునకు భంగము రాదు. ఇరువురికన్యకల పరస్పరవివాహము వాస్తవమునకు వివాహమే కాదు. ఛత్రసాలుడు బుందేలఖండమున ప్వాతంత్ర్యము స్థాపించి రణదులహానానును బారద్రోలిపిదప విజయతో నాతనికి వివాహము కాఁగలదు. ఇంక మీకంతయు జక్కగఁ దెలిసినదా?"

ప్రభానిసజ్జనరాయనికి బాగుగ సమాధానము కలిగెను. అతఁడు మిగుల సంతసించి విజయనుగొని యోర్చాకుఁ బయన మయ్యెను. మార్గమధ్యమున విజయవలన నతనికి విమలదేవునిస్త్రీత్వవృత్తాంతము సుఫలాదేవి కామయే యెఱింగించెనని తెలిసెను.

కొంచెముసేపుండి సుఫలాదేవి యొకపత్రము నొకవిశ్వాసపాత్రుఁ డగుసేవకుని కిచ్చి దానిని బ్రాణనాథస్వామిని వెదకి యాతని కిమ్మని చెప్పెను. అతఁడును పత్రముఁగొని బ్రాణనాథప్రభునియన్వేషణమునకై బయలుదేఱెను.

ఇరువదిమూడవ ప్రకరణము.



కాపాదపిశరాడపి.

అనంతవిశ్వమధ్యమున భగవంతుఁ డగుసహస్రశిరఃమును సుశోభితుఁ డగుచందమున, నగణ్యతాతకామధ్యమునఁ దేజస్వీయై కన్పట్టు నిశాకరుఁడవోలె, ముప్పదిమూడవ ప్రకరణమున నోర్చాప్రజలకు నేకమాతృపూజ్యుడై కానవచ్చుచతుర్భుజదేవునిభంగి, నసంఖ్యమానవగణమధ్యమునఁ బ్రాణవాధస్వామి యశోకేత జ్యోతితుఁడై యుండెను. ఓర్చాకాజనభాధననమునఁ గూరుచుండి రణమలహాశానుఁడు నేత్రముఁడవజామునఁ జతుర్భుజవిష్ణునిమూర్తి భగ్నమొనరింపఁబడవలయు ననియు, రేవతికే దదాలయము విధ్వస్త మొనరింపఁబడఁ దగుననియు సాధ్యమైతఱి శీఘ్రముగ నాస్థానమున నొకయున్నత మగుమసీదు సిద్ధము చేయవలయుననియు నాజ్ఞాపించెను. దీనిని వినిగనే యోర్చాపురివాసు లత్యంతదుఃఖ సంతాపములకు లోనై కోపించి తుదకు ద్వాప్యపరు లగుయననాధికారులఁ దిట్టి శాపవర్షము గురియించుచుండిరి. కాని వారికే బ్రతీకారిమార్గ మేదయుఁ గానవచ్చుటలేదు. ఓర్చానగరమునందలి చిన్నవియుఁ బెద్దవియు నగునఖిల దేవాలయములు భగ్నము లయ్యెను. కాని చతుర్భుజదేవాలయమునకు మాత్ర మట్టియనన్ధ పట్టదని యెల్లరు విశ్వసించి యుండిరి. కాని తుద కాయాలయముఁగూడఁ బడఁగొట్టఁబడునని యెఱింగినంత వారి కసహ్యమగు సంతాపము జనించెను. వారి కాయదనునఁ గార్యాకార్యము లేకండెను. ఓరాదేవి తనపుత్రుఁ డగునిమలదేవునివివా



హాస్యమున నుండెను. తనగాజ్యములో నెక్కియన్తకకాత్యము  
జరుగుచున్నదో యనువిచారమే యామెకు లేకుండెను. కాన మిగులఁ  
గట్టమునఁ బ్రతనమందలినుప్రతిస్థితం లగువారు కాజీహారాదేవియొద్ద  
కుఁ జని యెత్తైన రణదులహాఖానునియాజ్ఞ నిర్వహింపఁబడకుండ చేయు  
వలయు ననియుఁ జతుర్భుజదేవాలయము భగ్నముకాకుండఁ గాపా  
డఁబడుఁగాక యనియుఁ బ్రార్థించె. కాని హీరాదేవి “నేనివ్వును  
పెండిలిసందడి నున్నాను. అదియుఁగాక రణమలవాఖానుని యొక్క  
యు, నొరంగజీబుచక్రవర్తియొక్కయు నాజ్ఞకు విరుద్ధముగ నెక్కియన్త  
యన్నము నొనర్చుట సరికాదు. ఇప్పుడు రణదులహాఖాను నిచ్చనచ్చి  
నట్లు కావిరపనిండు. అతఁడు వెడలిపోయి మరల నూతనాలయ  
మాలఁ గట్టుకొందము.” అని వారితోఁ జెప్పెను. ఇంతయే. ఇంతటి  
సంభాషణముతోనే వారికి సెలవు దొరికెను. ఇందుచే నోర్కానాగరి  
కులనిరాశ పారము ముట్టెను. వారికి యోగ్యుడగునహాయుఁడుగాని,  
మార్గాదర్శకుఁడుగాని కన్పట్టుటలేదు. సూర్యోదయమప్పటినుండియే జను  
లు గుంపులుగుంపులుగఁ జతుర్భుజదేవుని యంతిమదర్శనాపేక్షునై  
యాలయముదెసకుసాగుచుండిరి. సగరముదంతటదుఃఖికోదనములు శో  
కధ్వములు, సంతాపోద్వచములు, నాత్మనిందావాక్యములు వినించు  
చుండెను. అనాఁడు ప్రజ లన్నియు ముట్టలేదు. ఇంకఁ గొలఁదిసేపటి  
లోఁ బరమకృపాఘనుఁ డగు చతుర్భుజభగవానునిదర్శనము లేకపోవుఁ  
గనా యనువిచారకరమగుభావన మెల్లరి కసహ్యవేదనఁ గల్పించుచుం  
డెను. ఇంతిలో నెల్లనై పులనుండియుఁ బ్రాణనాథస్వామి వచ్చెనను  
సందడి యయ్యెను. ఓర్కానివాసు లెల్లరిమనముల నాశాతంతువు  
లుత్పన్నము లయ్యెను. ఇప్పుడు స్వామి యేమిచేయుచున్నాఁడో  
చూచి మని ప్రజలెల్లరు నాలయముఁ జేరె. కొలఁదిసేపటిలోఁ బ్రాణ

సాధప్రభునెనుట నగణ్యమగుబ్రహ్మసమూహము నిండిపోయెను.

ప్రాణనాథస్వామి యొక యున్నతస్థానమున నిలువఁజూచి యుద్వేగస్పృహనమున మాటాడఁదొడఁగెను. ఆసమయమున శత్రుత్వము కురియుచున్నట్లుగ ననువానికిఁ దోచుచుండెను. ఇంతటిగొప్పసమూహముండిననుఁ బ్రజలెల్లరుఁ దదేకచిత్తులై ప్రాణనాథప్రభునియుపదేశామృతముఁ గ్రోలుచుండిరి. స్వామి యిట్లు చెప్పఁదొడఁగెను.

“సోదరులారా! బుండేలఖండమండలి సర్వవ్యాప్తమగు నేటి యీస్వాతంత్ర్యచ్ఛ నామససున కమితానందదాయకముగ నున్నది. స్వరాజ్యఫలముల నెల్ల నెఱిగినను నవిస్వరాజ్యవృక్షముననే యుండు ననుమాట నెఱిగినవారుమాత్రము కొలఁదిగనే యున్నారు. కావుననే యనేకులు స్వవాంఛితఫలముల కాధారభూత మగునావృక్షమునే యజ్ఞానవశులై నటికివేయ సంసిద్ధు లగుచున్నారు. కాని నేటియీ స్వాతంత్ర్యచ్ఛ యద్భుతముగ నున్నది. మీమనసుల నావరించియున్న యావేశము నడచికొని, శాంతముగఁ గర్తవ్యకర్తవ్యముల బాగుగ నాలోచించుకొని యుక్తమగురీతిఁ బ్రవర్తించెదరుగాక యని నాప్రార్థనము. దేశము యవనులవశమైననాటినుండియు మన మనేకబాధల పాలగుచున్నామనుమాట యథార్థమే యగును. కాని మనబాధలఁ దొలఁగించుకొనవలయు నన్న ముందుగ మనయంతఃకలహముల నడచుకొనవలయు ననుమాట మీరు మఱవరాదు. ఇంతకాలమునుండి యు వ్యక్తిసంబంధము లగువిరోధములను, స్వార్థపరత్వమును స్వాతంత్ర్యమార్గమున నడ్డముగఁ బెట్టి మనము స్వదేశము నధోగతిపాలన రించివైచితిమి. తన్మూలమునఁ గలిగినఫలముల నివృద్ధనుభవించుచున్నాము. ఏవిధమునఁ బ్రజ లభివృద్ధిఁ గాంచవలయు నన్ననుఁ బ్రభుత్వము స్వదేశీయమే యైయుండవలయును. పరదేశీయులప్రభుత్వమున



నేదేశము నభివృద్ధి గాంచజాలదు. తనచే జక్తిచేసినచో నేరము నభి  
విధముల ముగ్ధుల మొనరించి తద్దౌర్బల్యనాథమున నాభివృద్ధి  
యధికముగ స్వాస్థిసిద్ధి బడయఁజూచుటయే నై దేశికప్రభుత్వస్వభా  
వము. కావున రాజకీయస్వాతంత్ర్యమే దేశదౌర్బల్యవిశాసనకర మగు  
దివ్యోపధము. అంతఃకలహము లడఁగవలయును. ఐకమత్యము  
ప్రబలవలయును. జనులయాత్మ లన్నియు నొక్కమాటుగ స్వాతం  
త్ర్యచ్ఛామహాజ్వాలలతో బ్రదీప్తములు కావలయును. ఆమహాజ్వ  
లాగర్భమునఁ బరప్రభుత్వము కరఁగిపోవలయును. కావున నీరహస్య  
ముల బాగుగ నెఱింగి స్వదేశధర్మరక్షణమునకై యాత్మగౌరవరక్షణ  
మునకై మంత్రకలహముల నెల్ల నడఁచికొని బుందేలఖండస్వాతం  
త్ర్యమే బుందేలపిజాకల్యాణమే మీమనసుల నధిస్థింపఁజేసి చతు  
ర్భుజదేవజయజయధ్వని మొనర్చుచు నేకీభావబద్ధులై భావికాలమున  
జరుగఁబోవుస్వాతంత్ర్యయుద్ధమునకై సంసిద్ధులు గండు. పిఱికితనము  
వీడుడు. ధైర్యముఁ బూనుడు. భూమ్యాకాశముల నిండుచతుర్భుజ  
జయజయధ్వనిములచేతనే వింధ్యవాసినిజయజయకారములచేతనే స్వ  
దేశస్వాతంత్ర్యరక్షణమునకై మాసర్వస్వము నర్పించి యావశ్యక  
మైన బ్రాణములనైన నర్పించుటకు వెనుదీయ మని యైకకంఠ్యమున  
శత్రువుల కెఱింగింపుడు—

నేడు చతుర్భుజభగవత్సందిరము యవనులచే విధ్వంస మొన  
రింపఁబడనున్నదని నేను వినినపుడు నాకుఁ గలిగినదుఃఖమునకు మేర  
లేదు. యవనుల కీవిషయమున నొకమాట నెఱింగింపఁగోరుచు  
న్నాను. మీరు స్వధర్మప్రచారమునకై యిట్టిదౌర్జన్య మేల కావింప  
వలయును. ఈరీతి నన్యమతస్తులధర్మమునకు భంగ మొనరింపకుండ,  
నన్యమతస్తులప్రాణము లవహరింపకుండ శాంతమార్గముల స్వధర్మప్ర

చారము కాజాలదా ! నోరుగలవానిదే రాజ్యమై, బలముగలవానికే నితంకుశప్రపంచశాసనాధికార మైనచో నీలోకమండలియేజాతిప్రజలు శుఖముగ జీవింపఁగలరు ! ఊణఊణవిపర్యాసములకు లోనగునీప్రపంచమున గుండెపైఁ జేయి వైచికోని “ నాయాధికారనైరంకుశ్యములు స్థిరముతే యగు ” నని యెవ్వఁడు చెప్పఁగలఁడు ! అట్టిచోనితరులు గూడ మనయట్టిమానవులే యనియు, మనమే వారియవస్థలయం దుండిన నట్టిబాధతకే లోనై యుండెడివార మనియు మీరేల తెలఁవరు ! హిందువునకుఁ దలపన్నా ! మతాంతరుఁడు మీపరిపాలనమున జీవించుటకు, గాలివీల్చుటకుఁ గూడ నర్హుఁడు కాఁడా ? మాకే రాజ్యశాసనాధికార ముండి మేమేమీపై వట్టిపన్ను విధించిన మీరు నహింసఁగఁగరా ! భారతదేశముననే నివసించుచు, భారతదేశమునఁ బండు వంటలనే యనుభవించుచు, భారతదేశనదీనీరములనే త్రాగుచు, భారతదేశశుఖదుఃఖములనెల్ల పనూనభాగస్వాములమై యనుభవించుచుండు మనము, పరస్పరధర్మవినాశవము లేకుండ పరస్పరవిరోధముల మాని, “ మనమెల్లరము భారతమాతృపుత్రులమే ” యనుభావమున మైత్రితో నేల వసించరాదు ! అది యసాధ్య మెన్నటికిఁ గాగని యెఱింగి మీరు యుక్తరీతిఁ బ్రవర్తించుదుగాక !—

ఇఁకఁ బ్రభుత్వమున నొక్కమాట. ఈజీవితస్వాతంత్ర్యనిరోధము, ఈపతధర్మాసహనము, మతముపేర జరుగునీఘోరదురాచరణము, నీయలంఘితుప్రభుత్వముననే తలయెత్తినవి. కాని, యక్కరు, పాపహాన్మున్నగువెనుకటియవనసార్వభౌములకాలమున నుండలేదని మీరెఱుంగుదురుగాక. సామాన్యప్రజ లొకవేళ మతావేశాంధులై యన్యులపై దురాచరణములకొడిగట్టినను, దేశరక్షణయందు వహించుచు నెల్లరియొద్దఁ బన్నులఁ గొనుచునుండెడిప్రభుత్వమి



రీతిఁ బక్షపాతము వహించి తనధర్మము వీడి యిట్టియన్యాయదురాచరణములకుఁ గడంగుట మిగుల హేయము. ఇట్టిభూరమరాచగణములే యిటుపైఁగూడ సాగుచుండిన నీప్రభుత్వ మచిరకాలముననే యులలెటలంతుట తప్పదనియు, నివి యన్నియు వినాశనలక్షణములే యనియుఁ బ్రభుత్వమువారు బాగుగ నెఱుంగుదురుగాక. ”

అంతఁ జాలమంది సావేశముగ నిట్లనిరి. “స్వాతంత్ర్యయుద్ధము నేఁజేయారంభింపనిండు. చతుర్భుజపరమాత్మాలయరక్షణమే తస్మాంగళమక్షూరంభము కానిండు. తుదకు దీనిపరిణామముఁగూడ సుఖమయముగనే యుండును. మనము తప్పక విజయము నందెదము ”

ప్రాణ—(గంభీరముగ) నేఁడే యుద్ధ మారంభింపవలయునని నేనాజ్ఞ యొసంగను. మీకు నాయకుడగుఛత్రసాలుఁడు దక్షిణప్రాంతమునుండి మరలివచ్చుటకు వేచి యుండఁదగుననియే నేఁజెప్పెదను. ”

కాని, యీమాట లావేశపూరితు లగునోర్పావాసులకు రుచింపలేదు. చాలమందియవనసైన్యప్రతిఘటనమునకై సంసిద్ధులు కాఁజొచ్చిరి. అప్పుడుమరల స్వామి యిట్లనెను.

“నిలువుఁడు ! నిలువుఁడు ! నిరాయుధు లగుమీరు నిరర్థకముగఁ బ్రాణములర్పింప సంసిద్ధులు కాకుఁడు. మీయీయవిచారంపుదుష్పరిణామము కేవలమియోర్పానగరమునకే కాక బుందేలఖండమున కంతటికి ననుభూత మగునని ముందుగ నెఱుఁగుడు. అటుపై ముందునకు సాగుఁడు. ”

ఇంతలోఁ జాలమంది యవనసైనికులు ప్రజలు తమ్ముఁ బ్రతిఘటించినఁదమముచ్చవచ్చినట్లు పురమంతయు గొల్లఁగొట్టి నవనా

నడుగిడరో యట్టిస్తానములు మద్యోన్మత్తులగుయవనులపాడతమోఘా  
తములచాలగుటఁ గాంచి బుందేలులనేత్రములు క్రోధాఘోతము  
లయ్యెను. వారియావేశ మినుమడింపజొచ్చెను. ఇదంతయుఁ జూచి  
ప్రాణనాథస్వామి యిట్లనెను.

“ సోదరులారా ! మీరీసమయమున శాంతి వహించి యుడ్రే  
కము మానియుందురుగాక. ఎట్టిపాక్షాన్యమునకుఁ గడంగకుందురుగాక.  
ఇది నాప్రార్థన. మీకు నాపై గౌరవి మున్న, భగవంతుడే సకలచ  
రాచరప్రపంచసంతక్షకుం డనియు, ధర్మరక్షణపరుఁ డనియు, మీకు  
సంపూర్ణమగు విశ్వాస మున్న, మీరు నామాటఁ బాటించుఁడు.  
శాంతి వహించుఁడు. అట్టేనఁ జతుర్భుజదేవమందిర మసంఖ్యాకులగు  
యవనులు వచ్చినను విధ్వస్తము కాజాలదు. భవిష్యత్కాలమున  
రాజోపుస్వాతంత్ర్యయుద్ధమున మీయుడ్రేకముఁ, బరాక్రమముఁ  
జూపుటకుఁ జాలినంతయవకాశ మున్నది. ప్రాణము లర్పింపదగునావ  
శ్యకత యున్నది. దాని కిది తగుసమయము కాదు. ”

ఈమాటలను వినిగనే యెల్లరు నెట్లో నిర్బంధమునఁ దమయు  
ద్రేకమునణఁచుకొని నిశ్శబ్దముగఁ గూరుచుండి యుండిరి.

ఇంతలో నున్మత్తుఁ డగునొకయవనసైనికుఁడు ముందుఁ కు వచ్చి  
మిగులమోటుదనమునఁ బ్రాణనాథస్వామితో నిట్లనియె. “ ఓరీ ! నీవె  
వఁడవు ! ఇచ్చటనింతటిసమూహము నేల కూర్చి యుంచితీవి ? నీవు  
మహాక్రోహివిగఁ గన్పట్టుచున్నావు. ప్రజలనుబాదుమానారికి విరుద్ధ  
ముగఁ బురికొల్పుచున్నావు ! కలది కలయట్లు నుడువుము. నీవెవఁ  
డవు ! ఇప్పుడు వీరితో నేమి చెప్పుచుంటివి ! ”





ప్రాణనాథస్వామి యొక్కమాటయైన నాడలేదు. శాంతగభీ  
రుడై నిలువఁబడి యుండెను. ప్రాణనాథుని యాశాంతిగాంభీర్య  
ములఁ గాంచి యాయవనసైనికుఁడు మనసున మిగుల ససహ్యించు  
కొని కత్తి దూసి, “ఓరీదొర్భాగ్యుడా! నేను నిన్ను ప్రశ్నించు  
చుండ నీవు మాటాడక గర్వముఁజూపుచున్నావా! ఆగుము. నేను  
నీయాగత్వమునకు, దౌష్ట్యమునకు, విద్రోహమునకు ఫల మనుభవిం  
పఁజేసెద” ననుచు నాతవిజంప ముందునకు వచ్చెను.

అంతట గభీరుడై ప్రాణనాథస్వామి యిట్లనియె.

“బుద్ధేలఖండము స్వతంత్రమగువఱకు నేను మరణింపఁజా  
లను. నీవు నన్ను సమీపింపకుము. అచటనే దూతమున నిలువఁబ  
డుము. నీయ్యైత్యాగుబోతుల నేముట్టను. (కనరుచు) నీవు దూరము  
సవే యుండుము.”

ప్రాణనాథస్వామిమాటల నెట్టిమాయ యుండెనో కాని యా  
యవనుఁడు నిజముగ రెండడుగులు వెనుకకు వైచెను. వాఁడు వెను  
కకుఁ బోవుటఁ గాంచి యొర్భానివాసులు ప్రచండప్రాణనాథజయ  
జయధ్యానిములఁ గావించిరి. అంత రణదులహాఖానుడేయైన యాయవ  
నుఁడు కొంచెము కోపముతో తనప్రక్కనే నిలువఁబడియున్న మఱి  
యొకనితో నిట్లులనియె.

“ఓయీ! కాసిం! చూడుము. ఈద్రోహిని దండింప ఫిదా  
యీఖానుఁడు తనసైన్యము వెంటఁగొనివచ్చుచుండనోవు. నీవీక్ష  
ణము పోయి యాతని వెంటఁగొని శీఘ్రముగ రమ్ము. విద్రోహి  
యగు నన్నాసిప్రాణనాథుఁడు పట్టువడినాడని నీవతనితోఁ జెప్పుము.  
శీఘ్రముగఁ బొమ్ము. ఓనన్నానీ! నీవీక్షణము వీరి నందఱి నిటనుండి  
తొలఁగింపుము. లేకున్న నీయెమటనే వీరినందఱి శంతమొందించెద”

ఓర్వారాక్షసాసులు ప్రాణనాథస్వామికై వ యీ పరిభవము  
వాని రణమలహానుని ముక్కలుముక్క  
లుగ నఱకివేయుటకై వానిపై దుముకనుండ స్వామి మిగులఁ గన్ప  
మున వారిని నంజ్ఞచే వారిం చెను. కాని స్వయముగ వానినూటకుఁ  
బ్రతుక్తున్న ర మొసంగలేదు.

కొలదిసేపటిలో నాయుధహస్త అగు పెక్కందు సై నికుల వెంట  
నిడికొని ఫిదాయీఖానుఁ డటఁ జేరెను. వానిని జూడఁగనే రణదులహా  
ఖానుఁడు మరల మహాక్రోధమునఁ బ్రాణనాథస్వామితో నిట్లరియె.

“ఓనన్నాస్వసీ ! నీవు బుందేలఖండముం దంతట విద్రోహము  
వ్యాపింపఁ జేయుచున్నా వనియు, బ్రజలను బాదుషావారికి విరుద్ధ  
ముగఁ బురికొల్పుచున్నా వనియు నేను విని యున్నాను. కావున నీజీ  
వనము శంతమొందింపవలయునని నేఁగోరుచున్నాను.

ప్రాణ—(మిగుల శాంతముతో) కాని బుందేలఖండమునుండి  
యవనాధికారము నెగురఁగొట్టువలకు నేను నురణింపఁజాల నని మొద  
టనే నీతో మడివియుంటిని.

రణ—శాయిచ్ఛకు విరుద్ధముగ జీవించియుండ నీవెల్లు సాహ  
సింపఁగలవు ? ఫిదాయీఖాన్ ! వెంటనే యాయయోగ్యునికంతము  
నెగురఁగొట్టుము.

కాని తేడస్వంత మగుప్రాణనాథునిమొగముఁ జూచిన ఫిదా  
యీఖానున కాతనిపైఁ జేయి సాగింప సాహసము లేకుండెను. అతఁడు  
తనసేనాని నొకనిఁజూచి యిట్లనియె.

“హైదర్ ఖాన్ ! ఒక్కవేటైన నీజోగిశిరమును శరీరమునుండి  
వేటునెయ్యము.



రణదులహాఖాను తనకప్పగించినకార్యము ఫిదాయీఖానుఁడు  
హైదరున కప్పగించుటఁ గాంచి ప్రాణనాథస్వామి మందహాస మొన  
తించెను.

మందహాసమున గభీరుఁడై యున్న ప్రాణనాథునిఁ జూచి హై  
దరు తనసహచరుఁ డగునొకనితో నిట్లనియె.

“ మహమ్మద్ ఖాన్ ! తల వేల్చినై చి చూచుచున్నా వేమి !  
ఖానుగారియాజ్ఞ నెఱవేర్చి యీకాఫరుకంఠమును మొక్కజొన్నపాత్తు  
వలె నెగురఁగొట్టుము. ”

పాప మహమ్మదుఖాను మిగుల బ్యాకులవడెను. వాఁడెవ  
రితోఁ జెప్పనేగును ! కావున గతిమాలినవాఁడు హైదరుఖానునితో  
నిట్టులనియె:—“ బాగున్నది ! మీరుండఁగనే నేనొక్కవిద్రోహిశి  
తము వెగురఁగొట్టుదునా ! నేనెన్నఁడు నట్టియవిధేయత నొనర్పఁజాల  
ను. మీరించుకయైన నంశయింపక నేలపైఁ దలక్రిందుగఁ బడునట్లు  
ఈనిర్భాగ్యునికంఠముపై నొక్కవేల్చునేయుఁడు. ”

హైదరుఖాను మతేమియుఁ జెప్పఁజాలక ఫిరాయీఖానునిఁ  
జూచి యిట్లనియె:—“ మహాశయా ! ఇట్టిగొప్పగొప్పవిద్రోహులఁ  
జంతుట తమవంటినాయకులకు శూరులకుఁ దగివకార్యము. పాప మీ  
సామాన్యసైనికు లిట్టిసాహసకార్యము నొనరింప నెట్లు చాలుదురు. ”

అంత ఫిదాయీఖానుఁడు మాటాడక రణదులహాఖానునిఁ జూ  
డసాగెను. ప్రాణనాథునిపైఁ జేయియెత్తుట సామాన్యకార్యము కాదని  
యిప్పుడు రణదులహాఖానునికిఁ దెలియవచ్చెను. తనూలమున నతఁడు  
మనసున నెంతయనహ్యించుకొన్నను నేరితోడ నేమియుఁ జెప్పఁజాలఁ  
డయ్యె. ఎవనిపైఁ జేయియెత్త నేనే సాహసింపఁజాలకుంటి నట్టివానిని  
సామాన్యసేనానులు, సైనికులు నెట్లు చంపగల్గుదు రని యతఁ డెం

చెను. చువతరాయలచెఱచుండి విడివడిననాఁటినుండియు నతఁడు నిర  
పరాధులగు హిందువులకంతముల ఖండించుటయే తనకర్తవ్య మని  
నిశ్చయించుకొనియుండెను. ఏకమాత్రకృపాణాఘాతచేతనే యతఁ డి  
తదనుక సనేకహిందూమస్తకముల ఖండించి యుండెను. మఱియు  
నాతఁ డాకార్యమును బాగుగ నభ్యసించి యుండెను. కాని ప్రాణ  
నాథునిపైఁ గత్తినెత్త నాతనికి ధైర్యము చాలకుండెను. తనూలమున  
మనసున నతఁడు మిగుల లజ్జితఁ డయ్యెను. మిగులఁ గష్టమున నా  
హించి యధరము బాగుగ దంతములచే బాగుగ, నణఁదిట్టి న్వకూ  
పము నుగ్గిముగ నొనరించి శరీరమునఁజలి బలములయు నేకత్రి  
ముఁ గావించి ముందునకు పొగి స్వామిపై ఖడ్గమేనుఁ జేయఁజేసెను.  
కాని ప్రాణనాథస్వామి ప్రతిఘటనప్రయత్న మేమియు నొనర్చక  
శాంతుఁడై పర్వతనుభాతి నిశ్చలఁడై నిలువఁబడి యుండెను. అ  
ందు చేతనెత్తి స్వామిపై నేయఁబోవునంత, బాణవేగమున నుండరి  
యగుకొకబాలిక యచటి కేతెంచి రణమలహాఖానునిహస్తముఁ బట్టి  
కొని యిట్లనియె.

“రణమలహాఖాన్ ! నీవెవ్వయన్యాయ యువరించుచున్నావు !  
ఈమానసియుఁ డెవరో నీవెఱుఁగుదువా ! జాగ్రత్త. ఇతఁడుం డెన్నఁడు  
నట్టికార్యముఁ జేయకుము.”—మిగులఁ గ్రోధమున ఖానుఁ డామెకర  
ము విదళించి యిట్లనెను.

“ఓసీ ! మూర్ఖతాలా ! నీవెవ్వతెవు ! నీమరశృష్టము నిన్నిట  
కీడ్చుకొనివచ్చిఁజ్ఱున్నది. నడువుము. దూరముగఁ దొలఁగుము. లేకున్న  
నీఖడ్గము ముందుగ నీరక్తముతోడనే తనబాహముఁ దీర్చుకొనఁగలదు”

ఆబాలిక నహానముగ నిట్లు వచియించెను.

“రణమలహాఖాన్ ! కొంచెము లెఱవఁడెచ్చుకొమ్మా. కన్నులఁ



దెఱచి నేనెవ్వతెనో ముందు బాగుగఁ జూచు మటుపై నిట్టివిరక్తకవచ నము లాడవచ్చును. ”

స్వామినందక్షణమునకై దేవత యెద్దియే స్యయముగ వచ్చి యుండవచ్చునని ప్రజలెల్లరుఁ గలఁచుచుండిరి. తనకై యింతటికష్ట మంది యచటి కేతెంచిన యాబాలిక యెవతెయో, యెఱుంగ స్వామి యు నుత్కంఠఁ గొనియుండెను. ఎల్లరు సాశ్చర్యముగ నానుకుమారిం జూచుచుండిరి,

రణదులహాఖానుఁ జామెం జూచి యిట్లు చెప్పెను. ఈబాలి కకుఁ బిచ్చియెత్తిన ట్లున్నది. లేకున్నఁ బ్రాణములు బరువయ్యెనో ! నీకు నీప్రాణలముపై మక్కువయున్న నాయెదుటినుండి తొలఁగిపోము. నిన్ను మరల నేనాజ్ఞాపించుకున్నాను. లేకున్న నొక్కదెబ్బతోనే నిన్నంతమొందించివై చెదను. ”

బాలిక కథితరమగునావేశము గలిగెను. ఆమె తీవ్రముగ నిట్లనియె. ఓయయోగ్యుఁడా ! తెలివి దెచ్చుకొని కన్నులఁ దెఱచి నేనెవ్వతెనో చూచుము. రాజకుమారి యగుబదరున్నీసా యీక్షణ ముననే ససైస్యముగ నిటనుండి వెడలిపోవ నీకాజ్ఞ నొసంగుచున్నది. ”

రాజపుత్ర యగుబదరున్నీసానామము వినఁగనే రణదులహాఖా నునికిఁ గొఱతవేసిన ట్లయ్యెను. కోసిన రక్తము కానరాదు. వానిమొ గము వెల్లనయ్యెను. గజగజ వణఁకుచు నాతఁ డంజలి యొసర్చి రాజ పుత్రయెదుట నిలువఁబడియెను—భయకాగణమున వానిముఖము నుండి యొకమాటయైన వెలువడలేదు. రాజపుత్ర వానినిఁ గాలఁ దన్ని యిట్లనియె:—

“ముందుగ నీమహాసీయుల మన్నింప వేడుకొనుము. వారు నిన్ను క్షమించిన నేను క్షమింతును. ”

“ చూడుము ! నీవు ఢిల్లీ సార్వభౌమని ప్రజ్ఞత. సార్వభౌముని కపఖ్యాతిఁ దెచ్చుకార్యము దేనిని జేయఁగూడదు. సామాన్యోచిత్య యంతయుఁ బ్రజలపై—నందు ‘విశేషముగ హిందూప్రజలపై నున్నది. మరియు హిందువులు మొదటినుండియు న్యాయబుద్ధులు, విశ్వాసపాతులు నై యున్నారు. వీరిపై నెన్నఁడు సెచ్చట దౌర్జన్యము నొనరించరాదు. వీరియెడ దయాపూర్వకము, మత్తమము నగు ప్రవర్తన గలది నీకుఁ బట్టినదిగాక! నమరక్షమునైన నది బ్రహ్మచారివలెనే సంసిద్ధు లగుదురు. పీడిన పాదములకు నీకుఁ జూపించినదేమియు లేదు. అందుకై మీగుల నయుక్తము. వీరియెడ నప్రసంగమున నాపరాధము నెన్నఁడుఁ గష్టములఁ గల్పింపదు. ఎల్లవేళల మీకు నాయుండి రాజ్యమున శాంతిస్థాపన మొనరింతుడు. వీరు కోరించిరేని భారతదేశమున యవనసామాన్యవివాదములే యని యెఱుఁగుఁడు. అన్యాయాచారుల భగవంతుఁ డసహ్యించుకొను ననియు జ్ఞప్తియందుంచుకొనుఁడు. అన్యాయదౌర్జన్యములకు భగవంతుఁ డెన్నటికి నమ్మతింపఁడు. నీయీదురాచరణములమూలమున బాదుషావారికిఁ గను నపఖ్యాతి కలుగుచున్నది. జాగ్రత్త. ఇంక ముందెన్నఁడు నిన్నిహపరముల రెంటుఁ బాపాత్మునిఁ జేసివైచుకార్యము దేనిని నొనరింపకుము. పాము. నీకాత్యమున నుండుము.”

రణమలనాళానుఁడు సైనికుల వెంట నిడికొని నిశ్శబ్దముగ నట  
నుండి వెడలిపోయెను. పోవుతరి నతఁడు రాజపుత్రికిని బ్రాణనాథస్వా



మికిని విషయపూర్వకమున మహారాజు లొనర్చెను. సగతవాసు లెల్లరు సమావ్యామగునీరీతిని జనుర్భుజాలయమున, బ్రాణనాథుఁడు రక్షింపఁబడుటఁ గాంచి భగవానునికి బదరున్న సాకుఁ గృతజ్ఞత నొసంగుచు నావ్వి మియ్యాజ్ఞఁ గొనితమతమయిండ్లకు వెడలిపోయిరి. అటుపై నీనాఁడు మరియేఁది శేషసంఘటనము జరుగలేదు.

వివాహప్రియత్నముల నిడుగ్నమైయున్న హీనాదేవికిఁ జతుర్భుజాలయ మింకను గూల్పఁబడలేదని యెఱింగినంత నచ్చెరువు జనించెను. ఇంతలోనే రణదులనాఘానునివాహనము మరలివచ్చిన దని యామెయెఱిగెను. ఆమె యబ్బురము మఱితత యధిక మయ్యెను. బొరంగజీబుచక్రవర్తి కొమరితె స్వయముగఁ దనపత్నమున కేతెంచి చతుర్భుజదేవాలయము విధ్వస్తము గాకుండఁ గాచినదని యామెకుఁ దెలిసినప్పుడు తనయాదాసీన్యమునకై యామె యత్యంతలజ్జిత యయ్యెను. అట్లయ్య నామె ఛత్రసాలుని విధ్వంస మొనరించి యటుపై మునల్మానులదురాచరణమును బ్రతిఘటింపఁబూనెద నని తలఁచి సంకల్ప యయ్యెను. ఇంతకన్న సధికముగ విచారించుట యనావశ్యక మని యెంచి యామె మరలఁ దనకుమారునివివాహోత్సవప్రియత్నముల నిమగ్న యయ్యెను.

....

వింధ్యవాసినీధ్యానతాత్పర్యమున మునిఁగియుండుటచేఁ బ్రాణనాథస్వామికి నర్ధరాత్రి మెప్పుడు గడచినదియుఁగూడఁ దెలియకయో, ధ్యానము వీడినపిమ్మట సూర్యభగవానునికి తనశాసన మంత మొనరింపఁబడునట్లు చల్లనియేలుబడి చాలకాలమునుండియే యాకబ్ధమైయుండుటఁ దనయెదుటగాంచెను. ప్రాతఃకాలమునఁ దనయెదుట నుండిన పార్శ్వమున దొలఁగిపోవుటయు, జతుర్భుజదేవాలయము యథావిధ

మున నుండుటయు వింధ్యవాసినియే ప్రత్యక్షముగ సాంజలియై తనయె  
దుట నిలువఁబడి యుండుటయుఁ గాంచి యాతఁడు మిగుల సచ్చెగు  
వొందెను. చిత్రకూటవివాసిని యగు వింధ్యవాసిని శుశోజముగాఁ జూచి  
మందిరమును దివ్యాయుధమునువీడి యట కేలవచ్చెనో, యున్నతాన  
నమునఁ గూరుచుంకి భక్తుల సేవల సందేసి దేవి సాంజలియై యంతటి  
నమ్రభావమునఁ దనయెదుట నేల నిలువఁబడియుండెనో, ప్రభువు  
మున నాతఁ డెఱుంగఁడయ్యె. అతఁడు సవినయముగ “జగజ్జననీ!  
వింధ్యవాసిని! ఈ సేవకునికి నీయాజ్ఞ యేమి?” యని యామూ  
నడుగనుండెను. ఇంతలోఁ గొంతసావధానతతోఁ జూచితనయెదుట  
రాజపుత్రి యగు బదరున్ననా నిలువఁబడి యుండుటఁ గాంచెను.  
ధ్యానస్థుఁ డగుటకు వెనుకటిచిత్రము లన్నియు నాతని మనశ్చక్షువునె  
దుటఁ బ్రత్యక్షము లయ్యెను. అప్పు డాతఁ డాబాలికయున్నచో నా  
రాశయములఁ బ్రశంసించుచు నిట్లు నుడివెను.

“బొగ్గుగనిలో వజ్రము పుట్టునట్లు, కంటకావృత మగుచర  
ణ్యమున మనోహరమగు గులాబిపువ్వు పుట్టుకీతి, వివిధభీకరజంతువు  
యమగునచధిరుండి యుత్తమతేజస్వంత మగువజ్ర మెల్లస్థనించుచు  
న్నదోయట్లే యసునవంశమున దేవినగునీ ప్రస్థురంటితివి. నయానానా  
స్వగుణములు నిశ్చలముగాగ దేవీగుణములతోఁ బోలితివి. నేను నిన్ని  
వృక్షులు దేవతావని యెంచియే సంబోధింప నుంటిని. దైత్యగురుఁ డగు  
— ఈ గూఢ నీయట్టిదే యగుదేవజూని యను ద్వితీయకవ్యా  
— నగు నాతఁడు శ్రీరామచంద్రుని యథాంగముగ సేతాదేవియు లంకా  
— నుండి సేతాదేవియు చెప్పుచును. మంచిది. నీవి  
క్షైంఠ సేతాదేవియని గ్రహించి ముంటివో చెప్పుము.

బద—స్వామి ధ్యానస్థుడై నవ్వుకొనియు—



ప్రాణ—ఇట్టికోమలకునుమమును నేను నాలుగుజాములదనుక నిలిపి యుండితివా ! నుకుమారీ ? నీకోమలచరణములు బాధవడుచుండనోవు. కూర్చుండి నీయీకఠినతవశ్చరణమునకుఁ గారణమేమో నా కెఱింగింపుము.

స్వామియానతి నంది జడకున్నీసా నేలపైఁ గూరుచుండి బహువివయమున నిట్లనియె:—“ప్రభూ ! మీరు జ్ఞానులు. సత్వజ్ఞులు. వర్తమానకాల మనుగురుయవనికాంతర్గుప్తమగు భవిష్యత్కాలము మీదివ్యశృష్టిమూలమున మీకువిస్పష్టమై కానబడుచుండును. శ్రీక రములు, బలిత్రములు సగుమీవాక్యములమూలమున బుందేలఖండస్వాతంత్ర్య మెప్పుడు లభియించునో యనిమాత్రము, శేషిగారు చున్నాను. ”

ప్రాణ—నేను దివ్యదృష్టి గలవాఁడను గాను. రహస్యస్థాని ననునభిమానముగూడ నాకు లేదు. అయినను బుందేలులమానసికావస్థ సావధానముగఁ బరికించినవాఁడ నగుటచే బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యము మిగులదూరమున లేదని నేను చెప్పుచున్నాను. కాని ఢిల్లీ నార్వభౌమునికొమరితె కింతటిబుందేలఖండస్వాతంత్ర్యవంత యేల ! తత్కాలము నెఱుఁగుటకే యామె నాల్గుజాములవఱకు నిలువఁబడి యుండ నేమియావశ్యకత యుండె ?

బడ—నామైహికజీవనంపుచుఖమయత్వము గాని, దుఃఖమయత్వము గాని సంపూర్ణముగ బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యవిభ్రమై యున్నది ! స్వామీ ! స్వతంత్రీబుందేలఖండము నేనెన్నటికిఁ గాంచఁగల్గుదును ?

ప్రాణ—బహుశీఘ్రకాలమున—మాసచతుష్టయముననే ! బుందేలఖండముచుండి యవనసత్త్వ మంతర్హితమై యచ్చటిప్రజలు

స్వతంత్రులగుదురు. ఢిల్లీ శ్వరుని శక్తి యత్యధిక మగుట బుందేలుల స్వాతంత్ర్యవినాశనప్రయత్న మొక్కటియు మిగుల్పడదు. అట్లు యుద్ధ బుందేలుల కొక్కవరి స్వాతంత్ర్యము లభించిన వారు తద్రుచి నెఱింగిన నన్యులెవరు దాని పహరింపజాలరు. వారిని నేను స్వాతంత్ర్యప్రయత్నమునకై సంసిద్ధుల నొనర్చితిని. గొప్ప కారగు నాయకులను, రాజకుమారులను ఛత్రసాలుని పక్షమున జేర్చి గరదేశపు యువరాజగు దలపతిరాయలు దేశము దండెట నిర్వహింపజేస్తాడు. చంపతరాయలు స్వర్గవాసి యగుటచే దత్తుర్వ హరించుకొనెడను, దవాళయములయెడను, దమకుగల ద్వేషభావమును బ్రజలు వీడినారు. ఈ కారణముననే ఛత్రసాలుడు స్వాతంత్ర్య కేతనస్థావన మొనర్పగనే యెల్లరు రాజకుమారులు సేనానులు, దచ్చాయాగతులుగా సంసిద్ధులై యున్నారు. ఇంతియకాక హీరాదేవియు నామె భక్తులగుమువ్వరునలుపురు కంచుకిరాయలబోలువారు తప్ప తక్కుంగల నరపతులెల్లరు సర్వవిధముల ఛత్రసాలునికి సహాయభూతులై బుందేలభండమును స్వతంత్రమొనర్చు నున్నారని దలపతిరాయ లనుచున్నాడు. హీరాదేవికుమారుడగు విమలదేవుని నమ్మరింపజేసి యతనిఁడనపడుమునఁ గొన దలపతిరాయలు నేడిటకు రానై యుండెను. విమలదేవునిఁగూడి యతఁ డిట రావలసియో యుండెను. ఇంతదనుక నేలరాఁడయ్యెనో యెఱుఁగరాదు.

బద—(ప్రసన్నయై) సాగరియునరా జిప్పుడే యిటకువచ్చునా!

ప్రాణ—అగును. బహళః ఆతఁ డిప్పుడే వచ్చుచుండనోవు. నీకతనితో నేటిపరిచయము!”

బదరున్న సావదనము లజ్జరుణితము కాజొచ్చెను. ఆమె కొంచె మాఁగి యిట్లు చెప్పెను.



“ అతనితోడిపరిచయము బోలుపరిచయము ముగ్ధోకముల మఱియేరితోడను నాకులేదు. ”

ప్రాణనాథస్వామికి మిగుల నాశ్చర్యము గలిగెను. అతఁ డేదే నూ పునుండ నింతలో దలపతిరాయ లచటి కేతెంచి తనశిరము న్వామిదరిణములఁ జేర్చెను. అతనిఁ బ్రేమముమిగుల లేవనెత్తుచు స్వామి యిట్లుడిగెను:—“ దలపతి! ఈబాలికను నీవు గుర్తించుచు న్నావా? ”

చిరకాలమునకు నేడిరువురినేత్రములు సమ్మిళితము లయ్యెను. హఠాత్తుగ బదరున్న సా నటఁ గాంచి దలపతిరాయ లధికాశ్చర్యముగ్నుఁ డయ్యెను. దలపతిరాయలదర్శనమున బదరున్న సాయానందమునకు మేర లేకుండెను. తనయచ్చెరువు కొంత తగ్గినంతనే దలపతి యిట్లు నెను:—

“ నేనీబాలికను గుఱుతించునట్లు ముగ్ధోకముల మానినట్లు గుర్తింపనెఱుగ?” ప్రాణనాథస్వామి సరిశభావమున నట్లునచి, వని—

“ ఇట్టిదేవితోడిపరిచయము మహాభాగ్యము. నేటి ముషకమున రణదులహానమున నాప్రాణముల వారించి యాయాలయ మును విగ్రహములను విధ్వస్తములఁ గావింపనుండ నీయుదారయగు బాలిక యద్భుతపడి మమ్ముఁగాపాడెను. ఈకుమారి తాను ధీశ్వరుని పుత్రిక నని చెప్పుకొనుచున్నది. కాని యీమె తననుగుణములతో బుండేలఖండమందలిమహద్వంశసంజాత లగురాజకుమారికలఁగూడఁ బరాభూతలఁ గావించుచున్నది. నిష్కలంకము లగునీమెనుగుణసౌందర్యములఁ గాంచిన నీమె యొకసామాన్యబాలిక కాక యసామాన్య యగుదేవి యని తోచును. దలపతి! ఈమె బుండేలఖండమునకుఁ బరమేశ్వరుఁ డగువానికొమరితె యయ్యు, బుండేలఖండస్వాతంత్ర్య

చింతఁదగిలియున్నది. అసురవిధ్వంసిని యగుదేవయానియో, జానకియో యనఁదగు.”

దలపతిరాయ లిట్టిమంచియదనును బోగొట్టునా ! అతఁడు శీఘ్రముగ నిట్లనెను.

“అసురకన్య యగుదేవయాని దేవకుమారుఁడగు కచునికరగ్రహణ మొనర్పయత్నించెను. మఱి యాజానకియో, శ్రీరామచంద్రుని యర్ధాంగియై త్రైలోక్యధన్యతఁ గాంచెను. అట్లే యాయవనకన్యకయు నేబుందేలరాజకుమారునై నఁ బెండ్లియాడఁ దలఁచిన నందీమియపరాధ మేమియు లేదుకదా ? ”

ప్రాణ—సాధారణముగ నేటియవనయువకులు నైతికముగ నత్యంతాధఃపతితులై యున్నారు. ఈబాలిక పవిత్రతాంతఃకరణమును, సుగుణములను, గోమలబుద్ధినిఁ గాంచిన హిందూయువకుఁడే యీమొకనురూపుఁ డగువతి యగునని తోచుచున్నది.

బద—(గద్గదస్వరమున) స్వామీ ! ఉన్నతవంశనంజాతుఁ డగు నేహిందూయువకుఁడైన నన్నుఁ బరిణయమాడ మాటయిచ్చినఁ దత్కార్యము నిందనీయము కాదుగదా !

ప్రాణ—(సోద్రేకముగ) బదరున్నీసా ! నీవు నీతిపవిత్రతామాం గల్యములయాకారమవు. నిన్ను గ్రహించిన నమరులు గూడ ధన్యులగుదురు. ఇంక మానవులమాట యమగనేల ! నిన్ను గ్రహింప సంసిద్ధుఁడై యున్నభాగ్యశాలియగు నాహిందూయువకుఁ డెవఁడు?

బదరున్నీసా సలజ్జమై దలపతిచరణముల దెనఁజూడఁదొడఁగెను.

ఇంతసేపటికిఁ బ్రాణనాథస్వామి కన్నివిషయములుఁ దెలిసెను.

కచున్య లన్నియు వాతనికి బోధపడెను. ప్రథమమున నతనిముఖము



కొంచెముగ వ్యాకులిత మయ్యెను. తరువాత చంచల మయ్యెను. తుదకు విచారమగ్నమయ్యెను.

దలపతిరాయలును స్వామికి సంపూర్ణముగ విచారింప గడువో సగవలయునని యెంచి యిట్లనియె:—“ప్రభూ ! ఛత్రసాలుఁ డచిర కాలమున బుందేలఖండముఁ జేరును. జయసింహునిసైన్యము ఛత్ర సాలునిపరాక్రమముమూలమున విజయమై ఢిల్లీకి బోయినది. మహా త్ముఁ డగుశివాజీని దర్శింప ఛత్రసాలుఁడు దక్షిణప్రాంతమున కేగి నాఁడనియు శీఘ్రకాలమునఁ దద్దర్శనముఁ గావించుకొని యతఁడు బుందేలఖండమునకు మరలి వచ్చుననియు నాకుఁ దెలియవచ్చినది. ఛత్రసాలుఁ డిట రాఁగనే స్వాతంత్ర్యసమరారంభ మగుచుగదా ! భావివింధ్యవాసినీమహోత్సవమువాటికి బుందేలఖండమున స్వాతం త్ర్యవత్సాహ యెగురుచుండునట్టిప్రయత్న మొనర్పనగును.”

ప్రాణవాధస్వామి ప్రముదితాంతఃకరణమునఁ గంపితుఁ డయ్యె ను. కొలఁదిసేపటికి స్వామి ప్రాతఃన్నానాదులకై బేతవానదీదిశ కేగెను.

ఆసమయమున దలపతిరాయలు బదరున్నసా నిట్లడిగెను. “రా జకుమారీ ! ఢిల్లీయందలిరాజమందిరసౌక్యముల వీడి, నీవీబుందేలఖండ మున కెప్పుడు వచ్చితివి !”

బద—యమునాతీరమున మీతోడిసంభాషణమునకుఁ బూర్వ మే రాజమందిరసుఖములచే నామనసు నిండిపోయి యుండెను. నేవాం ఛించినసుఖము నందుటకే ప్రాసాదసుఖముల వీడనయ్యెను. సాధ్యమై నంతనఱకు నేను మీకాగ్యమున సాయ మొనరించెద నని మీతో నుడివియుంటిని. అందులకే రాజమందిరమునకు మరలి పోయితిని. అదనెఱింగి నేను పాదుషానానికి బోధించి బుందేలఖండము స్వతంత్ర

మొసర్ప వారు సమ్మతించునట్లుకూడఁ జేసితిని. కాని యాసమయము ననే లేచి జారు రోషనారమందిరమునకు వెడలిరి. అచ్చటరోషనార కొన్నివిరుద్ధవాక్యము లాడుటచే వారియాశయము మరల వివర్యనమై మొదటియట్లు మరల బుందేలఖండమునకు నైరులైరి. ఆనాఁడే నావి శ్వాస మంతయు పశింపఁదొడఁగెను. కాదమ్మదొరములను వీడ్చి మిమ్ము వెదకుచు నిట కేతెంచితిని.

**తేల ప్రాణము**

దల—(సప్రేమముగ) నీసౌందర్య మెంతటియుత్తమమో నీసు గుణము లంతటియుత్తమములు. బంగారమున సుగంధ ముండదని ప్రబలాడుదురు. కాని నీవు బంగారమై యుండుటయు, గంధవతివై యుండుటయుఁగూడఁ నేఁగాంచుచున్నాను. సువర్ణము నీసౌందర్య ము. సుగంధము నీసుగుణములు. ఇంక నీకవిశ్వాస మక్కఱలేదు. బుందేలఖండ మతిశీఘ్రకాలమున స్వతంత్రతఁగాంచును. ఛత్రనాలుఁడు బుందేలఖండమునఁ బ్రవేశింపఁగనే యొక్కొక్కబుందేలుఁడు నాయుధహస్తైఁదై కానఁబడును. ఆసమయమున నొక్కక్షణమున బుందేలఖండమునుండి యవనిశాసన మెగిరిపోవును.

బద—మఱి యప్పుడు!

దల—మఱి యప్పుడు సంపూర్ణముగ నేను నీవాఁడనైపోవుదును.

అటుపైఁ జాలనేడటివఱకు వారిప్రేమాలాపము సాగుచుండెను.

కాని మేమిప్పు డాప్రేమాలాపముకన్న సాధికతగ నుహస్తీపూర్ణములగు సంఘటనములకడకు పాఠకులఁ గొనిపోవలయును.



## ఇరువదినాల్గవప్రకరణము

—\*—

శివాజీతో సమావేశము

పర్వతమహాగర్భమున జన్మమొందు భిల్లకన్యక లేవ్విధమునఁ దమజీవనమంతయుఁ దత్పర్వతతటవిహారములనే పుచ్చుచుందురో, ఋషికన్యకల కేవిధమునఁ దమతపోవనము వీడి స్థలాంతరమునకుఁ బోవ మనసురాదో, విశాలనేత్రములు గలవారిణులు, తనుమధ్యములు గల సింహాంగనలు, మంజులగమనము గలహంసవనితలు, శుభుర రుతములు గల కోకిలలు నేపగిది నొక్కుమ్మడి జనసంఘమున నడుగిడ నొల్లకుండునో, యల్ల పిమాలయము, వింధ్యాచలము, సహ్యాది మున్నగు గంభీరజనకగృహముల జననమొందు కన్యకలుగూడ వనవానముననే తమయధికజీవనభాగమును గడపుచుందురు. “నేనరణ్యవాసినిని. వన్యకుసుమములుదక్క నాకు వేతే యాభూషణములు లేవు. బాలసూర్యుఁ డొసంగు పచ్చనిపచ్చడము, రజనీకాంతుఁ డొసంగు తెల్లనిపచ్చడము, కాంతునియనుపస్థితిని రజని యొసంగు నల్లని పచ్చడముఁ దక్క నాకు మతేవస్త్రము లేదు.” అని ప్రతిగిరికన్యయు భావించును. కాబట్టి యావనవాసిని యగు పర్వతకుమారి, తనవతి కడ కేగుచుండునప్పు డామె ప్రతిస్థలమునను యువతులు సింగార మెట్లు చేసికొందురో చూచుటకై కుక్రిమ్మరుచుండును. జనకుఁ డగు పర్వతనిగృహమునుండి శ్వశురాలయమున కేగుతఱిఁ బ్రతివాహినీమ తల్లియు నొకపత్తనముకడకుఁ దిరిగి యచటివనితల యభిరుచిని దన నిర్మలమానసమునఁ బ్రతిబింబిత మొనర్చుకొని మరల సరణ్యమార్గమును బట్టుచు. వనమునఁ బ్రవేశించుటతోడనే యచటిప్రకృతిసౌం

దర్శముఁ గాంచి, యామె యువతులకృత్రిమశృంగారము మఱచిపోవును. మరల నాలుగై దువంకరలు తిరిగి శృంగారప్రియలగు కాంతల వీక్షింప నామె వేటొకనగరముఁ జొచ్చి, యటనుండి వెనుకటివిషయముల మఱచుటచేతనో, యేమో కాని మరల సరణ్యమార్గముఁ గొనును.

పాపము „ భీమ ” చాల యమాయక. ఏమాయ నెఱుఁగని శంకరునికులమున నామె జన్మించెను. ఇంక నామె యమాయకత చెప్పటకేమున్నది ! సరియగు శృంగారశిక్ష నందుటకు భీమ యెన్నియో కుటిలగతులఁ గాంచెను. నగరమండలినిలాసవతులు మొదఱ్ఱొని, గ్రామమందలి నీరోగయువతులవఱకు „ లింబాజీవతేలు ” కూతురగు „ సుభీ ” మొదలొక్కని సార్వభౌమకుమారి యగు బతుకున్న సావటకు నామె మెండటియువతులశృంగారముఁ జూచియుండెనో లెక్కలేదు. అరణ్యమునఁ గొంచెము దూర మేగుసరికి భీమ యంతయు మఱచి మరల శృంగారము నెఱుఁగఁ జొరమార్గముఁ బట్టుచుండెను. భీమకు శృంగారాలాసయు, సమాయకతియు మితిమీఱియుండుటచే నామె నిత్యము శృంగారప్రియలగు జానపదనాగరయువతీమగుల సహజానముననే మునిగియుండెడిది.

బాలసూర్యునివీతాంశుకము ధరించి సరళ యగుభీమ యెయ్యారముగ లింబాజీవతేలుగృహముప్రక్కనుండి పోవుచుండెను. లింబాజీ కేకమాత్రపుత్రిక యగు „ సుభీ ” దానిచెంతనే నిలిచి దానివిలోలవర్తనముఁ గాంచుచుండెను. సరళభీమ యామెను దనకుఁ దగినశిక్షకురాలిగ భావించి చాలప్రసన్నుతిఁ గాంచెను. మొదట నామె సుభీకోమలచరణముల స్పృశించెను. దాన సుభీకఁగూడ నానంద మొదవెను. ఆమె మిగుల సంతసముతో భీమకు సవర్యసేయ మొదలిడెను. భీమయు



సుభీతో నెయ్యముఁ బెంపొందింపసాగెను. తుదకు భీమ సుభీకౌనునఁ గరములుంచెను. ప్రజాసమునసుభీవలనఁదనకుఁజాలశృంగారశిక్ష లభింపఁగలదని భావించి భీమ తనకరములతో నామె నింకను జేరఁదీసికొనియెను. భీమకుఁ దనయానందావేశమున సుభీ తత్తరపడుటకూడ తెలియలేదు. సుభీని బొందుటచే భీమ కమితానందముకలిగి యామె నెచ్చట నుంచఁదగునో, యెచ్చట నుంచఁదగదో యామెకుఁ దెలియక తుదకు సుభీని దళగర్భమున నిడికొనియెను.

కొలఁదిసేపటిలోనే గ్రామమందంతటను భీమసుడిగుండమునఁ డి సుభీ మునిగిపోయె నని కోలాహలము నిండెను. ఎల్లరు వలలు మున్నగుసాధనములఁ దీసికొని నదివంకకుఁ బరువిడిరి. తమతమశౌర్యములఁ బ్రకటింప వివిధోపాయములఁ గావించిరి. తేపలపై నెక్కి వెదకువారు సుభీ నిర్లక్ష్యత్వము నిచ్చవచ్చినట్లు నిందింపసాగిరి. ఆమె నెవఁకిఁ దోచినరీతి వారాడిరి. పాపము పటే లొకమూలఁ గూరుచుండి యేడ్చుచుండెను. అతనినిఁ జాలమంది చుట్టి నిలిచి పిల్లవిషయమున నేమియు శ్రద్ధవహింపక యిచ్చవచ్చినట్లు తిరుగనిచ్చు నని యతని నిందింపఁ దొడగిరి. మున్నిపోయినబాలికనుదీయు ప్రయత్నముల నెవ్వరుఁ జేయుటలేదుకాని, తమతమబుద్ధిశౌర్యముల నందఱును గొప్పగ వర్ణించుచుండిరి. ఆగుంపున నొకశేషశ్శాలియగు యువకుఁడు వారినినోదవర్తనముఁ జూచుచుండెను. బాలికను దీయుట కెవ్వరికిని సాహసములేకుండటఁ గాంచి సహింపక యాతఁడు ముందునకు వచ్చి యిట్లనెను. “ఇట్టితర్కవిత్కరముల కిది సమయము కాదు. ఎల్లో శీఘ్రముగ బాలికను దీయుటకు యత్నింపవలయును. లేకున్నఁ గొలఁదిసేపటిలో నామెప్రాణములు వోవును. మీచేఁ గాకున్నచో నామె

యొచ్చట మునిగినదో, యాస్థలము నాకు జూపుడు. నే నామెను వెంటనే తీసినై తును "

అని పలికి యావీరవతుడు పటేలుగృహమునుండి వెలుపలికి బోవుచుండెను. ఇంతలో లింబాజీయుఁ దక్కినజను లనేకులును, " శ్రీశినాజీమహారాజునకు జయము " అని యాఱచిరి. సుభీచీదీక్షు టకై పోవుయువకుఁడు నడుమనే యాగెను. అతఁడు విస్మితుఁడై చూచుసరి కొకబలిష్ఠుఁ డగు మహారాష్ట్రుఁ డొక కేలఁ గత్తి నూని రెండవచేత సుభీ కవలంబ మొసంగి మందహాస మొనర్చుచు వచ్చు చుండెను. అతనివస్త్రము లన్నియుఁ దడిసియుండుటచేఁ గండలు దేఱిన జిగిబిగి యొడలంతయు బాగుగఁ గన్పట్టుచుండెను. తరుసులఁ జిమ్ముచుతనివెడఁచకన్ను లమిలిమిగుఘాతదయు వహించుచుండెను. గడ్డ మువలన నతనిప్రవాహ ముఖగాంధీర్య మింకను బొంపొందెను. అతని విశాలలలాటము నిస్తులబుద్ధిశాలితఁ బ్రకటించుచుండెను. " ఇంతక ప్తమోర్చి యింతదూరమునఁ బ్రవాసమొనరించుటకు నాకు సాఫల్య ము లభించెను. నాకు సాక్షాత్పరమేశ్వరునిదర్శన మయ్యెను. " అని యాయువకుఁడు భావించెను. ఈవిచారమున నతఁ డానందపులకి తుండై యొక్కయురకను ముందువ కేగెను. అతఁడతఁడభక్తిభావమున నాయువకుఁడు శివాజీచాదములఁ బడెను. అంతటిభక్తిభావము శ్రేష్ఠ స్థపరమాత్మచాదములఁ బట్టుతరి నర్జునునకైనఁ గలిగియుండదు. మహా వీరత్థింకరుఁడు నెండన మాచరించునపుడు శ్రేణికమహారాజునకుఁ గూడఁ బుట్టియుండదు. బోధివృక్షతలమున భగవానుఁడగు గౌతమ బుద్ధునిచరణసేవ సలుపునెడ శోకసార్వభౌమునకుఁ గూడ నుదయించుచుండదు.

అపరిచితనేషు, నపరిచితభాషు, నపరిచితముప్రయుఁ గల



యొకతరుణుఁ డింతభక్తితోఁ దనపదములఁ బడుటఁ జూచి శివాజీ కడు విస్మితుఁ డయ్యెను. అతనిహృదయమున నొకయపూర్వభావముదయించెను. అతఁడు గడ్గదస్వరమున నిట్లనెను.

“ఓయపరిచితయువకుడా! మన మొక్కభారతమాతపుత్రులమే. జగజ్జీవని భవాని యగు, భారతమాతకుఁ దనపుత్రులందఱు సమానులే. అట్టియెడ నాపదములఁ బడనేల! లేమ్ము. నన్నాలింగ నము సేసికొనుము.”

ఇట్లు పలుకుచు శివాజీ రెండుచేతులతోఁ బట్టి యాయువకుని లేవనెత్తుచుండెను. అతఁడును దననయనములన్నవాబొప్పములఁ దుడిచికొనుచు, సూర్యునివలెఁ దీక్ష్ణముఁ, జంబునివలెశీతలమును, నగ్నివలెఁ జేజోభరితము; జలమువలె నిర్మలము, వజ్రమువలె గఠోరముఁ, గునుమమువలె సుకుమారము నగు శివాజీరూపమువంకఁ జూచుచు వినయపూర్వకముగ నిట్లనియె.

“మహాత్మా! భవత్స్పృహసాధిలాషనే నేను బుందేలఖండమునుండి యింతదాసుక నేతెంచితిని. ఇన్నిదినములప్రయత్నమునకు నేఁడు నాకు ఫలము లభించినది. నేను మహిమభూపతి చంపతరాయఁ కుమారుఁడను, ఛత్రసాలుఁడను. నాదేశము ముసల్మానులవశమైనది. అచ్చటప్రజలు వారియుపస్థవములకు నన్యాయములకుఁ జాలకటకటపడియున్నారు. నేను నాదేశమును స్వతంత్ర మొనరింపఁగోరుచున్నాను. ఈవిషయమునఁ దమయొద్దనుండి గురూవదేశముఁ బదయఁగోరుచున్నాను. తమసదుపదేశమును వేదవచనమువలెఁ బవిత్రముగ నెంచి తదనుసారమే కార్య మొనరించెదను. తమరు గురువులు. నేను శిష్యుఁడను. గురువులకుఁ జరణసేవ యొనర్చుట శిష్యులపరమధర్మము. కావుననే తమచరణములఁ దాఁకితిని. అనుగ్రహించి నన్న

భవచ్ఛిష్యునిగఁ జేసికొని, నాయొనర్చునేన నంగీరింపుడు. సాధ్యును  
గునేని నన్నఁ గొంతకాలము తమనేనయం దుండనిండు. తమయను  
దినకార్య వ్రయత్నాదికముఁ గొంతకాలమువఱకుఁ జూచి శిక్షఁ బొందు  
నవకాశము నా కొసంగుడు. ఇవ్విధమునఁ దను రెన్నఁడు నన్నఁ  
దమకడ శిష్యశ్వమున కర్హునిగ నంగీకరింతురో యానాఁడు గుహాప  
దేశ మొనరించి శిష్యునిగఁ జేసికొని నాకరముల బుంతేలఖండము  
స్వతంత్రము కావింపఁబడున ట్లాశీర్వాదము నొసంగుడు. ”

శివాజీనేత్రములనుండి ప్రేమబాష్పములు ప్రవహింపఁజొచ్చి  
ననుభీభుజముపైనుండి హస్తము నెత్తి యది ఛత్రిసాలునిభుజ  
ముపై నది ప్రేమపూర్వకముగ నిట్లు నుడివెను.

“ మాతృభూమి కింతహృదయపూర్వకముగ నేవఁజేయు  
ధన్యుడ వగు నోయువకుఁడా ! మహారాష్ట్రదేశమున నేను నీకు స్వా  
గత మొసంగుచున్నాను. నాయుద్దేశములను గార్యములను నన్నఁ  
బోలినయొకమిత్రునిఁ బొందుటచే నాకవర్ణ్యునుగు నానందము ప్రాప్తిం  
చుచి. నీవించుకతడ విచ్చటనే యుండుము. నే నీబాలిక నామెజన  
కుని కప్పించి యిట నేతెంతును. అపుడు నేను శాంతముగ రహస్య  
మున నీతో సంభాషించెదను. ”

ఇట్లు పలికి శివాజీ లింబాజీపటేలుకడ కేగి నుభీ నతని కప్ప  
గించి యిట్లనెఁ—“ కొనుము. ఇదే నీకన్నియ వచ్చినది. ఈమెకు  
నిర్లక్ష్యత హెచ్చు. ఆహమమనగరపు చాందబీబీవలెఁ గత్తిఁ ద్రిప్పు  
టలో నీమె వెనుదీయునదికాదు. ఢిల్లీపాదుషాసరనారు లిరువురు దిలేర్  
ఖాన్ జయసింహులు గొప్పసైన్యముతో మహారాష్ట్రదేశముపై దాడి  
వచ్చుచున్నారు. ఆసమయమున నీ వధమమొకవందమందితరుణవీ  
రులఁ గొని యరుణకేతవతలమున కేతేరవలయును. ”



పటే—మహారాజా! మాగ్రామమునఁ గత్తిబట్టినేర్చినవా రందఱు భవదాక్షానుసారము నేనయ్యెనర్ప సంసిద్ధులు. దేవరవారిముఖమునుండి వెలువడిన ప్రతిశబ్దమును జగదంబ యగు భవానినోటి నుండియే వెలువడినదని మామెల్లర వృథవిశ్వాసము. మనుజునియొజ్జ నుల్లంఘింపవచ్చుఁగాని భగవతియొజ్జ నుల్లంఘింప నెవరితరము? మహారాజా! నయనేసి తడిసినవస్త్రములవీడి యీ పొడివస్త్రములధరింపుఁడు.”

శివాజీ యేనుయుఁ బలుకక తనతడివలువలఁ దొలఁగించి పటే లొసంగిన వలువలఁదాల్చెను. పిదప లింబాజీపటేలు కడు సంతసమున నిట్లనియె.

“ఏలిక ధనహీనులకు ధనము, దిక్కులేనివానికి దిక్కు, దుష్టశిక్షకులు, గోబ్రాహ్మణప్రతిపాలకులు” — అని జనులాడునది యెంతయు యథార్థము. దేవరపవిత్రపదకమలములు నాయీకుటీరము మెట్టుటచే నే నెంతయు ధన్యుఁడను. దేవర కాతిధ్య మొసంగి నాయెంటఁ గల సామూహ్యభోజ్యముల దేవః సేవయం దుపస్థితములఁజేయు మహాభాగ్యము నాకు లభింపఁగలదా?

శివాజీ సాధిచూసెనుగ నిట్లు పలికెను:—“నేను నీవాఁడను. సమస్తమహాగ్రాస్త్యమునకు నట్లే. నేను మీమాటల నెప్పుడు తిరస్కరింపఁజాలుదును? కొన్ని యావశ్యకములగు మహద్విషయములఁ జర్చించుటకై యీబుందేలయువకునితో నేగవలయును. రెండుజాములు కాకుండఁగనే రాఁగల్గును. అపుడు నీకోర్కె సెల్లించి నీయింట భుజింతును.”

సర్వజనులయభివందములను స్వీకరించుచు శివాజీ యటనుండి బయలుదేరించుండఁ బటే లిట్లు పలికెను:—దేవా! ఆబుందేలయువకుడు నిన్న సాయంకాలముననే యిట కేరెంచియుండెను. అతఁడు

తన మధుఁ భావలవలనను బనిత్రవ ర్తనమువలనను మా కెల్లరకుఁ జాల  
ప్రేమాస్పదుఁ డయ్యెను. “ శివాజీమహారాజుదర్శన మెట్టిది ? పలు  
కెట్టిది ? వారిదర్శనము సర్వసుఖ భాగమునా ? కావా ? స్వాతంత్ర్య  
ప్రాప్తికై వారు మొదట నే మొనర్చిరి ? వారియుద్ధప్రీతికియై యెట్టిది !  
ఏయాయుధములను వా రుపయోగింతురు ! ” మున్నగు బహువిధప్ర  
శ్నముల నాతఁడు వచ్చుటతోడనే మ మ్మడిగెను. మహారాజుదర్శనో  
త్కంఠచే నతనికి రాత్రి యంతయుఁ గన్న మూతవడదయ్యె. నేన  
తనిఁ గొని దేవరసేవయం దుపస్థితుఁడనుగా సిద్ధపడితిని. కాని సుభీ  
షీటఁ బడుటచే నాఁగిపోవలసినచ్చెను. దేవరకృపనలన సుభీషాణ  
ములు దక్కెను. ఆబుందేలయువకున కప్రయత్నముగ మహారాజుద  
ర్శనమును లభించెను. ”

ఆవల మరల శివాజీదయజయకార మయ్యెను. జయజయకా  
రము ప్రతిధ్వనింపకపూర్వమే యతఁడు ఛత్రసాలునిఁ దనవె టఁ గొని  
యటనుండి వెడలిపోయెను. ఒకనినోది, యాబుందేలయువకునితోఁ  
గూడ మహారాజు, చూచుచుండఁగనే యంతర్హితుఁడయ్యె నని చె  
ప్పెను. ఎల్లరు గ్రామస్థులుఁ గను గంభీరముద్రఁ దాల్చి భవానిసద  
యనహాయమువలన మహారాజు తా నేమి కోరిన నది యొనరింపఁగలఁ  
డని వలుకుచుఁ దమతమ యిండ్ల శ్రేణిరి.

శివాజీమహారాజు ఛత్రసాలుని వెంటఁగొని స్వతంత్రితావిష  
యికములగు ప్రసంగములఁ గావించుచు భీమావదియొడ్డున కేగి యట  
నుండి యానదీతీరము వెంటడి చాలదూరముపోయి తుద కొక యెత్తె  
నప్రదేశముకడఁ జేరుకొనెను. దూరమునుండి యాతావుఁ గాంచినచో  
నట మనుజువాసముండవచ్చు ననునూహకూడఁ గలుగదు. శివాజీ  
యొక పెద్దశిలకడకుఁ బోయి “ ఏసాజీ ” యని బిగ్గరిగఁ బలుకుటతో



డనే “మహారాజా” యని వినఁబడెను. ఆశిలబ్రద్దలై లోనికేగుట కొకచక్కనిమార్గ మేర్పడెను. ఛత్రసాలుఁడుకూ జాల విస్మయము గలిగెను. కాని యాతఁ డేమియుఁ బలుకక శివాజీ వెన్నెచ్చ నాగుహఁ జొచ్చెను. కొంచెముదూర మేగుసరి కొకసభామంటపము కానవచ్చెను. అచ్చట గాలియు బాగుగఁ దగులుచుండెను. వెలుఁగునకుఁ గొదువలేకుండెను. భూమిగర్భమున డాగియున్న యింతటిగొప్పమంటపముఁ గాంచ ఛత్రసాలునివిస్మయమునకు మేరలేకుండెను.

ఛత్రసాలునిమనఃస్థితి గ్రహించుటకు మహారాష్ట్రదేశమునంతను దనపలుకుపై నాడించుజాణయగు శివాజీకి విలంబమేల యగు ? అతఁడు తత్క్షణమే ఛత్రసాలునితో నిట్లనెను.

“ఛత్రసాలా ! ఈదివ్యమంటపముఁ జూడ నీకు గడునాశ్చర్యము గలుగుచున్నదికాబోలు. కాని యిట్టిగుప్తస్థలములును గుప్తమార్గములును, స్వాతంత్ర్యకార్యముల నెంతయుపకరించునో నీకుఁ దెలిసినపుడు నీయాశ్చర్య మినుమడించును. మహారాష్ట్రమందలిమహాశులు సన్న్యాసులు నిచటివారికి సమత్వతత్త్వమును బాగుగ బోధించిరి. కాని స్వాతంత్ర్యమునకై పోరునల్పువారు చాలతక్కువకుండి యేర్పడిరి. శూరులు చతురులు, రాజనీతిజ్ఞులు నగుమహారాష్ట్రీలు బహుమినీరాజ్యసేవామగునై యుండిరి. కావున మొట్టమొదట నరుణకేతనతలమునఁ గూడినవారు రాజకీయవిషయముల యు ద్ఙ్ఘరి, నపరిచితులు నై యుండిరి. మహానుభావుఁడగు రామదాసస్వామి కర్మమార్గోపదేశ మొనరించి, చాలమంది శరుణవయస్కుల నరుణకేతనముక్తిందఁ గూర్చెను. మహారాష్ట్రమందంతటను బతాళిలకు మాటుగఁ గృపాణములే కన్పింపఁవొడఁగినవి. వానిని విజృంభింపఁజేసి పారహరమహాదేవశబ్దములు వినఁబడసాగెను. కాని యాను

భవము గలమేచ్ఛసైన్యమునెదుట మేము నిలువజాల మని యెంచి  
యెడరు వేచి రహస్యాక్రమణమునేయ మొనరికితిమి. నామహాకావ్య  
సూరులు లెక్కకుఁ జాలకొలఁదిమందియే యైనను బ్రబలమగు బీజా  
పురపుసైన్యమునై నదచున రహస్యాక్రమణము సల్పి నిత్యము జయ  
ముఁ గాంచుచుండెడివారు. ఇట్టియాకస్మికరహస్యధాటిసమయమున  
సక్తియుండట కిట్టి గుప్తస్థానములు బాగుగ నుపకరించును. గుప్తస్థా  
నములం దక్కడక్కడ దాసులుగూడ నేర్పడియున్నవి. కావున నేడు  
మహాకావ్య లేస్థానమున ముయిరో యెవరికిని జాడ తెలియకు.  
వారు రేపే యాతావునుండి నాల్గయిదుయోడసమాలదూరమున గుప్త  
టనో తేలుదురు. తఱచు మేము రెండుమూడుగుప్తధాతులు గావించి  
శత్రుల నిర్ధకులఁ గావించి చాలఁగ భోజ్యపదార్థములను, దుపాకి  
గుండ్లను మందును గొల్లఁగొట్టినవస్తువులఁ గొని కొలఁదిసేపటిలోనే  
యిట్టియొకగుప్తస్థానమున సంతర్థావమై పోవుచుందుము. కావున నే  
మాకేమియు నష్టము గలుగదు. శత్రువులుమాత్రము సంకటమునఁ  
బడిపోవుదురు. ఛత్రసాలా! నీ కిప్పు డిట్టిగుప్తస్థానములయుపయోగ  
ము తెలిసినదా! రాజాస్థానమందలిరాజపుత్రులు బుందేలఖండమందలి  
బుందేలురు, గొప్పవీరులు రణప్రియులు నగుదురు. కాని వారు బలా  
బలములను సమయాసమయములను భావింపజాలరు. గుట్టుమట్ల నె  
ఱుగరు. వారు తిన్నగఁబోయి పగతుర నాక్రమింతురు. తఱచుగ  
స్వనాశనమునకే కారణభూతు లగుదురు. కాని గుప్తధాతు లొనరిం  
చుదనుకఁ బ్రబలశత్రువులొంగఁడు.”

అప్పుడు జేకాగ్రిమనస్కుడై యశనిమాట లన్నియు  
విచారించి. అతనిచేతని బట్టుకొని శివాజీ యిట్లనెను:—

“రమ్ము. మన మాకడఁ గూరుచుండము. ఈతావుననే



నునసంభాషణము జరుగు నని నేను మొదటనే నిశ్చయించుకొంటిని. నేను లింగాజీవతేలుగృహమునకు నిష్టేతుకముగ రాలేదు. అచ్చట నీతోసమానేశ మగు నని నే ననుకొనుచుంటిని. ”

శివాజీవంకకు భక్త్యాశ్చర్యములతోఁ జూచుచు ఛత్రసాలుఁ డిట్లనెను:—“ మహారాజా! తమసందర్శనమునకై నే నిటకు వచ్చు చుండుట తమ కెట్లు తెలిసెను? విశేషించి, త మ్మనోన్వేషించుకొనుచు నేసిగ్రామముననే చేరుదు నని తమ కెట్లు తెలిసెను! ఈస్థానముననే తమరు నాతో సుభాషింపుదు రని యెట్లు నిశ్చయించితిరి!

ఛత్రసాలునిప్రశ్న కుత్తర మీయకయే శివాజీ “ ఏసాజీ! ఒకసారి యిటురమ్మా. ” అని పిలిచెను.

వెంటనే యేసాజీ వచ్చి శివాజీయెదుట నిలునఁబడెను. అపుడు శివాజీ ఛత్రసాలునితో నిట్లనెను:—“ ఛత్రసాలా! నీ వితని నెవ్వ డైన నెచటనైనఁ జూచి యుంటివా! ”

ఛత్రసాలుఁ డేసాజీ వావాదమస్తకముఁ దిలకించి యిట్లు చెప్పెను. “ లేకు, మహారాజా! నే నితనిఁ జూచుటకు నేడే మొద టిసారి. ”

అటుపై శివాజీ నవ్వుచు నిట్లనెను:—రాజధానియందు ఢిల్లీన నవిడిచువఱకును రాజస్థానమందలిరాజపుత్రులకు శత్రులవృత్తియే తెలియును. శత్రుసేన రాజప్రాసాదమునఁ బ్రవేశించువఱకు బుందే లఖండముదిలిగాజన్యులకు శత్రువులు తమదేశము స్వాధీనపఱచుకొని నాశనముచేసిరనికూడఁ దెలియదు. దీనికి ముఖ్యకారణ మేమనఁగ, శత్రువృత్తాంతముఁ దెలిసికొనుటకు బుందేలురు రాజపుత్రులు నెట్టి యుపాయములనా సలువరు. శత్రుకిరీటముల గుప్తరూపమునఁ జొచ్చి తిద్మృత్యుంతములను పొంగోపొంగముగఁ దెలిసికొనుట వారికిఁ దెలి

యదో లేక యది యనుచితమనియుఁ బ్రతీకీర్తన మనియు వారు భావించు  
తురో కాని యిది గొప్పలోటు. లేక ప్రమాదము. ఛత్రసాలా !  
అసంఖ్యాకులగు నాగూఢచారులలో నేనాజీ యొకఁడు. నే నితని  
దేవగఢవృత్తాంతముఁ గొనిరమ్మని పంపితిని. దేవగఢమును జయించి  
సైన్యము ఢిల్లీకి మరలివతోడనే యితఁడుగూడ మరలిరాసాగెను. నీవు  
దేవగఢమునుండి బయలుదేలుసరి కీతఁడుగూడ వేసము మార్చి నీవెం  
టఁబ్రయాణమయ్యెను. మార్గమధ్యమునఁగూడ నీతఁ డెన్నియోసా  
రులు వేసము మార్చికొనెను. అప్పటప్పటికి వివిధరూపములతో నా  
జాడ నీకెఱింగించినదిగూడ నితఁడే. ”

ఇప్పుడు ఛత్రసాలునికన్నులు విడిచి. దేవగఢమునుండి బయ  
లుదేలుసమయమున నేనాజీనిబోలు నొకమనుజునితోఁ దనకు సంఘా  
వణ జరిగినట్లు, జ్ఞప్తికి వచ్చెను. పిదప నతఁ డేనాజీయే యని గ్రహిం  
చెను. ఇతఁ డానాఁగినయెల్లతావులందును సకలవిధసౌకర్యములు నేల  
కలిగినవో యతనికిఁ దెలిసెను. శివాజీనంకకుఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకదృ  
ష్టులఁ జూచుచు నతఁ డిట్లు పలికెను:—

“ మహానుభావా ! తమచాతుర్యము రాజనీతిజ్ఞతయు నవ్వనీ  
యములు. నిన్నసంధ్యాకాలమున నేనాజీయే నన్నుఁ గొనివచ్చి నన్ను  
లింబాజీపటేలుగృహముకడ నిలిపె నని నాకు బాగుగఁ దెలిసినది.  
నేను చాలగుప్తముగ యాత్ర నల్పుచుంటిని. ఐనను గుప్తచరునివలన  
దేవర నాజాడఁ దెలిసికొంటిరి. అతనిసాయముననే తమరు నన్నుఁ  
దమపాదసాన్నిధ్యమునకుఁ బిలిపించి నాకపరిమితోపకార మొనరించి  
తిరి.

శివాజీ గంభీరభావమున నిట్లు పలికెను:—“ ఛత్రసాలా ! నేను  
కేవలము నాకర్తవ్యమును నిర్వహించితిని. అనేకకష్టములసహించుచు



గఠోరమగు ప్రవాసశ్రమ మనుభవించుచు, సలంఘ్యమగు వింధ్యా  
 ద్రిని లంఘించుచు, దుస్తరమగు నర్మదానదినిఁ దరించుచు బుందేల  
 ఖండమువంటి దూరదేశమునుండి కేవలపరోపకారతత్పరుడై యొక  
 యువకుఁడు నాకడ కరుదెంచుచున్నాఁ డని వినినపుడు నేనూరక కూరు  
 చుండి నీకేమియు సౌకర్యము నలుపకున్నచోఁ బరమేశ్వరునియెదుట  
 నేను గొప్పయవరాధి నగుదును. నేను స్వయముగ నేతెంచి నిన్నుఁ  
 గలిసికొనుటయే యుక్తమైయుండెను. కాని నీవు దేవగఢమునుండి  
 బయలుదేలుతరిని నీయద్దేశమేమో నాకుఁ దెలియదు. నాకు నీయు  
 ద్దేశము తెలిసినప్పుడు నీవు కడు త్వరితముగఁ బయనముసేయుదుం  
 టివి. కానిఁ జేయునది లేక నిన్నుఁ గలిసికొనుట కీష్టము నిష్క్రమింప  
 వలసివచ్చెను. ”

అట్లుపై శివాజీ యిండుకతడ పూరకుండెను. సరోజమరంద  
 మునుగోలుభ్రమరరాజముమాడ్కి ఛత్రసాలునిదృష్టి తదేకలగ్నమై  
 శివాజీముఖమున నిలిచియుండెను. శివాజీముఖకమలమునుండి యువ  
 దేశామృత మెప్పుడు వెలువడునో తదానందము నే నెప్పుడు కనఁగల్గు  
 మనో యని యతఁడు యోజించుచుండెను. కొంచెముసేపు విచా  
 రించి యిట్లు శివాజీ పల్కెను:—

“ ఛత్రసాలా ! బుందేలఖండమునుండి యువనులఁ దోలు  
 లకు నేటిదనుక ననేకయత్నములు జరిగియున్న వనియు, గాని పర  
 స్పరద్వేషనైరామలచేతనే నేటివఱకు సాఫల్యము లభింపలే దనియు  
 వినుచున్నాము. ఇది యథార్థమగునా ! బుందేలఖండమందలియాంత  
 తికష్ఠితిగతులు నీకు బాగుగఁ దెలిసియుండును. కావుననే నిన్నుడుగు  
 చుంటిని. బుందేలఖండపురాజులు సరదారులు నటచుండి యువనులఁ

“అయ్యోయ్యో! మౌనమత్యముతోఁ బ్రయత్నములు సలుప రనుట  
అత్యుచితము కాదా!”

అతనిసాలుఁడు మిగుల ఇచ్చందై యిట్లు పలికె : — మహా  
రాజా! బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యయత్నమున నేటివఱకు జనులకు  
సంపూర్ణమగు విఫలతయే కలుగుచుండెను. కావుననే నేను దేవరవా  
రిసాన్నిధ్యమున నుపస్థితుఁడఁ గావలసివచ్చెను. బుందేలఖండముపై  
నుండి యవనులస్వామిత్యము తప్పక తొలఁగిపోవు నని మాతండ్రి  
గారి కత్యంతవిశ్వాస ముండెడిది. వారియందు గొప్పసాహసము,  
నసాధారణమగు ధైర్యము, సతులితమగు యౌత్రిము నుండెడివి. కాని  
యీయన్యోన్యకలహకారణముననే వారిరాజ్యము వోయెను. ప్రాణ  
ములు వోయెను. తుదకు బ్రాణములకన్నఁ బ్రయతరమగు నుదా  
త్తాశయము నప్తమైపోయెను. అసహనమున శాశ్వతనిద్ర వారికిఁ బ్రా  
ప్తించుకాలమున వారికన్నులు విడిసవి. వారినేర యంతయు మాసి  
పోయి రాజ్యము యవనులకు వశమైపోయి వారై హింసావాదము పీడి  
స్వగ్లోకయాత్రోన్ముఖు లయిన సమయమునఁ దమవిఫలతకు హేతువు  
వారికిఁ దెలిసెను. అసమయముననే వారు నన్నిటకు వచ్చి తమకడ  
గురుమంత్రోపదేశముఁ బొంద నాజ్ఞాపించిరి. వారియానతిఁ బూ  
లించుటకై వారియుదారాశయము నెఱవేర్చుటకై బుందేలఖండమును  
యవనులకతొరముష్టినుండి విడిపించుటకై నే నిపుడు తమసన్నిధి నుప  
స్థితుఁడ నైతిని. తమరు దయతో నాకు యోగ్యమంత్రోపదేశముఁ  
గావింపుఁడు. స్వాతంత్ర్యసంపాదనకు సులభతమమ్మామును దమకు  
నాకెఱింగించి స్వాతంత్ర్యముగొటకు పోకుటకు నాకు దివ్యశక్తికలుగు  
నట్లు శీర్షింపుఁడు.

శివా—(సన్నహముగ) ఉరార్తమగు భూతదయాశిత్రము



నెదుట నిల్చికొని, యేమనుజుఁడు స్వదేశోద్ధరణమునకై హృదయపూర్వకముగ యత్నము సలుపునో, యాతనిచూర్గ ముజ్జ్వలబంధుప్రేమ తేజోవిలసితమై యొప్పును. నీతిన్యాయ శమతా దేవతలు మంగళగా నమునేయుచు నతని వెన్నంటి తిరుగుదురు. బంధుప్రేమ మనుదివ్య జ్యోతిని గేల బూని యాత్మోన్నతి యతనికి మార్గముఁ జూపుచుండును. భౌదార్యము, మాధుర్యము, సత్యప్రతిజ్ఞయు నతనికి వింజామరలు పీచుచుండును. దక్షతయుఁ దత్పరతయు నాతనిమార్గము నిష్కలటకముగ, సుగమముగ నొనరించును. ప్రసన్నతయు, సరళతయు నతనిచూనసము నుత్సాహభరితముఁ గావించును. సంపన్నతయు, నీతోగతయు, నిర్వ్యసనతయు, నతనిసంపాదితమును గాపాడుచుండును. ఈవిధమున స్వతంత్రితాదేవి పరివారమంతయు నతనికి సాయమొనర్చును. కాచిచో నావంటిపామరునివలన నేమి కాఁగలుగును ! ఛత్రసాలా ! నేనును నీవలె స్వతంత్రితాదేవి కొకభక్తుఁడను. ఇంతకు మించి నేను నీ కేమి చెప్పఁగలుగుదును !

ఛత్ర—(గంభీరముగ) మహారాజా ! తమ రిల్లు పలుకవలదు. తమయందు గొప్పసామర్థ్య మున్నది. తమయధికార మత్యధికము. నమస్తభారతవర్షమునను యథార్థస్వాతంత్ర్యజ్ఞానము మొట్టమొదటఁ దమకే లభించినది. మత మనుసరిగుండమునఁ దిరుగుమహారాష్ట్రలను ప్రథమమునఁ దమరే స్వదేశప్రేమవంకకు సంధించిరి. భారతవర్షమున స్వాతంత్ర్యబీజారోపణముఁ దొలుదొల్తఁ దమరే కావించితిరి. చైతన్యశూన్య మగుచుండు భారతవర్షపౌరుషమున మున్నుండు సుధావర్షముఁ గురిపించినది తమరే. భారతవర్షభావిస్వాతంత్ర్యమున కాది గురువులు తమరే. స్వతంత్రితాదేవీమందిరముఁ జేరిగోరు నావంటి

యల్పజ్ఞులకుఁ దమయుపదేశానుసారముగ నడచుట మొట్టమొదటికర్తవ్యము.

శివాజీయాసమయమున నెవ్వయో విచారములందు మగ్నుడై యుండెను. ఛత్రసాలుఁడు మాటాడకుండ నాతనివంకకే చూచుచుండెను.

చాలనే పట్ల విచారమగ్నుడై యుండి శివాజీ యిట్లనెను:—  
ఛత్రసాలా ! బుందేలఖండపరిస్థితియు మహారాష్ట్రపరిస్థితియు నొక్కట కాదు. ఏప్రయత్నములవలన మహారాష్ట్రదేశమున స్వాతంత్ర్యము లభించినదో, కేవల మాప్రయత్నములవలననే బుందేలఖండమున స్వాతంత్ర్యము గలుగదు. దేశకాలపరిస్థితుల బాగుగఁ బరిశీలించిన పిమ్మట సరి యని తోచినమార్గము నవలంబించుట శ్రేయము. మహారాష్ట్రము చాలనాల్లనుండి స్వతంత్రముగనే యుండెను. ఏతన్ని వాసులు స్వరాజ్య స్వాతంత్ర్యసౌఖ్యముల మఱచియుండిలేదు. కావుననే వారిని స్వరాజ్యాభిముఖులఁ గావించుట కధికకాలము, నధికపరిశ్రమయుఁగూడ నావశ్యకములు కాలేదు. మహానుభావులగు రామదాసస్వామియుఁ గర్తవ్యదక్షులగు వారిశిష్యులును, బహుశత్రురములతిరిశయత్నము సలిపి కేవలదై వాయత్తులై నిస్సత్తులగు మహారాష్ట్రుల నుపదేశామృతముఁ జిలికి తేజస్వులుగను నెబలులుగను, స్వావలంబులుగను గావించిరి. అభిముఖులఁ గావించుటకుఁ గాలపరిశ్రమాధిక్య మావశ్యకము కాకున్నను నిస్సత్తులగుటచే మహారాష్ట్రులస్వాతంత్ర్యమునకుఁ బునాది సిద్ధమగుటకుఁ జాలకాలము పట్టెను. కాని బుందేలఖండపరిస్థితి యిట్టిది కాదు. బుందేలఖండము నేడు యవనులయధికారముననే యున్నది. కాని యచటిస్వరాజ్యస్వాతంత్ర్య స్వావలంబనములకు గౌరవాన్ని లేవగు నరేహాసము కలదు. బుందేలురు



స్వరాజ్యస్వరూపమును మఱచిపోయియే యుండినను, వారికి న్వతం  
త్రతాశబ్ద మపరిచితముగనే కన్నట్టినను మధురస్వతంత్రతాఫలముల  
స్వాదముమాత్రము వారిప్పటికి 'మఱచియుండరు. కావున జా రేఫ  
లముల నాకొంక్షించుచున్నారో యీఫలములు స్వరాజ్యవృక్షము  
ననే యుండు నని వారి కొకసారి విశ్వాస మెవును కలుగునో యపుడు  
బుండేలఖండస్వాతంత్ర్యమునకు డిట్టమగు వునాది సిద్ధమయ్యె నని  
యెంచవచ్చును. బుండేలఖండప్రజ మిక్కిలి తక్కువకాలమునఁ గను  
సులభముగ సిద్ధపఱువఁబడఁగలదు. ఇదికాక యచ్చటిప్రజ మాండలి  
కనాయకులకు, సరిదారులకు నశమై యున్నది. అందఱు మాండలిక  
నాయకులు సరిదారులు ననో్యస్య మైక్యమందిన నచ్చటిప్రజయు విశ  
శమై వారికిఁ దోహదసంగవలసివచ్చును. ఛత్రసాలా ! నీవు బుండేల  
ఖండముఁ జేరుటతోడనే మొదట స్వాతంత్ర్యముఁ గావించి ద్వేషవి  
రోధబీజముల నాశనము కావింపుము. అభిమానులయెదుట నమ్రత  
వహించియు, బుద్ధిమంతులకు నచ్చఁజెప్పియు, నజ్ఞానుల కుపదేశ మొ  
సంగియు, మూర్ఖుల కానఁజూపియు, వారిమనములందు స్వాతంత్ర్యస  
హానుభూతిఁ గల్గింపుము. మనఃప్రకృతులు తఱచు భిన్నము లగుట  
వలన వ్యక్తిగతకలహము, వ్యక్తిగతద్వేషము, వ్యక్తిగతమాత్సర్యము  
నిరూపము కాఁజాలవు. ఐతను సాధ్యమగునంతవఱకు నీవు బుండేలు  
రనో్యస్యనైరభావముఁ, గలద్వేషమాత్సర్యములను మఱచి స్వాతం  
త్ర్యప్రియమైన సహాయ లగు మహాయ మొ రింపుము. ప్రధ  
మమున స్వాతంత్ర్యపతాకాతలమున బుండేలుర నెల్ల నొక్కచోఁ  
గూర్చి పిదప స్వాతంత్ర్యయుద్ధము నారంభింపుము. ”

ఉపదేశసుధాపాతరోమాంచితుడై ఛత్రసాలుఁ డిట్లు పలికె  
ను: — సహాత్మా ! మహాహృద్యముగ గాదు గావచ్చునో శ్రమ, దే

లఖండమునఁ బ్రాణనాథస్వామి జనులకు స్వాతంత్ర్యశిక్ష నొసంగుచుఁ  
దిరుగుచున్నారు. బుందేలఖండమునఁ బ్రాణనాథస్వామివచనములు  
రాజాజ్ఞానము హస్తాంతరములై యుండును. ఇదికాక దలవతిరాయ  
నామకుఁ డగుతేజస్వి యగు నొకరాజకుమారుఁడుగూడ నేతడాదేశ  
ముననే బుందేలఖండమునం దంతటఁ దిరుగుచున్నాఁడు. కావున బుం  
దేలఖండమున స్వాతంత్ర్యవిషయికమగు సన్నాహము చాలఁగ జరి  
గిన దని నేను వక్కాణింపఁగలను.

శివా—చత్రసాలా ! బుందేలఖండమున నింతటిసన్నాహమై  
యున్నచో నీవిక విగిలినకార్యము నెఱవేర్చుటకు నైశం బచటఁ  
జేకొనవలయును. అచ్చట శత్రుసంహారమునకై బుందేలఖండమున  
కమ్ము. స్వదేశముపైఁ గ్రమ్ముట సభిషేకమునాని రాజ్యమునాని  
తురుష్కులను ముగలులను విశ్వసించి వాల్చెనెట్లయును గావించు  
ము. అవి యశ్యాధికసంఖ్యాకములై నీపై ధాటిసల్పు నెఱవించు నామ  
వార్తనంపుము. నే నెల్లవిధముల నీకుఁ తోడుపడి వారల ధ్వంసమొ  
నరించెదను. నాతో వారు నైరముమొదలిడినసమయమున సాక్షాద్భ  
వానీమాతయే నాకు సాయమొనర్చుటచే నేను ముసల్మానుల మంత  
యు లెక్కఁగొననైతిని. గొప్పగొప్పయవసవీరులు నాతలఁచుచు  
టకై దర్బపూరితులై నాపై కేతేర, నేను వారి నెల్లర మడియించితిని.  
కాన నీ వేమియుఁ జింతసేయకుము. నీదేశమున కేగుము. సేనఁ గూ  
ర్చుము. యవనుల దేశమునుండి పాఠద్రోలుము. ఎల్లపుడును గేల  
విచ్చుకత్తిని చాల్చుము. పరమేశ్వరుఁడు నీన్నఁ గాపాడును. గోబ్రా  
హ్మణప్రతిపాలనము, వేదసంరక్షణము, సమస్తమున శౌచ్యచంద్రనము  
క్షత్రియులముఖ్యకర్తవ్యములు. ఏతత్కార్యము నివ్రాణములుగూడఁ  
బోయినను, నీవు సూర్యుఁడవలన భేదించుకొని స్వర్గముఁ జేరి య



చట నసారసౌఖ్యము నందుదువు. నీవు యుద్ధమున విజయివే యైనచో  
 బుందేలఖండిమున స్వరాజ్యము స్థాపితమగును. నీకీర్తి శాశ్వతమై  
 వెలుంగును. కావున స్వదేశమున కేగి మ్లేచ్ఛులతోఁ బోరునల్పుము. <sup>4</sup>  
 అవసరమైనచో బలీయ మగు శత్రుసేనపై గుప్తధాటి సల్పి తద్బల  
 ము గుండింపుము. విశ్వపనీయులగు బుందేలయువకుల మాటువేస  
 ములతో యవనులసమాచారముఁ గొనితేర నాజ్ఞాపింపుము. నీయం  
 తఃకరణమున బంధున్నహత్తెలమున వెలుంగు భూతదయాదీపిక నెల్ల  
 పుడు నుజ్జ్వలముగ నుంతుము. ఎంతవఱకు దాస్యనాశము కాకుండునో  
 యంతవఱకు దేశమున శాంతినుఖసద్భావములకుఁ బెంపుచేకుట దని  
 నమ్ముము. పవిత్రస్వరాజ్యధ్యేయమును సతతము నీయెట్టయెదుట  
 నుంచుకొనుము. బుందేలులు గొప్పవీరులు. వారియం దొక్కమాటు <sup>4</sup>  
 స్వరాజ్యప్రేమ ముదయించినచో వారు కృతాంతునివలె నితాం  
 తవిక్రమప్రదగ్ధునముఁ గావించి స్వరాజ్యస్థాపనముఁ గావించుకొం  
 దురు. ఛత్రసాలా ! మన మాజగన్నియమకుఁడగు పరమేశ్వరుని  
 సుతులమేకదా ! మన మన్యాయమునకుఁగాని దురాచరణమునకుఁ  
 గాని చేతఁ గృపాణముఁ బూసలేదు. స్వాధీనిధిఁ గావించుకొనుటకుఁ  
 గాని, బరులస్వాభావికాధికారములఁ దొంగిలించుటకుఁగాని, యనా  
 వశ్యకమగు రాజ్యతృష్ణను దృప్తిపఱచుకొనుటకుఁగాని మనము హస్త  
 మున శస్త్రముఁ దాల్చలేదు. ఈశ్వరుఁడు వాంఛించున్యాయము వేఱు <sup>4</sup>  
 మార్గములఁ గానవును వివశతచే మనమాయుధ మెత్తవలసివచ్చును.  
 మన మన్యాయశీలుఁడగుపరమేశ్వరుని తత్పరులమగు సేవకులము.  
 మనవంటిసేనకులను విజయులఁ గావించుట కేవల మాతనివశము.  
 నిష్ఠామిబుద్ధితో స్వకర్తవ్యములఁ బాలించుటయే మనపని. విజయుల  
 మగుట యాపరమేశ్వరు యధీనము. మన మేకాగ్రమఃస్కులమై యా

పరమేశ్వరుని కార్యము నిర్వహించ సంసిద్ధులమై చవు డాతఁడు మన యెడ సంతుష్టుఁడు కాకుండునా?

ఛత్ర—(గద్గదస్వరమున) మహారాజా! తమయువదేశామృత సేవనమున నామనమున నొకనూతనతేజస్సంచార మొదవుచున్నది. నానిరాశమగు మనసు బలిష్ఠమయినది. ఇతికర్తవ్యతావిమూఢమగు బుద్ధి ప్రోఢమయినది. తేజోవిహీనమగు నాత్మవిశ్వాసము తేజోమ యమైనది. సాధ్యమైనంతశీఘ్రముగ స్వదేశమున కేగి దానిని స్వచ్ఛం డముఁ గావించి నాసోదరుల డాస్యనరకమునుండి తొలగింపవలయు ననియే నే నిపుడు వాంఛించుచున్నాను. కాని తీనికిఁ బూర్వమొక సారి నేను ఢిల్లీకేగవలసియుండును. మహారాజా! జయసింహునకు నాపైఁ జాలప్రేమ కలదు. దేవగఢయుద్ధమున నేను ఢిల్లీశ్వరునిపక్ష మునఁ జోరాడితిని.

శివాజీ ఛత్రసాలునివంకకుఁ గడు నానందమునఁ జూచుచు నిట్లు పలికెను:—“ఢిల్లీశ్వరునితోఁ బోరుటకు నున్న నీ వాతని సేనాభ్యంతరస్థితుల నెఱింగితివి. చాల మంచివని చేసితివి.”

ఛత్ర—రాజాజయసింహుఁడు వతనిపై నికులుఁ తుడకు బహు దూర్ఘాన్ కోకాయు దేవగఢయుద్ధమున నామూలమున ఢిల్లీశ్వరుని పక్షమునకు జయము లభించె నని యంగీకరించిరి. కావున జయసిం హుఁడు నన్నొకసారి ఢిల్లీ కేగి సావ్యభామునిసందర్శింపవలయు నని కోరుచున్నాఁడు. నన్నఁగూర్చియు నాదేశముఁ గూర్చియుఁ బాదు షాతో నివేదించునట. అతఁడు నన్ను ఢిల్లీకి రమ్మలి చాల పట్టుపట్టెను. కాని యట్లు చేసినఁ జాలకాలము వ్యర్థమగు నని నే నెంచుచున్నాను. తమ రాజ్య యొసంగినచో నేను ఢిల్లీ కేగక వెంటనే బుఁదేలఖండ



ముఁ జేరి సాధ్యమగునంత త్వరితముగఁ బోరునల్పి నా దేశము స్వస్థము  
త్రముఁ గావించుకొనెదను.”

శివా—ధిల్లీ కేగుటఁ జాలకాలము వ్యర్థమగు నని నేను నంగీ  
కరింతును. కాని యంతిమోపాయమగు యుద్ధమునకు ముందుగ నీ  
వొకసారి ధిల్లీ కేగివచ్చినచో బుందేలు రందలు నింక యుద్ధము  
తప్ప వేఱుపాయము లేదని గ్రహింతురు. బుందేలఖండమున నల  
ములు, నీచులు, విలాసలోలురు నగు రాజులే యెక్కుడు మండికలరు.  
కాన సామోపాయము లన్నియు నెఱవేర్చినఁగాని వారు యుద్ధము  
నకుఁ గడంగరు. కావున ధిల్లీకేగి ముందుగనే ధిల్లీవతిచే లేదనిపించు  
కొనుట యుత్తమము. నీవు జయసింహుఁడు చెప్పినట్లు ధిల్లీకే బొమ్ము  
అచటఁ బాదుషా నీతో సరళముగ మాటయైన నాడఁడు. సరళమార్గ  
ముల ననుగమించుటచేఁ బాదుషా లెక్కఁగొనఁ డని బుందేలనృపతు  
లకు బోధపడినప్పుడు వా రంతిమమార్గమగు యుద్ధము నంగీకరింపక  
తప్పదు. ధిల్లీనుండి నీవు వెంటనే బుందేలఖండముఁ జేరుము. ఉపదే  
శించి, ప్రార్థించి యెట్లు సాధ్యమైన నట్లు జనుల నీపక్షమునకుఁ గొను  
ము. పిదపఁ బాదుషాతోఁ బోర సిద్ధపడుము. నీసామనస్యము, నీపవి  
త్రాశయము, నీనిస్సార్థశ్యాపారముఁ గాంచి బుందేలయువకులు నీ  
మాటఁ బాటింతురు. కొన్నిదినము లిచటనుండి నాకార్యప్రణాళికఁ  
జూతు నని చెప్పితివి. కాని పరిస్థితులనుబట్టి స్వాతంత్ర్యమార్గము  
మారుచుండును. కావున నీకు స్వాతంత్ర్యప్రేమకంటె మిన్న యగు  
వేటొకమార్గ ముండఁజాలదు. కావున నిచ్చటను నీవు వ్యర్థముగ సమ  
యముఁ గోల్పోవకుము. నీవీరాప్తమునుండి నాసాయముఁ గొని మన  
మిరువురముఁ గలిసి శత్రువులపై దాడివెడలినచో జనులు కీర్తిసంతను  
నాకే యూహించింతురు. దాన బుందేలఖండమున కంత లాభముండదు.

కావున నీవు స్వయముగ నీదేశమునకుఁ జోయి యుద్ధమునేయుము. కొలఁది కాలముననే మిత్రశత్రులు వచ్చి నిన్నుఁ గలియును. నీవు కీర్తిలక్ష్మినిఁ జేకొందువు. నీయశమాచంద్రాశ్కము విలసిల్లును.”

శివాజీ యుపదేశము విన ఛత్రసాలునిహృదయ మాశోత్సాహ భరితమై యాతనినేత్రములనుండి యానందాశ్రువు లొరుక్కడఁ జొరగెను. అతఁ డపారమగు భక్తితో శివాజీపాదములఁ బడెను. శివాజీ ప్రేమపూర్వకముగ నాతని నెత్తి కొనిలించుకొనెను. భరతవన్దనావ్రతంత్రేయిహాసమునఁ గల్యాణమయముగు నేతత్ప్రసంగము కడు మహత్వపూర్ణముగ నెంచఁబడును.

త్వరితముగ ఛత్రసాలుఁడు డక్షిణమునుండి వయనముయ్యెను. వెడలునపుడు శివాజీ యతనికిఁ బ్రేమపురస్కారముగ నొకఱ్ఱము నొసఁగెను. ఆఱ్ఱము తనకరమున నున్నంతకాలము స్వయముగ శివాజీ తనతో నున్నట్లు ఛత్రసాలుఁ డెంచుచుండెను.

ప్రచండమగు దేవగఢయాధ్యమున నొరంగజీబుఁకే జయము లభించెను. ఔరంగజీబు డక్షిణావధము నంతను దనవశము గావించు కొనఁగోరుచుండెను. తపిచ్ఛాళరెవూర్తికి మంచియారంభ మే యయ్యెను— ఈవిజయ కారణమునఁ బాదుషాయాజ్ఞాచుసారముగ ఢిల్లీనగరమున గొప్పయుత్సవము జరిగెను. నగరమంతయు బొగుగ నలరికరింపఁబడెను. దీపికలు వెల్లింపఁబడెను. బాణసంచాలు కాలపఁబడెను. మసీదులందు సమాజాలు పఠింపఁబడెను. విజయమంది మరలి వచ్చు జయసింహాంకును బహుమార్ఖాన్ కోకాసును నగరప్రజేశ సందర్భమున నాదరసత్కారములు గావింపఁ బెద్దయేర్పాలు నేయఁబడియెను. నాయంప్రార్థన యైనవెనుక నుజ్జ్వలప్రకాశమున నాజయఖాళరగు న్నాగతియు కానుండెను. డిల్లీపట్టియలగు ఢిల్లీనగరవాసులు విలువఁగల



వస్త్రములు ధరించి వితానమండపమున విహరించుచుండిరి. వీరులకు స్వాగత మొసంగుటకుఁ బ్రార్థనానంతరము స్వయముగఁ బాదుషా కూడ నచటకు రానుండె.

నిష్ఠానుముగ ధరాభాగముల కన్నిటికి నుపకృతి యొనర్చు సూర్యభాగవానుఁడు భూమ్యపరాధభాగము వెల్లింపఁజెనెను. అలంఘితుపాదుషా మనమునఁ బక్షపాతము నిండియుండెను. దానిమూలమున నతఁడు కొండొకకాలమున కొక యన్యాయముఁ గావింపనుండెను. కావుననే భాస్కరుఁ డింక నచట నుండుట యనుచిత మని భావించెఁగాబోలు. గజారూఢుడై యేతెంచుతరిని బాదుషా కడు సుదీర్ఘుడై యుండు నని జనులెంచుచుండిరి. కాని యొకఘోరపాతకము నాచరించు మనుజునిముఖము సిగ్గుచేత నాత్మనిందచేత నంతశోభాశూన్యమై యుండునో పాదుషాముఖ మాసమయమున నంతశోభాహీనమై యుండుటఁ గాంచ నెల్లరికిఁ గను నబ్బరమాయెను. సరియే. శతఘ్నులు గర్జింపసాగినవి. కఠోరనమరవాద్యములు మొరయఁదొడఁగినవి. ఇరువురివీరులకు స్వాగతమొసంగుతావున నొకయుద్దండమగు పటభవనము నిర్మింపఁబడెను. అభవనమున నొకయత్యున్నతాననమున నొరంగజీ బాసీనుఁడయ్యెను. అందుఁ దమతిమస్థానముల నుపస్థితులై యుండిన సరదారులు, వజీరులు, నమీరులు మున్నగువారెల్లరునుఁ బాదుషా వచ్చుటతోడనే లేచి యచితాచరణముల సలిపిరి. వీరి విజేతల నగరప్రవేశము కాఁదొడఁగెను.

బహదూర్ఖాన్కోకా కొందఱు విశిష్టులగు వీరులతోఁగూడ సదర్పముగ వితానమండపముదెసకు సాగుచుండెను. కాని నగరవాసులదృష్టి యతనివంకకుఁ బోలేదు. రాజాదయసింహుఁడును నాదుషా ననుమ విజయకారణమున మందహాసమొనర్చించుచు, నొక్కొక్క

ప్పుడు తనతో నున్న యొకతరుణవీరునితో మాటాడుచు మండపము  
 వంకకు నడచుచుండెను. కాని యతనివై పునకును జనులదృష్టి పోలే  
 దు. అందఱిమనములకు నేత్రములకు నొక్కటే కేంద్రస్థానముగ  
 నుండెను. అందఱియంగుళులు నొక్కదెసకే చూపుచుండెను. అంద  
 ఱిస్వాంతముల నొక్కవిషయమే యధిస్థించియుండెను. దేవగఢ మెవ్వ  
 నియతులపరాక్రమమున విజితమయ్యెనో, ధిల్లీవాను లెట్లో ముందు  
 గనే వినియుండిరి. దేవగఢద్వర్గమును జయించినవీరుడు కడు నుదృఢ  
 జుడు, మాంసలుడు—ననుభవశాలి, వయోవృద్ధుడు, గౌర్యమూ  
 ర్తియు నై యుండు నని చాలనుంది భావించుచుండిరి. కాని రాజా  
 జయసింహునెడమప్రక్క సశ్వాహాధుడై యున్న తేజస్వి యగువి  
 రుడే దేవగఢయుద్ధమును జయించె నని విశుటతోడనే వారియాశ్చ  
 ర్యమునకు మేరలేకుండెను. అందఱిదృష్టియు నావీరునిదెసకే పరిగెను.  
 బహదూర్ఖాన్కోకా పాదుషాచెంతనే యొకయాసనముపై నాసీను  
 డయ్యెను. రాజా జయసింహునకును బాదుషాసమీపముననే యొక  
 యాసనము లభించెను. కాని యెల్లరదృష్టి యమౌనముగ నొకమూల  
 నిలిచియున్న తరుణవీరునియందే లగ్నమై యుండెను. ఆవీరునకుఁ  
 గూడఁ బాదుషాసమీపమునఁ గూరుచుండుట కాజ్ఞ లభించునేమో  
 యని యెల్లరుఁ దలచుచుండిరి. కాని దేవగఢవిజేత యగు నాయువ  
 కవీరనరుడు నిలిచియున్నదెసక నొరంగజీబు బుద్ధిపూర్వకముగఁ జూ  
 డకుండుటఁ గాంచ నెల్లరికి నత్యాశ్చర్యము గలిగెను. రాజా జయసిం  
 హునకు దీనివలన మిక్కిలి యాశ్చర్యము విచారముఁ గలిగెను. ఏల  
 యన, నతఁడు మొదటినుండియు ఛత్రసాలునివిక్రమముఁగూర్చి పాదు  
 షాకుఁ బూర్ణముగ సేవేదించియుండెను. ఇట్టియెడఁ బాదుషా యాదా  
 సీఁ్యము నాతఁడు సహింసజాలకపోయెను. ఛత్రసాలునివిషయమున



నాతఁ డేమియుఁ జెప్పఁజాలకపోవుటచేఁ బాదుషా దేవగఢయుద్ధము మాటనెత్తక విడిచి, మీమామిక్కిలి రాజా జయసింహుని ఛత్రసాలుని సగౌరవిండుటకై బహదూర్ ఖాన్ కోకాను మిక్కుటముగఁ బొగ డెను. ఇది యతనిమనసు నింకను విఱిచెను. ఏదియో పల్కుటకై యాతఁడు లేచి నిలిచెను. కాని కవటి యగు నొరంగజీ బతని కేమియు మాటాడ నవకాశ మొనంగక తానే యతనితో విప్లవియె:—

“రాజా! మీరు ఛత్రసాలునివిషయమున నేదేని చెప్పఁగోరు చున్నాడు కాఁబోలు. దేవగఢమును జయించుటలో ఛత్రసాలుఁడుగూడఁ గొంతశౌర్యముఁ జూపియుండవచ్చును. మీ కించుక శోభు పడి యుండవచ్చును. ఐన నతనియాసేవ యంతగఁ బ్రశంసనీయుము కాదు. మహీపారాజయము మొదటినుండియు సామ్రాజ్యమునకు నిష్టామునకుఁ గలుగిరోధి. చంపతరాయచ్ఛత్రసాలురు విప్లవకారు లగుటయందు సంశయ మెంతమాత్రము నుండనవసరములేదు. కావున నతనియెడ నాదరముఁ జూపుటకాని, యతనికున్నతపదవి నొసంగుట కాని యనుచిలము. అనావశ్యకము. ఒకసారి చంపతరాయనికిఁ బదవి యొసంగఁబడెను. దానిపరిణామము మీ కందఱకు విదితమే. వెనుకటివిప్లవౌద్యత్యముల కేమియు దండనము విధింపఁబడకుండటయే ఛత్రసాలునికి గొప్పయదృష్టము. సామ్రాజ్యమున కిట్టివిప్లవకారుల సేవ యింతయు నావశ్యకముకాదు. మీరు వ్యర్థముగ నతనిఁగూర్చి యేమియు నివేదింపనక్కఱలేదు. ఇంక మీరొసర్చిన సేవలు ప్రశంస నీయములే.”

జయసింహుఁడు కడు ఖిన్నుఁడు, లజ్జితుఁడు నయ్యెను. ఏమి పల్కుటకు నాతని కేమియుఁ దోఁపలేదు. ఇంతలో నొకసారి పాదు షాదృష్టి ఛత్రసాలునిపైఁబడెను. అతఁ డాతనితీవియు, దేదముఁ,

గాంచెను. అతఁడు మొదట నించుక సిగ్గువడెను. పిదప సుంత తత్తర  
పడెను. తుదకుఁ గోధశోణితుఁ డయ్యెను. కాని యతఁడు తనయీ  
స్థితి నేఁకి నెఱుకవడనిక పెంటనే వేఱొకప్రక్కకు మరిల్చి మెల్లమెల్లఁగ  
నొకయమీరుతో మాటాడఁదొడఁగెను. రాజా జయసింహుఁడు  
మాత్ర మిదియంతయుఁ గనిపట్టెను. మొదటినుండియు ~~నిరస~~  
యున్న యతఁడు వాడుషావిలక్షణౌదాసీన్యమును గోధమునుజూచి  
మఱింతయూవేశభరితుఁడయ్యెను. ఈపక్షపాత మాతఁడు చూడఁజాల  
కపోయెను. ఆసమయమున నతఁడు చేయునది లేక యంతయు దిగ  
మ్రింగి నూరక తపస్థానమునఁ గూర్చుండెను. ఇంతలో ఛత్రసాలుఁ  
డతనిచెంతకేగి యెదుట నిలువఁబడి యిట్లు పలుకనారంభించెను:—

“అయ్యా! విషమున కింతకన్న నెక్కుడు పరీక్ష యనావశ్య  
కము. బొగ్గును మాటిమాటికిఁ గడిగినలాభమేమి! ఇక నాకు దేశ  
మునకుఁ బోవ ననుజ్ఞమొనంగుఁడు. నామనసు స్వదేశీయులపైననే  
యున్నది. కేవలము తమయూర్జానుసారము తమ్మ నంతోషపెట్టు  
టకే—రాకీష్టము లేకున్నను—నే నిచటికి వచ్చితిని. ఇక నే నేగ  
దను.”

అని పలికి ఛత్రసాలుఁడు పోవుటకు సంసిద్ధుఁడయ్యెను. ఆసమ  
యమున నెల్లరిశృష్టియుఁ, దుదకుఁ, వాడుషాదృష్టియుఁ దనపైననే  
యుండుటఁ గాంచి మూయవకాశమును విడువనేల యని యాతఁడు  
వాడుషాదిక్ష్తై యిట్లనెను:—

“ఎవడవినిగాని, బిరుదమునుగాని, బహుమానమునుగాని  
యాసించి నే నిటకు వచ్చియుండలేదు. రాజావారు నాకుఁ బితృవ్యస  
మానులు. నాపై వారికిఁ జాలమక్కువ. వారియూజ్జ్వలననే నే నెచటి  
కే తెంచితిని. సామ్రాజ్యమునకు దానుడనై నేను, దేవగర్భదుర్గమును



జయింపలేదు. బుందేలురను ముసల్మానులదాస్యమునుండి యుద్ధ  
రింపఁ దనప్రాణమునై న నర్పింప సంసిద్ధుడగు పురుషుఁడు ముసల్మా  
నులకు దాస్య మెట్లు నలువఁగలుగును? నేను రాజావారితో దక్షిణ  
మున కేగినయుద్దేశము నెఱవేఱెనది. ఏకపాణముతోడ నేను దేశగఢ  
~~మును~~ జయించితినో యాకృతాణమే బుందేలురను దాస్యవిముక్తులఁ  
గావింప సాదామినివలె మెఱయును. బుందేలఖండమందలి ప్రతిబుందే  
లుఁడును ఛత్రసాలుఁ డని జ్ఞప్తియందుంచుకొనఁదగును. (రాజాజయ  
సింహునివంకఁజూచి) మహారాజా! ఇక నే భేదగుమను. రాజోవు  
వింధ్యవాసినీమహోత్సవమునకు నయసేయఁ దమరించుక శ్రీమఁగై  
కొనినచో ననుగృహీతుడ నగుమను. తమరు నాకొఱ కేమియుఁ  
జింతిసేయకుఁడు. వింధ్యవాసినీధేవియే నన్ను రక్షించును."

అనఁపటికి ఛత్రసాలుఁ డటనుండి శరవేగమున బయలుదే  
ఱెను. మున్ను ఛత్రసాలునిపరాక్రమముఁ దెలిసి విస్మితులైన ఢిల్లీ  
వాసులు అతనియావేశభరిత మగుభాషణము వినియు నాకస్మికముగ  
నదృశ్యుడగుటఁ గాంచియు స్తంభితులై పోయిరి. ఛత్రసాలునివిష  
యము దక్క మతేప్రసంగమును వారికి రుచింపదయ్యెను.

## శ్రీమద్విద్యోదయపాదపాఠము

విమలవిజయము

“సౌమతీ! ఈలంక స్వర్ణమయమైనను దీనిని నామన సిచ్చి గింపదు. జననియు జన్మభూమియు స్వర్ణముకన్న గగీయములు.” అని భగవంతుడు డిగు శ్రీరామచంద్రుడు స్వదేశమునకై వెళునప్పుడు చెప్పియుండెను. భగవంతుని యాపీయూషతుల్య మగు ప్రకటన మేదియో యొకరూపమునఁ బ్రత్యేక దేశభక్తుని హృదయమున నిమిడి యుండును. స్వదేశము నిష్ఠ మని భావించి ధనసంపాదనమునకై విదేశముల కేగువాఁడు, స్వదేశము నిర్వీర్యమని యెంచి యాత్మహత్య హుబలప్రదర్శనమునకై ఐరదేశగతుఁ డగువీరుఁడు, స్వదేశము రస-వీహీన మని యెంచి ప్రకృతిసౌందర్యదర్శనాభిలాషియై సమీపస్థము లగు దేశముల సంచరింతురసికుఁడుఁగూడ స్వదేశప్రత్యాగమనమున కై యెంతటియాతురుఁ డగుచున్నాఁడు? అట్టిచో రత్నఖనిమయమై, మహాశూరిసమన్వితమై, సృష్టిచండరీవిలాసభవనమై యుత్పారు బుం గేలఖండమును దర్శింప ఛత్రినాలునిఁ బోలు నద్వితీయమాతృభక్తుఁ డైతియాతురుఁడై యుండునో, దేశమాతసార్థకజన్ములగు పుత్రులు, భక్తులుమాత్రమే యెఱుఁగఁగలరు. బలీయములగు పితృరాజ్ఞాబంధముల ననుభవించి, ముష్కరకర్తవ్యకుడ్యముల నుల్లంఘించి, శ్రీరామచంద్రుని మాతృదేశానురాగము స్వస్థుభమును దృఢీకరించి, భారతవృక్షక్షౌణ్దాగ్రమునుండి యుక్తరాగ్రమునెఱుఁగ లంకనుండి యయోధ్యవహు డ్డొలకొలమునఁ జేరుచుండెను. అట్లు దేవగృహముగ్ధమునందలి



యద్విత్తీయవరాక్రమపరిదర్శనసమయమున; శివాజీమహారాజుతోడి  
సంభాషణకాలమున, ఢిల్లీనాన్విభౌముచియెదుటఁ బ్రసంగించుతరి,  
భక్తిసామువిశరీరముమాత్రీ మాయూర్ధ్వానముల నుండినచు మనచుమా  
త్రీము బుందేలఖండముననే సంచార మొనరించుచుండెను. కాని  
శ్రీరామదండినికి లంక యెట్లు మనసున కెక్కలేదో, విభీషణునియా  
దరిసత్కారముల వీడి యయోధ్యఁ జేరుట యెట్లుతనకి సురభోకనుఖ  
ముకన్న మిన్నయై శోచెనో, యటులే ఢిల్లీగఠశోభాసౌందర్యముల  
నిచ్చగింపక భక్తిసాములు జయసింహునాజ్ఞఁ గైకొని సాధ్యమైంత  
శీఘ్రముగ బుందేలఖండముఁ జేరెను. బుందేలఖండప్రాంతమునఁ జేరి  
ముందమగినుచుఁ బోవుచున్నకొలఁది సతనికిఁ బ్రాణనాథస్వామియను  
దేశములు బుందేలులయాశయముల నొలతనిలక్షణమగు పరివర్తన  
ముగఁగలిగించినదో స్పష్టముగఁ దెలియవచ్చుచుండెను.

దక్షిణముగు ప్రతిబింబమును గొన బాలకు లెట్లు వివిధప్రయ  
త్నము లొనర్చుచుండునో, యట్లే బేతవాతరంగిణ్యంతర్గతము లగు  
భూజప్రతిబింబములఁ బట్టుకొన నెంచి జలపరిభాగమున దినకరుడు  
తనన్వ్యకరములఁ జూచుచుండెను. బేతవానదీతీరమున నిలువఁబడి  
యిరువురుసుగునూరకునూరులు నానియొన్వర్తప్రయత్నముఁ గాంచు  
చుండిరి. వారివేషచర్యలఁ గాంచినఁ గేవలప్రకృతిసౌందర్యసర్వగాభి  
లాషతోడనే నా రచటి కేతెచిరని చెప్పఁజాలము. స్పష్టిశోభావీక్ష  
ణాగతులగువారి క్షియప్రచులయక్కటయేముందును! వారిము  
ఖము లింతగంభీరములై యెల యున్నవి! తన్నుఖముల నానందేతర  
మగు నన్యవీకార మేల ప్రకృత మగుచున్నది! ఒక్కొక్కయడుగిడ  
వారింతనావధానులై యుండవలె?

కాని యంతలోఁ దనగాంభీర్వముఁ ద్యజించి యొకయువకుఁడు

తన సహచరునితో నిట్లనియె:—“వినులదేవా! వీరోచితములగు శస్త్రాభరణాదికముల ధరించినవారు తమ విచారాచరణములకుఁ గూడ వీరోచితముగు న్యరూపము నొసంగవలయును. లేకున్న నసామజస్యవోషము జనించి నటనయంతయు వెలువడును.

తన సహచరునిఁ గాంచుచు వినులదేవుఁ డిట్లనెను:—“నీవు నాకై సుంతయు విచారింప నక్కఱలేదు. నే నెల్లప్పుడు నీవేషమున నేయుండుటచే నేతన్నిర్వహణము నాకు బాగుగఁ దెలియును. కాని వినులదేవా! నీచింతయే నాకన్నిటికన్న వెక్కువగ నున్నది. నేనెనిమిది నాళ్ళనుండియు నొకేరీతి నీకు నేర్పుచునే యున్నాను నీవట్లే పోవవలయు నే యుండువు.

విజ—మంచిది. నేనెప్పు డెట్లు పాఠపడితి నో యెఱింగింపుము. ఎవరైన విజయదేవా! యని పిలిచిన నే నెప్పుడు వ్యాకులపడెతిని? నేవకులనుండి నమస్కారము లందుకొనునయమున నే నెన్నఁడు లజ్జించితిని? నా మొగమునఁ బొరుష మెప్పుడు కొఱతనడెను? నీవు నానడకను బలుమాట లాక్షేపించియుంటివి. కాని యిచటి కేతెంచుతరి నాగమన మెంతపొరుషవంతయై యుండెను? వినులదేవా! ఈవేషపరివర్తనమున నీవు తప్పక నాకు గురుఁడవే యగుదువు. కాని యిప్పటి నానర్తనముఁ గాంచిన నీవు తప్పక నాయెదుట నోటమి నొప్పుకొనవలయును.

విమ—అవునవును. ఏలకాదు! నేటినీగమనము నేమనవలయును? నీవు నడచుచుండఁ జూచిన జలనిధిలోఁ దరంగము వెగుచు చున్నట్లున్నది. నాటిపాఠముల బాగుగ నవ్పగించి పూర్వపాఠముల నన్నిటి మఱచినశిష్యునిఁ గాంచినగురువున కెంతటియానందము కలుగఁజాలునో, యట్టియానందమే నేడు నీనడకను నిన్నుఁ గాంచిన నాకుఁ



గలుగుచున్నది. విజయదేవా ! ఛత్రసాలుని గలిసికొని బోవుచున్నాముననే నీదృష్టి యింతటికోమలమైపోయినది. కపోలములు లజ్జారుణితములై నవి. వడసము మనోహరమగు ఘర్మబిందుకీరీటము ధరించి యున్నది. ఇక ఛత్రసాలుసంయోగమున నీదశ యెట్లుండునో !

జయ—(మందహాసముతో) నీదశ యెట్లుండునో నాదియు స్ఫురే. అత్యల్పములగు సన్యులదోషముల గాంచు గల్గుటయు, నాత్మదోష మెంతగొప్పదైన గాంచజాలకుండుటయు, మానవమాత్రునికే సహజగుణము. నీయందలి దానిని మించిన విశేషగుణ మేమన నాత్మదోషములు నీకు నాయందు గన్పట్టుటయే. సుందరములగు నీవేత్రము లమృతవర్షము గురియుచున్నవి. చంద్రమునకు నెంతటి అందవమానుచునో యున్నది. నీసుందరవదనము భావ్యాశాసూచక మగు వానందమొలుకుచున్నట్లున్నది. కాని యిట్టి యవస్థలో ఛత్రసాలునియెదుటికి బోవుచున్నట్లు నీవే యెఱుంగ వని తోచుచున్నది.

విమ—విజయదేవా ! జయసాగరసరోవరమున మునుగుసమయమున నే నేవేషమున నుంటినో నీకు దెలియును. ఆసమయమున స్త్రీవేషము గాంచి రవ్వంతయు సందియమందజాలని ఛత్రసాలుడు పురుషరూపమున నున్న నన్నెట్లు సంశయించును ? పదునాఱువత్సరములనుండియు నిరంతరపురుషవేషమున నుండి ప్రజలచే యచరాజనియు, రాజవత్సర్గుడనియు భావింపఁబడి, వరరూపమున వివాహమొనరింపఁబడి, రాజుగఁ బట్టాభిషిక్తుడై యున్న నన్నీతఁడు పురుషుఁడు కాఁడు, వనిత యని యెవ్వరనఁగలరు ! నావాస్తవికస్వరూప విషయమున ఛత్రసాలుని కెత్తినందియము గలుగలే దని నేను దృఢముగ విశ్వసించుచున్నాను. ఆచిరముననే నేను ఛత్రసాలునిస్వాతిం

త్ర్యోనమరమునఁ బొల్లొనెదను. కాని నీవిషయమున నా కెక్కుమనఁ  
దీయము జనియించుచున్నది. గులాబిపూలఁబోలు నీకపోలములు,  
స్నిగ్ధసుందరములగు నీహస్తములు మధురమందహాసము, మృదంగ  
త్రీముఁ గాంచి నీ వంతఃపురమున నుండఁదగుదువు కాని యుద్ధరంగ  
మునఁ బోరాటమునకుఁ దగ వని ఛత్రీసాలుఁ డెంచును. నీవు విజయ  
దేవునిండి విజయవై ఛత్రీసాలునియంతఃపురము వెలుంగఁజేయ  
నగును.

విజ—(నవ్వుచు) నావర్తమానహృదయేశ్వరుఁడు నన్నట్టి  
లోనర్ప ననుమతించునా !

విమ—ఈవివాహము తుద కెట్లుగఁ బరిణమించునో, వివా  
హంపుదినముననే నిశ్చయింపఁబడియె. ఎచ్చట విజయ—కాదుకాదు.  
విజయదేవుఁడు నివసించుచుండునో, యచ్చటనే విమలదేవుఁడు నుం  
డును.

విజ—నీతాకికనహధర్మచారిణిని సహవాసినిగఁ జేసికొనఁగో  
రుచున్నట్లున్నది. నాథా ! సమయము లభించినప్పుడు నీయూక్తియ  
పత్నిపై నీయనుగ్రహముఁ జూప మఱువవుకదా !

విమ—విజయదేవా !

విజ—విజయదేవా ! విజయదేవా ! యని పట్టుకొంటివేమి!  
ఇట్టియే కాంతస్థానమున నిజనామమున నేల పిలువవు ! నాధ్యమైసంత  
పఱకు మన మిరువురముమాత్రమే కలిసియున్నప్పుడు నన్న విజయా  
యనియే పిలుచుచుండుము. దానినే, నాకధికతమమగు నానందము  
కలుగును.

విమ—కాని నీయూక్షణికానందమునకై నేను ఛత్రీసాలుని  
సహవాససుఖమును వీడఁజాలను. బుందేలఖండస్వాశంత్ర్యప్రాప్తి



యగువఱకు మనమిరువురము విజయదేవవిమలదేవులుగనే యుండము. ఏలయునె, నీరూపముననే మనము ఛత్రసాలునియంతికమున నుండఁగలుగుదుము. బుండేలఖండము స్వతంత్రమైనప్పుడు విమలదేవుడు! విమలగను విజయదేవుడు విజయగను బరివర్తనముఁ జెందుటలో పీలంబముండను.

విజ—విమలదేవా! నీమాట యెంతయు బాగుగ నున్నది. ఏయాశయము సిద్ధింప మనము రాజభవనమునుండిబయలుదేరితిమో, యది సిద్ధించుదనుక మనమీ మాయావేషములతోడనే యుండుట మరిచితి. ఛత్రసాలునికి మననిజరూపము లెఱుకవడిన మనలను యుద్ధరంగమున కేల కొనిపోవును! మన మాతనికిఁ బతిచర్య యెల్లొసర్పఁగలము!

విమ—విజయదేవా! భావిసౌఖ్యమును దలఁచికొని మనము మిగుల జాగరూకతతో మెలఁగవలయును. ఛత్రసాలుడు, దదనుచరులు మననిజవేషముల గుర్రెఱుంగకుండ నుండుట మనము ముఖ్యముగ మనసునం దుంచుకొనఁ దగువిషయము. లేకున్న నాట యంతయుఁ జెడిపోవును. కాని విజయదేవా! ఛత్రసాలునికడ కేగి యతనికి సేవజేయ మనము సంసిద్ధులమైతిమికాని, యతని కెట్టిసేవ జేయవలయునో మనము తెలఁపలేదు. నీవెట్టికార్యము కోరఁదగునో నిశ్చయించుకొంటివా!

విజ—(స్థైర్యముతో) నేను సమరకాలమున హస్తమునఁ గృపాణము ధరించి పోరాడుటకును, నెల్లరును శిబిరములలో నిద్రించునమయమున ఛత్రసాలునిశిబిరములోని కేగి యతనికి సేవజేయుటకును నిశ్చయించుకొంటిని.

విమ—(స్థానోచసముగ) ఎ.మిదిజాములు ఛత్రసాలునికి

నేవఁజేయుట నాకత్యంతానందకరముగ నుండును. కాని యుత్థతంగ  
మున నిలువఁబడి కత్తిగూయుటెట్లు ! కేవలశోభామాత్రముగ నేటిద  
నుకఁ గృపాణము ప్రేలాడవేసికొని తిరిగిననేను దాని నొరనుండి బయ  
ల్పెడలించి శత్రువులపై నెట్లు ప్రయోగింపఁగలము ? నానాతే  
ణులగు మనుజుల ఖడ్గాహతుల నెట్లు కావించును ? రక్తపాహునులను  
శవవర్షితములను గాంచిన మనోనేత్రము లెట్లు స్థైర్యము పఱింపి  
యుండఁగలవు ! విజయదేవా ! మనము సమరరంగమునకుఁ గేవలాప  
రిచితులము ! కృపాణహతులమై మృత్యుమాతని కెట్లు పాలయమొనర్పఁగ  
లము !

విజ—విమలదేవా ! నీ వీయన్నివిషయములఁ జింతింపకుము.  
మహాపరాక్రమవంతులగు వీరులకుఁగూడ సమరరంగప్రవేశమున కొక  
తూరి ప్రధమదిన ముండనే యుండును. శూరులు, సాహసులు, గతి  
నమఁస్కులు నగుటకై వారును సమరదేవతకడ ననేకపాఠములఁ  
జదువవలసియే యుందురు. ఛత్రసాలునికీ బరాక్రమశాలులకుఁ తత్తైసి  
నీకులకుఁ దోడుపడుటకై భగవతియగు వింధ్యవాసినియే యాహవఠం  
గమున సంచరించుచుండును. ఆమెయే మంలను ఖడ్గచాలనసమ  
ర్థులఁ జేయును. ఆమెప్రభావముననే కార్యసిద్ధి యగును ఛత్రసా  
లునికీ విమలవిజయప్రాప్తి కలుగును.

ఇట్లు నుడిచి విజయదేవుఁడు మెల్లమెల్లగ ముందునకు సాగెను.  
నాల్గడుగులిడి వెనుదిరిగి చూడ విమలదేవుఁడు పులికితవదనుడై య  
చ్చటనే నిశ్చలముగ నిలువఁబడి యుండి సమావర్ణముగ నొకచెట్టునీడ  
నుండి వచ్చుచున్న యొకవృక్షిని దదేకవృక్షిని జూచుచుండుట కాన  
వచ్చెను. అతనికి మిగుల వచ్చెను జరిగెను. అతఁడేనియో



చెప్పనుండ నింతలోఁ జరిచితముఁ బ్రేమమయము నగు మధురస్వరము వినుఁబడెను.

“మిత్రులారా ! నిలువుడు, నిలువుడు. నవ్వుమగు స్వాతంత్ర్యమును మరలఁ బొందుటకై మీయట్టిచృదులసుఖమారగాత్మిలగు యువకులు సమరభూమిఁ జొలి సంసిద్ధులు గాఁగా ఛత్రసాలునికి విమలవిజయప్రాప్తికి విలంబముండదు. బుద్ధదేలఖండస్వాతంత్ర్యకేతనచ్చాయ మీ కత్యంతప్రేమమయస్వాగత మొనంగుచున్నాను.”

విమలవిజయదేవులు తేజస్వంతమగు ఛత్రసాలునిముఖమును దదేకదృష్టిఁ జూచుచు మాటాడక నిలువఁబడిరి.

ఛత్రసాలుడు తమ్ము సమీపించుకొలఁది వారియానందాశ్చర్యములు పెంపొందుచుండెను. విమలవిజయదేవులసౌందర్యము లొకదాని నొకటి మించియుండెను. వారి ముఖభావపరిత్రేత వైమల్యము గూడ అజ్ఞాతము నొనరించుచున్నట్లుండెను. వారు కుసుమకోమలులై యుండిరి. వారినేత్రములు విద్యుత్ప్రకాశములై యమృతము వర్షించుచున్నట్లుండెను. శరీరము స్నిగ్ధమై సుందరమై యుండెను. తచ్చాయ పరిమళమోహరమై యుండెను. వారిని గాంచఁగనే ఛత్రసాలుడు కొలఁదిసేపటిదనుక సంభ్రాంతుం డయ్యెను. జయసాగరసరోవరమందలి దేవీమానవీసౌందర్యములఁ గాంచిననాఁడు ఛత్రసాలుని మానసికావస్థ యెట్లుండెనో నేడూ నట్లే యుండెను. అతఁడు వారి ననురాగ పూర్వకముగఁ జూచుచుండెను.

తుదకు విమలదేవుఁ డెట్లో సాహసించి సవినయముగ నమస్తార మాచరించి యిట్లనియె:—మహారాజా! తమనేనకై విమలదేవుడు స్వశరీరము పర్చింప సంసిద్ధుడై యున్నాఁడు.

ఛత్ర—ఎవ్వరు? విమలదేవుడా?

విజ—మహారాజా! ఈవిజయుఁడుగూడఁ దమసేవకై స్వశతీర  
ము సర్పించుచున్నాఁడు.

ఛత్ర—మఱి నీవు విజయుఁడవా? ఈవిమలవిజయులిరువురు  
నేటినుండి నావారై వారు కదా! మంచిది. నాకు నేడు విమలవిజయు  
లాభము గలిగినది. రక్తముఁ బ్రవహింపఁ జేసి మానవులన్నియుంచి  
శ్రావ్యముఁ జూపి లభించెనువిజయుముకన్న నీవిమలవిజయు మెంతయుఁ  
బవిత్రీతరము. అధికతరశుభకాయకము. విమలా! నవరిచితుఁడవగు  
నోవిజయా! మీరు నాతో భీకరరణరంగమున దుమికెదరా?

విమ, విజ—(ఒక్కసారిగ) చిత్తము మహారాజా! శిబిరమున  
బ్రహ్మాంశీవమయమునఁ దమకు సేవఁజేయుట మా కెంతమంచివనిగఁ  
గోఁచుచున్నదో పరురంగమునఁ దమశత్రువులతోఁ బోరాడుటయు  
మూకెంతమంచివనిగనే లోఁచుచున్నది.

ఛత్ర—(మిగులఁ గుతూహలమున వారిఁ జూచుచు) నుకు.  
మారకుమాడలారా! పుష్పకోమలములగు మీతనువులఁ గాంచిన  
మీరు సేవఁజేయుటకుఁగాక సేవ నందుటకు జన్మించితి రని తెలియ  
వచ్చును. ఛత్రీసాలుఁడు తనకు సేవచేయించుకొనఁ గోరితఁడు. కాని  
మీయట్టిసుకుమారులకు సేవసేయుటయందే నా కధికతరానందము  
గలుగును. మీరు నాతో శిబిరమునకు రంకు. ప్రాణనాథస్వామివిష్ణోవ్య  
పదేశమున బుందేలఖండమంతయు నెంత సుభ్రమమున మేల్కొని  
చినది! ఉద్యానవనములయందలికుసుమములయందును, గగనమునం  
దలినక్షత్రములయందును, గృహములయందలిశిశువులలోను లభింపని  
కోమలత కేవలస్వాతంత్ర్యమునకై యాహవక్షేత్రమున నుటుక సిద్ధ  
ముగనున్నదని బుందేలవీరు తెలుంగుదురుగాక. రణరంగగాములగు  
నీసుకుమారులువకులఁ గాంచినఁ బ్రత్యేకవీరునియందు నాత్మాభిమా



నను జనియించును. రహోత్సాహతేజ ముద్భవించును. మీయట్టియ  
తొడిసాందర్యపంతులును, బవిత్రకోమలులు నగు దేవదూతలను  
బుందేలఖండనాత్మకంతర్హియోధులుగఁ జూచి వింధ్యనాసిసీదేవి పగిస !  
న్నచిత్తయై మాకు వరముల నొసంగి దేశము స్వతంత్ర మొనర్చును.

విను—మహారాజా! మేము తిమరెల్లకు రానిశ్చయించుకొని  
యే గృహము ను విడిచితిమి.

విజ—తాతకలకు శీతకరుఁ డెచట నున్నాడో చెప్పనక్కఱ  
లేదు. పరమేశ్వరుఁ డెచట దొరకునో భక్తుల కెఱింగింప నక్కఱలేదు.  
భృంగమునకు మకరంద మేడ లభించునో తెలియఁజెప్పఁ బనిలేదు.  
మహారాజా! భవదీయసేనాధ్యక్షులమై స్వస్థానమునుండి వెడలునప్పుడు  
భవదీయతేజము గుప్తరూపమున మాకు మార్గముఁ జూపుచుండెను.  
నల్లుణమాధుర్యము నూశ్రమము నెడబాపుచుండెను. ఇట్లగుటఁ దమ  
జాడల నరయ మాకుఁ గన్పమేమియుఁ గలుగలేదు.

విను—ఓర్చారాజమందిరము వీడిన క్షణకాలములోనే మిమ్ముఁ  
గలిసికొంటిమి. దీని మూలముననే మామార్గదర్శకుఁ డెంతచతురుడో  
మీ రెఱుఁగఁగలరు.

భక్తి—వినులదేవా! నీతల్లి యగు హీరాదేవి నీవు స్వాతం  
త్ర్యపతాకాచ్ఛాయ నిలిచి పోరాడవలయు నని యిచ్చగించుచు  
న్నదా?

విను—ఆమెకు నాయాకార్యము సమ్మతమేయైన నే నీవిధ  
ముగ రహస్యమున భవనమునుండి బయల్పెడనేల! ఓర్చాసింహద్వార  
మున స్వాతంత్ర్యపతాకస్థాపన మొనరించి, భేరిమోగించి, ప్రచండ  
వింధ్యనాసిసీజయధ్వని మొనర్చి చతుర్భుజశుభనామోచ్చారణ  
ముఁ గావించుచు, వేలకొలది వీరుల వెంట నిడికొని తమసహాయ

మున్నకై వచ్చియుండెడివాడను. కాని నేంతటిభాగ్యవంతుడనా? మహారాజా! తమతండ్రిగారిప్రయత్నములకు నాతల్లి యెంతటిలిష్ణుములఁ గల్పించెనో తమప్రయత్నములకుఁగూడ స్ట్రీవిఘ్నములతో కల్పింపనున్నది. తమరు బుందేలఖండమునకు మరలివచ్చితి రనియు, పైస్యమును బోత్సాహమునఁ బోనొనర్చుచున్నా రనియు బుందేలులు గుంపులు గుంపులుగ వచ్చి మిమ్ముఁ జేరుచున్నా రనియు విని నప్పటినుండి యామె మిగుల వ్యాకులయై యున్నది. ఎల్లండి యామె తనసభాభవనమున స్వపక్షనాయకులసభ నొకదానిని మరల జరుప నున్నది. అందుఁ దమప్రయత్నముల నెల్లు నిష్ఫలముల నొనర్పవలయునో తమసహాయకుల నెల్లు నాశనమొనరింపవలయునో యచునంశము చర్చింపఁబడును."

ఛక్రీసాలుఁడు తదేకధ్యానమున వినుటదేవునిమాటల నాలకించుచుండెను. వినుటదేవుఁ డిట్లు చెప్పసాగెను:—కాని యాసభలోఁ గూడ నామెయాశయము నెఱవేఱదనియే నే నెంచుచున్నాను. ఏల యనఁ బ్రాణనాథస్వామియొక్కయు, దలపతిరాయసియొక్కయు నిరత పరిశ్రమమున బుందేలు లెల్లరుఁ దమయుత్తమకర్తవ్యము నెఱిగినారు. కాబట్టియే ప్రథమమున నామెపక్షమున నుండిన యనేకులగు రాజులును, నాయకులును, నిష్ప డామెపక్షము వీడి తమ్ముఁ జేరుదురు.

ఛక్రీ—విమలదేవా! నీమాట యెంతయు బాగుగ నున్నది. ప్రాణనాథస్వాములవారు తమదివ్యశాణిచే బుందేలఖండమున ఏలక్షణమగు పరివర్తనముఁ గలిగించినారు. ఇప్పటివఱకు నాశిబిరస్థానము నిర్ణయించుకొనలేదు. యుద్ధము నింకను బ్రకటింపలేదు. నాయాశయములఁ బ్రజల కింకను దెలుపలేదు. ఐనను సంఖ్యాతీతులగు బుందేలయువకులు నాకై వెదకుచున్నారు. విమలదేవా! నేనొక్కమాఱు నీత



ల్లిని గలిసికొనఁగోరుచున్నాను. ఆమెపక్షమువారి నొకమాట సమాధానపఱుపఁ గోరుచున్నాను. స్వాతంత్ర్యవిరుద్ధములగు ప్రయత్నముల వారేల యొనర్చుచున్నారో విని యటుపై వారిని న్యాయపక్షావలంబనమునకై ప్రార్థింపఁగోరుచున్నాను. కావున స్లోండి జరిగెడినభలోని కెఱ్ఱైనను బోవలయు నని మొంచుచున్నాను.

విజ—రాణి యగు హీరాదేవియు నామెపక్షమువారు మీ మాటల విందు తని మీరాశించుచున్నారా!

ఛత్రీ—విందురుగాక వినకుందురుగాక. కాని నే నొక్కమాట వారికిఁ దప్పక బోధించెదను. అన్యోన్యమాత్సిర్యదవ్యామానము లగు నాత్మలు, ప్రార్థనలచేతను, మృతువచనములచేతను శాంతము లగు నని నావిశ్వాసము. కావున కేను మానావమానములను సుఖదుఃఖములను జింతింపక నాబుందేలసోదరుల స్వాతంత్ర్యదేవీభక్తులుగ నొనర్చెద. విమలదేవా! చతుర్భుజాలయవిగ్రహధ్వంసమునకై ఫిదాయీఖానుఁ డీడినము నిర్ణయించినాడు.

విమ—మొదటిసారి తత్ప్రియత్నమున పతఁడు వైఫల్యము నందుటఁజేసి యతఁడు ఢిల్లీనుండి తద్ధ్వంసమునకై రాజాజ్ఞఁ దెప్పించుకొనెను. రెండుదినములకుఁ దరువాత సభాభవనమున హీరాదేవినభ జరుగును. సభ జరుగుసమయముననే ఫిదాయీఖానుని సైనికు లేగి దేవాలయము ధ్వంస మొనర్తును.

ఛత్రీ—చాల బాగున్నది, కాని రణదులహఖానుఁ డేల ధాంధేరమునకుఁ బోయెనో మీ రెఱుఁగుదురా!

మొదట విమలదేవుఁడు కొలఁదినేపటిదనుక మాటాడకుండి విజయదేవునిదెసఁ జూచుచు నిట్లనియె:—“కంచుకిరాయలు తనరాజ్యము నాతని కిచ్చినేయ నిశ్చయించెను. ఇందులకే యాతఁడు నిన్నటి

సాక్షాత్కారమున మహాకంబరముతో ఛాంధేరమునకుఁ బోయినాడు.

ఛత్రీ—(సాశ్చర్యముగ) ఏమంటివి ! కంచుకిరాయలు తన రాజ్యము రణమలహాఖానున కిచ్చివేయునా ! శుర్యలులగు హైందవుల శక్తి నీరీతి ధ్వంసమొనర్చు సమకట్టుట కతని కేమి పట్టినది ! అతని కెవ్వరు జెప్పవారు లేరా !

విమ—మహారాజా ! మొదటినుండియు నతనియభిప్రాయములు శుప్తములుగ నుండలేదు. అదియుఁగాక నీరాజ్యము రణమలహాఖానున కిచ్చివేయుము. లేకున్న ఛత్రసాలుఁ డేతెంచి నీరాజ్యము నాక్రమించి లోబటచుకొనును ” అని నాతల్లి యతనికిఁ జెప్పెను. విజయవివాహ మొకసాధారణమాండలికునికుమారునితోఁ గావలయు ననీయు, తారలకు రాజ్యమున నల్పభాగమైన నొసంగరాదనియుఁ గూడ నిశ్చయింపఁబడినది. ఛాంధేరరాజ్యనివాసులును, మంత్రి యగుసజ్జనరాయలును దానికి కొవ్వకొనలేదు. కాని కంచుకిరాయ లెవ్వరిమాటలను విఁడయ్యె.

ఛత్రీ—ఓయీశ్వరుడా ! నీవే దయఁదలఁచి వీరికి సుబుద్ధి నిమ్ము. విమలదేవా ! నీవీసమయమున నీభవనమునకు మరలి పొమ్ము. ఛాంధేరరాజ్యప్రజలసహాయ మిప్పు డత్యంతావశ్యకమై యున్నది. హీరాదేవి సభజరుపునాఁడు నేను నిన్నఁ గలియుదును. నీరాజ్యమంతయు సైన్యమంతయు నాకు సాయమొనర్చు సంసిద్ధమైయున్నది. నీసేనాని యగు చాముండరాయలు నాయాజ్ఞకై నీరీక్షించుచున్నాడు. నీవీపత్రము నాతనికిమ్ము. హీరాదేవిసభ యారంభము కాగనే చాముండరాయనిఁ గూడి నీసైన్యమునంతనుఁ గొని ఫిదాయిఖానునిసైన్యము ముట్టిడింపవలయును. నీసాయమునకై యెన్నికఁ గన్న బుందేల వీరులఁ గొందఱ వెంటనిడికొని సరియగు సమయమునకు దలపతిరాయలకుఁ జేరుకొనును. చతుర్భుజభగవానుఁడు నిన్న విజయి నొనర్చును.”



విమలదేవుఁ డటచుండి మరలిపోవ సిద్ధముగ నుండెను. కాని విజయదేవుఁ డటనుండి కదలఁగోరుట లేదు. అది చూచి విమలదేవుఁడు “ఇచ్చు జేతు యాలోచించుచున్నావు! నమవుము. మరలిపోదము.” అని విజయదేవునితో ననెను.

విజయ—నే నివ్వు డట వచ్చి చేయునదేమి! న న్నేదియైన కాళ్ళయు విశ్వహించుకొననిమ్ము. మహారాజా! తమయాజ్ఞయైన నేను తమతో నుండి తను కేవల సేవజేయుదును.

ఛంద్ర—విజయా! నా కెట్టిసేవయు నక్కఱలేదు. ఐనను మీతో డనుండిన నాకు స్వర్గసుఖము లభించును. విమలా! నీవు నీమిత్రుని రెండుదినములదనుక వీనుము. అటుపై మరల సీతనిఁ గలిసికొందువు.

విమ—మహారాజా! దాన నా కేమియు హానిలేదు. కాని యీసమయమునఁ దమరు విజయనిపైఁ జూపిన యనుగ్రహము నా పైఁగూడఁ జూప వాగ్దానమొసంగుఁడు.

ఛంద్ర—విమలా! విజయఁడు నాకెంతటి ప్రియుఁడో నీవు నంతటిప్రియుఁడవే. ఈవిమలవిజయలార్థము నాకెంతయు సుఖకార్యము. మీయిరువురిపైనను నాకు నిర్వాజమగు ననురాగము గలదు.”

విజయవిమలుల యానందమునకు మేరలేకుండెను. కొల్లఁదనీన టకి విజయదేవుని కొమలవాస్తస్పర్శసుఖ మనుభవించుచు నున్నప్పుడు డటనుండి వెడలిపోయెను.

విమలదేవుఁడు తనమందిరమునకు మరలివచ్చునప్పటికి నవఁ నా హితయగు తనకాంత హఠాత్తుగ జూడవీడి యేగె నని యతని కెఱుక వడియె! అని డివ్యంతశాస్త్రీర్యమునఁ దదన్వేషణమగునుఁ డయ్యెను!

అంతఃపురమున కరిగి పోయిన పురుషులు

## ఇరువదియావవప్రకరణము



ఛత్రసాలజయజయధ్వానము

చంపతరాయలు వీరస్వర్గము నందిననాటినుండియు హీరాదేవి  
తాను కృతకృత్యురాల నైతి నని తలచుచుండెను. చంపతరాయలు  
వధియింపఁబడె ననియు, మహిబా యాక్రమింపఁబడె ననియు, సుఫ  
లాచ్ఛత్రసాలులు గతినూలి యరణ్యములపాలై రనియు నేడు కా  
కున్న శేషైన వా రంతమొందకతప్ప దనియు నామె యేనాడు వినె  
నో, నాడే చంపతరా కుటు సమూలముగ విధ్వంసం దెయ్య ననియుఁ  
దనజీవితపుఁబ్రధానకర్తవ్యము ముగిసెననియు నామె విన్నవించుచు, ఇంక  
నేయేచోటులనుండి యేయేవిధములఁ దనపుణ్యసాధనములఁ దీర్చియు  
శ్చిర్త మొనరించుచుఁ దన శేషజీవనముఁ గలుపునోనవలయునో మని  
యు నామె నిశ్చయించుకొనెను. చింతించుచు నున్నప్పుడు కులీ  
మూలమున ఛత్రసాలసుఫలా చేరఁజూపమముఁ దన కిమియుఁ దెలి  
యకాకుండుటచే వారి నిరువురిని గాటిమొకము లంతమొందిందియుండు  
ననియు నిశ్చయించుకొని యామె మిగులఁ బ్రసన్నమై యుండెను.  
ఆసమయముననే శుభకరణమహారాజు సమరప్రత్యాగతుఁ డయ్యె.  
శుభకరణునితోడి క్షణికసమావేశము నామె చాలకాలమువఱకు మఱి  
వలేదు. కాని యానడుమునే విమలదేవునినిచాహముఁ బట్టాభిషేకము  
జరుగుటనే నా ముత్సవమున నామె శుభకరణుని మఱిచుచుండెను.  
ఇంతలో దేవగఢయుద్ధమునఁ బాదపాపక్షమున నుండి పోరాడి ఛత్ర  
సాలుఁడు మహద్విజయము నందె నని యామె వినెను. ఆమెకు  
మరల నిష్ఠుకు భావ్యనష్ట స్థితికి వచ్చెను. బుందేలులయాశయము



తిప్పు డింతియధికముగఁ బరివర్తనముఁ గాంచు నని యామె శిష్యులు  
నశై నఁ దలఁచియుండలేదు. శుభకరముఁ నాపక్షమున నుండ పాఠా  
దకున్నను, నే నొంటరిగనే సమయము చిక్కినప్పుడు ఛత్రీసాలుని  
జరాభూతు నొనరింపఁగల నని యామె దృఢముగ నమ్మియుండెను.  
కాని ప్రాణనాథస్వామి ప్రజాశయముల నెంతగ వివర్యస్తములఁ గా  
వించెనో, యాతఁడు ప్రజలభ్రమాలస్యముల నెంతగఁ బాఠద్రో  
తెనో, దాస్యవిమోచనప్రయత్నము తమకర్తవ్య మని ప్రజ లెంతగ  
భావించుచుండినో, తనప్రజలుఁ దుదకుఁ దనసైన్యము తనకుఁ బ్రీతి  
పక్షమై యాయుధము నెత్త నెంతగ సంసిద్ధమయ్యెనో, యామె  
యూహింపకైన లేదు. స్వపక్షములోనిరాజు లెల్లరు వెనుకటిరీతిఁ  
దనకు సాయమొసర్తు రనియు తనప్రత్యేకవచనమునకు నమ్మితింతు  
రనియు, బుఁదేలవీరు లెల్ల రధికవేతనముల నంది తనయానతిఁ బాలిం  
తు రనియు నామె పూర్ణముగ విశ్వసించియుండెను. కావుననే యామె  
ఛత్రీసాలుడు సైన్యసంగ్రహ మొనర్చుచున్నాడని వినఁగనే స్వపక్ష  
మునందలి రాజులకు నాయకులకు నెల్లరకు సభానిమంత్రణము లంపె  
ను. సభాదినము నియత మొనరించి రాష్ట్రపాలకుఁడగు ఫిదాయీ  
ఖాను తదధ్యక్షుఁడుగ నుండ నేర్పాటొందించెను. ఓర్కాచగతవాసుల  
నేత్రములు మరల. సమావేశసభాభవనంపు దెస కాశ్యప్తము లగుచుం  
డెను.

నేటిహీగా దేవివేషము పురుషవేషము శ్రీవేషము యని  
నిశ్చయించుట మిగులఁ గష్టముగ నుండెను. ఆమె తనమస్తకమునై  
రాజాచర్యతసింహునిశిరస్రాణ ముంచుటచే ముఖాకృతి పోరుషవంతమై  
కన్పించుచుండెను. ఆమె యుత్తరీయాలచలము భుజములనుమాత్రమే  
యంటియుండెను. హస్తముల ననాచ్ఛన్నముగ కృపాణ మెగయు

చుండెను. ఆమె సభామందిరమున కెవ్వఁడు వెడలునా యని విమల దేవుఁడు నిరీక్షించుచుండెను. కొలఁదినేపటి కామె భవనమునాండి వెలువడి యుపద్యుక్తముగు నలంకరణముతో సభామందిరమున కేగెను. విమలదేవుఁడు నానందమున నశ్వాసాఘోషైః శీఘ్రముగ నేనాని యగు చాముండరాయనికడ కేగెను.

హీరాదేవి సభాభవనముఁ జేరునప్పటికి ఫిదాయీఖానుఁ డత్యుత్సాహముపై నాసీనుడై యుండెను. మండపమంతయు బుందేలఖండ పురాజలతోడను, సుదారులతోడను నిండియుండెను. ఆమె పురుష గమనమున ఫిదాయీఖానునియొద్దఁ జేరి యచ్చటనే యొకయాసన ముపైఁ గూర్చుచుండెను. ఆమెవ్యవహారముఁ గాంచి యెల్లరుఁ జకితులైరి. అప్పుడే హీరాదేవి లేచి యారీతి గర్జించెను. “ ఢిల్లీపాదుషా వారు బుందేలఖండమున విద్రోహమును విద్రోహులను సమూలముగ ధ్వంసమొనరించి మన కెంతటిమహోపకారముఁ గావించియున్నారో మీ రెఱుఁగుదురు. ఈదేశమును దాము స్వాధీనమొనర్చుకొని సకల దారు ఫిదాయీఖానుఁబోలు సతతత్నము దీనిపైఁ సధికారిగ నియమించి యీదేశమందలి సామ్రాజ్యహితులగు ప్రజలహితముఁ బెంపొందింపఁ బాదుషావా రెంతయు సాయపడినారు. ”

నడుమనే యొకయువకుఁడగు నాయకుఁడు లేచి యిట్లనెను:—  
“రాణీ! ఈసమయమున నిచ్చట నుపస్థితులై సవా రెల్ల రంభు లనియు బధితు లనియు మూర్ఖు లనియు నీ వెంచుచున్నావు కాఁబోలు! ఫిదాయీఖాను కాని పాదుషావారుగాని మన కేమి హిత మొనరించినారు? మహిబాధిపతి యగు చంపతరాయనిప్రాణముల హరించి మరల బుందేలఖండముపై నన్యాయపూర్వకముగు జిజియాపన్న విధించిగాఁడు. మనప్రాణాధికములగు దేవాలయము లతిశీఘ్రముగ విధ్వంసము





మోటాడుటయు లేదు. ఇప్పటివఱకుఁ దానొనర్చిన పాతకములకై యా తనికి విచారము గలుగుచున్నది.”

హీరా—(గట్టిగ నటించుచు). చాలును. ఇంక మీరు నోరెత్తకుఁడు. మీ యీమాటలు నాకుఁగాని రాష్ట్రపాలకమహాశయునికిఁగాని సమ్మతములు కావు. ఇంక మీ రిట్టిమాటల నాడిన బాకునుహాశయు నకు వేలుపాయములేక మీరాజ్యములను మండలములను స్వాధీనపఱచుకొనవలసివచ్చును.”

హీరా దేవియొక్క యీ బెదరింపు చాలమందిరాజులకు నతదారులకు నవమానజనక మయ్యెను. ఒకఁ డిట్లు చెప్పినై యెను:—

“నీవు మాటాడకుము. మారాజ్యముల నేగతిఁ గావఱుకొనవలయునో మాకు బాగుగఁ జెలియవచ్చినది. పరులచేఁ జిన్నుఁ దినుచుఁ జిత్తము చిత్తమును చుండుటకంటె యాత్మబాహుబలవిశ్వాసమున మారాజ్యములు బాగుగ సంరక్షింపఁబడు నని మే మిప్పుడెఱింగితిమి. మీరు మారాజ్యముల సంరక్షణవిషయిక మగుదింతవీడు. టయే మాకు శుభకరము.”

హీరా—(అధికవిచారమున) నేను మీబుద్ధులు సరిగ లేదని తోచుచున్నది.

కలిం—రాణీ! మాబుద్ధులు మొదటనే తిన్నఁగ లేకొండెను. నీమాయమాటలలోఁ బడియే యిప్పటివఱ కెన్నియో దుశాచరణము లొనరించితిమి. ఇప్పటిబుందేలఖండమందలి నీతివినాశనమునకుఁ గారణము రాజుల మగు మేమే. మాబుద్ధులు తిన్నఁగనే యుండినఁ బతిహంతకురాలివచనములకు లోనై తన్మాన్యుల ననుసరింపకుండియే యుండుము. చంపతరాయలమహాపావనకార్యము దోషయుక్తముగ మాకుఁ గల్పింపకయే యుండెడిది. అత్మనిరాశమునకై కత్తి నెత్తక



యే యుండెడివారము. మిగిలియుండిన మాయధికారముఁ గోలుపోవక  
యే యుండెడివారము. ఇప్పుడు మాబుద్ధులు తిన్నవడినవి. కావుననే  
నీపక్ష మెంతటిన్యాయరహితమో దుర్మితయుక్తమో స్వాభ్యుత్థమో  
మాకు బాగుగఁ జెలియవచ్చినది.

హీరా—(కన్నలు పెద్దవిగఁ జేసి యాముదుసలిరాజుఁ జూ  
చుచు) ఓరాజా! నీ కేమిపట్టినది! మంచిది. నీవు నాయెడ నిట్టివైరు  
ధ్యముఁ జూనఁగలఁచిన నాసభలోని కేల వచ్చితివి! నామాట నొప్పు  
కొనకుండిన నోర్చాప్రార్థముల నడుగిడనేల?

కలిం—నీ కిట్టిమాట లాడ సధికారమే లేదు. ఓర్చారాజ్యము.  
నీ కిట్టిసంబంధము లేదు. ఈయున్నతాసనముపైఁ గూరుచుండ  
నీకేమి యధికారమున్న దని ముందుగ నేనే నిన్నడుగుచున్నాను!  
ఓర్చారాజ్యముపై సధికారము వహింప నీవెవ్వతెవు?

హీరా—(పండ్లఁ బెనవులతోఁ గొలుకుచు) పరిలోకవాసి యగు  
రాజునకు భార్యను. యవరా జగు విమలదేవునితల్లిని.

కలిం—ఇదంతయుఁ గట్టిపెట్టుము. మరణకాలమునఁ బర్వత  
సింహుఁడు చెప్పినదానిని మేము మఱచియుండలేదు. విమలదేవుఁడు  
నాకుమారుఁడు గాదు. చంపతరాయలే నిజముగ నాయుత్తరాధికారి.  
యని యతఁడు నుడివినమాటల నెల్ల రెఱుఁగుదురు. ఇచ్చట నిన్ను  
దుష్కర్మితులగు నరవతులెల్లరు నాఁడు నుండిరి. మరణకాలమునఁ బర్వత  
సింహుఁ డేమనెనో వారే చెప్పెదరుగాక. విమలదేవుఁడు నాపుత్రుఁడు  
కాఁ డని యతఁడు స్పష్టముగ వచించియుండలేదా! ఓర్చాసింహాసన  
ముపై ఛత్రసాలుఁడు కూర్చుండవలయు ననియేకదా యతనియొ  
తిమవాంఛ!

చాలమంది—అవునవును!

ఒక రాజు—రాజు వర్వతసింహుని యంతిమేచ్ఛ నెఱవేర్చవలయును. ఓర్కాసింహాననముపై ఛత్రీనాలునిఁ గూర్చుండఁబెట్టవలయును. అజ్ఞానవశమున మనము చంపతరాయలయెడఁ బూనినవైరు ధ్వమునకుఁ బ్రీతిక్రియఁ జేసికొనవలయును. ఛత్రీనాలుడే యోర్కాసింహాననాసీనుఁడు కానర్హుఁడు.”

అంతఁ జాలమంది రాజులు “అవునవునల్లే” యనిరి. అంతఁ జాలమంది ఛత్రీసాలజయజయధ్వనిములఁ గావించిరి.

ఆసమయముననే గంభీరభావముతో సభామంటపముదెస కేగు దెంచుచున్న యువకుఁ డొకఁడు వారి కెల్లరకుఁ గన్పట్టెను. మరల నెల్లరురాజులు సరదారులు లేచి “ఛత్రీసాలునికి జయము” అని యున్నతస్వరమునఁ బలికిరి.

హీరాదేవి క్రోధమున నత్యంతసంతప్తయై యావ్యాధ్యగ్ధ కాఁ జొచ్చెను. ఛత్రీసాలజయజయధ్వనియు విని ఫిదాయోభానుఁడును వికలుఁ డయ్యెను. సభామంటపమందలి రాజులును సరదారులును మిగులఁ బ్రసన్నులై కన్పట్టుచుండిరి. ఆసమయమున నాపరమేశ్వరుఁ డే వారికి సాక్షాత్కరించిన స్థితిఁడెను.

హీరాదేవిక్రోధముపారముముట్టెను. ఆమెకన్న లెట్లుజేసి ఛత్రీసాలునిఁ జూచుచు నిట్టులనియె:—నీ విట కెట్లు వచ్చితివి? వెంటనే యిటనుండి మరలిపోము. లేకున్నఁ బ్రదికియుండఁజాలవు. ద్రోహుల కిచ్చట నేమియు పనిలేదు.

ఛత్రీ—(అధికవినయమున) ఇచ్చటినుండి వెడలిపోవుటకై నేను రాలేదు. వీరితోఁ గలిసియుండటకుఁ బ్రేమపూర్వకముగఁ బ్రవర్తించుటకు వీరిమనసులందలి ద్వేషభావము బొగొట్టటకు వచ్చియి



నాన్నను. నీకు నాపై నింతటినిష్కాంతత కోస మేల? నేను నీయెడ నాత్మ  
యవరాధముఁ గావించితిని?

హీరా—నీయవరాధానుకృతిమణిక విన్నింప నాకుఁ దీటుపాటు  
లేదు. ఈసభ సామ్రాజ్యభక్తిప్రదర్శనమునకై చేయఁబడినది. సభ  
ముగిసినపై నీయవరాధములు తెలియఁజేయఁబడును. తదుచితముగు  
దండనము నీ కొసంగఁబడును.

ఫిదా—(సభయముగ)బోను.

భక్తి—(ఫిదాయీఖానుఁ జూచుచు శాంతముగ)బుందేలఖం  
డమున ముసల్మానులపరిపాలనావధి ముగిసినది. శీఘ్రకాలముననే  
బుందేలఖండము స్వాతంత్ర్యముఁ బొంది దాస్యముక్తమై యానంద  
ము ననుభవింపఁగలదు. నేడే చతుర్భుజాలయముకడ శుభకరముగు  
స్వాతంత్ర్యప్రయత్నసమారంభ మయినది. విమలదేవుఁడు తనసేనాని  
యగు చాముండరాయని వెంటఁగొని చతుర్భుజాలయక్షణము సల్పు  
చున్నాఁడు. అధికసంఖ్యాకు లిచ్చటిప్రజలుకూడఁ దత్సహాయమునకై  
సంసిద్ధులై యున్నారు. కొలఁదిసేపటిలో విమలదేవదలపతిచాముండ  
రాయునిజయులై యిట వచ్చెదరు. ఖాన్! చతుర్భుజాలయస్వం  
సమునకై నీయంపినపై నికులు శీఘ్రముగనే యమపురముఁ జేరుదు  
రు. నిన్ను బంధించుభారమును స్వయముగ నేను వహించితిని. నీవు  
మాహావీరుడ లేవి నానెట్ల వచ్చెదవేని నీప్రాణములు దక్కును.  
ఏమాత్రమైన నడ్లగింపఁజూచెద వేని యీఖడ్గము నిన్నంతమొందుచి  
నైచును. నమవును. సింహాసనమునుండి క్రిందికి దిగుము. నీ వీసమ  
యమున నాఖైదీవి.”

ఫిదాయీఖానుఁడు కొలఁదిసేపటివఱకు మాహావీర యా  
త్మీయముచేయు. అతఁడు మొఘలు వలనైపు దృష్టి నిగుడిచి

తుదకు హీరాదేవిదెసకుఁ జూచెను. తన్నింక నిస్సహాయునిగ నెఱిగి  
సింహాసనమునుండి దిగనున్నతరి, హీరాదేవి కర్కశస్వరమున నిట్లు  
నియె :—

“ మహాశయా ! మీ రీక్రుచ్చానికి నుమంతయు భీతిల్లకుఁడు.  
నేఁ డిప్పటివఱకుఁ జెప్పిన దంతయు ననన్యము. మీపై నెను లీవాచికఁ  
జతుర్భుజాలయముఁ బడఁగొట్టియుండుదు. చాముండరాయలుగాని  
విమలదేవుఁడుగాని పారితో నెన్నఁడుఁ బోరాడరు. ఓర్చాప్రజ  
లత్యంతవిశ్వసనీయులు. తాజభక్తులు. నా రెన్నఁడు నిట్టియనుచిత  
కార్యము నొనరింపరు. మీరు నిశ్చింతులై కూరుచుండుఁడు. (రా  
జులఁ జూచి) మీ రందఱు విద్రోహి యగు ఛత్రసాలునిమాలకు  
లోనై చక్రవర్తితోడను సామ్రాజ్యముతోడను నైరముఁ బూనుట  
శుభకర మని యెంచుచున్నారా ! చక్రవర్తియొక్క యింతటిమహా  
సామ్రాజ్యము నెగురఁగొట్టఁజూచుట మహామౌఢ్యము. మీరు ఛత్ర  
సాలునియీప్రియత్నముఁ బ్రీతిఘటించున్న శానుమహాశయుఁడును,  
పాదుషావాదును మీరు వానితో నేకీభవించుచున్నారని యెంచెదరు.  
ఛత్రసాలునిప్రియత్నములయెడ నసంతుష్టిని సామ్రాజ్యమునెడ నహా  
నుభూతిని బ్రకటించుటకే నేఁ డీనభ జరుపఁబడినది. పాదుషావారు  
మీపై నాగ్రహింపకుండునట్లు, బుందేలఖండపుశాంతికి భంగము  
వాటిల్లకుండునట్లు, మీసామ్రాజ్యభక్తికిఁ గలంకము కలుగకుండు  
నట్లు కేవలవాగూహమువఁగాక క్రియాకూపమునఁగూడ మీరు ఛత్ర  
సాలునికార్యములకు నైరుధ్యముఁ బూనవలయును. నుబేనార్ మహా  
శయా ! మీరు రవ్వంతయైన భీతిల్లఁదగదు. ఎవ్వఁడు మిమ్ము ముట్ట  
నై న సాహసించఁడు. ”

ఛత్రసాలుఁడు వెనుకటియట్లే శాంతగభీరుడై యిట్లనియె :—



“ ఫిదాయీఖాన్ ! నిర్ధకమగు వివరీక్షఁ గావింపకుము. బుందేలులసాహసపరాక్రమములు నీవు బాగుగ నెఱుఁగుదువు. కావున మాటాడక నాకు స్వాధీనుఁడవు కమ్ము. ఇంక నీతో నే నేమియుఁ జెప్పను. ఇట్లుపై నాకార్యము ఖడ్గము నిర్వహించుచు. ”

అధికాశ తేజోభరితములగు ఛత్రసాలునిమాట లసహ్యములై తోఁస హీనాదేవిమాటల నుంట్లైఁ దలఁచుకొనక ఫిదాయీఖానుఁడు తనయాసనమునుండి గబగబ దిగి, ఛత్రసాలునికడ కేఠించి యవనత శిరస్కుఁడై నవినయముగ నిట్లనెఁ— “ నేను తమయాజ్ఞకు బద్ధుఁడను. అనుగ్రహించి నాప్రాణరక్షణ మొనరించి నన్ను నాపెండ్లము బిడ్డలతోఁ గలిసికొన ననుమతింపుఁడు. ”

ఛత్ర—ఖాన్ ! వ్యాకులపడకుము. నీప్రాణములు హరింపఁబడవు. (సభవైపుఁ జూచి) సోదరులారా ! వింధ్యవాసినీదేవి యాశీర్వచనమునను, మీసహాయమునను, నేను వినష్టస్వాతంత్ర్యసంవాదన ప్రయత్నమునఁ దగిలియున్నాను. కాని మీ రెల్లరు నై కమత్యముఁ జెందుదనుక నీకార్యమున సాఫల్యము కలుగదు. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్య మిచ్చటిప్రతివ్యక్తికి హితదాయకమే యగును. ఎవ్వరిహితము ననుకూర్పఁ బ్రయత్నములు సేయఁబడుచున్నవో, వారే యైక్యము వందకున్న, నాత్మహితదాతలతోఁ బోరాడుచున్న నింక స్వాతంత్ర్యప్రాప్తి యెట్లు ! పరిస్పరవిరోధములనే మనశక్తిశౌర్యములు వినష్టములుగఁ జేసికొన్న బానిసతనవుగోతిలోని కీడ్చు పరకీయశక్తితో మనమెట్లు పోరాడఁగలుగుదుము ! ఇప్పటివఱకు మనయంతఃకలహములవలనఁ గలిగిన చెడుగు మీరెఱుంగనిది కాదు. ఫిదాయీఖానుఁడు బుందేలఖండమున రాష్ట్రపాలకుఁడుగ నియమింపఁబడినాఁడు. మిమ్మలఁ గొయ్యబొమ్మలయట్టు లాడింప నతని కధికార మొసఁగఁబడి

నది. దీనికి మీయంతఃకలహములే కారణము. బుండేలఖండముననిరు  
పేదమొకళ్ళాని నిధీశ్వరునిదనుక నెల్లరిపై నవ్యామునుగు జిజియా  
వన్న విధింపఁబడినది. దీనికి మీయంతఃకలహములేకారణము. బుండే  
లఖండమందలి దేవాలయము అన్నియు విధ్వస్తములు కాఁజొచ్చెను.  
పరమపూజ్యములగు దేవతావిగ్రహములు పాదదళితము లయ్యెను.  
అడుగడుగునకు ధర్మమున కవమానము గలుగుచున్నది. దీని కంత  
కునుఁ గారణము మీయంతఃకలహమే. మీరు తిండిగారితో విరో  
ధముఁ బూని వారిస్వాతంత్ర్యవిషయికప్రయత్నముల నాతంకములఁ  
గల్గించి వారిప్రయత్నముల సర్వవిధముల నిర్ధక్కుముల నొనర్చినై చి  
త్త. దీని మీకేమి లాభము చేసుకొనో మీరే యూహించుకొనుము.  
దీనిచే బుండేలులకు మీ రెచ్చిభుధము సమకూర్చితిరి! కొంచెము  
కన్నులఁ దెరిచి దేశస్థితిఁ జూచిన మీయంతఃకలహములమూలమున  
బుండేలఖండమున కెంతటియపరిమితమగు హాని వాటిల్లెనో తెలియుఁ  
గలదు. మహాభారతగ్రంథమున మీరు కొరవపాండవుల భయంకర  
యధ్వనిషయముఁ జదివి యుండవచ్చును. పరస్పరవినాశనమునకై పా  
రెల్లు ప్రయత్నించుచుండిరి! కాని యశ్వలతోఁ జోరాడవలసినచ్చి  
నప్పుడు వా రెల్లకృము నందుచుండిరో మీ రాలోచించుటలేదు.  
అంతఃకలహములఁ బాండవు లైదుగురు గౌరవులతోఁ బోరుచు  
డిరి. కాని యశ్వలతోఁ బోరాడనగు సమయమున వారెంతటియభి  
మానమునఁ గౌరవపాండవులమగు మేము నూటైదుగుర మని సుభావు  
చుండిరి! నేడు మనము కొరవపాండవులయూయుపదేశము ననుసరిం  
పవలయును. మీతోడను జక్రివర్తిసైన్యములతోడను బోరాడుటనే  
తిండిగారు ప్రాణముల పీడిరి. కాని వారిప్పుడు జీవితులై యుండ  
లేదు. ఇప్పు డింక వారిపై మీ కెట్టిద్వేషము లేదుకదా! తిండిగారు



ప్రమాదవశమున, లేక తెలివిలేమిచే, కాక యమా మానశునై మిమ్మరే  
 చూసితి యుండవచ్చును. మీతోడ విరోధముఁ బూనియుండవచ్చు  
 ను. మీకు శారీరకమానసికకష్టములఁ గలిగించి యుండవచ్చును.  
 కాని వా రీకాశ్యము లన్నియు నుదాత్తమగు స్వాతంత్ర్యాశయము  
 కొఱకే తొలునరించిరి. అట్లయ్య నాకాశ్యము సిద్ధింపలేదు. తువకు  
 బంధుద్రోహపరస్పరవైరములమూలముననేతుదకుసాఫల్యములభింపలే  
 తని వా రెఱింగిరి. తమయీశ్వరోప్రమాదమునకై వా రత్యంతప  
 శ్చాత్తులైరి. కాని తమపాపపాటు నెఱుఁగునప్పటి కధికవిలంబ  
 మొక్కెను. కావున వారు దానిని నవరింతుకొనఁ జాలకపోయిరి.  
 ఇచ్చుకు నే నాకాశ్యము స్వయముగఁ వహించితిని. తండ్రిగారు మీ  
 డెఱుఁడ నొనరించిన యనరాధములకై నేను మీకడనుండి మన్నన  
 పోషించుశ్చాము. తండ్రిగారియనరాధ మక్షమ్య మని మీకుఁ దోచిన,  
 దానికై యుచిత మని తలంచి మీరు విధించెను దండనము ననుభ  
 వింప నేను సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను. ఈఛత్రసాలుఁడు నిశ్శస్త్రుఁడై  
 తనతండ్రిపక్షమున తమాప్రార్థన మొనరించి మీయెదుట నిలువఁబడి  
 యున్నాఁడు. మీ కుచితమని తోచిన వెనుకటిసంఘటనముల మఱచి  
 స్వాతంత్ర్యప్రయత్నముల నాకు సోయ మొనఁగుఁడు. లేక నాకు  
 మరణదండనము విధించుట యుచిత మని తోచిన నట్లొనరించి మీరు  
 శ్వేతియుగ స్వాతంత్ర్యసంపాదనప్రయత్నముఁ గావింపుఁడు. మీ  
 శస్త్రాఘాతములను దాని తమావచనములను గాని సమానప్రేమ  
 మున స్వీకరింప నేను సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను.”

గద్గదన్వరమున నొకభూపతి యిట్ల నుడివెను:—“ఛత్రసాలా!  
 నీతండ్రి మామెడ న్జ్ఞేయపరాధముఁ గావించియుండలేదు. మేము  
 దుష్ట యగు నీహీరాదేవినలలోఁ జిక్కి యే యితటియన్యములఁ

దెచ్చితిమి. చంపతరాయలప్రాణములఁ గొంటిమి. పరస్పరనైరంజన  
నెంతటియన్దము వాటిల్లిచడో, వాటిల్లుచున్నదో యిప్పుడు మే మెఱుంగ  
గఁగల్గితిమి. ప్రాణనాథనామి మావాస్తవావస్థను మా కెఱిగిం  
చెను. మాకన్నలయెదుట భ్రమయవనక పూర్ణముగఁ దొలగిపో  
యినది. మేము హీరాదేవీపక్షము వీడి నీకు నాయపశుబుని, స్వాతంత్ర్య  
త్ర్యకేతనచ్ఛాయ నిలుచుటకునుఁ సంసిద్ధులమై యున్నాము. మేము  
తదనుకఁ జేసిన నింద్యకార్యములకై యుదారుడనై నీవు మమ్మ  
కుమింతు వని మే మాశించుచున్నాము. హీరాదేవీ ! అన్యాయమ  
యను పాపకలితము నగు నీపక్షమును నేటినుండి మేము పరిత్యజించి  
తిమి. ఇంక మేము ఛత్రీనాలు ననుసరించెదము.”

హీరాదేవిక్రోధము మేఠమీతిపోయెను. ఆమె కిప్పుడు కత్త  
వ్యాకర్తస్యములు తెలియుట లేదు. ఆమె దురాశాశిఖరిమునుండి  
యపమానకూపమునఁ బడిన ట్లయ్యెను. లక్షలకొలందిగ వృత్తికము  
లొక్కమాటుగ నామెను గుట్టనట్లుగ నామె బాధపడుచుండెను. దృష్ట  
చంచలమయ్యెను. ఆమె తననేత్రములనుండి ఛత్రీనాలునిపై నగ్ని  
కణములఁ గురియుచున్న దని యెల్లరకుఁ దోచుచుండెను. ఆమె య  
ధికవిలక్షణముగు దృష్టిచే, దనచేతిభక్తమును, సమీపమున నిలిచి  
యున్న ఛత్రీనాలునిఁ జూచెను. కాళ్లు కంపించుచుండ నామె భక్త  
మున ఛత్రీనాలు ననుసరించి వికల యగుచుండెను. ఇంతలో ఛత్రీ  
నాలుని మధురగంభీరస్వర మామెచెవులఁ బడెను. ఛత్రీనాలుడు  
మాచూడుచుండుటఁ గాంచి యామె యధికమగు నధికారిగర్వమున  
దనయాసముపైఁ గూలఁబడెను.

ఛత్రీనాలుడు మిగులఁ బ్రసన్నుడై యిట్లనెను:—“రాజు  
లా! నాచుకులా! మీరు నేడు నన్ను గన్మనిఁ గావించితిరి.



ప్రాణనాథస్వామివ్రాతముల ధన్యములఁ గావించితిరి. బుందేలప  
తాత్రామమును ధన్యముఁ గావించితిరి. వెనుకటిపరస్పరాపరాధముల  
పైరించి బుందేలఖండకల్యాణరథమును దాస్యాంధకారకూపమునుండి  
బయల్పెడబించి, స్వాతంత్ర్యభవ్యభవనదిశకుఁ గొనిపోందు. రండు.  
మఱ మందఱ మానందపూర్వకాలింగన మొనర్చుకొని భావికర్తవ్యము  
నిశ్చయించుకొందము. ” ఛత్రసాలుఁ డీచూటఁ జెప్పచుండగనే  
రాజులు. నాయకులు, బ్రాహ్మపూర్వకాలింగనాభిలాషులై ముందు  
నకు వచ్చుచునే యుండిరి. ఇంతలో హిరాదేవి యాడుపులివలె గర్జిం  
చుచు ఛత్రసాలునిపై కెగసెను. ఆమె తనఖడ్గమును ఛత్రసాలునిపైఁ  
బ్రయోగింపనై యుండెను. కాని యింతలో నెవ్వరో పైనుండియే  
యామెహస్తముఁ బట్టుకొనిరి. ఆమె క్రోధభరితమగు దృష్టితోఁ దన  
హస్తముఁబట్టుకొనిన వారివైపు చూచెను. చూడఁగనే యామెక్రోధ  
మంతయు నశించిపోవ భీతయై చూడఁదొడంగెను.

మేఘగర్జనముఁ బోలు భీషణగర్జన మయ్యెను:—పాపినీ! అప  
విత్రామగు నీహస్తమును స్పృశించుట నాదురదృష్ట మని నే నెంచుచు  
న్నాను. కాని యమూల్యమగు నీబుందేలఖండరత్నముఁ గాపాడ  
నిరుపాయఁడనై యట్లానరింపనయ్యెను. నీహస్తముఁ గ్రిందికి దింపు  
ము. నీనేత్రముల కెక్కినరక్తము దిగమ్రింగుము. నిన్నఁబోలుగా  
క్షుసి యీభువనమున నెందు వెదకిననుగాన్పింపదు. కాని నేడు నేను  
నీయపరాధముల కన్నిటికి దండన మొనంగెదను. ఆనాఁడు నీవు నన్ను  
మోసగించి పాటిపోతివి. కాని నేడు నన్నుఁ దప్పించుకొనఁజాలవు.  
నే నడిగిన దానికంతకు సరియగు ప్రత్యుత్తరము నాకందవలయును.  
దాని నీ విసుమంతియైన మోసముఁ గావించినను, నీనోటినుండి యస  
త్యవాక్య మేదియైన వెలువడినను, నీయీఖిల్లమే నీరక్తముతో నిండి  
కస్పింపఁగలదు. ”

హీరాదేవిమొగము మిగుల నల్లవడిపోయెను. ఆమెయం దొక్కమాటయైన నాడుటకు శక్తి లేకుండెను. కొలదిసేపటి కామె యింక శుభకరణుడు తన్ను విడువఁ దని యెఱిగెను. ఐనను నామె యతని ప్రశ్న కేమియుఁ బ్రత్యుత్తర మొసంగలేదు. ఆమెనేత్రములనుండి యశ్రుధార ప్రవహించుచుండెను.

శుభకరణుఁ డామె మాటాడకండుటఁ గాంచి, మరలఁ గనరుచు నిట్లనెను:—“ హీరాదేవీ ! నాప్రశ్న కుత్తరము వెంటనే రావలయును. లేకున్న నింకొక్కక్షణములో నీశరము భూమిపై దొర్లుట కానవచ్చును. ”

నిశ్చాగ్యురాలగు హీరాదేవి వెక్కి-వెక్కియేడ్చుచు నిట్లులనియె:—“ లలిత కౌమార్యమునకు భంగము వాటిల్లలేదు. ఆమెయూ త్మహత్యయుఁ గావించుకొనలేదు. కొండగుట్టమీదినుండి పడి యామె మరణించెను. ”

హీరాదేవిమాటల నాలకించి కొలదిసేపటివఱకు శుభకరణుడు నిశ్శబ్దముగ నుండెను. అటుపై నీవిషయమున హీరాదేవి యసత్యమేల చెప్పెనో యెఱుఁగగోరెను. కాని యామె యూరక యేడ్చుచుండెఁగాని యొక్కమాటయైన నాడలేదు. చాలసేపటి కామె యింత మాత్రమే నుడివెను:—“ నేను ప్రజలమనములఁ జంపతరాయలపై పసహ్యుఁ గల్గించుటకే యీయసత్యమాడితిని. ” అటుపై నామె మరల వెనుకటిచందమున నేడ్చుచుండెను.

శుభ—(సోదోకముగ) రాజులారా! నాయకులారా! నేటికిఁ బడునారేండ్లకుఁ బూర్వము చంపతరాయనిస్థానము వారిం చెద నని యా, నతనిస్వాశంత్ర్యప్రయత్నముల భంగముఁ గలిగింతు ననియు, మీయెదుట నేను ప్రతిఁగైకొని యుంటిని. కాని నేడు మీయంద



టియెదుట నేను తప్పిపోయిముక్తి గావించుకొనచున్నాను. నన్ను  
మోసగించి యావ్రతినచేయింపబడినది. కావున నావ్రతిననుండి  
విముక్తుడ నగుటకు నాకు సంపూర్ణముగ నధికారము కలదు. మీరా  
దేవి యెట్లు నాచే బ్రతినచేయించెనో మీ రండలు నెఱుఁగుదురు.  
ఇప్పుడు నేను దానినుండి విముక్తుడ గావలయునో యక్కఱలేదో  
మీరే చెప్పడు.”

రాజులు, సరదారులు—నేటినుండి మేముగూడ మీరాదేవి  
సేవము నెఱుఁగి ఛత్రసాలునిపక్షము గ్రహించినాము. మీ కీసీచ  
సంపూర్ణముగ నంద సంపూర్ణముగ నధికారము కలదు. మిమ్ము  
యెఱుఁగినట్లు మీమున బుందేలఖండము శీఘ్రముగనే స్వాతంత్ర్యము  
సాధింపఁ జేయుదుము.

అంతట—బుందేలఖండము స్వతంత్ర్యముయ్యె ననియే  
నామొకటి. మీరందఱి యెఱుఁగఁ జూర్చి నావ్రతిననుండి విముక్తుడ  
గావించుకొనఁ జేయుదుము. నావ్రతిననుండి విముక్తుడ గావించుకొనఁ  
జేయుదుము. తర్వాత భావనఁడగు మీయుచిత నాయకులక  
జయజయఘోషములఁ గావఁపుడు.”

అండలు—(గంభీరోన్నతముగ) “ఛత్రసాలునికి జయము.”

శుభ—ఛత్రసాలా! నాప్రియపుత్రుడు దలవతి యేడ నున్నా  
డు! వానిజూడ నామున మాతుర మగుచున్నది.

ఛత్ర—ఈహాగాజా! అశుభ తనసైన్యముఁ గొని విమలదే  
వునికి సహాయముగఁ జూర్చుజాలయముకడ కేగిరాడు.

శుభ—విమలదేవుడు హస్తమున ఖడ్గముఁ గొని పోయియు  
న్నాడు!

ఛత్ర—చిత్తము.

శుభ — ఎవ్వడితో?

ఛత్రి — చతుర్భుజాలయవిధ్వంసమునకై యేగిన యవనసైన్యముతో.

శుభ — రాజులారా! నాయకులారా! విమలదేవునిగోలు యవకుడు చేతఁగత్తిఁగొని పోరాడుచుండ మనయస్త్రివారి కిటుఁ గూరుచుండి పాగ్గున మొనరించుట తగదు, నమవ్రుఁడు. అందఱుముఁ జతుర్భుజాలయముకడ కేగుదము.”

శత్రువుల భయంకరరూపరూణకార మయ్యెను. వెంటనే యెల్లరు ఛత్రిసాలజయజయధ్వజముఁ గావించుచుఁ జతుర్భుజాలయము దెసకుఁ బరువిడిరి.

ఇరువదియేడవ ప్రకరణము.



బాఁదలభుఁడ స్వాతంత్ర్యదినము.

పీర్ఖానుగ్ధుని విజయలక్ష్మి ఛత్రిసాలునిగళమున మూలిక నిడెను. పీర్ఖానాసాద శిఖరమునను సింహద్వారముపై నను స్వాతంత్ర్యదినము విజృంభింపఁగలుగు. స్వాతంత్ర్యవిప్రీతముకీరణజసితా మూద మోర్ఖానజలకు లభించెను. వారిచతుర్భుజాలయరక్షణము మిగులై పురి జరుగుచుండెను. కావునచే యోర్ఖాజులు ఛత్రి



సాలునిఁ బరమేశ్వరావతారముగ భావింపఁదొడఁగిరి. స్వాతంత్ర్యము నకై వాడు త్రికరణశుద్ధిగఁ బోరాడ నిశ్చయించుకొనిరి.

ఛత్రసాలునివిజయవార్త కడువేగమున సమస్త బుందేలఖండము నను ప్యాపించెను. అనతికాలమున నెల్లరును ఛత్రసాలుఁడు ఫిదాయీ ఖాను నోడించి బంధించె ననుమాటయే యుచ్చరించుచుండిరి. బుందేలఖండమున నటనటఁ జెదరియున్న ముసల్మానులెల్లరు ఫిదాయీ ఖాను బందీకృతుఁ డయ్యెనను వార్త విని పాఠిపోయిరి. ఛత్రసాలుఁ డోర్కాలో స్వాతంత్ర్యయుద్ధసన్నాహములఁ గావించుచుండె నను వార్త వినినతోడనే బుందేలయువకులు గుంపులుగుంపులుగ నాతని కడ కేతేరఁ గడఁగిరి. ఛత్రసాలునితేజోబలములు నానాటికి శుద్ధపక్ష చంద్రునివలె వర్ధిల్లుచుండెను.

సభామండపమునఁ గూడినరాజులును సరదారులును దనపక్ష మునఁ జేరుటఁజూడ ఛత్రసాలుని కమితానంద మొదవియుండెను. శుభకరణనంతటి వీరశిరోమణికూడఁ దనపక్షముననుండి యాజిన ల్పుటఁ గాంచినతోడనే యతనియానందమున కవధిలేకుండెను. ఇఁక నీకార్యము తప్పక నెఱవేలు నని యతఁడెంచెను.

దలపతిరాయశుభకరణులు పరస్పరాలింగనముఁ జేసికొనలేదు. కాని యుద్ధమున వారిరువురుఁ జూపిన యమేయపరాక్రమమునకు దేవగణ మాకసమునుండి వారిపై మమవృష్టిఁ గురిపింపవలసెను. వారిరువురు ననోయ్యము, దృష్టులచేతను, ముఖవికాసముచేతను నమరో త్సాహగర్జనములచేతను నాలింగనము సేసికొనిరి. కాని వారియానందముఁబోలు నానందము నేటివఱకు జగమున నేదనకతనయులకుఁ గలిగియుండదు.

పూవునలె లలితము, వెన్నవలె మృదులము, రిక్కవలె గాం  
 తిమంతమునగు విమలదేవునియద్భుతవిక్రమము ఛత్రసాలునికన్నఁ  
 జొరుదుటనుండి తరలఁజాలకుండెను. విమలుఁడు యుద్ధము ముగియున  
 జరుగఁ గత్తి ద్రిప్పచునే యుండెను. ముఖమునందలి స్వేదమును శుభకర  
 ణుఁ డభిమానపూర్వకముగ న్నవహస్తములచేఁ దుడుదుచుండ శ్రాం  
 తిచే నరుణిమ గడలుకొన నముదితభాస్కరునిపగిడి వెలుంగునాసుం  
 దరసుకుమారకుమారుఁ డొక్కుమ్మడి నదృశ్యుఁడగుటచే ఛత్రసాలుని  
 కుండియుండి కడుంగడు నాశ్చర్యమగుచుండెను. ఆకోమలకుసుమము  
 రణక్షేత్రమున రాలిపోయిన దేమో యని ఛత్రసాలుని కనుమాన  
 మొదవఁదొడఁగెను. అతఁడు విమలుని నెడక బోఁబోవ శుభకరణుఁడు  
 శివ్రుచ్చు నిట్లనియె:—

“ఛత్రసాలా! నీవు విమలునిఁగూర్చి చింతింపకుము. అతఁడు  
 కుశలముగ నున్నాఁడు. కాని యతఁ డింక నీయెదుటికి రా నిచ్చగిం  
 చుట లేదు.”

శుభకరణునిమాట విని ఛత్రసాలుఁ డింకను వెఱఁగండెను.  
 ఛాతువలె ననుక్షణము దనలో నుండుమిత్రులకు విజయదేవు  
 నాతఁడు విమలదేవునిజాడఁ దెలిసికొను మనెను. కాని యాతనినుం  
 డియు శుభకరణునియొత్తరమే లభించుటచే నతఁడు వివ్రోధిఁగండెను.  
 “విమలదేవుఁడు నన్నుఁ గలిసికొనఁగోరుటలేదా” యని ఛత్రసాలుఁడు  
 విజయు నడిగెను. “అగువేళ వచ్చునరేకి స్వయముగనే కలిసికొనును”  
 అని విజయుఁ డుత్తర మొనంగెను. ఛత్రసాలుఁడు కష్టముపైఁ దన్నుఁ  
 దాసమాధాన పఱిచికొనెను. పిదప నతఁడు రణదులహాభానువిషయమై  
 ధాంధేకమునకుఁబోవ సిద్ధపడుచుండెను.

చిత్రితాలపాణవాఘులకుఁ గల్పరాతీతమగు కీర్తి లభించెను.



బుందేలుర స్వాభావికాచార్యము నంపూర్ణముగ నుద్దేశితమయ్యెను. క్రమక్రమముగ ఛత్రసాలునిబల్లము వర్ధిల్లెను. ఓర్కాలోనుండు టాతాకి మట్టటమయ్యెను. ఓర్కాదుర్గము చిన్నదై యుద్ధకార్యములే కనుపలకుక్తముగ నుండెను. ప్రాణనాథస్వామియొక్కయు శుభకరిమరియొక్కయు సమ్మతిపై “గఢాకోట” దుర్గమున నామగ్నియంతయు నలుపడెను యెడయే సేనాకేంద్రముగఁ జేయఁబడెయెను. చాముండ పాయఁ డోర్కాను గావాడుచు నటచుండెను.

హీరాదేవి సభామంటపమునుండి వెలువడుటతోడనే మాయ మైపోయెను. ఆమె యెప్పు డెచ్చటికి జోయెనో యెవ్వరికి నుంతయుఁ దెలియలేదు. ఛత్రసాలునిసేవకుఁ డొకఁ డొకయ్యభివ్రువువవేషమున నొన్న యున్నాదిని ధీల్లదెసకుఁ జొచ్చుచుండుటఁ జూచెను. ఆమె హీరాదేవీయీ మఱొకతెమోమాత్రము నిశ్చితము కాలేదు.

ఛత్రసాలుఁడు కొలఁదిసేనతో థాండేరునకుఁ బయనమయ్యెను. శుభకరిణదలపతిరాయులు థాండేరుమీదుగ స్వకీయమగు నాగరరాజధాని కేసునుద్దేశముఁ బ్రకటించిరి. ప్రాణనాథస్వామి మఘలాదేవినిఁ గలిసికొనఁగోరెను. కాన ఛత్రసాలుఁడు వీరితోడఁచుఁ గొలఁది సైన్యముతోడఁచు థాండేరునకుఁ బయలుదేరెను.

థాండేర మసతిమూరమున నుండఁగనే యాకస్మికముగ విజయదేవుఁడు మాయమయ్యెను. తొలుత విమలదేవుఁడు వీడుటకే ఛత్రసాలుఁడు ఖిన్నుడయ్యెను. ఇపుడు విజయదేవునిఁగూడ వీడుట కతఁడు మఱింత ఖిన్నుడయ్యెను. కాని లోకమున నేది వచ్చినను మేలుకొఱకే యును ప్రాణనాథస్వామియొక్క శుష్కోపదేశము వినియే యతఁడు సమాధానపడవలసివచ్చెను.

రణమలహాఖానునకుఁ డనరాజ్యము భారమోయ సంకల్పించెను

కంచుకిరాయలయవస్థ చాల శోచనీయమైపోయెను. విజయ యొకసా  
మాన్యుడగు సరదారుకుమారునకుఁగాక చౌర్యముననోర్చాయువవా  
డగువినులదేవునికి వివాహిత మయ్యె నని రణదులహాఖానునికిఁ దెలి  
సెను. కంచుకిరాయలు త న్నేదియో మోసగింపఁజూచుచుండె నని  
యు రాజ్యవిషయమునఁగూడ నేదియో మాయనేయు ననియు నతఁ  
డెంచెను. విజయను విమృదేవునకుఁ బెండ్లిసేయుట యతనికిఁ జాల  
నవమానకరముగఁ గన్పట్టెను. కావున నతఁడు మిగులఁ గోపముఁడై  
“ నీవు శీఘ్రముగ రాజ్య మంతయు నాయధీనముగావించి నాకై దీవి  
కమ్ము. లేనిచో యుద్ధమునఁ జచ్చుటకు సంసిద్ధుడవు కమ్ము” అని  
కంచుకిరాయలకు వార్త నంపెను. కంచుకిరాయ లాతనికిఁ దనరాజ్య  
మొనఁగఁగోరినను, దనజీవితమునఁగాదు. కాని రణదులహాఖాను తన్నే  
బంధె నుంపఁగోరుట విన నతఁడు మిగుల భయపడెను. యుద్ధము  
మాట విని మఱియు భయపడెను. ఏమిచేయుటకు నాతనికిఁ దోచు  
ట లేదు. అతఁడు తనరాజవదవినిఁ బ్రాణములకంటెను, బ్రాణముల  
రాజవదవికంటెను మిన్నగఁ జూచుకొనుచుండెను. ఆరెంటిలో దేనిని  
గూడ విడువఁజాలఁడయ్యె.

సాయంకాలమున రణదులహాఖానుఁడు కోపమునఁ గెంపువా  
తిన నేత్రములతోఁ గంచుకిరాయలదర్బారులోనికి వచ్చెను. కంచుకి  
రాయల కతఁడు సరిగ యమదూతవలెఁ దోచెను. అతనినోటినుండి  
యవ్రయత్నముగనే “ ఈయమదూతబారినుండి న న్నెపరుగ్గీంతు  
రు ! ” అనువాక్యము వెలువడెను.

“ ఛత్రీసాలుఁడు. ” అని యింతలో నెవ్వరో పలికిన స్త్రీయె  
ను. భయవిస్ఫూరితనయనుఁడై కంచుకిరాయ లెరుఁటికిఁ జూచెను.  
యథార్థముగనే కొండటిదచులతో ఛత్రీసాలుఁడు వచ్చుచుండుట కొన



వచ్చెను. ఈనమయమున ఛత్రిసాలుడు తక్క వేతెవ్వరు దన్నుఁ గాపాడఁజాల రని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. అతఁడు పరువిడి ఛత్రిసాలునిచరణములఁ బడఁబోవుచుండ నింతలోఁ బ్రాణనాథస్వామి యిట్లనియెను.

“మియ్యలవికాళ్లపైఁ బడుట యుచితముకాదు. ఆపదనుండి మిమ్ముఁ గాపాడుట ఛత్రిసాలునకుఁ గర్తవ్యము.”

కంచుకీరాయలు కొలఁదిమాటలలోఁ గడుప్రేమతో ఛత్రిసాలునకు స్వాగతమిడి తనకుమిగుల సమీపమున నొకయాసనముపైఁ గూరుచుండఁబెట్టెను. ఎల్లదును జెంతనే యాసనములపైఁ గూరుచుండిరి. ఆనమయముననే ప్రధాని నజ్జనరాయలుగూడ సభలోని కేతెంచెను. సభాకార్యక్రమమంతయు నాతనియావతివడువునఁ గాజుఁ చెప్పెను. శుభకరణునివెంట వలువముసుంగులతో నుండిన మువ్వరు వనితలును జవనికచాటున సుఫలాదేవితెంతఁ గూరుచుండిరి. శుభకరణునివెంట నామూగురుకాంతలు నెటనుండి వచ్చి రని ఛత్రిసాలునకు సక్కజమొసవెను. అతని నాశ్చర్యావిష్టునిగఁ జూచి డలపతిరాయలు మందహాసముసేయుచుండెను.

రణదులహానాని ఛత్రిసాలునిపై నికు లిరువురు బంధించిరి—  
పిదప నజ్జనరాయలు ప్రాణనాథస్వామితో నిట్లనెను:—

“స్వామీ ! గతవింధ్యవాసినీవార్షికోత్సవసమయమున విజయామిమలదేవులు కూర్చినమాలికను దేవి ఛత్రిసాలునికంతమున వేయించి ప్రకటించిన యిచ్చను సంపూర్ణముగ నెఱవేర్చుట యసంభవమగుటచే నగమైన నెఱవేర్చ సుఫలాదేవిరాణిగారు కోరుచున్నారు. రాజకుమారి యగు విజయఛత్రిసాలునకుఁ గడు సనురూపిణి యగు వధువు. ఈవిషయమున వధూవరులమారలగు సుఫలాసరళాదేవులకుఁ

దొలుతనే మాటలు జరిగినవి. కాన విజయ వెనుకటినుండియు ఛత్ర సాలునకు నిశ్చితయగు వధువు. తమ రనుమతి నొసంగినచో, శీఘ్రముగఁ బరిణయనన్నాహము కావింపఁబడును. ”

ప్రాణనాథస్వామి కంచుకిరాయల నిట్లడిగెను:— “ తమకు రాణిసుఫలాదేవియుద్దేశము సమ్మతమేకదా ! ఛత్రసాలునికి మీకొమరితే నిచ్చి వివాహమునేయ విచ్చగింతురుకదా ! ”

కంచు—స్వామీ ! ఇంతకన్న నేమికావలయును ? కాని చిక్కేమనిన విజయ యింతకుముందుగనే విమలదేవునకు వివాహితయయ్యెను.

ప్రాణ—మీ రీవిషయమునఁ జింతింప నక్కఱలేదు. విజయను, మీరాజ్యమును గాపాడుటకే యీయుపాయ మొనరింపఁబడెను. విమలదేవుఁడుగూడ వాస్తవమున విజయవలెనే కుమారి. కావున విజయను కన్యకగనే పాటింపనగును.

కంచు—(సంతసమున) నేనెన్నఁడును దమయాజ్ఞకు బద్ధుఁడనే. తమరు నుడివినదంతయు నాకు సమ్మతమే. నేను కేవలము నారాజ్యము రణదులహానానునిజేతఁ బడరా దని మాత్రమే వాంఛించుచున్నాను.

ప్రాణ—ఈవిషయమున నేమియుఁ జింతింపకుఁడు.

పిదపఁ బ్రాణనాథస్వామి విజయను బిలిపించెను.

కొంచెముసేపటికి విజయ తెరచాటునుండి వెలుపలికి వచ్చెను. కాని యామె యొంటరిగ లేదు. ఆమెతోఁగూడ నింకొక సుందరి యగు యువతి ప్రాణనాథునివై పునకు వచ్చుచుండెను.

విజయ నందఱు గుఱుతించిరి. కాని యారెండవబాలికను శుభకరణదలపతిచ్చత్రసాలులుతక్క మఱెవ్వరు గుఱుతింపలేదు.



ఛత్రసాలునకు జయసాగరసరోవరసంబంధముగు దైవికమాన వికసాందర్యములు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అతడు వలుసారులు వినులదే వుడు వేషభార్యుగు వనిత యని వినియుండెను. వింధ్యవాసినివరము పూర్ణముగ నెఱవేడునేమో యని యతఁ డనుమానించెను.

ప్రాణనాథవ్రాహ్మణుడు విజయ నిట్లడిగెను:—“ విజయో! నేను నిన్నొకతేనే పిలిచితిని. ఈమెనుగూడ నేల వెంటఁ గొనివచ్చితిని?”

విజ—వింధ్యవాసినీవేని మాయరువుపై ననుగ్రహముఁ జూపెను. దానిఫలముఁగూడ మాయరువునకు సమానముగనే లభింపవలయునని మేము కోరుచున్నాము.

ప్రాణ—వినులదేవకుమారునివేషమున నున్నదియూపాలికయే!

విజ—చిత్తము.

ప్రా—కాని వర్వతసింహునికవ్యకు ఛత్రసాలునితో నెట్లు వివాహసంబంధము కాగలదు!

శుభకరణుడు తనయాసనమునుండి లేచి నిలిచి గంభీరముగ నిట్లనె:— “ ఈవినుల వర్వతసింహునిపుత్రిక కాదు. నాపుత్రిక.”

శుభకరణునివచనములు విని యెల్లరు విస్మితులైరి.

శుభకరణుఁ డది చూచి మరల నిట్లనియె:—

“ వినులదేవుడు—అతఁగా—వినుల నాపుత్రిక యనుమాట వినుటకు మీ కెల్లరకు నాశ్చర్యము కలుగుచున్నది. హీరాదేవి చంద్రతాపాయలయెడఁ బన్నినకుట్రకు వినులదేవుఁ డొకమూల్యంగము. హీరాదేవికి సుతుఁడు లేకుండెను. కాన నోర్చారాద్యము చంపతగా యనివంశమునకుఁ జెందునను భయమున నామె నలుపురిగర్భవతులగు వనితల సంతిపురి నుంచుకొని తాను గర్భవతి యని ప్రకటించెను. అనలుపురిలో నొక్కతె కేవియుఁ బుట్టినచో, నోర్చాగా

జ్యము చంపరామలకుఁగాని యాతనినంతరికిఁగాని చేబడుట తప్ప  
నని యామె యాసించెను. ఆనలుపురిలో నాభార్యయొకరె. మొదట  
మిగిలిన మువ్వరుప్త్రీలును బ్రనవించిరి. మూగురకును బాలికరే  
పుట్టిరి. పిదప నాభార్యకూడ నీవిమలను బ్రనవించెను. హీరాకేవి  
మిగుల దుఃఖితురాలాయెను. కాని యామె సాధారణవనిత కాదు.  
ఆమె తనకుఁ బుత్రుఁడు కల్గె నని ప్రకటించెను. అది మొదలు నా  
కన్య విమల యోర్పాఠ్యధ్యమువఱకు విమలదేవయానమున నుండెను.”  
విమలదేవునిచరిత్రము విని యందఱు విస్మితులైరి. ఛత్రసాలునియా  
పంథమున నాశ్చర్యముఁగూడఁ జాలగ మిళితమయ్యెను.

వింధ్యవాసినియిచ్చ విభక్తముగఁగాక సంపూర్ణముగ నెఱవేలు  
నని సజ్జనరాయ లమితానందముఁ బ్రకటించెను.

ఛత్రసాలునివికసితవదనముఁ దిలకించుచుఁ బ్రాణనాథస్వామి  
విమలావిజయలహంతముల ఛత్రసాలునిచేతి కందిచ్చెను.

అందఱు వింధ్యవాసినీజయజయకారముఁ గావించి వధూవతు  
లకు మంగళాశీర్వచనముఁ గావించిరి.

ఆనమయమున బదరున్న సాదలపతిరాయలసంజతధవిషయము  
నఁగూడఁ బ్రాణనాథస్వామి చాలఁగఁ జింతించుచుండెను. అప్పటి  
పఱ కతఁ దేమిచేయుటకు నిశ్చయింపఁజాలకుండెను. ఇంకను నిశ్చ  
యింపకుండు టనుచితముని యతనికిఁ దోచెను. కనుక నతఁడు మొ  
దట బదరున్నసాను వెలుపటికిఁ బిలిచి పిదప నెల్లరికిని విశేషించి శుభ  
కరణునకును, బదరున్నసాదలపతిరాయల యవ్యోన్యప్రేమవృత్తాంత  
మును దెలియఁజేసి, పిమ్మట బదరున్నసా యవనకన్యక యగుటచే  
నొకయార్యరాజకుమారునిక వివాహిత యగుట లొకకదృష్టిచే ననుచి  
తముగఁ దోచుననియు, నదిగాక వివాహమువలన సాగరరాజవంశము



కలంకితమగుట సంభవమనియు, గాన బదరున్నసా కన్యగనే యుండి  
దలవతిరాయలకు నేవఁ జేయఁదగు ననియు నిశ్చయించెను. తాననే  
బదరున్నసా సంతృప్త యయ్యెను. ఉపస్థితులగు వందటికి నదియే  
యొక్క మని తోచెను.

ఏనాఁడు బుందేలు లందఱు నై క్యము నందిరో, మేనాఁడు  
శుభకరణుఁడు, రాజు లందఱు ఛత్రసాలునిపక్షమునఁ గలిసిరో, యా  
నాఁడే బుందేలఖండము స్వతంత్రమయ్యెను. రణదులహాఖానునకుఁ  
గూడ ఫిదాయాఖానునకుఁబలెనే ప్రాణదాన మొసఁగఁబడెను. కాని  
యతఁడు కృతఘ్నులఁ జూపెను. హీరాదేవి పామషాతోఁ గలిసి బుం  
దేలఖండముపై మరల చాడిసల్పుటకై పంపినసేన కారఁడే నాయక  
త్వము వహించెను. “గిరహ” యనుగ్రామమున విజయవిమలల  
తో ఛత్రసాలుని కత్తినై భవముగ వివాహము జరుగుచుండినసమయ  
మున, నదియే తగిననేళ యని యెంచి రణదులహాఖానుఁ డతనిపై  
దండెత్తెను. ఛత్రసాలున కది తెలియుటతోడనే వివాహోదితవేష  
ముతోడనే యతఁడు ఖాను నెదుర్కొనఁబోయెను.

ఆయుధమున రణదులహాఖాను రూపుమాసెను. అందే హీరా  
దేవియు మడిసెను.

బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యసంపాదకుఁడగు ఛత్రసాలునకు విమల  
విజయప్రాప్తితోఁబాటు విమలావిజయాప్రాప్తియు లభించెను. శీఘ్ర  
ముగనే యాతఁడు మహావై భవమునఁ దనరాజధానినిఁ బ్రవేశించెను.

# ఆంధ్ర ప్రచారిణి గ్రంథనిలయము,

(1911 వ సంవత్సరములో స్థాపింపఁబడినది.)

## పిఠాపురము.

నవలలు—నవరసభరితములగునవలలు—పుణ్యచరిత్రములు.  
200-250 పుటలకు మించకుండ—రెండుమాసముల కొక్కటిగా వెలువడును.

చందాదారులసౌకర్యమునకై నవలలవెలలు చౌకచేసి పోష్టజమేమే భరించి పూర్వపునిబంధన లీక్రిందివిధముగా మార్చినాము.

—♦ ని బంధనలు ♦—

1. ఇందుఁ జందాదారుగఁ జేరువారు ప్రవేశదునుముక్రింద ముందుగా 0—4—0 చెల్లింపవలయును.

2. ఇందురెండేసిమాసములకొక్కటిగ వెలువడుచుండు మంచి రేపరుబైండుగల ప్రతిగ్రంథమును పోష్టజ మనీఆర్డరు కమిషన్లు మేమేభరించి రు 1-0-0కిమాత్రమే చందాదారులకుఁ బంపుచుండుము.

3. చందాదారు లగువారు వెనుకటిగ్రంథములన్నియుఁ గొనవలయునను నియమములేదు. కాని వారు కోరినచో వెనుకటిపుస్తకములుకూడఁ జందాదారుల వెలలకే పంపుచుండుము. కొత్తగ వెలువడుచుండు గ్రంథములు మాత్రము చందాదారులు తప్పక పుచ్చుకొనుచుండవలెను.

4. ఇందుఁ బ్రకటింపఁబడు అనుబంధములు చందాదారులు తప్పక పుచ్చుకొనవలయునను నియమములేదు. కోరినవారికే పంపుచుండుము.

5. సంవత్సరముచందా అనఁగా ముందుప్రకటింపఁబడు ఆఱు పుస్తకములకు రు 5—4—0 లు ముందుగఁ బంపువారికి ఆఱుపుస్తకములవలకు ప్రతిపుస్తకమును అర్ధిజస్వర్ణవార్షిలుగా పంపుచుండుము.



Awarded abundant Certificates.  
**FUTURE READING.**

**Free!**

**ABSOLUTELY**

**Free!**

జీవితరహస్య ముచితము !

మిత్రవిషయజీవితరహస్య ముచితము

**అంజనాలయము**

లోనే తెలిసికొని ఆనందించుడు. మీజీవితరహస్యమంతయు అంజనమాలము  
వలె గన్నులకుఁ గట్టినట్లువ్రాసి పంపబడును. జాతకములున్న వ్రాసి పంపవలెను.  
జాతకములు లేనివారు తొమ్మిది అక్షరములు నుమారువయస్సుతో వ్రాసిపంపినఁ  
జాలును.

4 వారములకు	...	రూ 0—2—0
కుప్పముగా గతము	...	0—3—0
దశలపయిని జీవితము	...	1—0—0

ఫలితములు వ్రాయుటకు ఛార్జీలు.

**Reading Charges.**

	మాసములవారీ Monthly	వారములవారీ Weekly
సంవత్సరఫలితములు( 1 Year)	రూ 1—6—0	రూ 2—4—0
దశకు ఫలితములు (10 Years)	రూ 6—4—0	రూ 8—8—0
పూర్ణజాతకముకు (Full Life)	రూ 15—8—0	రూ 25—8—0

అయిదురూపాయల పైతర్దరుకు సగముపైకము అడ్వాన్సు పంపవలెను.

వి. సోమనాథశర్మ, కాకినాడ.

(తూర్పుగోదావరిజిల్లా.)



# ఆంధ్రప్రబంధగ్రంథమాలి.

ఇందుఁ బ్రాచీనకవులచే రచింపఁబడి ఇంతవఱకును ముద్రితములు కానట్టియు, ముద్రితములై నను నిపుడు ప్రచారముతో లేనట్టియు పత్యుత్తమప్రబంధములును పురాణములును ప్రకటింపఁ బడుచుండును.

2. ఇందు చండాదారులుగా చేరువారు చండాదును మీయినకర్తలందు. ప్రకటింపఁబడిన గ్రంథములను గొనుచుండుటయే.

## —• రాధామాధవము. —

కృష్ణదేవరాయల కాలములోనివాడై రాయల రాధామాధవ చిరుదము నందిన చింతలపూడి యెల్లయకవికృతమైన రాధామాధవమును శృంగారప్రబంధమును మొదటిగ్రంథముగాఁబ్రచుచున్నారము. అల్లసానిపెద్దనకవీంద్రుఁడు రాయలయాస్థానమున 'గరు' 'తగరు' 'తొగరు' 'వగరు' అనుపదములను ప్రాసస్థానములయందు మంచి రామాయణభారతభాగవతపరములుగా పద్యములను చెప్పమని సమస్య యాయఁగా మనోహరములుగా పద్యములనువిరచించిన మహాకవియీతఁడే. విభవసంవత్సర మకరనంకాంతిదినమున వెలువడును. కొనుపై జన నించుమించు 300 పేజీలు. చక్కనిపేపరుమీఁద నందముగా ముద్రింపఁబడును.

క్యాలికోబయిండు

రు 1—8—0

రేపరుబయిండు

1—4—0

వి. పి. ఖర్చులు కొనువారివి.

వలయువారు:—

మేనేజరు:—ఆంధ్రప్రబంధగ్రంథమాల,

కపిలేశ్వరపురము.

(తూర్పుగోదావరిజిల్లా.)

అని వ్రాయవలయును.



పురాణగ్రంథమాలిక, పితాపురము.  
(తూర్పుగోదావరిజిల్లా.)

సంపాదకుడు:—నడకుమరిటి వీరరాజువంతులు.

ఇందు తెంజుమానముల కొకసంపుటముగా సంపుటము 1 కి 200—250 పుటలవంతున డిజైన్ చేసిన పదునెనిమిదిపురాణములను, ఉపపురాణాదులను సంస్కృతమునుండి క్రమముగా వచనరూపమున నాంధ్రీకరించి సంవత్సరమున కాలుసంపుటములుగాఁ బ్రకటించుచు నాంధ్రదేశమున మాయోపినకొలఁది భాషాసేవకొనఁబుచ్చుచుంటిమి.

(1) ఇందుఁ జందాదారులగువారు రు 0-4-0 ప్రవేశగుచుముచ్చెల్లింపవలయును. (2) చందాదారులకు పోస్టేజీ మేమేభరించి ఒక్కొక్కసంపుట మొకరూపాయకుమాత్రమే పంపుచుండుము. మనితర్దరు కమ్మివన్తో రు 1-0-0 మాత్రమే యగుచుండును. (చందాదారులు కానిపారికి పోస్టేజీగాక రు 1-8-0 లు)

ఇందు ప్రకటిరపిఁబడి వెలకు సిద్ధముగ నున్న గ్రంథములు.

చందాదారులకుపోస్టేజీతో వెల, ఇతరులకుపోస్టేజీకాక వెల.

1. శివపురాణము ౧ సం.	1-0-0	1-8-0
2. శివపురాణము ౨ సం.	1-0-0	1-8-0
3. శివపురాణము 3 సం.	1-0-0	1-8-0
4. శివపురాణము ౪ సం.	1-0-0	1-8-0
5. శివపురాణము ౫ సం.	1-0-0	1-8-0
6. బ్రహ్మపురాణము ౧ సం.	1-0-0	1-8-0
7. బ్రహ్మపురాణము ౨ సం.	1-0-0	1-8-0
8. వామనపురాణము ౧ సం.	1-0-0	1-8-0
9. వామనపురాణము ౨ సం.	1-0-0	1-8-0
10. వామనపురాణము 3 సం.	1-0-0	1-8-0
11. శివపురాణము ౬ సం.	1-0-0	1-8-0
12. శివపురాణము ౭ సం.	1-0-0	1-8-0

వామనపురాణము సంపుటగ్రంథము:—చందాదారులకు పోస్టేజీతో రు 2-8-0. ఇతరులకు పోస్టేజీగాక రు 4-0-0 లు.

సంపాదకుడు, పురాణగ్రంథమాలికా కార్యస్థానము, పితాపురము.





మనసు ఫౌండేషన్  
పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPC A109 B 102
పుస్తకం పేరు	భారత నాటకాలు
కారీఖు	25-10-24
ముందు లెక్క	NO
వెనుక లెక్క	NO
మొత్తం పేజీలు	229
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	NO
లేని పేజీలు	NO
తయారు చేసినది	A. Srinani
పేజీలు విడదీసినది	Soumya
స్కాన్ చేసినది	K. D. Aileen
పరీక్ష చేసినది	ROHITH
పేజీలు పరిశీలించినది	
లైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
స్కాన్ చేయబడినది	
తప్పులు	NO
పరిస్థితి	good